بسم الله الرحمن الرحیم

د پښتو د ادب تاریخ

دلوی ښوونځي په نامه د پښتو ادب د یو لنډ تاریخ په ویلو پیل کوو ، مګر بنایي چه لومړی پښتو او پښتون وپیژنو ، بیا ادب او ادبیاتو په معنی ځان پوه کړو ، او بیا له هغه په مطلب لاس پوري کړو .

پښتون

د پښتون قوم د آرین له قومونو څخه یو قوم دی چه ددې وطن اصلي اوپخواني اوسیدونکي دي د تاریخ بیانونکي وائي چه ټول آریانیان پخوا یو ځای اوسیدل او یوه ژبه یې درلوده دوی تقریباً څلورزره کاله (ق ، م) له خپل اصلي مسکن یعنی د آمو دریاب له سرچشمو څخه (۱) راوکوچېدل او په باختر (بلخ) کښې یې یو ښکلی مدنیت جوړ کړ ، پس له هغه یې د ډېرېدو په وجه له دغه ځایه هم لېږ دېدنه شروع کړه ، ځینی د هرات پرخوا د پارس خاورې ته ولاړل ، ځینی د هندوکش په شمالي او جنوبي لمنو کښې د آباسیند ترغاړو پورې خواره شول او ځینی تر آباسیند پورې وتل او د هندوستان په ځنګلو کښې آباد شول . اولی برخې ته ایراني او دوهمی برخې ته مرکزي او باختري او دریمې برخې ته هندي آرین وائي . دغه مرکزي او باختري آریانیانو ډېرې قبیلې درلودې ، چه یوه مهمه ډله یې (ښخت = پکت = پښت) وه .

په ریګوید کښې چه د هندي آریانو یو مشهور کتاب دی او په (۱۹۰۰ ق ، م) یا (۱۴۰۰ ق ، م) کښې لیکل شوی دی د آریانیانو د لسو قبیلو د جګړې ذکر راغلی دی . په دوی کښې یوه قبیله د (پکت = پښت) په نامه یاده شوې ده . دارنګه په ویدا کښې « پکتها » د پکت د پاچا په ډول هم څو ځایه راغلی دی .

د یونان لوی مورخ (هیرودوت) چه په (۴ / ۴ ق،م) کښې تېر شوی دی، ددې قوم نوم اخستی دی او وائي، چه د(پکتي = پکتویس = پکتیس) غښتلي او مړني خلق د(پکتیکا = پکتیځا (۲)

---

(۱) - که څه هم د آریانیانو په اصلي ځای کښې اختلاف دی، مګر دا نظریه نسبتاً قوی ده.

(۲) - دا نوم بیا وروسته په پښتونخوا بدل شوی دی ، اود شپږم قرن په ادبیاتو کښې په همدې شکل لیدل کېږي ښکارندوی دغیاث الدین غوري معاصر وائي :

پښتونخوا ښکلي زامي چه زغلي هند ته + نواغلیه پیغلي کاندي اتڼونه

پاکتیا) په مملکت کښې اوسی . بطلیموس هم چه دیونان یوجغرافیه دان ؤ دپښتنو هیواد (پکتین) بللی دی چه دپکتیانو مسکن ؤ . دیورپ ډېرو مستشرقینو او پوهانو لکه (لاسین - ټرومپ - گریرسن) اونورو ، دویداپکهت اود یونان پکتویس) له موجوده پښتون سره تطبیق کړی دی اودا خبره ئې منلی ده چه دغه د (پکت = پښت ، پکتویس) قوم چه دری نیم زره کاله د مخه ئې ذکر راغلی دی همدا موجوده پښتانه دی . صرف یونانیانو دخپلی لهجې دتغیر موافق (پکتی = پکتیس = پکتویس) لیکلی دی. پهدې ډول دالفاظو، کلمو اونوموداوښتلو له مخه هم دفیلالوژی علماؤداخبره منلی ده چه د(پښت = پکت = پخت = بخت - بخدی = پخدی) نومونه ټول یواصل او یوه ریښه لری .

اود پښتون (۱) کلمه هم لهدغو څخه راوتلی ده نوله دې تاریخی اونورو دلیلونو څخه دانتیجه راوځی چه پښتانه دآریائیانو یوه مهمه څانگه ده ، چه لومړی په بخدی (بلخ) کښې اوسېدل بیاله هغه ځای څخه دخپل نامه (بخت = پکت) اوخپلی ژبې سره دپښتنخوا په علاقو کښې خپاره شول اودغه خپل نوم ئې تردې وخته پورې وساته .

دمغلو دزمانی تاریخو نوپښتانه بنی‌اسرائیل بللی دی ، مگر داخبره صحیحه نه ده ځکه چه بنی‌اسرائیل دیعقوب (ع) اولاده ده اوله هغه نه وروسته پیدا شوی دی اود « پښت » قوم نوم ترهغه د مخه په (ریگوید) کښې ذکر شوی دی . پښتون ته په هندوستان کښې (پټان) وایی چه غالباً (د پښتان) کلمه ئې اړولی ده . دغزنوی پاچاهانو دوخت اونورو راوروسته تاریخو کښې ورته افغان ویلی شوی دی .

گریرسن‌وایی : چه‌دافغان (۲) نوم‌پرپښتنو ایرانیانو ایښی‌دی اصلاً دوی د« پکهت» قوم دی چه‌په (ریگویدا) کښې‌ئې ذکر راغلی دی مگر په خپله پښتانه بې له پښتون څخه بل نوم نه پېژنی اونه ئې ځانته وایی نویقیناً ویلای شو چه دا نور نومونه پری د نورو له خوا ایښودل شوی دی . دامو وویل چه د پښتون قوم له ډېر پخوا څخه موجود او ددې وطن زاړه او سېدونکی دی خودوی داسلام نه را وروسته ډېر مشهور شوی اود اسلام دقبلولو نه پس ئې داسلام د پاره ډېر خدمتونه کړی دی د اسلام په ابتدا کښې سړبن ، غرغشت او بیټ یابټنی بابا دپښتنو مشهور نیکونه تېر شوی دی دا درې واړه وروڼه وو او ډېر اولاد لری . ځینی پښتانه داسلامی فاتحانو په لښکرو کښې په فتحه هندوستان ته تللی اوبیا اکثر هم هلته مېشت شوی دی .

دوی په هندوستان کښې اونې لوئې پاچاهی هم کړی دی لکه چه بهلول لودی ، سکندر لودی شېر شاه سوری ئې مشهور پادشاهان وو .

بیا پهدوی پسی دمغلو د پادشاهی دور راغی پس له هغه په قندهار کښې د هوتکو پښتنو پاچاهی شروع شوه چه حاجی مېرویس خان ئې نوموړی مشر ؤ .

---

(۱) - داسی معلومېږی چه دویدا ده « پکهت » اصلی تلفظ « پښت » ؤ په اول کښې « پښت» قوم او « پښت تون» ئې داوسېدو ځای ته ویل کېده ځکه چه (تون) ځای‌ته وایی . مگر وروسته داکلمه پس له تحقیقه په مفرد صورت ددغه قوم دپاره استعمال شوه چه جمع ئې پښتانه راځی داهم کېدای‌شی چه«ون»دنسبت دپاره له (پښت)سره یوځای شوی وی .

(۲) - اوغان په ارمنی ژبه کښې دغرو اوسېدونکوته وائی .

دهوتـکو په وخت کښې ایران هم دپښتنو په لاس کښې ؤ بیاد سدوزو وارراغی لومړی پادشاه ئې احمدشاه بابادی چه ترهند وستانه ئې دپښتنو یوه زبردسته پاچاهی جوړه کړې وه، آخرپه (۱۲٤۲هـ) کښې دپښتنو پاچاهی محمد زیوته ورسېده ددې کورنۍ لومړی پاچا امیر دوست‌محمدخان وو. داپاچاهی تراوسه پورې پهدغه کورنۍ کښې چلیږي.

پهموجوده وخت کښې پښتانه لهدریاب آمونه تراباسینده پورې، هرځای آباد اوخواره واره پراتهدی ، ټول پهیوه ژبه پښتو غږیږي دیوهدین‌اسلام تابعدی . په عاداتو رواجونو اوخویونو کښېئې یوله بله هیڅ تو پیر نشته . ددوی دهر سړي دیراخ تندی ، ښایسته څېرو غنمی رنګونو ، تورو وپښتو څخه توره، مړانه زړه ور تیا ، غیرت، ناریښتوب، عـزم اراده، ایمانداری، دینداری ، صداقت، وفا اونورلو ړاو سپېڅلی خویونه څرګندیږي پښتا نــه پخپله آزادي اوخپلواکۍ مـن او په خپله خاوره اوخپل وطن لهسره تېر دی دغو ټولــو صفتونوته دوی پښتو ، پښتونولی ، او پښتنواله وایی او هرپښتون پردغو او صا فو پېژندل کیږي .

پښتو

انسانان دیوبل دپوهولو راپوهولو دپاره یوه مهمه وسیله لری چهژبهده ژبه هغه الفاظ اوکـلماتدي چه دهغو پهواسطه هراولس دخپلو مقاصدو تعبیر کوی او یوبل ته پرې خپل مطالب ښکـاره کوی، څومره چه پهدنیا کښې ملتونه اواولسونه ډېردی نوهغو مره ئې ژبې هم زیاتی او ډېرې دی : ددنیا پهژبو کښې ځینې داسی دی چه ا ف ظ ئې خو را لنډ اویو هجائي دی اوداسم فعل اوحرف فرق ئې نه کیږي ، دې ژبوته مجر دی ژبې وایـــی لـکه دافریقا دزنـګیا نو یادچین او سیا م ژبې .

ځینې نورېدی چه هغه هرراز وسیع تعبیرونه لری اوالفاظ ئې له څوهجاو څخه مرکب دی پهدې کښې ځینې دتصریف او اشتقاق قابلیت نلری اوپه بنا کښې ئې تغیر نـــه راځی لـکه ترکی اومغلی ژبې - او ځینې دتصریف اوډ واو تابلی دی چه یـــوه کـلمه پـکښې ډېر شـکـونه پیدا کوی، دې ته متصرفه یعنې او ړیدونـکی ژبې وایی .

دا پیادوې شعبې لری یوه شعبه ئې سامی اوحامی ژبې‌دی، چـه آرامی، کـلدا نــی ، عبرانی، لیبی، حبشی ژبې لهدې شعبی څخه دی : بلهشعبه ئې آریایی ژبې دی آریائی ژبې بیاپه خپل منځ کښې‌دوې څانـګی لری چه یوه اروپائی اوبله ایشیائی څانګهده دادواړې څـنـګی په ژغونو اوالفاظو کښې یوله بله فرق لری اوپه دی لحاظ داروپا آریایی ژبوته (سینتم) اوداېشیا آریایی ژبوته (سیتم) وایی. فرانسوی ، انـګلیسی، جر منـــی، روسی اودیورب ټولی مشهوری ژبې د(سینتم) له ډلی څخه دی اوسانسکریت، پرا کریت، زند ، اوستا، پهلوی، زړه پاړسو ، پښتو په (سیتم) کښې داخلې دی لـکه چې معلو مه ده ټـــولو آریائیانودمخهیوه متحده‌ژبه درلوده چه‌غالباً (آریك) نومیده‌داژبه تقریباً تر(۲٤۰۰ق‌م) پورې موجوده‌وه کهڅههم اوس‌ئې څه‌معلومات نشته، کوم‌وخت چه آریائیان له‌یوبل نه‌جلاشول نوپس لهڅه مودې‌ئې ژبې هم سره بیلې شوی اود هرچا لهجه ځانله یوه مستقله ژبه شـــوه

له دغې ژبې څخه سانسکریت، اوستا او زړه فارسو جوړې شوې دي، پښتو هم له دغې اصلي آریایي ژبې څخه راوتلې ده. ددې خبرې یو مهم علمي دلیل په پښتو کښې د پخوانو آریائي الفاظو وجود دی لکه چه پخپله د (آریا، آرین، آریانا ویجه ـ آریاورشه) کلمو ریشه په پښتو کښې تر اوسه موجوده ده دکتور جیگر الماني وایي چه آرین له (ار) څخه مشتق دی چه په سانسکریت کښې د اصل او بنیاد په معنی دی دارنگ (آر) د کرنې په معنی هم دی.

نو (آرین ـ آریا) چه دواړه، نسبتي صفات دي د شریف او اصیل او یاد کړونکي او زارع معناگانې ورکوي، په آریائیانو کښې زراعت یو شریف کسب و نو زارع ته شریف هم ویل کېدای شي، لکه چه څرگنده ده (آره) په پښتو ادب کښې د اصل په معنی راغلې ده ملا الف هوتك (۱۰۱۹ ھ) وایي (دی له آره و بناغلی ـ څه کهتو په ویر نتلی) ددغې کلمې سره د پښتو د گرامر مطابق د نسبتي صفت علامې (ین، یا) لگېدلې دي او (آرین، آریا) ترې جوړ شوي دي لکه له خاورې څخه خاورین او له جل څخه جلیا، بله د (آریانا ویجه) کلمه ده چه آریائیانو په خپل مسکن او ټاټوبي ته ویله دا کلمه په اوستا کښې هم راغلې ده وایي چه (اویجه) په قندهار کښې اوس هم د مځکې او سر زمین په معنی مستعمله ده بله د (آریاورشه = ورته) کلمه ده چه د هندارینو د خپل مسکن د پاره استعمالوله د (ور ش) کلمه اوس هم د آریه ؤ په مرکز او اصلي وطن کښې د (ورشو) په شکل موجوده ده چه (مرتفع او چراگاه) ته وایي هر کله چه دوی د یو ښه کلي او زراعت سره مینه درلوده نو خپل وطن به ئې یوه ښکلې ورشو بلله، دا کلمه شاید بیا په هند کښې په (ور ته) بدله شوې وي، له دغو کلمو څخه د پښتو رابطه له اصلي آریائي ژبې سره څرگندېږي د پښتو په باب کښې د یورپ پوهانو او مستشرقینو هم خپلې پلټنې ښکاره کړې دي دوی ټول پدې متفق دي چه پښتو یوه آریایي قدیمه ژبه ده، ترومپ وایي چه پښتو د آریایي ژبو یوه مستقله څانگه ده چه نه په ایراني او نه په هندي څانگو گډېږي دا نظریه فان سپیگل، داکتر هارنل او گریر سول هم منلې ده والتر بیلیو وایي چه پښتو د سانسکریت خورده راوړتی د پښتو او اوستا او سانسکریت د کلمانو ترمنځ پوره مشابهت او نژدېوالی ثابت کړی دی دارنگ پروفیسر کلیپرة او دورن روسي هم پښتو یوه آریایي ژبه بولي او وایي چه دا نه په الفاظو کښې د سامي ژبو سره څه مشابهت لري او نه په قواعدو کښې دار مستتر هم پدې نظریه دی مگر دی ئې د زند او اوستا سره نژدې بولي خلاصه دا چه د ډېرو دلیلو او تاریخي سندو له مخه دا خبره ثابته ده چه پښتو یوه زړه آریایي مستقله ژبه ده او د اوستا او سانسکریت سره د خوږولۍ نسبت لري (۱)

اوستا او سانسکریت دوې مشهورې آریایي ژبې دي چه د اولي مرکز بلخ او د دوهمې مرکز هندؤ، پښتو په کلماتو او لغاتو کښې د سانسکریت او اوستا سره ډېر نژدېوالی لري او ډېر لغات ئې سره شریك او یو شان دي. مثلاً (شپه ـ انگار ـ ځمکه ـ سپین) چه په سانسکریت کښې هم (شپا ـ انگار ـ جما کا ـ سپینه) بلل کېږي دغسې نور ډېر لغات ئې هم سره شریك دي

---

(۱) پدې مخو کښې د پښتو ادب د تاریخ له لومړي جلده استفاده شوې ده چه د حبیبي لیك دی

پښتو د « پښت » قوم ته د نسبتی واو په زياتوالی منسوبه شوی ده ، او د اقاعده په پښتو کښې عامه ده لکه فارسو چه فارس او د يګانو چه ديګان ته منسوبيږی ، مونږ دمخه ويلی دی چه « پښت او پښتون » يوشی دی نو په دې لحاظ ويلای شو چه پښتو د پښتون قوم ژبه ده او دا قوم په همدې ژبه پيژندل کيږی ، له کوم وخته چه تاريخ ددی قوم نوم ساتلی دی له هغه وخت نه ورسوه ددې ژبی وجود هم ضروری دی دا خبره دمخه ثابته شوه چه پښتون يو آريائی قوم دی چه په ريګويد کښې ئې ذکر راغلی دی نو په دې اساس د ژبی تول پوهان پښتو يوه قديمه آريائی ژبه ګڼی او د اوستا او سانسکريت (١٤٠٠ ق ، م) همزولی ئی بولی دوی وايی چه پښتو هم د اوستا او سانسکريت پشان د آريائيانو د اصلی ژبی يوه څانګه ده . مګر دا په يقين نه ده معلومه چه د پښتو قديمی اوزوړ شکل څنګه و ؟ ځکه چه د هغه وخت کمه تحريری نمونه په لاس نشته غالباً داسی معلوميږی چه د زمانې په تيريدو ئی خيل زوړ شکل بدل کړيدی او دې موجوده شکل ته رارسيدلی ده . دا هم په يقين ويلای شو چه پښتو په دی موجوده شکل د اسلام نه دمخه هم موجوده وه . ځکه چه د اسلام په اول کښې چه کم اشعار ويل شوی او زمونږ لاس ته را رسيدلی دی هغه ډير پاخه او متين دی او په يوه داسې ژبه دلالت کوی چه بايد لنږ ترلږه يوه يادوه پيړی دې پرې او ښتی وی .

ادبی اصطلاحات

ادب : د عربو په لغت کښې د پوهی ، زيرکی ، بلنی او د هرشی د اندازې د ساتلو په معنیٔ راغلی دی او په اصطلاح کښې ادب پردوه ډوله دی يو نفسی ادب دی چه اخلاقی ، فضيلت او ښه ګړې ته وايی او بل درسی ادب دی چه له دې څخه مطلب په ښه طريقه ويل او ليکل خپل مطالب ښکاره کول دی .

د ادب علم : د ادب علم په اوله معنی د اخلاقو له علم څخه عبارت دی . او په دوهمه معنی د ادب علم هغه پوهنه ده چه د ويلو ، ليکلو او ښې وينا ډولونه راښيی او د نظم او نثر حالات ښه والی بدوالی او نوری مرتبې بيانوی ، په دې لحاظ هغه ټولی پوهنی چه سړی ته د وينا ډولونه په ښه طريقه ليکل او ويل زده کوی د هغه ادب علم باله کيږی . هر کله چه نظم او نثر د علومو د بيان ، د تاريخ د ليکلو ، او د پوهولو را پوهولو دوې لويې لاری دی . او په دی واسطه خپل مطالب او خيالات ښکاره کول د ادب غايه او غرض ګڼل کيږی . د جديد ادب په مفهوم کښې د انتقادی روح لرل هم داخل دی .

اديب : اديب په لغت کښې ، يوه زيرك ، را بلونکی او د هرشی د اندازی ساتونکی ته وايی .

او په اصطلاح کوی اديب هغه څوك دی : چه په ادبی علومو کښې د پوهی خاوند وی او د دغو علومو په اصولو برابر نظم او يا نثر ويلی او ليکلی شی ، اديب بايد يوی داسی ملکی څښتن وی چه د هغی په واسطه ښه او بد ، ټيټ او لوړ کلام وپيژندلی شی او په خپله هم قادر وی چه له هری معنی څخه په پوښه ، خوږ او خوندور عبارت تعبير وکاندی . لنډه دا هغه څوك چه د هغه تحرير او تقرير د لسانی علومو په اصولو مطابق وی اديب باله شی .

ادبي علوم : هغه علوم چه دژبي خدمت کوي او دهغو په واسطه دنثر او نظم په فن کښې مهارت پيدا کيږي ادبي او يا لساني علوم دي ، د ادب پوهانو دا وروسته علوم نه د ادب علوم بللي دي : (لغت ـ صرف ـ اشتقاق ـ نحو ـ معاني ـ بيان ـ عروض ـ قافيه) دا اته ئې اصول دي (خط ـ انشا ـ تاريخ ـ دشعر فن ـ محاضره) او داسې نور ئې فروع بلل کيږي .

ادبيات : هغه نظم او نثر چه دادبي علومو په اصولو برابر او خوندوروي هغوته ادبيات ويل کيږي يعني هغه متلونه ، خوا ږه اشعار ، اوډ بيانونه ، غوره وينا گانې چه په هره زمانه کښې ئې دژبې پوهان او اديبان وايي او يائې ليکي دژبې ادبيات بلل شي ، ادبي علوموته هم ادبيات وايي .

دادب اقسام : ادب پردوه قسمه دى يوته نظم او بل ته نثر وايي ، دمشرق خلق نظم ته شعر هم وايي مگر ديورپ دخلقو په نظر کښې شعر عام دى ، او کله ئې نثرونو ته هم شامليدای شي .

شعر : شعر يو په لغت کښې پوهې او خبر يدوته وايي او په اصطلاح کښې هغه خوندور کلام دی چه وزن او قافيه ولري . اروپايان هر هغه خوندور کلام ته چه ديو ښه خيال او تاثير لرونکی وی شعر وايي که څه هم وزن او قافيه ونه لري دشعر غوره برخې درې دي .

١ـ اخلاقي شعرونه : هغه دي چه موضوع ئې پند ، نصيحت او يا داسې نور وي لکه داخون درويزه دمخزن ځينې برخې ، درحمان بابا او خوشحالخان په ديوانو او داسې نورو ديوانونو کښې هم اخلاقي اشعار شته ځينې اخلاقي افسانې چه په هغو اخلاقي غرض ليکل شوی وي هم په دې قسم کښې داخليږي .

٢ـ وصفي اشعار : هغه دي چه شاعر په کښې دطبعي شيانو او دزړه دجذباتو نقشه ويستلې وي لکه دپسرلي ، ژمي ، لمر او سپوږمۍ او دعشق دحالاتو بيانونه درحمان بابا ، خوشحالخان او نورو ټول عشقي او غنائي شعرونه په دې برخه کښې داخل دي . دښکارندوی مشهوره قصيده چه دپسرلي صفت دی هم يو وصفي شعر دی چه يو بيت ئې دادی :

دپسرلي ښکلو نکی بيا کړه سنگارونه بيائې واوښل په غرونو کښې لالونه

٣ـ قصصي اشعار : هغوته وايي چه شاعر په کښې تاريخي واقعات بيان کړي وي يائې ځينې خيالي قصې په نظم کړې وي لکه په فارسي کښې شهنامه او په پښتو کښې دريای خان ، محمودنامه ، دغازي محمد جان خان قصه يا دملا نعمت الله دقصو کتابونه . اروپايان اخلاقي اشعار په تعليمي (ديداتيك) اشعارو کښې داخل بولي او يو بل قسم اشعار لري چه هغوته تمثيلي (دراماتيك) وايي تمثيلي اشعار هغه خوا ږه او دلچسپ مضامين دي چه دنمايش او ښودنې په صحنه ، يعني په تياترونو او سينماگانو کښې وايه شي او مقصد ئې عملاً ښودل کيږي . دا قسم اشعار لا تر اوسه په پښتو کښې غوره مثالونه نه لري .

نثر : په لغت کښې پاشلو ته وايي او په اصطلاح کښې هغه کلام دی چه دوزن له قيد څخه خالي او آزاد وي . نثر دمعنی په لحاظ په درې قسمه دی .

ـ هغه خبری اتری چه مونږ ئې ديو بل سره دپوهولو او پوهولو دپاره کوو .

۲ ـ خطابه (وینا) هغه تقریر اوویناده چه پوهان او مشران ئې دلویومهـمو مـقصدو اوداورېدونـکو دقانع کولو دپاره په مجلسو اوټولنوکښې کوی داقسم نثرونه که څه هم په پښتوکښې ډېرویل شوی دی ، مـگرتحریری نمونی ئې په لاس نشته په اروپاکـښې خطابه دادب یومهمه نوعه بلل کیږی اوډېراقسام لری لکه سیاسی ،دینی ، حقوقی ، علمی ، ادبی اوداسی نوری خطابی .

۳ ـ تحریر (شـکل) هغه نثردی چه دعلمونو ، مطـلبونو اوکـتابونو دلیـکو دپاره استعمالیږی تحریری نثر بیاډېرقسمونه لری لکه تاریخی ،قصصی مذهبی اونور په پښتوکښې دتاریخی نثرمثال دافضل‌خان تاریخ مرصع اودقصصی نثرمثال دمنشی احمد (گـنج پښتو) اودمذهبی نثرمثال داخون قاسم فواید الشریعه اونوردی .

دخلـکو دحالاتو بیان (بیوگرافی) هم په تاریخی برخه کښې شاملیږی نن ورځ انتقادهم دادب یومهم جز گرزېدلی دی وائی چه تنقید باید دیواثر اصلی‌روح او ماهیت ته متوجه وی مـگردابرخه په پښتوکښې لانر اوسه کمه ده دلفظ په لحاظ نثربه دوه ډوله دی یوهغـه دی چه قافیه نه‌لری ،داقسم آزاد او بې قافیې‌نثر بالهشی بل‌هغه‌دی چه دقافیی التزام پـکښې وی یعنی جملې ئې په‌آخرکښې سره قافیه داری‌وی‌دې قسم‌ته قافیه دار اومسجع نثر وایی مـگر کـامل نثرئې اول‌قسم‌دی په‌موجوده وخت کښې ټول لیـکونه، کـتابونه اواخبارونه په همدغه آزاد نثر لیـکل کـیږی دقافیه‌دار نثر نمونه داده :

شی‌ویلی‌دی رحمت دی وی په‌ده ، مرگـک به ورشی وسری وته ناگـهان .

نشته په‌دنیا کښې دسری تل‌دتله مقام گوره د دغی زمانی آدمیان .

نظم : په‌لغت کښې دمرغلرو پیلوته وائی او به اصطلاح کښې هغه کـلام دی چه موزون اوقافیه داروی په‌پښتو کښې دلفظ اوظاهرپه لحاظ دوه قسمه نظـمونه موجود دی یوهغه دی چه‌دعربی اوفارسی نظمونو په قاعده ویل کـیږی اودعربی او ژ‌ئنو تابع وی دېته عروضی نظمونه وائی اوهغه‌دادی (قصیده ـ غزل ـ رباعی ـ قطعه ـ مثنوی ـ مربع ـ مخمس مسدس مثمن ـ معشر ـ مستزاد ـ ترجیـع بند ـ ترکـیب‌بند)

بل‌قسم هغه‌دی چه‌دعربو داوزانو اوشعری اصولو تابع‌نه‌وی بلـکه ځانله مخصوص طرز اوطریقه لری دپښتنه‌ملی نظمونه ویلی شی (۱) نومونه ئې دادی (لندی‌ ناره ، نیمکی لوبه بـگتی ـ بدله چاربیته سندره)

متلونه اونقلونه : متلونه اونقلونه دپښتوادب یوه‌غوره برخه‌ده اوپه نثرکښې داخلیږی متلونه په‌لنډو الفاظو کښې هغه فصیحی جملی‌دی چه یوه ښه جامعه اوپوره معنی ورکوی . په‌ادب کښې دمتلونو دمعنی دهغو دمنشاءاوسبب اوداستعمال دځای پېژندنه ضرورده مثال ئې دادی (چه‌څه کری هغه به‌ریبی ـ بدعمل دلاری مل)

دژبی او ادبیاتو تاریخ : په‌دی باید یوه شوچه هره ژبه دزمانی دتغیراتو تابـع ده ، دېرشیان شته چه‌دژبی په‌بدلون ، ترقی اوپرمخ تـگک اویاتنزل او ښتوالی کښې تاثیر لری

(۱) اول قسم‌ته کـلاسیـکی اوتحریری اودوهم‌ته رومانتیـکی اوشفاهی‌ادب هم‌ویلی‌شو .

چه مهم‌مهم ئې زمانه ، محیط ، حکومت اومذهب ګڼل کیږی پەدې تغیرونو کښې کلمه یوه لهجه په‌بله اوړی، کلمه نوی لغتونه راپیداکیږی او زاړه ورکیږی کلمه یوشان مطلب رواج مومی او کلمه بلشان نوکه‌چېری یوسړی له اول څخه دیوی ژبې دحالاتو او تغیراتو بیان راواخلی اودهغی دترقی او اوړتیا یادتنزل اوکېڼته‌والی تولی مرتبی دزمانی دتأثیر اودنیتی دپیودلو سره بیان کړی دادژبې تاریخ بلل کیږی دژبې په تاریخ کښې دوه بحثه شامل‌دی اول ئې دکلمو دپیدایښت اودصیغو دجوړولو اوراویستلو بحثدی چه‌دېته فقه اللغته وایی دوهم ئې په‌ذخیره اوثروت یعنی، په‌علومو اوادبیاتو کښې بحث کول‌دی چه دېته دادب تاریخ وائی (۱) دادبیاتو تاریخ دېریوعام مفهوم‌لری او په عامه معنی دیوملت دعلمی ادبی فکری ترقی او یاتنزل دحالاتو بیان ته دادبیاتو تاریخ بلل کیږی .

نو په‌دی اعتبار دادبیاتو تاریخ دهری دوری دحالاتو ښوونکی، اودهر ملت دافکارو آینه ده مګر په خاصه معنی دشاعرانو او لیکوالو ، کتابونو او آثارو دحالاتو اود ژبی دادب ددورو بیان‌ته دادب تاریخ وایی .

دپښتو تاریخ دوه برخی لری یودژبی تاریخ‌دی چه‌هغه داسلام نه‌وړاندی زمانی‌ته راجع دی اوبل دادب تاریخ‌دی چه‌هغه داسلام له اولو وختوڅخه شروع کیږی مونـبز هم په دی دوهمه برخه کښې غږیږو اوبخپل مطلب یعنی دادبیاتو په تاریخ پیل کوو .

پدی برخه کښې به دهر وخت په‌شاعرانو ، لیکوالو، کتابونو، شعر اونـظم او دهغو دترقی اوتنزل په‌موجباتو بحث کیږی اوهره دوره به‌بیله بیله ښیو .

دپښتو دادب دوری‌اوعصرونه

هر کله چه هره ژبه اودهغی ادب دسیاسی، اجتماعی، او دینی حوادثو تابـع بلل کیږی اودهر عصرادب دبل‌عصر له‌ادب نه‌ضرورجلا او بیل وی نوځکه بنایی چه دپښتو ژبی دادب تاریخ دزمانی په‌لحاظ په‌څلورو دورو وویشو :

اوله دوره : له دوهمی هجری پیړۍ ۷۱۸ع څخه شروع اوتر ۹۰۰ه ـ ۱۴۹٤ع پوری چلیږی (دسوریانو ، غوریانو او لودیانو عصر)

دوهمه دوره : له ۹۰۰ه تر (۱۱۰۰ه - ۱٦۸۷ع پوری‌ده (دبابراودهغه داولادی زمانه)

دریمه دوره : له (۱۱۰۰ه) څخه تر (۱۲۵۰ه - ۱۸۳٤ع) پوری را رسیږی (دهوتـکو اوسدو زیو زمانه

څلورمه دوره : له (۱۲۵۰ه - ۱۸۳٤ع) څخه راپه‌دی خوا شروع شوی ده (دمحمدزو عصر اواوسنی دوره)

---

(۱) تاریخ جلال الدین همائی .

اوله‌دوره له‌ ۱۰۰ هـ - تر ۷۱۸ ع څخه تر ۹۰۰ هـ تر ۱٤۹٤ ع پوری

مونږ د پښتو د تحریری ادب تاریخ ، ددوهمی هجری پېړی څخه شروع کوو څکه چه د پښتو کم اولنی شعر چه‌لاس ته راغلی دی هغه‌په (۱۳۹هـ) کښی ویلی شوی دی ، نودادی ددې دورې دشاعرانو په بیان لاس پورې کوو .

ددې دوری ادیبان او شاعران

امیر کـروړ جهان پهلوان : امیر کـروړ دامیر فولاد سوری زوی دی . امیر پولاد دملك شنسب له زامنو څخه‌و . چه په غوز کښی ئې پادشاهی کوله ، امیر کروړ په (۱۳۹هـ - ۷۵٦ع) دغور په‌مندیش کښی پاچاشو . دی پوتـکړه غښتلی کلك او محکم سړی و په‌یوه تن به دسلو تنو سره جنـگېده نوځکه کروړ اوجهان پهلوان بالل کـېده .

پټه خزانه دتاریخ سوری په‌حواله لیکی « چه‌دا امیران له‌پېړیو څخه په‌غور کښی وو، او دهغه (سور) اولاده‌ده : چه‌د(سهاك) له‌پښتنو » امیر کروړ د پښتو پوزبردست شاعر دی. وایی چه‌دی پوعادل ، ضابط سړی اودښې‌وینا خاوند و ، اوهر کله به ئې شعرونه ویل - هغه وخت چه په‌جنګو کښې ئې‌ډېری فتحی وکړی نو پوزبردست حماسی شعر ئې ووایه چه‌ د ویاړنه» ئې بولی‌ددې شعر پوځو بندونه دادی !

زه‌یم زمری پر دی نړی له ما اتل نشته — په هند و سند و پر تخارو پر کابل نشته
بل په زابل نشته — له‌ما اتـل نشته
غشی دمن می‌ځی بریښنا پرمېر څمنو باندی — په ژوبله یونم یرغالم پرتښتېد ونو باندی
په‌ماتېد ونو باندی — له‌ما اتـل نشته
زمادپریو پرخول تاوېږی هسك په‌نمنځ‌ویه‌ویاړ — داس له‌سوومی مځکه‌رېږدی‌غرونه کاندم‌لتاړ
کړم ایوادونه‌اوجاړ — له‌ما اتـل نشته
زمادتوری‌ترشپول لاندی دی هرات وجروم — غرج و بامیان وتحار بولی نرم زمایه اودوم
زه‌پېژندویم په‌روم — له‌ما اتـل نشته
پرمروز ما غشی اونی داری دبښن را څخه — دهریوالرو دپر څنډو لحم تښتی پلن را څخه
ربی زړن راڅخه — له ما اتـل نشته
خپلوو ګـړو لـره لور پېر ز وینه کـوم — دوی په‌دادینه بښه بامم‌ښه ئې رو زنه کوم
تل ئې ودنه کوم — له ماا تـل نشته
پر لو یوغرومی ویاړ دومی نه په‌ځمنو په‌تال — نړی‌زماده نوم‌ می‌بولی پر دریځ ستایوال

❀ ❀ ❀

داشعر د پښتو یوډېر قیمتی ، پوخ اومتین‌شعردی ، کلمات ئې سهم‌جن دی ، د پښتونوالی دزړورتیا او شجاعت اصلی خیالات پـکـښې ښکـاره اوڅر ګـندی . وزن ئې هم ملی اود پښتو له‌خالصو اوزانو څخه دی . د پښتو ډېر پخوانی لغات پـکښې راغلی‌دی لکه : اتل = نابغه اوپهلوان ، من = عزم اراده : مېر څمن = دشمن . ژوبله = جنـګ ، یونم . = ځم ، یرغالم = یرغل کوم اودوم = سپاس ، دبښن = دشمن ، پلن = پیاده ، زړن = دلاوراور =

رحم ، بامم = پرورش ورکوم ، دریځ = منبر : ستاېوال = مداح .

دامیر کروړ دشعر دپوخوالی اومتانت څخه ثابتیږی چه پښتو داسلام ترمخه هم خامخا شعر اوادب درلود ، مګر ترڅو پوری چه بله پخوانی نمونه وی پیداشوی ؛ نو دشعر دپښتو لومړی شعر اوامیر کروړ دپښتو اولشاعر ګڼل کیږی . شیخ کته په خپل کتاب «لرغونی پښتانه» کښې لیکلی دی چه امیر کروړ په (۱۵٤ ﻫ) کښې مړشوی دی .

ابو محمد هاشم : دی په (۲۲۳ﻫ) کال دهلمند په (سروان) کښې زیږیدلی دی او بیا ئې په (بست) کښې له عالمانو څخه درس ویلی دی . ابومحمد په عربی ، پارسی اوپښتو کښې شعرونه ویل دی دمشهور عربی ادیب (ابن خلاد) شاګرد ؤ ، اود هغه ډېر عربی اشعار ئې په پښتو نظم ترجمه کړی دی . دده دیوه شعر څو بیته دادی :

ژبه هم ښه وینا کاندی چه ئې وینه   دخاوند په لاس کښې زر او در هوونه
ژبور وراه ورکړی وینا ئې اروی   ددرهم خاوندان تل وی په ویا دوونه
درهم ژبه ده که څوك ژبه ور کیږی   ده وسله که څوك پرې کاندی قتالونه

وایی چه ابو محمد دعربی شعرونو دفصاحت اوبلاغت په بیان کښې په پښتو ژبه یو کتاب لیکلی ؤ چه د (سالووزمه) نومیده ، دی تخمیناً په (۲۹۷ﻫ) په (بست) کښې وفات شوی دی .

شیخ رضی : شیخ رضی دشیخ حمید لودی وراره ؤ دشیخ حمید کورنی له (۳۵۱ ﻫ) څخه تر (۳۹۰ﻫ) پوری دهند په ملتان کښې حکومت درلود . شیخ رضی یو نیك سړی او دپښتو ژبې ادیب ؤ . وایی چه دی خپل تره شیخ حمید لودی دپښتونخوا غروته د اسلام د تبلیغ د پاره استولی ؤ هغه وخت چه دخپل تربور (نصر) له الحاد څخه خبر شونو داشعر ئې ور واستاوه :

د الحاد په اور دې تر پلل   ګر وه دې زمونږ وکو راوه
مو نږ وو نیلی په زیارته   تا په تورو تورا وه
لرغوڼن والی ګرو هیدلی   چه دې ګوښی اداوه
لودی ستا په نامه سپك شو   که هر څوموودرناوه
نصره نه مو ئی له کها له   لو دی نه ئې په کاوه
زمونږ رغاده ستاله ګروهه   د ورځلوی په رغاوه

له دی شعره دشیخ رضی رح د دینداری سپیڅلی افکار ښکاره کیږی اوډېر زاړه لغات پکښې راغلی دی لکه = ګروه = دین ، وکوراوه = وران کړ ، لرغون = اول . ګروهیدلی = معتقد کیدی کاوه = کړه ، رغا = بیزاری ، ورځلوی = قیامت .

امیر نصر لودی : دشیخ حمیدلودی زوی دی ، دپلاردمرګ نه ورسته دهغه پرځای امیر شو . وایی چه دی د ملحدا نو عقیدې ته او ښتی ؤ ، دا پښتون پاچا هم د پښتو ژبې ادیب او شاعردی دالاندی شعر ئې له «پټی خزانی» څخه را اخلو چه دشیخ رضی د دغه وړاندی شعر په ځواب ئې ویلی دی :

دالحاد په تور تورن شوم   زه لرغون خو ملحد نه یم
زماد ښه هسی تورا کړی   که ملحد یم د د ښنه یم
له اسلامه نه تر پلمه   تو رانو نه په تر پله یم

گروه می هغه ارغونی دی — اوس هم گروهٔ په ارغونه یم
د لو دی زوی ستنی یم — د حمید د لوړ کچا له یم
دد ښځو و پښا مغیزه — زه لو دی یمه ځو زه یم

په دې شعر کښې هم ځینې پخوانی افغانی لغات لکه: تورن = تهمتی ، ارغون = اول، تورا= تهمت ، گروړ = محکم ، مغیزه = مه اوره راغلی دی .

شیخ بیټنی یا بیټ بابا: دپښتنو یو مشهور نیکه دی . سلیمان ماکو په خپل کتاب تذکرة الاولیا کښې وایی چه شیخ بیټنی یونیك سړی او لوی بزرگ ؤ ـ د کسی په غره بااندی واسیده، تواه شپه به د خدای په عبادت بوخت ؤ اودا مناجات به ئی به ډېره زاری وایه :

لویه خدایه ، لویه خدایه — ستا پـه مینه هر ځایه
غرولاړ دی درناوی کښې — تواه ژوی په زاری کښې
د لته دی د غرو لمنی — زمونږ کېږدی دی پکښې پلنی
دا و گړی ډېر کړی خدایه
لویه خدایه ؛ لویه خدایه

دلته لیږ زمونږ اوربل دی — وړ کورگی دی وړ بور جل دی
مینه ستا کښې موږ مېشته یو — بیا د چاپه مله تله نه یو
هسك اومځکه نغښته ستاده — د مېرو وده له تاده
دا پالنه ستاده خدایه
لویه خدایه ، لویه خدایه

بیټ بابا داشعر یوه ډېره مؤثره اوخوږه دعاده ، دپښتو په ملی وزن یو ساده اوروان شعر دی ، دپښتو پخوانی خالص افغان لکه ژوی (حیوان) هسك (آسمان) پکښې راغلی دیٔ . مضمون ئې د پخوانو آریانی سندرو پشان دی لکه چه په ریگوید کښې هم دخدای دمحبت ، دهغه دیا کی اووا کمنی او د کورنیو او او لادونو د ډېر وا لی مناجاتو نه راغلی دی .

دبیټ بابا د ژوندانه وخت له ۳۰۰ ه څخه تر ۴۰۰ ه پوری تخمین کیږی ؛ دی د پخوانیو غوریانو معاصر دی ، چه له غزنویانو د مخه ئې پاچاهی کوله .

بیټ بابا

سلیمان ما کـووائی ، چه د بیټ نیـکه وروڼه او زامن د (کـسی) په غره کـښې اوسېدل چه اوس ئې د سلیمـان غر بولی . د بیټ نیـکه دمرګـ ځـای او مزار ښه نـه دی معلوم ، مـګرد ننـګرهار په تور غره کـښې د بیټ بابا په نامه یو زیارت شته ، او ګـمان کـېږی چه هملته بیټ بابا پروت وی .

اسمعیل سړبنی : دی په اصل کـښې د بیټ نیـکه زوی د ی مـګر ځـکه چه د خپل تره سړبن په کـورلوی شوی ؤ ؛ نو په سړبن مشهور شوی دی . اسمعیل د (٤٠٠ھ) په حدودو کـښې ژوندی ؤ دی هملکه د خپل پلارپولوی بزرګـ ، عارف ، سترستانه ، او دپښتوژبی یوښه شاعر او اودیب ؤ . دده یوشعر سلیمان ماکو په خپله تذکـره کـښې راوړی دی ، یوه پله خوږه ناره ئې په «پټه خزانه» کـښې را غلی ده . دا شعر ئې هغه وخت چه دا کـازوی (خرشبون) ور څخه جدا کـېده ؛ ویلی دی چه یو څوبیته ئې دادی .

کـه یون دی یون دی مځکښې پیلتون دی	له کـسی غره څخه ، ځی خرشبون دی
کـه وروره وروره ، خرشبون وروره	ته چه پیلتون کـړی ، زماویرته ګوره
د خـدای دپاره ، خـرشبون یـاره	چه هېر مونـګړی، زموږ کـهول واده
زړه مـی رپـېږی ، یـارمـی پـېلېږی	پیلتون ئې اوردی ، ځان پری سوځیږی

✿ ✿ ✿

خرشبون : د سړبن زوی دی . پټه خزانه د پخوانو تـار یخوانو په حواله لیـکـی چه دی په (٤١١ ھ) په (مرغه) کـښې وفـت شوی‌دی . (۱) دا زمونږ لوړ نیـکه هم‌دپښتو یو ښه شاعراوادیب ؤ او تل به ئې دخدای عبادت کـاوه . کـوم وخت چه دی دا سمعیل څخه جلا کـېده یعنی د کـسی لـه غره څخه غوړی مرغی ته تلونو دا سمعیل د شعر په ځواب کـښې ئـې د مربع (خـلوریز) په ډول یو خوږله سوزه ډك شعر وواېه ، د غـه شعر پـه پټه‌خزانه کـښې را غلی دی چه دسر بندئې دادی :

پیلتا نه نـاره می و شوه په کـور باندی	نه پوهیږم چه به څه وی پښی په وړاندی
له خپلـوانو به پـېلـېږم پـه سرو ستر ګـو	دواړه ستر ګی می به وینو دی ژړاندی

✿ ✿ ✿

دادواړه شعرونه د پښتو خالص اشعـار او په ملی وزن دی . په دې اشعـار و کـښې دپخوانیو آریانانو دخپلوی اودوستی پاك احساسات لیدل کـیږی اوداترې څرګـنـدیږی چه زمونږنیـکونو د یوبل سره‌دزړه مینه درلوده او د یوبل په‌پیلتون به‌ئې سرزناك‌اشعارویل .

شیخ‌اسعد : پلارئې محمدنومېده ، دی دا میر محمد سوری ، همعصر اوهغه ددبارشاعر ؤ ، په غور کـښې اوسېده او هلته ئې د سوری خـاندان په پاچاهی کـښې ښه عـزت درلود ، شیخ اسعد په (٤٢٥ ھ) کـال په بغنین کـښې وفـات شوی دی د شیخ کـته روایت دی : «چه شیخ اسعد دپښتو یو زبردست ادیب ؤ او د پر ښه اشعـار به ئې ویل» ده دا میرمحمد

---

(۱) وائی چه خرشبون دری زامن درلودل (کـاسی ــ کـند ــ زمند) دوی هم په (مرغه) کـښې او سېدل مـګر بیـا وروسته د کـاسی او لاد کـسی غر او پښین ته ، او د کـمند او زمند او لاد د ننـګرهار او پېښور اتوته ولاړل او هوری مېشته شول .

سوری په وفات چه د سلطان محمود غزنوی په بند کښې مړ شوی ؤ، یوه سوز ناکه قصیده (بولله) ویلی ده، دا قصیده په پښتو کښې یوه اوږده بې جوړې قصیده ده چه یوڅو بیتونه ئې دلته راوړو :

دفلك له چارو څه وکړم کو کار / زموي اوی هر گل چه خاندی په بهار
هرغټول چه پسه پیدیا غوړېده وکا / ریژوی ئې پاڼې کاندی تار په تار
دېر مخو نه د فلك څپېړه شنه کا / دېر سرونه کاتر خاور ولاندی زار
دوا کمن له سره خول پرېیا سی مړشی / دبې وزلو وینی توی کاندی خونخوار
څه تیری څه ظلم کاندی ای فلکه / ستا له لاسه نه دی هیڅ گل بې له خار
ستاله لاسه‌دی پراته‌ژوبل زگیروی کا / هر پلوته تښی زړو نه په څار څار
کله غړ څوی وا کمن له پلا زونو / کله کښېنوی په خاورو کښې بادار
زموږ برز ړونوډی نن بیابو غشی وویشت / ودی ژو بلـله په‌دی غشی هزار
په سوریو باندی ویر پرېوت له‌پاسه / محمد واکمن چه ولاړه په بل دار
په‌دی ویر دغوور گړی‌تور نمری شول / په دی ویرر نا تیاره شو له دښار
لاسردی ماتشه ای فلکه چه دی وکا / محمد غونډی زمری دمریښی ښکار
شین زړ گی فلکه ولی لا ولاړ یې / ای دغور غرو نو پر څه نشوی غبار
مځکی ولی په رپیږ دلو نه پرېږو زی / لاندی باندی‌شه‌چه ورك شی دا اشعار
چه زمری غونډی واکمن ځی له جهانه / نورڅوك نه کړی په نړۍ باندی قرار
سخ په‌تا ای محمده دعور نمر وې / په نړۍ به نه‌وی ستا د عدل سار
نه په تنگه وی ولاړ په تنگه مړ شوې / هم پرتنگه‌دې پر تنگه کاځان جار
کهسوری‌دې په‌تنگ‌ویر کاندی‌ویرمن‌شول / هم په ویاړی ستا په نوم ستا په‌تبار
په‌جنت کښې‌دې وه‌تون زمونږ واکمنه / هم په تادې وه د پر اور دغفار

❀ ❀ ❀

په پښتو کښې لمړی قصیده چه‌لاس‌ته راغلی ده همدا داسعد سوری قصیده‌ده داقصیده دپښتو دېخوانو اشعار وله خوزا پخو اولوړو اشعار څخه گڼل کیږی چه دپښتو سوچه لغات پکښې راغلی دی لکه : زمولوی - مړاوی کوی، واکمن - بادشاه، پلاز - تخت ژوبلل - زخمی کول، نمری - جامی ویرمن - غمجن، تون - ځای، اور - رحم .

شیخ تیمن : پټه‌خزانه دشیخ بستان بړیڅ د(بستان‌الاولیا) په‌حواله لیکی چه تیمن‌دغور په کجوران کښې اوسېده اوپیا د سلطان علاؤالدین حسین په‌زمانه کښې (۵۰۰ - ۵۵۰ھ) وفات شوی‌دی داهم وایی چه‌دی د کاکړ بابازوی ؤ، دده پر نامه یوقوم همشته چه تایمنی ئې بولی اوځان د کاکړو یوه پښه گڼی،

دشیخ تیمن داور وسته شعرپه پټه خزانه کښې راغلی‌دی چه ښه‌خوند ورملی‌وزن اری .

کشیخ رنـا دنمر خپره شوه / زما په کور دویر ناره شوه
دپیلتون ورځ توره تیاره شوه / زغ شو ناځا په چه پیلتون راغی
زړه می له دې ویر نه شین دی / په ژړا ژاړم څه ناوړین دی

زرغون لــه او ښو مي ساړين دي — په‌نول (۱) نوليږم چه‌تاخون راغی
نــه په بيــا يم نــه بــه بيــا راشي — نــه بــه تيــاره شپه ز مارنيا شي
نــه بــه شهي را تــه پخــلا شــي — بيليږي پرنۍ اوس ديون راغی
دښمنتن يــار دی هير مي نــکړی — اغليــه مــخ چه په يــا نه کـــړی
اور بــل دې پرښه‌يوه وانه کړی — پر ماد بل اور کړ وون راغلی

❀ ❀ ❀

تايمنی : دغرر يانو ددرباريونېه شاعردی . تايمنی دسلطان غياث‌الدين غوری پرمدح ويلی‌ده اه دغی مدحی نه معلو ميږی چه دی ددغه پاچا وخت کښی (٦٠ ده) ژوندی ؤ، دغه ستاينه په مثنوی ډول‌ده اودپښتو اومړی مثنوی ورته ويلای‌شو‌چه يوځر يته ئې دادی :

ځکه زه غږيږم پــه صفت دسلطان — چه دی پادار زمری ملک دجهان
دفيروز کوه او غــور رنيا له‌ده ده — هم د تېرو تــورو رڼا اله ده ده
چه‌توره وکـاږی چه‌تون کی خالی — غنيم‌ئی کـله کړی په توره سيالی
غياث‌الدين دغــور زمري عــاليشان — دا سلام دين دده په توره روښان

داشعر هم د پښتو له پخوانو شعرونو څخه پوروان اوساده شعردی دتوری اومراتـــی خيالات اودغور د دربار اوئی او عظمت ځينی څرګند يږی .

ښکارندوی : ښکارندوی هم‌دغوريانو ددربار شاعردی چه دشهاب‌الدين‌غوری (۵۸۰ه) په‌دربار کښی پومخور او قدرمن سړی ؤ دی پوه‌او زبردست شاعر او په قصيدو ويلو کښی استاذ دی پلارئې احمد نوميده چه دفيروز کوه کرتوال ؤ، دتاريخ سوری ليکو نکی محمد بن علی ويلی‌دی « چه ما په‌بست کښی دښکارندوی دقصيدو پولوی کتاب ليدلی ؤ» وايی چه‌دی دشهاب‌الدين سره چه پرهندئې يرغل کـاوه ملګر ؤ، په «پته خزانه» کښی دده يوه ښې جوړې قصيده راغلی ده چه د پښتو ادب شاهکار ګڼل کيږی .

دا قصيده ئې د شهاب الدين محمد په مدح کښی ويلی ده دد‌غی قصيدی يو څو بيته دلته راوړو .

د پسرلی ښکلو تنکی ښاکره سينګارونه — بيائې ولول په غرونو کښی لاونه
مځکه شته لاښو نه شنه امنی شنی شوی — طيلسان ز مر دی وا غوستــه غرونه
دغټو لو چنډی خــاندی ور پدی تــه — زرغونو پټو کښی ناځی زلمی ونه
لـکه ناوې چه سور ټيکې په‌تندی وکـا — هسی وګــانمل غټو او سره پسولونه
هر پلو رنمی وا لی پهـــا ندی خاندی — له خو ښيه سرو هی بـــه ستړګرونه
هر پــلو دګـلو و زم دی او نــلی — ته وار اعـله لـه ختنه کـار وانو نه
په‌غورځنګ‌غور ځنګ‌له‌خولی ز ګونه‌باسی — لـکه شنې هاتی شنا کـاندی سيندونه
بياد پسرلی له صفت څخه وروسته وايی :

---

(۱) نول = غم .

نه به چونړی په ستایه د ګڼلو موږ شی
د شنسب د کهـا لـه ختلی لمـر دی
په زابل چه د برې په نیلی سور شی
نه به ده غوندی روڼ ستوری په هسک ځلی
پوخاوند شهاب الدین دی چه ئې وکـا
په جوپو جوپو جګړ نې هند ته یون کـا
په هر کـال اتك دده ښه راغای کـاندې
پښتونخوا ښکلی زلمی چه زغلی هند ته
په رښا اوسې ته تل د دین شهـابه
ستا په زیرمه دې خاوندهاوی ښتن وی

نه به موږ شم د سلطان په صفتونه
د پسرلی په دو دودان له ده رغونه
پر لاهور ئې دمړانی ګندا رونه
که څه پورته شی له غوره ډېر مړونه
په هر اوری هر ایواد ته یـر غلونه
چه دغو ربـړدار همت وکـا زغاونه
غوړوی په ښخلو خیل پاسته دا او ه
نو اغای پښلـی کـانـدی اتنونه
نوم دې تل وه پر دریځ په نمزدکونه
موږ خوستا په مرسته یونه څوچه یونه

۞ ۞ ۞

داقصیده تواه (٤٥) بیته ده دپښتو پوخوراقوی اوپوخ شعردی او ډېر زاړه لغات پکښی ویل شوی دی . لکه : لانبن = کمر ، پسول = زیور ، جنډی = ګل ، ښنګرونه = کـانړی ، شنړ = مست ، چونړی = بلبل ، ایواد = وطن ، جګړن = عسکر ، یون = سفر ، سالونه = شګی ، اغلې = ښایسته ، دریځ = منبر ، نمزدك = مسجد .

ملکیار غرشین : غرشین د پښتو پومشهور ستانه قوم دی ملکیار له دغه قوم څخه پوبزرګ سړی ؤ دپښتنو پخوانو مؤرخینو دولیانو په ډله کښې ذکر کړی دی .

دی دپښتو پوښه ادیب اوشاعرؤ سلیمان ماکولیکلی دی چه غازی شهاب الدین غوری چه پر کفر یرغل کـاوه نوملکیار ورسره ؤ نقل کـا چه په یوه جنګ کښې مسلمانان پرشا ولاړل نوملکیار راغی یرغل ئې وکړاوپه جنګ کښې ئې داوروسته یادکی (اشعار) وویل نوغازیان ویاړېدل ډېر دښمنان ئې ووژل اوفتحه ئې وکړه .

ښتن مـومل دی ـ اوس موېرغل دی ـ هیواد دېل دی
غـازیانـو ګوری ـ ښتن مـومـل دی
توری تیری کړی ـ دښمن مو پر ېکړی ـ منګولی سری کړی
خلـه پـه تښتو ـ ښتن مـو مـل دی
که تېنګ کړو زړونه ـ پر بری بونه ـ چه زمری یونه
اسلام راڅخه دی ـ ښتن مـو مـل دی
غازیانو راشی ـ ټول شاو خوا شی ـ دشهاب په ملاشی
دښن موغوڅ کی ـ ښتن مـو مـل دی

دملکیار دادغزاسندره په ملی وزن پوسېځلی اوله جوش ډك شعردی چه ډېری اشعارو قوت اوخصوصیت لری اودپښتنو دملی روح اوملی ذوق ښه نمایندګی کوی .

سلیمان ماکووائی «چه شیخ ملکیار به تل ترتله دشیخ اسمعیل سترستانه یادکی ویل» دی د سلطان شهاب الدین معاصر اودهغه دملتان په لمړی یرغل کښې (۵۷۱ ه) ژوندی ؤ ملکیار په ډیلی کښې وفات او هوری ښخ دی .

قطب الدین بختیار : دپلار نوم ئی احمد او دخپلی زمانی یومشهور عارف ؤ . دی په قوم بختیاردی چه دپښتنو پوستانه قوم یادیږی سلیمان ما کو وائی : چه دده نیکه (موسی) له بختیارانو څخه هندته تللی ، او په سیند کښې میشت شوی ؤ ، قطب الدین په هند کښې ډیر شهرت درلود دی بیاپه (٦٣٣ - ٦٣٤ ه) کښې وفات او په ډیلی کښې ښخ شو چه تر اوسه ئی زیارت مشهوردی .

سلیمان ما کو په تذکره کښې دده خوازه اشعار رانقل کړی دی او داسی وائی : بختیار په پښتو سندری کړینه ، اوښی تویوینه ، خدای ته ناری کړی ، غلبلی کړی، یاد کی لرینه چه یودادی :

ویرمی زده سوری کړ راته وګوره ملوکی
په بیلتون کښېدی وباسم له خوزمنه زړګی کوکی

راته وګوره ملوکی

د بیلتون اورونه بل دی هر کړی می زړګی سوځی
لیونی یمه د مینی سوځم زه لکه پیلوځی

راته وګوره ملوکی

غوږ ولی دی اور بل دی اورزما په زړګی بل دی
زه بختیارخاوری ایری شوم پهاور سوی می کوګل دی

راته وګوره ملوکی

په دی اشعارو کښې هم دپخوانو اشعارو سپیځلتوب ، ساده ګی اوخوږوالی پروت دی خورا خوږملی وزن او کسرلری اوخالصه مینه پکښې ښکاره ده نوپه دی اعتبار دپخوانو شعرونو په لړ کښې داخلیږی .

شیخ متی : دشیخ عباس زوی دی چه په پنځه پشته خرښبون بابا ته رسیږی دی په (٦٢٣ ه) کښې زیږیدلی او بیاپه (٦٨٨ ه) کښې د(٦٥) کالو په عمر وفات شوی اود (کلات) پرغونډی ښخ دی . دی په کلات بابامشهوردی یوعارف، زاهد، عالم ، او ادیب سړی ؤ . دخدای په مینه کیئی ډیر اشعار او مناجاتونه ویلی دی . دده کورنی یوه ادبی اوعلمی کورنی وه ډیر شاعران او لیکوال پکښې تیرشوی دی لکه شیخ کته شیخ قاسم ، او نور - دده اولاده بیاد پېښور بلونی ته ولاړه او هلته میشته شوله ، ده یو کتاب درلود چه د(خدای مینه) - نومیده داکتاب ئی تردیره وخته پرمزار پروت و اوخلقو به وایه مګر اوس ورک دی . محمد هو تك په خپل کتاب پټه خزانه کښې دده یو ډیرلوړ الهامی شعر رانقل کړی دی چه یو څوبنده ئی دادی .

خاونده ښکلی ستا جمال دی ښکاره ئی لور په لوړ کمال دی
که ورځ که شپه که پیری کال دی ستاد قدرت کمکی مثال دی

ستاد نورو نو یوه رڼا ده
دلته چه جوړه تماشاده

پرلویو غرو هم په دښتو کښې ... په لوی سپار په نیمو شپو کښې
په غاړه زغ اوپه شپېلکو کښې ... یاد وېر ژ لو په شپېلو کښې
تو له ستا دیاد نار ی سورې دی
د ستا د مینې نند ا رې د ی
دلته لوی غرو نه زر غو نېږ ی ... د ژوندا وز مې پکښې چلیږ ی
بو راوی شا و خبوا کړېږی ... ستر ګې لید و ته ئې هېښږ ی
لو یه خاو نده تو له ته ئې
تل دنړ ی په ښکلېده ئې

بابا هوتک، د(بارو) زوی دی چه په(۶۶۱ھ) کښې زېږېدلی اوپه (۷۴۰ھ) کښې وفات شوی دی دده یوه جنګی ترانه چه دمغلو په جګړو کښې ئې درامود شوق اوجوش راوستلو دپاره ویلی وه په پټه خزانه لیکی شته .

پەدی ترانه کښې دپښتنو دغیرت اوتوری ملی روح، دمړانی اوناریتوب جوش، دوطن دساتنی جذبه ښه څر ګنده ده اوداپه پښتوادب کښې لومړی شعردی چه دمغلو دمخالفت جذبه په کښې لیدله کیږی لکه چه وائی :

پرسور غر بل را ته نن اور دی ... وګړ په جو ړ راته پېغو ر د ی
پر کلی او کور باندی مغل راغی ... هم په غز نی هم په کا بل راغی
غښتلیو ننګ کړی، داموواردی ... مغل را غلی پەتلوا ر د ی
په پښتو نخوا کښې ئې نا تار دی ... پر کلی او کور بانده مغل را غی
آدمرغی (۱) غښتلیو را شی ، ... پرننګ ولاړ ودپښتو نخوا شی ،
تو ری تېر ی غښی تر ملا شی ، ... پر کلی اوکور باندی مغل را غی
ز لمیو په غیښو کړ ی وا ر ونه ... د تېر و تو رو ګذا ر ونه
ورو ړاند ی کړی خپل تټرو نه ... پر کلی کور باندی مغل را غی
پښتنو هلی پر غر ه جنګ دی ... سورغر په وینو ددوی رنګ دی
مهال د تو ری دی د ننګ دی ... پر کلی او کور باندی مغل راغی

شیخ ملکیار: دهوتک بابامشرزوی اودپښتو ښه شاعردی چه د(۷۴۹ھ) پەشاوخوا کښې ژوندی ؤتر پلارورو سته ئې دقوم دمشری پګړی پەسر کړله، ده دمغلو سره سخت جنګونه کړی دی پەپټه خزانه کښې دده یو عشقی سندره راغلی ده چه د(ترنك)رود ته خطاب اودعشق له جوشه ډك یو آزاد ملی شعردی پەدی شعر کښې ځینی زاړه لغات لکه: نیز = میلاب، نمنځنه = احترام راغلی دی لکه چه وائی:

ترنك بهیږ ی تر نك بهیږ ی غاړی ترغاړی
ز ما زړ ګی خو خپل لا لی غوا ړ ی
که رو ده ، رو ده ، دتر نك ر و ده
خاوندی وچ کا چەزړ ګی مومی زماخپله سوده

(۱) مرغه دارغسان اود سلیمان دغره تر منځ د پښتو اصلی علا قه ده (پټه خزانه)

کــه نیزدی نیز دی نیز دبیلتون دی
زړه نیز وړلی په ویرژلی پهغم زبون‌دی
کــه او ردی اوردی پهزړه می اوردی
دااور بهوچ کادویرنیوزنه بلدهېرپهزوردی

نمنځنه یوسه سپینی سپو زمیه، ورته ووایه چه ترڅو تال کړم ستا له خو لـګیه

❁ ❁ ❁

شیخ ملکیار: (۱) دقبرځای یقینی‌معلوم نه‌دي، مګرپه خوګیانیو کښې دسپین غره نه‌دراوتلی تنګی پهخوله کښې، دملك فقیر دکلی سره نژدې یو قدیمی زیارت دی چه دخواجه ملکیار پهنامه مشهوردی نواحتمال لری‌چه همدا ملکیار به وی.

اکبر: اکبر دز میندا ور اوسیدونکی، دغو ریانو او غز نویانو په وخت کښې یو مشهور ښارتېر شوی‌دی دا کبر داشعارو لهدیوان څخه‌فقط یوڅو پانې دقند هار دهلمند پهغاړو پیدا(۲) شوی‌دی اونور دیوان ئې‌ورك‌دی پهیوه‌بیت کښې دمغولی تیمور دظلم وخت داسی ښيي:

دمغلو تیمورهسی پهاو روسوم   چه‌به‌هېر یه‌دي‌ماتم زمینداور کړم

لهدی بیت‌څخه‌معلومیږی‌چه‌دی دګوډتیمور پهوخت کښې (۷۷۱هـ-۸۰۷هـ-) ژوندی و چه دمغلوظلمونه اوچپاوونه‌ئې‌لیدلی دی‌دا کبر له یوڅوشعرنوڅخه‌معلومیږی چه‌دی د پښتو یوښه اوخوږ ژبی‌شاعرو، یوشعرئې دادی:

دخپل ځان لهحیرانیه څهویل کړم   دعشق ویربه تل‌پهخپله پټول کړم
مامدام لکه بوراپه ګلو ګشت کړ   اوس به‌ځم‌پهسرتورسرفراق‌د ګل کړم
دغماز لړمون بهزه پهلمبه کېبږ دم   ځنی‌هېر بهدیار بزم ګل‌اومل کړم
زمادیاردمینی اورپهزړه کښی‌بل‌دی   زه‌بهسراومال‌ښندم‌دید بهحاصل کړم
دبیلتون لهویرمژاړم اوښکی‌وینی   زه‌اکبرپهخپل اشنادسرشندل کړم

سلطان بهلول لودی: داسلطان دملك کالازوی‌اودپښتنو یونوموړیوا کمن‌ؤچه (۳۸) کاله ئې‌پرهند دپاچاهی بیرغ هسك کړیدی‌اوبیاپه (۸۹۴هـ) کښې‌لهجهانه تللی‌دی بهلول دلودی کورنی لومړی‌پاچادی داسترواکمن پهعلم‌اوادب کښې‌هم‌دلوی لاس‌اوپوهی خاوندو ده دخلیل نیازی پهجواب کښې‌یوه رباعی ویلی ده‌چه لهپټی‌خزانی څخه‌ئی رانقل کوو.

رباعی (څلوریزه)

ملك بهزرغون کړم په ور کړه راسه   ګـــورهاوریځی‌ددادلـه پاسه
خو ل می‌د عدل په د ر و رو ڼ د ی   جهان‌بهزیب مومی‌زماله لاسه

خلیل‌خان نیازی: داسړی دسلطان بهلول لودی هم زمانه اود ده ددربار شاعرو، داوروسته‌رباعی‌دده‌ده: چه‌دبرسات پهموسم ئې‌دپادشاه پهحضورویلی‌وه.

---

(۱) دامعلومات ښاغلی خادم پهاتحاد مشرقی کښې لیکلی وو.
(۲) داپانی‌ښاغلی‌حبیبی پیدا کړی دی.

خړي او ريځي ژاړي لــه پاسه   کويله (۱) زغ کا بيلتون له لاسه
په هغه لونې ګوهر په خول ستا   دامرحبا کاستازمونږمواسه(محافظ)

❀❀❀

شيخ محمد صالح : دخپل عصريو عالم اوزاهدسړی و، په قام الکوزی او د قندهار په (جلدك)
کښې ئې په تدريس عمر تېراوه، د(۹۰۰ هـ) په حدودو کښې ژوندی و، دده دوه غزلي په پټه
خزانه کښې راغلې دي يوغزل ئې دادی .

چه په زړه ئې غشی ځرخ شي دچشمانو   روغ بــه نشي پــه دارو د طبيبانو
چه نورتن له رنځه خلاص په زړه رنځوروی   دادزړه دارو جوړ نـکړه حـکيمانو
مګر الله چه حبيب دی هـم طـبيب دی   کـارسازی کـادخوارانو رنځـورانو
هيڅ اثر را باندې نه کـا ندی عالمه   ښه ويــل دروګـوهــرد ناصحـانو
نصيحت زړه غواړي زړه نشته په کوګل کښې   زړه مې وړی په منـګو لو خوبرويانو
که صالح غوندی د زړه په وينو پـانې   نــوردولــت په دنيانشته طالبانو

زرغون خان : په قام نورزی او دزمينداور «دنوزاد ګـلی» ؤ پــه (۸۹۱ هـ) کـال
هرات ته ولاړ، اودهغه وخت په ملي جنګونو کښې ئې ښه مېړانه ښـکاره کړه . دوست محمد
کـاکړوائی چه په (۹۱۲هـ) کـال چه زه هرات تـه لمـ نو په (ګجوران) کښې مې دملا ايوب
تيمنی سره د زرغون خان دغزلو اوشعرونو ديوان وليد چه پانې ئې په شمېر دری سوه وې
هم دده روايت دی چه زرغون خان په (۹۲۱هـ) کـال دقندهار په (ديراوت) کښې وفات شوی دی
ده يوه خورا روانه اوخوږه مثنوی (دوه ئيز) چه ساقی نامه نومېږی په پټه خزانه کښې
شته، ددې ساقی نامې ځخه معلومېږی چه دی پـه پښتو ادب کښې استــاذ اودقــوی لاس
خاوندؤ، دساقی نامې يوځو بيتـه ئې دادی :

ساقی پاځه پيالـه را کــړه   مرور يار مــی پخلا کــړه
اوبه تونې په لمبو کــړه   اورمی مړ پدې اوبو کــړه
پسرلــی شوغنچه ګــل کا   زلـفــی تـاوی دسنبــل کا
بلبــلان شـور وفغــان کا   کــړيدن په ګـلستان کا
په راغو کښې سرې لمبې دی   دغټــولــو ننــدار ی دی
جهان ټول سور اوزرغون دی   وچ راغه ښـکـلی ګـلګون دی
بهاروقــت دبارا نــی دی   ښــه مــوسـم دپيمانــی دی
نــوساقــی پاځه بهار دی   نن ژونــدون سبا رفتار دی
مستان ګرزی په بـاغو کښې   مستی کـاندی په راغو کښې
لاس په لاس دی يارانی کـا   يو په بــل نـا زو نخری کا
ترتـاو ګــرزمــه راشــه   ساقی يو ګــړ ی پخــلا شه
نوساقــی پـاځه بهـار دی   بــزم تـالــه اميــد وار دی
ياران ناست ستر ګـی ځلوردی   ستادجام پــه اميدنــور دی

---

(۱) کو يلة يوخوش آوازه مارغه دی.

بابړخان : داسړی ددوست محمد کاکړ پلارو، دوست محمدخان کاکړ ایکلی دی:
چه زما پلار «دتذکرهٔ غرغښت» په نامه یو کتاب نظم کړیؤ، مګر دپلار په مرګ
کښې مې زه نه وم، چه راغلم دغه کتاب چا ضایع کړی ؤ، اوزه دپلار دمرګ څخه د کتاب
په ورکیدو ډیر غمجن شوم. که څه هم دبابړخان اشعار لاس ته ندی رارسیدلی مګر ویلای
شوچه دپښتو یوزوړ ادیب او مورخ ؤ.

دوست محمد کاکړ : دبابړخان زوی او یو پښتون شاعراومؤرخ ؤ. ده (په ۹۲۹ه) کال په
(ژوب) کښې «غرغښت نامه» نومی کتاب په نظم ولیکه دا کتاب ئې دخپل پلار دتذکرهٔ
«غرغښت» په دون لیکلی اودهغې خبرې ئې پکښې راوړی دی «غرغښت نامه» یو اد ی
معتمدتاریخ ؤ چه د(غرغښت) له حالاتو ماسوا، دنورو شاعرانو اوسړیو احوال او اشعار هم
پکښې وو. دا کتاب محمدهوتك لیدلیؤ، اووائی چه په مثنوی ئې ډیرخوازه بیتونه لر ل
اویو درسی کتاب ؤ چه کوچنیانو به په سبق لوست».

دغرغښت نامی یوحکایت په پټه خزانه کښې راغلی دی، دهغې یو څو بیتونه ئې دادی:

لهٔ نیکانو روایت دی — هسې توګه حکایت دی.
نورمحمد کاکړ راوی دی — چه ئې فیض تل جاری دی
دنیکو نو له خولې وائی — چه منښت ئې راته ښایی
چه کاکړ نیکه زاهدو — لوی ښښتن له تل، عابدو
تل تر تله بې عبادت کا — پردی لیار ئې ریاضت کا

ددې دورې شاعرانې ښځې

زرغونه : دملا دین محمد کاکړ لوروه دقندهارپه (پنجوائی) کښې اوسیده عالمه
اوپوهه میرمن وه اوخورا ښه خطئې درلودچه ملغلرې ئې شرمولې. دې په (۹۰۳ه) کښې ئې
دسعدی بوستان په پښتو نظم ترجمه کړی دی نوځکه دې اعتبار د(۹۰۰ه) دوختو شاعره
ګڼله کیږی وائی چه دې نوراشعار اوغزلونه هم ویلی دی، له پټې خزانې څخه ئې دا وروسته
قصه چه دمثنوی په ډول ده دلته راوړو.

اورید لی می قصه ده — چه له شاتو هم خوږه ده
داختر په ورځ سهار — بایزید چه و رویدار
له حمامه راوتلی — په کوڅه کښې تېریدلی
ایری خاوری چاله بامه — را چپه کړلې نا پامه
مخ اوسر ئې شوکړ — په ایرو په خاورو خړ
بایزید په شکر کښېوشو — دخپل مخ په پاکیدو شو
چه زه وړیم د بل اور — چه په اور کښې شوم نسکور
له ایرو به څه بدوړمه — یا به له نښکوه کومه
هو پوهانو ځان ایرې کړ — له لویئ ئې ځان پرې کړ.

څوك چه ځان ته ګوري تل   خداى ته نشي کړى کډتل
لو يى تل په ګفتار نه ده   لو خبره په کار نه ده
تواضع به دې سر لوړ کا   تکبر به دې مخ تور کا

رابعه : داپښتنه شاعره د(۹۰۰ھ) په حدود وپه قندهار کښې اوسېده، وايي چه داشعارو ديوان ئې درلود دارباعى ئې له پټې خزانې څخه لاس ته راغلې ده:

آدم ئې مخکښې وته راستون کا   په اوردغم ئې سوى لړمون کا
دوزخ ئې روغ کا پرمخ دمځکې   نوم ئې دهغه دلته بيلتون کا

(ددې دورې پښتانه نثر ليکونکي اومؤرخين)

دانشدارو دچه پښتو ژبې له ډېر پخوا څخه پاخه ليکوال اوزبردست مؤرخين درلودل مګر نن ورځ دډېرو لږو کسانو حالات اونمونه مونږ ته معلوم شوى دي او اکثر ئې ورك او بې پتې دي بياهم څومره چه معلوم دي وروسته بيانيږي :

سليمان ماکو: دا سړى د(۶۱۲ھ) په شاوخوا کښې د پښتو يو پيا وړى ليکونکى اوعالم دى دپلار نوم ئې (بارك خان) و ، په قام سابزى او دقندهار په ارغسان کښې اوسېده په شعر ئى علم نه لرو خو په نثر کښې يو ډېر قيمتي کتاب لري چه (تذکرة الاوليا) نوميږي او په دغه پورته سن کښې ليکلى شوى دى، دا کتاب د پښتنو وليانو اوشاعرانو تاريخ دى ، سليمان يو ګر زنده سړى و، لومړى د پښتونخوا په غرواو غو ګرځېد د پښتنو وليانو او بزرګانو حالات ئې را ټول کړل او بيائى دغه کتاب وليکه مګر له بده مرغه چه دا کتاب ټول نه دى پيدا شوى، صرف دسريو څو پاڼې ئې پيدا شوى دي چه دځينې پخوانو شاعر اوحالات او اشعار پکښې دي ، دا کتاب د پښتو په نثر ليکلى شوى دى، او فعلا د پښتو ژبې لومړى نثر ګڼل کيږي اوس ئې د نثر په نمونه کښې دا يوه ټوټه نقل او لي :

وايم حمد وسپاس دلوى خاوند، اودرود پر محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم چه دى بادارد کونينو اورحمت دثقلينو لوى لوى رحمتونه دې وى دهغه استاځى په آل او يارانو چه دوا ړه جهانه پردوى دى روښان اما بعد زه غريب خاورى سليمان ځوى دبارك خان ماکو سابزى چه په ويا له د ارغسان او سېږم اوپه دى مځکو پايېږم په سن د وو لس شپږ سوه د هجرى تللى وم او د پښتونخوا په راغو او کلو ګرځېدم او مراقد داوليا او واصلينو مې پلټل او په هر لوري مې کاملان موندل او ددوى په خدمت خاکپاى وم او هر کله په سلام ورته ولاړ، چه له دى سفره په کور کښې کېښستم، تنا کي مى وچاودلې د پښتو بيا پاڅېدولم او له ښتنه مى مرستون شوم چه احوال دهغو کاملانو و کاږم اودوى چه هغه وينا وې پاتې کړى دى او پښتانه ئې لولي اوس.

په دې نثر کښې که څه هم د عربى جملو او عبا راتو اثر ليدل کيږي مګر په پخوا نو نثرونو کښې ساده، آسان اژ مرسل نثر دى بيا هم د موجوده وخت له محاورې څخه ليرى دى.

محمد بن علي بستي : دا سړى هم د پښتون يو قديمي مؤرخ دى مګر له بده مرغه چه حالات او کتاب ئې تراوسه لاس ته نه دى راغلى، له پټې خزانې څخه دومره معلوميږي چه ده (د تاريخ سورى) په نامه د سور يانو د پاچاهى په حالاتو کښې يو کتاب ليکلى و د ژوند وخت ئې

ښه معلوم نه دی مګر دا یقیني ده چه د (شیخ کټه) له زمانی څخه (۷۵۰ هـ) دمخه تېر شوی دی تاریخ سوری د سوریانو او غوریانو د زمانی یو سیاسی او ادبی تاریخ دی دامیر کروړ شعر هم له دغه کتابه رانقل شوی دی د کتاب ژبه ئې په یقین معلومه نه ده مګر غالب ګمان دا دی چه دا کتاب په پښتو و، ځکه چه ډېر پښتو اشعار ځنې رانقل شوی دی.

احمد بن سعید اللودی: دا سړی هم د پښتو یو پخوانی مؤرخ دی د ملتان د لودی پاچاهانو په حالاتو کښې ئې په (۶۸۶ هـ) کال یو کتاب لیکلی دی چه (اعلام اللوزعی فی اخبار اللودی) نومیږی د شیخ رضی لودی او امیر نصر لودی پښتو اشعار له دې کتاب څخه رانقل شوی دی

شیخ کټه: دا سړی د پښتو یو پوره مؤرخ د شیخ یوسف زوی او د شیخ متی نمسی دی شیخ کټه هم د خپلو پلرو پشان یو عالم او مشهور سړی و د پښتو دادب په لار کښې دده لوی خدمت دا دی چه د پښتو شاعرانو، پوهانو او مشهور وخلقو په حالاتو کښې ئې د (لرغونی پښتانه) په نامه یو کتاب لیکلی دی.

دا کتاب په پښتو و، او ډېر قیمتی معلومات او اشعار ئې درلودل. د شیخ کټه دژوندانه وخت د (۷۵۰ هـ) په خوا و شا کښې اټکلیږی دی که څه هم په پښور کښې او سېده مګر یو ګرزنده او سیاح سړی و. محمد هوتك وایی چه شیخ کټه په (بالشتان) کښې د محمد بن علی تاریخ سوری لیدلی واو ډېر قیمتی معلومات او اشعار ئې ور څخه رانقل کړی وو لرغونی پښتانه د محمد هوتك لاس ته ورغلی و او دده یو لوی مأخذ دی مګر اوس ئې چېرته درك نشته،

شیخ ملی: دده نوم آدم او د ملی زوی و مګر په شیخ ملی مشهور شوی دی شیخ، ملی د ملك احمد له ملګرو څخه و (۸۰۰ هـ) په حدودو کښې د دوی دواړو په مشری د پښتنو ځینې ټبی له کسی غره او ننګرهار څخه پېښور ته کوچېدلی دی.

شیخ ملی د پښتنو مشرا ویو معروف لیکوال او مؤرخ و، ده د پښتنو په حالاتو او د خپل عصر په واقعاتو کښې یو کتاب لیکلی دی چه نوم ئې (د شیخ ملی دفتر) و. راورتی مشهور مستشرق وایی، چه شیخ ملی خپل دفتر په (۸۲۰ هـ) کښې لیکلی دی او دا کتاب ماموندلی دی لنډه دا چه شیخ ملی سربېره په دې چه د پښتنو یو مشر او تاریخی سړی و: د پښتو مورخ او لیکونکی هم و وائی چه قبر ئې په پېښور کښې دی د ملك احمد وزیر هم و.

کجو خان رانی زی: کجو یا کجو خان پس له شیخ ملی نه د پښتنو یو خورا نومیالی مشر او یو بهادر سردارو، اولکه د شیخ ملی یو پوه لیکوال او مؤرخ ګڼل کیږی ده هم د پښتنو په حالاتو په (۹۰۰ هـ) کښې یو تاریخ لیکلی دی دا تاریخ دراورتی لاس ته ورغلی و د کاجو کورا وس هم په (سوات) کښې شهرت لری چه پخوا د خانی ځای و.

خان جهان خان لودی: دا سړی د سلطان سکندر لودی په زمانه کښې (۸۹۳ - ۹۲۳ هـ) ژوندی او ددغه پاچا دوزیر حیثیت ئې درلود ده د (مرآة الافاغینه) په نامه یو تاریخی کتاب په فارسی لیکلی دی په دی کتاب کښې دهند د پښتنو پاچاهانو او مخصوصاً دسکندر لودی حالات بیان کړی دی غرض دا چه دا پښتون سردار هم یو عالم لیکوال او مورخ تېر شوی دی نعمت الله دده وفات په (۹۰۱ هـ) کښې ښودلی دی.

ددې دورې پښتانه‌ادب پالونـــکي پاچاهان

دپښتو ادب داولې‌دورې په‌بیان کښې مونږ ته‌دامعلومه شوه‌چه په دې دوره کښې‌ځینې پښتانه‌بادشاهان هم‌تیرشوي‌دي‌چه‌هغوی دپښتو دشعراو ادب سره پوره مینه لرله اودپښتو شاعران اواديبان به‌ئي پالل نودادي وروسته مونږ دغه بادشاهان اوددوی اد ب پا لنه په‌لنډه‌ول بیانوو :

دپخوانو سوربانو کورنی : ددتاریخ بیانوونـکي وائي چه‌له‌ډېر پخوا څخه دغور په غرونو کښې‌یوې سلسلې ورووپاچاهانو پاچاهي کړیده، داپادشاهان د(سِهاك یاسا کاـسها کا) له‌پښته‌وو، وایي چه‌سهاك دوه زامن درلودل‌دیوه‌نوم(سور) اودبل نوم (سام)و چه د غو ر سوری پاچاهان همدغوته منسوب دي‌داسلام‌دمخه دغور دسوري‌پادشادهانو څخه‌دامیر بسطام اوامیر شماخ سوري‌نوموړه‌راغلي‌دي کوم وخت چه‌داسلام مبارك دين‌دغور په‌غرونو کښې قدم کېښود نودغور محلي‌حکومت داسلامی خلافت سره ښه‌ منبا سبات قایم کړ ل د ځینو مؤرخینو په‌قول دغورلومړی حکمدار چه‌په‌دې وخت کښې داسلام دخلافت دربارته ولا ړ اوداسلام دین ئې قبول کړ مشهور ملك شنسب دخرنك‌زوی‌و ، وائي‌چه‌ده دحضرت‌علي (رض) په‌وخت کښې (۳٦-٤۰ﻫ) اسلام راوړی دی چه بیاهغه مبا رك غورته یو فر ما ن و لیږ ه اودشنسب حکومت ئې ومـانه دملك شنسب څخه‌وروسته دده زوی‌امیر بولا د سوري په‌غور اودغور په‌شاوخوا ځایو حکومت‌درلوداميِر بولا ددمشهورابومسلم‌خراساني چه‌په(۱۳۷ﻫ) کښې مړدی همکـار اوملـګری واودهغه سره‌ئې ډېری مرستې کړي‌وي له‌ده‌نه و ر و سته دده زوی امیر کروړ جهان پهلوان‌په (۱۳۹ﻫ) دغورپه (مندیش) کښې ا میر شو، دغو ر بالشتان، خیسار، اوتمران، کلاګانی‌ئی ونیولي‌اوپه‌زمینداور کښې ئې هم قصر در لو د تاریخ‌سوري لیکلی‌دي چه‌دې کو رنی خوپیړی په‌غور ، بالشتان اوبست کښې حکمرا نی کوله پس له‌امیر کروړ څخه‌ئي زوی‌امیر ناصر پر ځای کښېناســـت ا و غـــو ر ، بســـت زمینداورئي په لاس کښې وو ، لـــه ده څخه وروسته بیا د امیر بنجي غو ر ی ذ کـــر راغلی‌دي چه‌دخلیفه هارون‌الرشید په‌وخت (۱۷۰-۱۹۰ﻫ) کښې ئې حکو مت کـا وه پس له‌ده څخه دیعقوب‌صفار په‌زمـانه کښې (۲۵۳-۲٦۵ﻫ) دا میر بنجي له اولادي څخه دامیر سوري‌نوم‌لیدل کېږي . بیادسوري له کو رنی څخه امیر محمدا میرو ، چه‌دسلطان محمود غزنوي په‌وخت(۳۸۷-٤۲۱ﻫ)پلاس‌بندي شو او بیا له غزنه په بند کښې مړشو په‌دې وخت کښې‌ددې کورنی خپلوا کي‌ولاړه اودغزنویانو دحکم‌اولاس لاندې‌راغله بیا د بهرا مشا ه غزنوي په‌وخت(۵۱۲ﻫ) سلطان علاوالدين‌حسين غو ری غزنی‌ونیو، دغزنویانواميرا طوری ورانه‌اودغوریانولوی سلطنت شروع‌شو، له‌دې کورنی څخه‌یوې څانګې‌په‌غور، بلې‌په‌بامیان اوبلې په‌تخارستان کښې‌سلطنت کـاوه چه‌داپشیاپه‌تاریخ کښې ډېرشهرت‌لري، نومعلومه‌شوه‌چه

دپخوانوسوریانو یوې‌برخې داسلام‌له‌اول یعنې‌دامیرشنسب له‌وخته (٤۰ﻫ) دڅلورمې هجري پېړۍ‌ترنیمائي(۲۵۰ﻫ) پوری داسلامي خلیفه ګـانو اوعباسیانو له خوا په غو ر کښې دمستقلو امیرانو په حیث پاد شاهي کړې‌ده اودوهمه برخه‌ئې له (۳۵۰ﻫتر ۵۰۰ﻫ) پوری

دغزنویانو دحکم لاندې حکمرانان وو. لکه چه معلومه ده دغورسوریان پښتانه او دپښتو دادب پالونکي وو، امیر کروړ سربېره په دې چه یوغښتلی پښتون بادشاه و : د پښتو ژ بې یو زبردست شاعر اوادیب هم و(دشعر بیان ئې دمخه راغلی دی) د دوی په و خت کښې پښتانه شاعران لکه ابو محمد هاشم اوشیخ اسعد سوری پیداشوی اوروزل شوی دی. ددغه وخت دپښتو پالنې اثرو؛ چه ابومحمدهاشم دهلمند په غاړه او(بست) کښې دپښتو شعر ونه و یل او خپل کتاب (دسالووزمه) ئې په پښتو لیکلی دی . شیخ اسعد خود امیر محمد سو ر ی د دربار شاعر اودهغه نژدې ملګری اودوست و؛ چه بیائې دهغه په مرګ ژړلی اوسا ندی ویلې دي . نوویلی شو چه پخوانو سوریانو خپلې ژ بې پښتو ته توجه کوله اودوی په وخت کښې پښتو ښه شعراوادب درلود .

د ملتان دلودیانو کورنی: په ملتان کښې دلودیانو پښتوبوی وړه کورنۍ له (٣٥١ ه) څخه تر(٣٩٠ ه) پورې پاچاهي کړې ده. داسې معلومیږي چه دوی داسلام په ا و لو فتحو کښې هندته تللي دی ، ددې کورنۍ اول امیر سلطان حمیدلودی و ، وایي (١) چه ده خپل وراره شیخ رضي پښتنخواته داسلامي دین دتبلیغ دپاره رالیږلی و، دسلطان حمیدنه وروسته دده زوی امیرنصر امیرشو، بیاورپسې دنصرزوی ابوالفتوح داؤد دپلار پرځای کښیناست مګر دده په وخت کښې سلطان محمود په ملتان حمله وروړه ددوی امیری ئې کمه و ده کړه اودی ئې غزنی ته بندی راووست دا کورنی هم دپښتوادب په پالنه اوروزنه کښې ښه بر خه لری، دوی سربېره په دې چه پښتانه بادشاهان وو په پښتو کښې به ئې خوازه خوازه اشعارو یل اویوله بله به ئې په شعر سوال اوځواب کاوه (لکه چه دشیخ رضي اوامیر نصر لو د ی د اشعارو بیان دمخه راغلی دی) .

غزنویان : دغزنویانو دبادشاهی مؤسس الپتګین دی، دامیرنوح سامانی نوکراودهغه په وخت کښې دخراسان نائب الحکومه و، چه بیا په غزنی کښې مستقل پاچا شو دده نه ور و سته دده نوکر سبکتګین ، او بیا دسبکتګین زوی سلطان محمود پاچا شو له (٣٥٦ ه څخه تر ٥١٢ ه پورې)ددوی دپادشاهی دوره ده سلطان محمود دافغانستان یو ستر و ا کمن او لوی پادشاه دی مورئې دقندهارله پښتنو څخه وه، په دی اعتبار ډېرپښتانه دده په لښکرو کښې شامل وو ، چه دهندوستان جواهر سره اوسپین به ئې ورله راوړل او ده به دفا ر سی په شاعرانو ښندل اوبادول-وایي(٢) چه دده په وخت کښې دپښتو با قاعده لیکل ر و ا ج شوی دی، په دغه زمانه کښې قاضي سیف الله دپښتو دتحریر اولیك په اصلاح کښې کو شش کړی وو اودپښتو مخصوصو آ وازو نو ته ئې مخصوص توری ټاکلي وو پر ته له دی څخه دغزنویانو په دوره کښې دپښتو په باب نورڅه معلومات نه لرو، مګر دامعلومه ده چه دپښتو مشهور نیکونه اونومیالی شا عرا ن بیټ با با ، ا سمعیل، خر ښبو ن په دغه زما نه کښې تیر شوی دی.

---

(١) پټه خزانه

(٢) دقاضي خیرالله پشاوری دخیرالمات دیباچه، مګر داروایت کوم پوخ سند نه لري.

غوریان : لـکه چه‌دمخه وویل شود غزنو یانو دلویې امپر اطوری دکډو وډ یدو نه وروسته په‌غور کښې دپښتنو غوریانو دلویې پاچاهی بیرغ جـګ شو،دپخوا نو غور یانو په‌اولاده کښې له‌سلطان علاؤالدین حسین څخه‌داسلسله ونښته‌اودور ستنی مقتد ر پاد شاه شهاب‌الدین محمدپوری راورسیده دادوره تقریباً له(۵۰۰ه‌څخه‌تر ۶۰۰ه پوری) وچلیده علاؤالدین جهانسوز،غیاث‌الدین اوشهاب الدین ئې‌مشهوراوزبردست پاچاهان وو،شهاب‌الدین دافغانستان له‌لویو فاتحانو څخه دی چه په (۶۰۲ه) کښې وفات اوپس له ده نه په هند کښې‌دده‌نو کر قطب‌الدین ایبك بـاچا شو.

سلطان شهاب‌الدین غوری

دغوریانو په‌وخت کښې‌پښتو ته‌ښه‌توجه‌شوی ده لـکه‌چه‌په‌غزنوی در بار کښې به فار سی شاعران روزل کېدل؛دغسی به‌دلته د پښتنو شاعراو پالنه کېده پښتو شعرونه او قصید ې به‌ویل کېدې په‌غزا ګـانو اوجنګو نو کښې به دد وی سره‌پښتانه شاعران ملـګر ي و و اوپښتو ترانې اوسندری به‌ئې ویلی په د ې دوره کښې دپښتو ښه ښه شا عر ا ن لـکه ښکـارندوی ، ملکیا ر غر شین تا یمنی ، اونور تېر شوی دی (چه بیا ن ئې د مخه راغلی‌دی) تایمنی د غیاث ا لدین دد ر بار مشهور شاعردی چه‌دپادشاه په مدح کښې ځینی اشعار لری دارنـګه ښکارندوی دشهاب‌الدین په‌دربار کښې پالـل شوی دی د هغه ادبی مشاور اوپادشاه ته‌دېرور اندی و،ښکـارندوی دشهاب‌الدین په‌مدح کښې‌ښې قصدې ویلی‌دی‌په‌دې دول ملـکیار هم‌دده ددربار شاعراوپه جنـګو کښې به‌ورسره‌و، چه‌دغزا یو ه مشهوره سندره ئې‌په‌دغه رخت کښې ویلی‌ده په‌دې‌عصر کښې‌دپښتو یو بل شا عر چه شیخ تیمنی نومیده هم‌موجود اودعلاؤالد ین‌په‌زمانه کښې‌ئې ژوند کـاوه دا سی معلو مېږ ی چه‌دمحمد بن‌علی بستی (تاریخ سوری) هم‌دغوریانوپه‌وخت کښې ددوی په‌توجه او مرسته لیـکلی شوی‌دې .

دخلجیانو کورنی : (۶۸۷-۷۲۱ه) په‌هندوستان کښې دشهاب‌الدین غوری له مر ګه څخه‌وروسته‌دده نو کر قطب‌الدین ایبك پاچاشو له‌ده‌نه‌وروسته‌دده‌مریی‌شمس‌الدین التمش په‌تخت کېناست ، دده کورنی ترڅه‌وخته پادشاهی وکړه نوبیاد غیاث‌الدین بلبن کورنی شرو ع شوه چه‌ددغه شمس‌الدین نو کرو ،هغه وخت چه‌دبلبن داولادی وروستنی سړی « کیقبات » مړشو، نودپنجاب حا کم فیروزخان په‌دیلی قبضه‌وکړه ، دجلال الدین خلجی‌لقب ئې غوره کړ اودخلجیا نودپاچاهی تاداویې کېښود دا کورنی دغورخلج نومی ځای ته منسو به ده چه‌له ۶۸۷ه څخه‌ئې تر ۷۲۱ه پوری په‌هند کښې پاچاهی کړې ده .

وائې چه‌دفیروز خان په‌وخت کښې هم‌پښتو اوپښتنو ته توجه کېد له ؛د چاچه به پښتو

زده‌وه هغه‌به‌دده‌په‌دربار کښې قدرمن‌اوو‌ړاندې‌و، دپښتنو قدراوعزت به‌ئې کاوه اودوی ته‌به‌ئې په‌درنه ستر ګه کـتل نوردده‌له‌دربار څخه‌څه معلومات نه‌لرو .

دهندلودیان: کوم وخت چه‌مغولی امیرتیمود په (۸۰۱ه) کـال په‌هندحمله‌وکړه اودیلی ئې‌ونیو نودرا ګرزېدو په‌وخت کښې‌ئې سیدخضرخان له‌خپلې‌خوادهند نایب السلطنه مقرر کړداسړی بیاڅو مده ورسته پاچا شو .

خوشحال‌خان دخضرخان کورنی‌ستایی ،اووایی چه‌ددی کورنی دمحمد شاه په‌زمانه کښې پښتانه په‌عزت وول‌ـکه چه‌وایی :

بیاله پسه چه‌تیمور په‌هند را کښېوت	خضرخان ته‌ئې ور کړی حـکومت و
بیا سلطان مبا رك شاه‌د خضر خان و	چه‌شکـاره ئې له جبینه سیا ست و
بیا سلطا ن محمد شا ه دده ورا ره و	چه پښتو ن د ده په عهد په عز ت و

بیا هر کـله چه‌ددوی کورنی کمزوری شوه‌نوپس له‌دوی‌څخه‌په(۸۵٦ه) کـال دډیلی تاج اوتخت دپنجاب دحا کم بهلول لودی په‌لاس ورغی‌ده‌په‌ډهلی کښې‌په‌خپل‌نامه خطبه‌اوسکه ووهله،دیرڅایونه ئې‌ونیول اودهندوانو دراجـګـانوسره ئې‌سخت‌جنـګونه‌و کړل‌بهلول لودی دهندیونومیالی پادشاه اودلوی عزم‌څښتن و،۳۸ کـاله‌ئې په‌هند کښې دانتظام اوعدل سره زبردسته‌پادشاهی و کړه‌له‌ده‌نه‌وروسته دده‌زوی سکندرلودی‌په(۸۹٤ه) کښی‌پاچاشواوبیاپه (۹۲۳) کښی ابراهیم‌لودی‌ته واروړغی چه آخردې‌سړی‌دبابرمغولی‌له‌لاسه‌شکست‌وخوړ‌پس له‌هغه‌دلودیانوپادشاهی خرابه‌اودمغلوپادشاهی‌شروع‌شوه ، دهندلودیانو کورنی هم‌په‌پښتو مینه اودپښتودادب پالونـکی‌وه په‌خپله سلطان بهلول لودی دپښتو شاعراو پوعلم دوست او ادب پالونـکی پاچاو لـکه چه‌خلیل‌خان نیازی دده ددربار یوپښتون شاعرو.

(دداډو دشاعری ذکر وړاندې راغلی دی) دغسی دسلطان‌سکندر لودی په‌دربار کښې هم پښتانه لیـکونـکی ، پالل کېدل لـکه‌چه‌خان جهان‌لودی‌دده ددرباریو زبردست لیـکونـکی ؤ اودده په توجه ئې دپښتنواو دلو دیانو یو تاریخ لیـکلی دی‌ـ‌په دې اعتبار ویلی شو چه‌ددې کورنی پاچاهانو هم د پښتو ادب سره مینه لرله اودشعراو ادب مینان وو مـګر شاید چه جنـګونو اوجګړو او دوطن انتظامو د پښتو زیات خدمـت ته نه وی پرې‌ایښی، اوډېر خدمت وخت ئې نه وی موندلی .

دپښتو دملی ادب څینی برخې

(۱)دپښتو افسانې، نـکلونه اوناري

پښتانه څینې قصی‌لری چه‌په‌هرځای کښې‌ډېرې‌مشهورې‌دی داقصې‌دپښتو‌په‌ادبیاتو کښې خورا اهمیت لری اودپښتو دادب یومهمه برخه ګڼل کېږی‌ـ په‌دې قصو اونـکلونو کښې دپښتنو روحیات ،افـکار ،رسم رواج اوملې دودونه په‌ښه‌شان ایدلی شوـ داافسانې دجوډېدو په‌لحاظ‌دوه برخې لری ،یوه برخه‌ئې‌نثردی چه‌دنـکل واقعات پکښې بیانیږی اوبله برخه‌یې نظم‌یعنی‌نارې دی.دپښتوافسانې په‌قصصی‌اوتاریخی نثر کښې داخلېږی اودمحاورې اوساده خبرو اتروورنـګ په‌کښې زیات‌دی .دپښتو افسانی له‌ډېرو پخوانو وختو څخه موږ ته‌راپاته اونقل په‌نقل رارسیدلی دی ،دانـکلونه اوافسانې عموماً په‌دوه‌ډوله دی :

۱: خیالي افسانی-۲- فطري افسانې- په فطري افسانو کښې واقعات په عقل او فطرت برابروي لکه دفتح خان او یاد آدم خان قصه. او خیالي افسانې هغه دي چه واقعات یې په فطرت برابر نه وي محض خیالي او فوق العاده شیان وي، لکه دپیریانو او دیوانو قصې خارق العاده قصو ته اروپایان «کونت» وایي او واقعي او حقیقي قصې د تاریخ یو جزء بولي، د پښتو افسانې د موضوع او مطالبو په لحاظ اکثري عشقي او جنګي دي په عشقي نکلونو کښې د دوو مینو د حالاتو او سرګذشتو تاثیرناك او خوندور بیانونه وي، او په جنګي نکلونو کښې زمونږ د جنګیالیو نیکه ګانو د توري او مړانې حالات ښودل شوي وي-دی نکلو نو ته مونږ د پښتنو یو ادبي او تاریخي میراث ویلی شو په دې نکلونو کښې د پښتنو پاك او ساده احساسات په داسې اندازه نغښتل شوي وي چه هر ه برخه یې دزړه پردې خوځوي او زړونه ویلي کوي، خصوصاً کمې ناري چه په دغو نکلونو کښې ویل کیږي خالصې د ټویك ګولې دي او دومره تاثیر لري، چه هډ و نه ریږدوي، له دې نارواو نکلو څخه دپرسوز، خالصه مینه عاشقانه احساسات، مړانه، توریالی توب، ساده والی او نورې ښیګڼې، څرګندیږي او په دې لحاظ د پښتو د ملي ادب یوه غوره برخه یې بولو، له دې افسانو څخه د پښتنو عادات، احساسات، دژوندانه حالات، او داسې نور شیان هم ښکاره کیږي.

(۱) عشقي افسانې لکه د قلندر او میرجان افسانه، د قطب خان او نازو افسانه، دښادي او بیبو، د آدم خان او درخانی، د مؤمن خان او شیرینو افسانې.

جنګي افسانې لکه دفتح خان بړیځ افسانه، د موسی جان او ولي جان افسانه او داسې نورې. ددې افسانو او نکلو نو د ویلو تاریخ په صحیح ډول نه معلومیږي، البته د ځینو افسانو د خلکو له نوموڅخه ئې څه نه څه د ویلو زمانه معلومیدلې شی لکه د آدم خان او درخانی افسانه هر کله چه آدم خان د (۱۰۰۰ ه) په شاوخوا کښې ژوند کاوه. نو دا افسانې زمانه یې هم له دغه وخت څخه راوروسته ده، د پښتو دافسانو ویونکي هم معلوم نه دي. بلکه نقل په نقل له پخوانو وختو څخه راغلي دي او دهرې زمانې او یانو په کښې درنګینی او خوندنا کولو د پاره ځینې کلمات، غملې او ځینې برخې زیاتې کړې دي-د پښتو د موجوده افسانو له نوموڅخه معلومیږي چه دا ټولې له اسلام څخه راوروسته جوړې شوې دي.

که څه هم کیدای شي چه اصل افسانې له قدیمه موجودې وي، او د اسلام په وخت کښې ئې نومونه بدل شوي وي.

دفتح خان نکل: یوه له دغو افسانو څخه چه ډېره مشهوره ده، دفتح خان بړیځ افسانه ده فتح خان بړیځ داسلم خان زوی و، چه د قندهار په کلابست کښې اوسېده، اسلم خان د کلابست پاچاو، نقل کاچه فتح خان د «۶۰» بړیځو سره هندته لاړ او هلته یې جنګونه او جګړې وکړې، داواقعات یې په نکل کښې بیان شوي دي او دده ننګیالی توب او مړانه په کښې ښودلې شوي ده دفتح خان دژوندانه زمانه د «۹۰۰ ه» خواوشان ګڼل کیږي. وائی کم وخت چه فتح خان دهند د تلو نیت وکړ نو موریې خبره شوه او کلابست په دروازه کښې ورته کښیناسته مګر دی تړې په بله دروازه ووت، نو موریې دا ناره پسې وکړه:

---

(۱) دافسانې اکثرې ښاغلي نوري ټولې کړې دي او یو ټوك یې د ملي افسانو په نوم نشر شوي دي.

کەدوې دیدوېدی د کلابست دروازې دوې دی

پریوەیې فتح‌خان وزی‌پردابلەیې دمورسوری نارې دی

دفتح‌خان پەقصە کښې‌درابیاچە دفتح‌خان‌معشوقە وه،او د کرمی چەددەوروڼ، نارې همشتە.اودغە دواړەددې قصې‌پهلوانان دی .

کم‌وخت‌چەپە آخری‌محل‌فتح‌خان جنګک‌تەووت،نورابیاداسې نارەو کړه:

د فتح کر نګە نا ل نا ل بە د ې ز ر ین کړ م -
کەدې‌داوارفتح‌راووړزما امیل بەدې‌دغاړې‌لو نګین کړم-

د آدم خان قصه : آدم‌خان‌پەقام‌یوسف زی‌اودسوات‌پە« بازدره کښې‌اوسیده،دی‌دطاؤس خان‌پەلورچە «درخو» نومیده،مین‌و ددوی‌دواړ ودمینې‌قصەاوږده ده-اوډیرې خـو ږې خبری‌لری‌چەپە هرځای کښې مشهورې‌دی، د آدم‌خان‌پە نقل کښې همډیرې سوزنا کـې او خوږې‌نارې راغلې‌دی، آدم‌خان‌در خوتەدمینې پەاظهار کښې وایی :

درخانی مېرمن‌ملو کې!چە پەدرست‌جهان دی‌ولاړې دحسن کو کې
آدم‌ستا کتورنځور کړ کەور کوزې کړی‌ددواړوزلفوځو کې

یوەشپەچەدرخو د آدم‌خان‌پەانتظار وه،اودی‌رانە غی‌نودې‌داسې نارەو کړه :

پەدانیم پالنګک یم‌ناستە، دغەنیم‌پالنګک مې‌تاوتەپرې ایښی -
همچەتەزلې رانەغلې آدم‌خانە ،داوربل‌وېښتە مې‌ژاړی‌کوښی ګـو ښی -

وړې قصې: پەپښتو کښی‌ځینې‌وړې‌قصې‌همشتە داقصې‌ا کثرې‌لکەدمتلو نودخلکو یا د ې وی،اوداسې‌لە یوبل‌نەنقل‌پەنقل راپاتە کیږی -داقصې‌ځینې اخلاقی‌ه‌اواجتماعی غایەهم لری، اوپەځینوځایو کښی دمثال پەډول ویل کیږی، پەپښتو کښې دمتشی احمد « ګنج پښتو » ددغسې‌قصو تحریری مثال‌دی‌وړې‌قصې هم‌لکە دافسانو ځینې‌واقعی اوځینې خیالی وی .

داروپارومانونە : (۱) پەاروپا کښې‌لە(۱۹) قرن‌څخە راپدې خوارومان نویسی تغیر موندلی‌دی- یعنې موضوع ئې‌لەخیالی شیانوڅخە حقیقی شیانوتەاو ښتې‌ده- پس‌لەدغە وخته رومان لیکونکو خپل‌رومانونەدعلم اومشاهدې پەاساس لیکل شروع کړی‌دی - نو باید چەزمونږ پەموجوده رومانو کښې همدحقیقت رنـګک زیات‌وی، اوبل‌پکاردی چە دملی کر کټر موجودیت همپە کښې لەنظرلاندې ونیولی‌شی: وړی‌قصې یاناول‌همښایی چە دغه درومان شرطونەولری، پەوړوقصواورومان کښې‌فرق‌صرف دومرەدی چەپەوړو قصو کښې سړی‌زرمطلب‌تە رسیږی-

ناره:- پەپورتە نکلو کښې‌مونارەولوستلە، نارەدپښتو یوملی‌او آزاد شعردی، مسرې ئی کـلەبرابرې او کـلە یوەلنډه اوبلەاوږدەوی، دقافیې التزام همپە کښې نشتە، کـلە دواړه مسرې‌پەیوه قافیە، او کـلەهریوه ځانلەځانلە قافیەلری. نارە دلنډی- پەشکل هم راځی، لـکە دمومن خان پەقصە کښې‌داوروستە نارە، کوم‌وخت‌چە دی‌پە سفر روا نیده نوشیرینو پرې داسې نارە و کړه :

تادسفر موزې پە پښو کړې ‌‌‌‌ دژیړو ګلوباغ پە چا سپارې مینه

---

(۱) از آدب جدید کریمی

(۲) دپښتو لنډۍ

زمونږ دملي ادب یوه لویه برخه لنډۍ دي: لنډۍ یو خاص ملي شعر دی چه په بله ژبه کښې به یې غالباً مثال نه وي. دلنډیو لومړۍ مسره لنډه او (۹) سیلابه، اودوهمه ئې اوزده او دیارلس سیلابه وي. په ځینو ځایو کښې ورته «ټپه، مسره، ټکۍ» هم وائي.

دپښتو هره لنډۍ دغرض ټکۍ دی او په هره یوه کښې بیل بیل مطلب پروت وي، دپښتو لنډۍ دشمیر پلحاظ لەزرګونو نه هم زیاتې اوزښتې ډېرې دي مګر تولې (۲) تراوسه پورې چا نه دي ټولې کړي. د پښتو لنډیو کم خاص ویونکی هم معلوم نه دی، ټول پښتانه یې وایي او په تیر ښځې په کښې ډېره برخه لري.

لنډۍ دپښتو یو طبیعي او فطري شعر دی او ډېرې سوزناکې او خوندناکې وي لنډۍ یو خاص وزن او طرز لري که څه هم په اندازه کښې ټولې لنډۍ یوشان دي، مګر په هرځای کښې په جلاجلا وزنو او آهنګو ویل کیږي چه په ټولو کښې تیراوالې مشهورې دي. دپښتو دلنډیو یقیني تاریخ معلوم نه دی. مګر هر کله چه لنډۍ دپښتو یو فطري او ساده شعر دی، نو ګمان کیږي چه ډېرې قدیمې او پخوانۍ به وي.

په ښکاره ډول چه د کمې لنډۍ وخت معلوم دی، هغه دا ورسته لنډۍ ده، چه زر کاله پخوا دسلطان محمود په وخت کښې ویلې شوې ده. دسلطان محمود په لښکر کښې یو پښتون سردار ؤ چه ملك خالو نومېده کم وخت چه لەهندنه دده لښکرې واپس راګرځېدې نو په دغه وخت کښې یوه پښتنه میرمن خوشحالیږي او داسې وایي:

چه د خالو لښکرې راغلې   زه به ګومل ته دخپل یار دیدن لەځمه

مطلب دا چه لنډۍ دپښتو ادب دملي نظم یوه غوره اولویه حصه ده، چه دپښتو داصلي افکارو نمایندګي کوي، اوخوراقوي اومؤثر اشعار بلل کیږي. دپښتو لنډۍ اکثرې عشقي دي، رزمي او حماسي هم په کښې ډېرې دي، او په نورو خواو کښې هم ویلې شوي دي، اوس یې یو څو مثاله دلته راوړو:

جانان مې ګل له لاسه نه اخلي   داسمان ستوري به جرګه ورله لیږمه
ستر ګې کچکول کړه دیدن واخله   ملنګه یار په بها نه راغلي یمه
پاس په بلۍ کوترې راغلې   زه په پوړو دیار پښتنه ترې کومه
اشنا مې سر په وطن کښېږود   په تار دزلفو به کفن ورله ګنډمه
نر توریالی مین به جار شم   چه دغلیم په وینو سره کاندي لاسونه

دلنډیو سره کله کله ځینې کسرونه اوسرونه هم راځي، دا سرونه چه دلنډیو په مینځ کښې ویل کیږي ډېر خونداو کیف لري. دې قسم ملي شعر ته نیمکۍ وایي. مثلاً یو سردادی:

واوا ټولوه د باغ ګلونه غاټو لەیاره   تن مې دښمنې نکریځې پانه غاټو لەیاره
ظاهره شنه دننه رنګ په وینو یمه   واوا ټولوه دباغ ګلونه غاټو لەیاره

---

(۲) په ۱۳۲۳ ش کښې دپښتو ټولنې له خوا دملي سندرو په نوم ددرې زره لنډیو یو کتاب نشر شوی دی.

(۳) دپښتو متلونه

دپښتو متلونه هم دپښتو ادب یوه غوره برخه ګڼل کیږي ، دامتلونه له ډېر پخوا څخه موجود اوزمونږ دسپېڅلو نیکونو غوره ، قیمتي او تللي وینا وې دي، چه د نقلو نو په شان له یو نه بل ته، له بل نه بل ته، نقل په نقل راغلي او را پاته شوې دي. دلنډیو په شان د متلو نو د ویلو تاریخ هم معلوم نه دي، مګر په هره زمانه کښې ویل کیږي، او کم خاص ویونکي هم نه لري بلکه د ټولو پښتنو دخولې مرغلرې دي ، چه خورې ورې دخلکو په ذهنونو کښې پر تې دي. دمتلونو عبارات خوندور، لنډ مختصر او ډېر مطالب په کښې ځای شوي وي، دپښتو متلونه که څه هم په نثر کښې داخلیږي ، مګر اکثر یې سجع او قافیه هم لري .

متلونه د یو ملت دعاداتو او خویونو دښکاره کېدو آینه ده، او دهر قوم دپوهې، تجربو او طبیعت دصفایې اندازه ترې معلومیږي. متلونه هغه پخې پخې خبرې دي؛ چه له ډېرو تجربو نه وروسته په لاس راځي ، او دډېرو ندانه لار ښوونکي ګڼل کیږي .متلونه په کلام کښې خوږ والی او قوت پیدا کوي، عبارت پرې خوندور او خوږېږي. داوجه ده چه شاعران او لیکونکي یې په خپلو ویناوو کښې راوړي، او له دې کبله دبدیع په فن کښې دا یو صنعت بلل شوی دی. دمتلونو پېژندنه دوه خواوې لري : یوه دا چه اصلي مورد یې سړی ته معلوم شي، چه دا یې حقیقي معنا ده، او بل دا چه داستعمال ځای یې و پېژندل شي ، چه دا یې کنایي معنا ده، مثلاً ددې متل «څوك چه خوب کوي دهغوی نر کټې زیږي» - اصل مورد دادی: وایي چه دوه تنه ملګري په مېښو پسې تللي وو، بلاربې مېښې یې واخستې او بېرته خپل وطن ته راروان شول، یو ځای کښې پرې شپه راغله دشپې ددوارو مېښې لنګې شوې، یوې کټی او بلې کټې راوړه۔ د کټې خاوند دشپې راویښ شو، دخپلې مېښې کټې یې دملګري مېښې ته ودراوه او دهغه کټې یې خپلې مېښې ته ودروله، ملګري یې چه سهر له خوبه پاڅېد پوښتنه یې وکړه چه دا څنګه چل دی ؟ زما مېښې کټې او ستا مېښې کټې راوړې ده؟ ده ورته وویل: «څوك چه خوب نه کوي دهغو نر کټې زیږي» دا متل اوس په هر ځای کښې چه دغفلت له وجهې نه چا ته ضرر ورسیږي، استعمالیږي . یا دا چه « مات لاس غاړې ته لوېږي» حقیقي معنا یې هم موجود ده ځکه چه دچا لاس خوږ شي نو حقیقتاً یې غاړې ته اچوي او مجازاً په داسې ځای کښې استعمالیږي: چه یو عاجز او بې وزلې سړی د خپل ځان غم په کم مالداریا یو مشر اچول غواړي نو دغه متل وایي .

متل ته په عربي کښې مثل هم په دې اعتبار وایي، چه ددوهم شي حال داول سره مشابه کیږي یعني داستعمال ځای یې په اصل مورد قیاسیږي .

دپښتو متلونه هم ډېر او په زیاته اندازه دي، مګر تر اوسه ټول نه دي جمع شوي (۱) او دغسې خواره واره د خلکو په سینو کښې پراته دي ، دپښتو یو څو متلونه دادي:

روغ صورت پا که پادشاهي ده- یتیم په ژړا عادت دی- سل دې ومره یو دې مه مره چه بادنه وي، و نه نه خوځېږي - وسله هغه ده چه په لاس راغله - که غرلوی دی په سر یې لار ده چه بد ګرځي بد به پرځي ، دبهر ګټندوی نه، د کور ساتندوی ښه دي-دلټ غوایي

---

(۱) دپښتو ټولنې له خوا دپښتو متلونو یو وړو کی کتاب په ۱۳۱۸ ش کال کښې نشر شوی دی۔

آخر خاوند قصاب دی له پروت زمری نه ، گرځنده گیدړېښه دی- ازمیلی بیا مه از میه پسته غاړه توره‌هم نه غوښوی ښوك چه پیلانساتی،دروازې‌دنگې جوړوی- اول وخوره دځان غوښې ، بیاوخوره دښـمار غوښې .

ددې دورې نظم ته یوه عمومی کتنه

شعر او نظم دهرې ژبې فطرې ناموس دی، هرښوك ئی لری اوهرښوك یرې ویاړی پښتو هم له ښه مرغه له ډېر پخوا څخه دقوې اوپاخه نظم خاوندده، لکه چه دمخه وویل شو دپښتو لومړی شعر په(۱۳۹ ه‌ق) کښې امیر کروړ ویلی‌دی، دهغه‌وخت دشعرمتانت او قوت ته چه گورو نو په یقین دپښتو دشعر تاریخ ښو پېړی- نورهـم لـه‌دغه وخت څخه وړاندې تللی شی دپښتو پخوانی نظمونه دمضمون اولفظ دواړو له حیثه پاخه دی ، حتی چه موجوده وخت یی هم مثال نشی‌پیدا کولی، په پښتو کښې له پخواڅخه ویاړنې ، جنگی اشعار، ستاینی اومرثیې لیدل کیږی، ځـکه چه داټول دانسان طبیعی جذبات دی چه په هروخت کښې دانسان سره لازم دی، په دې ډول ځینی وصفی اشعـار اوځینی اجتماعـی احساسات هم په پخوانو اشعارو کښې وینو، تقریباله (۶۰۰ ه) څخه را په دې خوا دپښتو په نظم کښې تصوفی افـکـار راننوتی دی‌او ورووروئی‌وسـ[illegible]وندلی‌دی، له دغه وخت څخه را وروسته دمغلو سیلاب راغلی دی او دې حادثی په پښتو ادب لږو ډېراثر اچولی دی ، مگر دا اثر ددوهمی دورې په ادب کښې زیات لیدل کیږی، په عمومی ډ ول له (۱۰۰ ه) څخه تر(۹۰۰ ه) پورې چه دپښتو دادبدتاریخ لمړی- دوره ده، د پښتو په شعر کښې کم مهم تغیر نه دی راغلی دپښتو په پخوانو اشعارو کښې دا وروسته خصو صیات لیدل کیږی :

۱- پخوانی نظمونه دافکارو په لحاظ ساده دی، پیچیده تخیلات نه‌لری . دمحیط او زمانی تاثیر په کښې ښر گند دی

۲- پښتو ئی سوچه او دزړو پښتو لغاتو استعمال په کښې ډېر دی، چه اوس ا کـثر متروك دی اونه ویل کیږی.

۳- ملی وزنونه اوملی بحرونه په کښې ډېر استعمال شوی‌دی، دعربواوزان‌یی زیات نه دی قبول کړی، کهڅه هم‌دغزنویانو په‌زمانه کښې دفارسی دقصیدو درواج په اثر ، په‌پښتو کښې هم قصیدې رواج شوې‌دی، مگرسره ددې ئی هم ځپل متانت اوسو چه‌والی له لاسه نه دی ور کړی، په‌دې دوره کښې د(سالو وزمه، دخدای مینه، دپښتو بو ستان ، غرغښت نامه) دنظم مشهور کتابونه دی .

ددې دورې په ملی اشعارو کښې لنډی‌هم‌یوه مهمه‌برخه ده، که څه هم‌لنډی- په یوی دورې پورې اختصاص نه لرې، او دهرې دورې‌ادب په دې خوږ وسند ر وښایسته دی .

ددې دورې نثر ته یو نظر

داښکاره ده، چه پښتو به له ډېرې پخوا څخه محاورتوی نثر درلود، ځکه چه داقسم نثردژبې داول پیدایښت سره‌لازم دی، ډېر پوهان وایی: چه«نثر په‌هره ژبه کښې له‌نظله څخه دمخه دی ځکه چه نثر ضروری اونظم کمالی شی‌دی» نوویلی‌شو چه دپښتونثر دپښتو

دنظم دتاریخ څخه ډېر پخوا موجود ؤ او مونږ په دې یقین لرو چه زمونږ نیکو نو په سوونو کالو پخوا په همدې پښتو یوله بله دوروولی خبرې اترې، او ددوی مشرانو به دوی ته دژوندانه دلارښوونی دپاره وینا کانې کولی، مګر دغه محاذوی او خطابی نثرونه دکاغذ په پاڼو نه دی پاته شوی، بلکه په هوا کښی تللي اومحوشوی دی، هو! دپښتو لمړی تحریری نثر چه لاس ته راغلي دی، همغه دسلیمان ماکو د «تذکرة الاولیاء» نثردی، چه نمونه یې دمخه راغی‌ده په دې دوره کښې نور نثرونه نه دی لیدلي شوی که څه هم دنثر دیوڅو کتابو نومونه لکه لرغونی پښتانه، تاریخ سوری، دشیخ ملی دفتر، دخان کجو تاریخ راته معلوم دی. مګرهغه هم په لاس نشته په دې لحاظ په لومړی دوره کښې دنثر خوا کمزوری اودا برخه لږه ده ددې دوری نثر نماینده یوازې دسلیمان ما کو نثر ګڼل کیږې دده نثر لکه دهغه وخت دنظم ساده اومرسل نثردی دموضوع په لحاظ ددې دوری نثرډېر محدود دی او صرف مذهبی او تاریخي جنبه لری ددی دورې بل مهم خصوصیت دادی چه دپښتو د کتابو نومونه یې هم اکثره پښتو دی، چه دا خصوصیت بیا په وروسته دوره کښې نه لیدل کیږی ددې دوری په نثر کښې ځینې ملی افسانې هم شاملیدای شی، مګر دومره خبره ده چه دغه افسانې په خپل پخوانی حالت نه دی پاته شوی بلکه په هره دوره کښې یې لږو ډېر تغیر موندلی اومونږ ته رار سیدلي دی.

دوهمه دوره له (۹۰۰ق ۱٤۹٤ع تر ۱۱۰۰ق ۱٦۸۷ع پورې

دبابر باچا اودهغه داولادې زمانه

هر کله چه دپښتو دادب دتاریخ اوله دوره مو وپېژندله؛ نو اوس غواړو چه ددوهمې دوری په بیانو لولاس پورې کړو، په دی دوره کښې هم دپښتو زبردست لیکوال او شاعران تېر شوی دی، چه دادی وروسته بیانیږی.

ددې دورې لیکوال اوشاعران

میاروښان: دمیاروښان اصل نوم بایزید او په «پیرروشان» میاروښان سره مشهورو، پلار یې عبدالله نومیده، دوزیرستان په کا نیګرام کښې یې استو ګنه کوله او یو ښه نیك سړی ؤ میاروښان په (۹۳۲هـ) کال په دغه ځای کښې زېږېدلی دې دې په قام ورمړ (۱) پښتو ن دی. داپښتون هلك په وړ کوتوالی کښې دپوهی اوزیر کی خاوند و، پس له تحصیل څخه د پوره علم اوفضل څښتن شو. وایې چه ده یو زبردست معقول اوفلسفی دماغ درلود چه په عقلی دلیلونو کښی به چانه شوې کولای. دی په تصوف کښې هم دلوی لاس خاوندؤ ده به همیشه پښتنوته تبلیغ، وعظ اونصیحت کاوه ډېره موده یې دپښتنو دمشری و اکې په لاس کښې وې، دپښتنو داتفاق، خپلواکی یو صحیح آرزومن و، اوغوښتل یې چه پښتانه دمغولی طاقتونو په مقابل کښې کلك ودروی اودمقاومت روح په کښې واچوی -میا روښان د پښتو دخدمت په لار کښې هم پوره حقدار ګڼل کیږی. ده په څلورو ژبو یعنی پښتو، عربی، اردو فارسی یو کتاب لیکلی دی، چه خیرالبیان نومیږې، دخیرالبیان دنثر یوڅو نمونې پیدا شوی

(۱) دپښتنو دانسابو کتابونو، ورمړ پښتانه بللی دی

دی مګر نور کتاب ورک دی، وایي چه دلندن په موزیم کښې شته. دلسمې پېړۍ دپښتو نهضت میاروښان ته منسوب دی. ځکه چه دده دلیکنو او کوښښونو په اثر پښتنو لیکوالو پښتو ته توجه کړې، او پښتو آثار ډېر شوي دي.

میاروښان سربېره پردې، یو تور یالی عسکر هم و، ډېره موده یې دمغلو په مقابل کښې جګړې کړې، او دپښتو الی نوم یې ساتلی دی، چه تر ده وروسته ئې اولاد هم پرقدم تللی دی نو په دې لحاظ ده ته مونږ یو صحیح مبلغ، واعظ، عالم، سیاس، فکرمن مشر، شاعر، نثر لیکونکی او دادب حقدار وایو او ددې دورې دپښتو دنهضت سرلښکر یې ګڼو، میاروښان پر ته له خیرالبیان څخه دوه نور کتابونه هم لیکلي دي یوه حالنامه ده، چه دده دحالاتو په باب کښې ده، بل مقصود المومنین نومېږي، او په عربي دی، دخیرالبیان کتاب دطریقت، شریعت، اودیني مسئلو بحث کوي. وایي (۱) چه په قرآن اوحدیث موافق یو کتاب دی، دخیرالبیان دنثر یوه نمونه داده: «نبي ویلي دی، رحمت دې وی پرده، مرګ به ورشي وسړې ته ناګهان نشته په دنیا کښې دسړي تل تر تله مقام ګوره ددغې زمانې آدمیان غواړي دنیا اوهرچه په کښې دی- مشغول دي ډېر آدمیان ځینې په کرلو یا په بازر ګانۍ، یا په پوند ګلي یا په تور کښې باندې ځینې په نور نور چارمشغولي کا آدمیان - که څوك اس، اسپې لري کال تېرشي تمام - څښتن یې اختیار لري چه یو دینار دې ور کړي دهرحیوان-یادې بها کړي له دو وسوور مودې یو ور کړي تمام»

دخیرالبیان نثر په قافیه دار اومسجع نثر کښې داخلېږي. که څه هم ځینې عبارات یې موزون هم وي، مګر دنظم په قانون ورته سړی مکمل نظم نشي ویلای، بلکه یو نیمګړی نظم باله کېږي داقسم شعر په هغه وخت کښې ددیني اومذهبي کتابونو دلیکلو یو مخصوص سبك و، چه تر ډېره وخته پورې چلېدلی دی، په پښتو کښې داطرز سبك میاروښان راویستلی دی اودی یې موسس ګڼل کېږي دې سبك ته مونږ قافیه دار نثر اویا یو نیمګړی او آزاد شعر هم ویلی شو.

میاروښان په (۹۹٤هـ) کښې وفات شوی دی، دا روایت هم شته چه دده اولادې دده هډوکي په تابوت کښې واچول او له ځانه سره به یې ګرځاوه بیا یې په کانیګرام کښې ښخ کړ، لکه چه هلته یې زیارت مشهور دی.

شیخ عیسی مشواني: مشواني یو ستانه قوم دی چه ځان په کاکړو ګڼوي؛ شیخ عیسی له همدې قومه دپښتو یو پخواني شاعر دی چه دشیرشاه سوري معاصر و، نعمت الله هروي لیکلي دي چه دهند په «دامله» کښې اوسېده، هر کله چه شیرشاه په (۹٤۸هـ) کښې پاچا شوی دی، نو دشیخ عیسی دژوندانه زمانه هم د (۹۵۰هـ) حدود باله کېږي- نعمت الله په مخزن افغاني کښې لیکي چه شیخ عیسی یو لوی ولي و، اودخدای په توحید کښې یې په پښتو، فارسي اوهندي ښه شعرونه ویل، دپښتو یو شعر یې دادی:

پخپله کار کړې، خپله انکار کړی — کله بادار یم کله مې خوار کړې
ته خو قـادر یې په صفتـو نو — کله مې نور کړی، کله مې نار کړې
عیسی حیران دی په دې شیونـو — کله مې یار کړې کله اغیار کړې

له دې بیتو څخه معلومېږي چه دی یو لوړ اوزبردست صوفي ؤ، او په دغو بیتو کښې یې دتصوف ډېر لوړ افکار ښکاره کړي دي.

---

(۱) ددولت دیوان.

میرمن نیکبخته: دزرمي پېړۍ یوه پښتنه شاعره اودشیخ الله دادمموزي لورده، پلاراو نیکه یې په اشنغر کښې دممنزیومرشدانوو، دېدیني علوم لوستلی ؤ اویوه عارفه ښځه وه ، داپه (۹۵۱ھ) کښې دشیخ قدم په نکاح ورغله او په (۹۰٦ھ) کال کښې ورځخه په « بدنی » کښې شیخ قاسم افغان پیداشو. دې په نصیحت اوعرفان کښې د « ارشادالفقرا » په نامه (۹٦۹ھ) کال دپښتو په نظم یو کتاب لیکلی دی ـ محمد هوتك وایی چه زما پلار ددغه کتاب یوه نسخه په (بنو) کښې لیدلې وه یو څو بیته یې له پټې خزانې څخه دلته رانقل کوو :

په زړه ښاد شي ای مومنه !	په ظا هر په با طـن سـپینه
ظاهر ز هد په اخلا ص کړه	په زړه ټینګـګ شه له یقینه
شکرصبر پههر حـال کړ ه	خو د نما مه شه خو د بینه
دخدای حق ته غاړه کیږ ده	نوري نورې وینا پریږ ده
د نیا یا ته له هـر چـا د ه	په اخلاص کښې ځینې لېږ ده
ځو قوت لری په ځان کښې	سرديار په رضا کیږ د ه

شیخ بستان بړیخ: دلسمې پېړ ۍ یو پښتون شاعراومورخ دی، چه د (۹۹۸ھ) په حدودو کښې یې ژوند کاوه ، په قام بړیخ او کور ئې دقندهار په « ښوراوك » کښې و، پلاریې محمد ا کر م نومیده اویو نیك سړی و، شیخ بستان په دغه کال دخدای دولیانو په بیان کښې د « بستا ن الاولیاء » په نامه یو کتاب لیکلی دی محمدهوتك وایی چه زما پلار دغه کتاب په « ښوراوك » کښې دحسن خان بړیخ کره لیدلی و، په دې کتاب کښې دوه پرو پښتنو ولیانو اوشا عر انو حالات او اشعار بیان شوی دی اودده خپل اشعار هم په کښې وو ـ نعمت الله چه دشیخ بستا ن هم عصرو، لیکـلی دی چه شیخ بستان به اکثر وختونه په یو دپر غمجن اوویرمن صورت دپښتو اشعارویل ـ چه کانې به یې هم په ژړا راوستل، دې بیا په ځوانی کښې هندوستان ته ولاړ ، اوهلته په (۱۰۰۲ھ) کال ددوهمی خور په (۱۱) دهندیه احمدآباد کښې وفات شو. دده یو شعر چه په ملی وزن دی، اوبدله یی بولی په پټه خزانه کښې راغلی دی، چه دوه بنده یی دا دی :

اوښکې مې څاڅي پر ګریوان یووار نظر کا پرما	راشه ګنذ ر کـا پر ما
دمینې ور دی زمازړ ګی وریت په انـکـار کینا	ښې تا ر و ښا ر کینا
خود به ویلیږم چه می ز ړ ه په تا مفتو ن کینا	ځا ن می ز بو ن کینا
اوښکی می څاڅی پر ګریوان یووار نظر کا پرما	را شه ګنذ ر کـا پر ما
وکړه نظر زما په حال چه پروت رنځو ر یمه تل	په ویر نا سو ر یمه تل
له زړه می څاڅی وینی سورپه و ینو خپل یمه تل	په او ر جـلیل یمه تل
اوښکی می څاڅی پر ګریوان یووار نظر کا پرما	راشه ګنذ ر کـا پر ما

الله یار الـکوزی: یو له پخوانو لیکوالو څخه دی چه د (۱۰۰۰ھ) په شاوخوا کښې یې ژوند کاوه دده خپل استا ذ (شیخ صالح الـکوزی) په نامه یو کتاب لیکلی دی چه « تحفهٔ صالح » نومیږی. پدې کتاب کښې دشیخ صالح اونور ونومونړو پښتنو احوال اواشعار بیان شوی دی. دا کتاب دپټې خزانې له مأخذونو څخه دی. چه دشیخ محمدصالح اوعلی سرورلودی اشعاریی ځینی را نقل کړ ی دی ، له دینه معلومیږی، چه الله یار دپښتو یومورخ لیکو نـکی و .

علی‌سرور لودی: شیخ علی‌سرور، شاهوخیل لودی‌و، چه‌دهندوستان په‌ملتان کښې اوسیده وایی چه‌دی یو نیك سالك سړی اود کراماتو خاوندو، خلقوته به‌یې‌وعظونه اوپندونه کول اودتصوف مشکلات به‌یې حل کول، دژوندانه وخت یې د(۱۰۰۰ ه) خواوشادی. په‌خزانه لیکی چه‌په«تحفه‌صالح» کښې دده‌اشعارراغلی دی. دالاندی‌غزل‌یې ورڅخه رانقل کړی دی:

محبت پیاله‌می نوش کړه‌په مجاز کښې — د حق نورویېنم په ستر گو دایاز کښې
درست وطن‌راته دریاب شو بی دیدنه — دیدمی‌نشی مګرخدای‌می‌سبب‌ساز کی
کەزه مړشم هم له ګوره کړم سرپورته — ناګهان چه‌می دلبر راته آواز کی
ګران بیلتون‌به دهغـو مینو وینـه — چه‌تل‌ناست‌وی‌په‌خلوت کښې‌سره‌ناز کی
ای سروره! غمازان شوبې حسا بـه
پاك‌الله دې صورت‌تش بې‌مغزه‌پیاز کی

ملاالف‌هوتك: ددوهمې دوری له‌مشهور وشاعرانوڅخه‌دی، دی‌پخپله زمانه کښې یوښه عالم‌و دکلات په‌اطرافو کښې‌یې استوګنه کوله، ده‌خپل«بحرالایمان» نومی‌کتاب‌پـه (۱۰۱۹ ه) کښې لیکلی دی پښتانه‌شعرا لیکی چه د ملاالف هوتك‌دوه کتابونه لیدل شوی‌دی‌یوه نصیحت‌نامه‌ده او بل کتاب‌یې بحرالایمان‌دی‌دادواړه کتابونه داسلامی‌خویونو اوعقایدوبیان کوی، یعنی‌مذهبی کتابونه‌دی، نوپدی اعتباردی دپښتو پدینی‌اواخلاقی‌شاعرانو کښې حسابیږی دملاالف‌شعرساده اوآسان‌دی، پیچیده ګی اوسخت‌والی پکښې نشه‌دده اشعار ټول دپښتوپه لنډه مثنوی‌دی، داسبك کەڅه‌هم له‌ده نه‌دمخه دزرغون‌خان، زرغونې میرمن نیکبختې اونورو په‌اشعارو کښې لیدل کیږی، مګرملاالف ورته‌ښه ترقی‌ور کړی‌ده اوداسبك یې‌ژوندی کړی‌اومشهور کړی‌دی داطرز یعنی دلنډی مثنوی‌سبك‌ځکه چه‌لبز آسان اوروان‌دی، نودیرشهرت یې موندلی دی، اوخصوصاً دینی‌اومذهبی لوی‌لوی کتابونه‌خو ټول‌په‌دی سبك‌لیکلی شوی‌دی. اوس‌یې‌یوه نمونه وګوری:

راشه‌واوره ای فرزنده — تاته‌وایم ارجمنده
ته د پاك نبی پرلار شه — د نبی پرلاره لاړ شه
یو قدم له شرعی زویه — بیرون مه‌اخله نیکخویه
که‌بیرون یو قدم کیږ دی — دنبی شرعه به پریږدی
نصیحت کوم زه تاته — مه‌جاروزه بلې خواته
تاته‌وایم زماځانه یې — لاترځان را باندې‌ګران

ارزانی: دمیاروښان‌یوفاضل، یوه اوشاعرملګری‌دی، دی‌یوپوره‌عالم‌و، په‌پښتو، فارسی، عربی اواردو ژبو پوهیده، په‌قام خویشکی‌محمند اویوزبردست شاعراوادیب و، ارزانی دروښان‌په پیروانو کښې‌دلوی نوم څښتن‌دی. آخون درویزه‌وایی چه‌یوتیز فهم‌او فصیح شاعرو، او په عربی‌فارسی، هندی، اوپښتو کښې به‌یې‌اشعارویل»

وایی‌چه‌دی دخیرالبیان په لیکلو کښې هم برخه‌لری. ارزانی یومستقل کتاب‌هم لیکلی دی چه«چاررساله= چارزبان» نومیده، داشاعر ټولوورو ستنو شاعرا نولکه خوشحال، رحمان دولت‌اونورو یاد کړی دی. مستررا ورټی ئی هم دپښتو په‌پخوانو شاعرانو کښې

شمیری، دارزانی یوپښتو دیوان (۱) په بر ټش موزیم کښې خوندی دی، په دې کتاب کښې (٤۹) قصیدې دی‌دسر پښتو نه ئی دادی :

له الفه کو ز تر یا — فقیر را وړه بې ر یا

اول دفتر به و کښېم — په نـا مه د کبر یا

د بل چاصفت به څو کړم — لـکه نقش د بو ر یا

حق له شش جهته پاك دی — بې پا یا نه لوی دریا

بر ته له دې څو بیتو څخه دې ز بردست پیاوړی ادیب د کلام مرغلری زمو نږ لاس ته نه دی رارسیدلی.

علی محمد مخلص: دمیاروښان مریداوخلیفه و، ددروېزه په قول، دارزانی شاعرورور دی. په وروستنو شاعرانو کښې، قاسم علی آفریدی‌دده ذکر کړی دی. میرزا خان یې دیا کې وینا خاوندبولی، دولت شاعر دده‌ادبی‌مقام ته‌داسی‌اشاره کوی :

شاه طبعا نو یې ز ده قدر — ښه کلام درعدن دی

همدان مخلص د ولته — ددې درو په‌سفتن دی

دولت‌شاعر دده‌ډیرې مرثیې‌ویلې‌دی .دی‌دروښان دسلسلې یومتصوف شاعر دی ، مـګر اشعاریې لاس ته‌نه دی راغلی .

ملاعمر: د ارزانی دریم ورور اودروښان له‌پیروانو څخه دی،دده د شاعری په باب چا څه نه دی ویلی ، خوغالبه داده، چه دی‌هم یوعالم، فاضل اودقلم خاوندواخون درویزه وایی «چه‌یوه‌ورځې زه دخواجه‌صدرا کوزی مسجدته‌لاړم ، ګورم‌چه‌امام‌یې‌ملاعمرخویشکی‌و» اخون درویزه ارزانی، علی محمد ،ملاعمر درې‌واړه‌دپیرروښان مریدان ګڼی .

میرزاخان: دنورالدین زوی اودمیارو ښان نمسی‌دی ،دی دنیـکه په تصوفی افـکارو رنـګك اوله‌هغه‌نه یې‌فیض‌مو ندلی دی، په‌تصوف کښې‌یاخه افـکارلری، عالم‌اوادیب سړی‌و راورتی‌انګریز دده‌په‌باب داسی لیـکلی دی:«مرزا یو ګرځند اوسیاح سړی،او په‌ټول افغانستان اوهند کښې مشهورو، په‌هرځای کښې یې‌شا ګردان اوپیروان درلودل ،دی‌څه‌موده په‌راجپوتانه کښې‌هم اوسېده،اودهغه‌ځای راجاورسره‌احترامانه وضعیت کاوه،ده په‌خپلو اشعارو کښې‌دسا نسـګریت ځینې کلمات اوالفاظهم دقافیې دضرورت له‌امله استعمال کړی‌دی ،ده‌بیا په آخرعمر کښې‌و اده‌وکړ اوپه «تیرا» کښې یې‌استو ګنه‌ونیو له ، چه تراوسه‌ی دمیاخپلو په طایفه کښې اولاده‌شته اوخلك یې احترام کوی(۲)

مرزادشا جهان په‌وخت دد کن په‌جنـګك کښې په(۱۰٤۰ه) کال‌شهید شوی‌دی، ټـول وروستنی شاعران یې‌پیژنی، اودروښان دعلم‌دروازه یې‌بولی‌لـکه‌چه‌دولت خان‌وایی :

دمرزادنور الدین صفت به څه کړم — پیرروښان دعلم‌ښار،دی یې‌درو

دمرزا په‌پښتو شعر کښې دتصوف اوسلوك علمبردار اودعلم اوتصوف کان بلل کیږي . خوشحال خان‌ورته‌دیخې اوتللې ویناچاوندوایی .دمیرزادیوان دعروضی شعریوه غوره نمو نه‌ده، ده دخیرالبیان دسبك پیروی نه‌ده کړی، بلـکه هغه‌افکارئی په‌یوښه ښایسته قالب

---

(۱) فهرست بلومهارت

(۲) دی په خپل دیوان کښې‌هم‌وایی: «دیاد ګارځای ئې خیبردی»

کېنې اچولی دی، دده شاعری دمعنا شاعری ده، نو ځکه ئې په الفاظو دسختی اونا ما نوسی اعتراض کیږی .

په دې بیت کښې یې په تربیوی درس پروت دی :

که بهانه به د باغبان تربیت نه وای | دغه دومره فیض به چاوړه له پالېزه

عرفان او فهم په داسې پیرایه کښې ستایی:

چه د روح له معر فته خبر نه وی | د صورت مثال لیې نقش د دیوار وی

کل حجاب د سرې خیله ناپوهی ده | د هر چا لیده د فهم په مقدار شی

دده د تصوفی جذباتو د اظهار په نمونه کښې دا یو ښو بیته راوړل کیږې :

چه د یار په نامه مینه دم په دم کړم | دغه یاد به یی دخوږ خاطر ملهم کړم

عام و خاص په هسې حال را خبر نه دی | چه په کمه تخته ښکل په کم رقم کړم

په یکتا نظر به واړه عالم وینی | کل اشیا به ورته جام لکه د جم کړم

دولت: د میار وښان د سلسلې یو مشهور شاعر و، چه په قام نوحانی دی(۱) دده دیوان د روښان د تصوفی مسلك او افکارو هنداره ده. د روښان ټولې کورنی ته زیاته عقیده لری، خو په تېره د میرزا خان ډیر عقیدتمند دی لکه چه وایی :

مرزا کنج را ته خپل کوروښو د غنی شوم | بیهو ده منت به ولی د بل چا کړم

دولت د پښتو یو تکړه او غښتلی شاعر دی، ډیرو شاعرانو لکه خوشحال، کاظم او میرزا حنان دده نوم ذکر کړی دی. دولت د تصوف گران مسایل لـه مرزانـه هم پـه آسانـه ژبه په پښتو شعر کښې بیان کړی دی. ساده او روان شعر لری، دده د شعر له باغه د روښان او مرزا د وحدت د باغ بوی را خیژی، هر ډول اشعار یې لکه غزل، قصیده رباعی، قطعه او نور ویلی دی، په اجتماعی خوا کښې یې د ابیت ډیر قدر لری:

له خپل قام سره دوستی نه کا کم اصل | چه واصل ته رجوع لری اصیل دی.

د شعر په نمونه کښې یې دا یو ښو بیته ولولیء

چه مې ډیر ډیر یا د اوه دلبر مې بیامو ند | لکه تږی مستسقی کوثر مې بیامو ند

سعا د ت را سره مـلـوّ له از لـه | چه کامل و اصل د حق رهبر مې بیامو ند

ډیرانده په دود حیران وم په تیاره کښې | تیز خور شید تر ماه تابان گوهر مې بیامو ند

مسا فر په ډیر کـلـو نو وم بې سره | اوس هزار شکر کوم چه سر مې بیامو ند

ننداره د دواړو گونو په نفس کښې | هر سبا یېکا کوم بصر مې بیا مو ند

بل ځای وایي: حقیقت د عالم واړه راښکاره شو. چه د فکر قدم کېښو د پر آسمان ما.

ددولت ژوندتر (۱۰۶۶ﻫ) پوری یقینی دی، ځکه چه په دی سنه کښې، ده دها د یداد دمیا روښان دنمسی مرگ ښودلی دی.

واصل: دی هم دیو ولسمې پېړی له شاعرانو څخه گڼل کیږی دخوشحال خان معاصر او یا ترهغه دمخه دی ځکه چه خوشحال خان یې داسې یا دوی :

چه دمو نیزه په حساب دی | هیڅ می نه دی واصل هیر

په بل ځای کښې وائی: له دولت و «که واصل و، که دانورو »

---

(۱) نوحانی یا الوانی یا لوڼ یو پښتون قوم دی، چه دسوری ورور گڼل کیږی .

کاظم‌خان شیدا‌هم دمرزا اودولت‌په قطار کښې ذکر کړی‌دی او‌دښه کلام‌خاوندې‌بولی:

یو مرزا، دو لت ، وا صل هم ښه کلا م لر ی حا صل هـم

مرزا حنان ورته دخوږو الفاظو ویونکی وایی: (ښه شیرین الفاظ ویلی دی وا صل) داسې معلومیږی چه واصل هم‌ددولت دوختو شاعر‌اود «روښان»(۱) له پیروانو‌څخه‌دی؛ مگر دده اشعار تراوسه نه دی لیدلی شوی.

امیر: ددوهمې دورې په شاعرانو کښې داخلیږی،ده په (۱۰۲۳هـ) کال دپښتو‌په‌لنډه مثنوی دقرآن عظیم یو تجوید لیکلی دی، ددې کتاب له مطالعی نه معلومیږی چه امیر په‌عربی علومو کښې‌یوه اوعالم‌و، دده داوسېدو ځای معلوم نه دی، اودژوندانه زمانه یې د(۱۰۰۰هـ)څخه راوروسته ده دامیر تجوید یوه کوچنۍ مثنوی‌ده دی‌په‌شعر کښې‌دملاالف دسبك پیرودی، اویومتوسط شاعر گڼل کېږی کتاب یې‌په‌دې بیتو‌شروع کړی دی:

ثنا وایم شکر و نه د خا و ند په نعمتو نه
چه قر آن ئې راستولې په سرور با ندې راغلې
چه ایمان یې له عر فانه مو نږ ته وښوله قر آنه

ملامست: ددې دورې له مشهورو شاعرانو اولیکوالو‌څخه حسابیږی، دی‌دخپل‌وخت یو ښه عالم اوفاضل سړی‌و، د(۱۰۴۰هـ) په‌حدودو، دننگرهار په‌علاقو کښې اوسېده، په‌خیبر اوپېښور کښې ئې هم استوگنه کړی‌ده ملامست یو گرزند اوسیاح سړی‌و، دده دوفات‌وخت نه‌دی معلوم، مگر قبرئې په (شنوارو) کښې دی اوپه «مست با با» یا دیږی. ملا مست د(سلوك الغزات) په‌نامه دپښتو‌په‌نیم منظوم‌سبك یو کتاب‌لیکلی‌دی، مگرځینی کامل‌عروضی شعرونه هم‌لری، په‌دې کتاب کښې‌دغزاگانو حالات، مسلمانانو قربانۍ، دپښتنو مړانۍ، اونور تاریخی احوال بیان‌شوی دی، تصوفی دینی‌اواخلاقی برخه‌هم‌لری، په‌دې کتاب کښې داخون چالاك خټك دجهادونو بیانونه هم شته چه دملامست پیر اومرشدو. مست دا کتاب دغزا په‌روح لیکلی، اوتصوفی شعریې هم‌دتورو اوزغروله بیانه خالی‌نه‌دی، په‌حماسی‌رنگ کښې دتصوف بیان کوی:

دیقین زغره می واغو سته سپاهی شوم د باور په تیغ می‌غوڅ کړه گمانونه
دمعرفت‌لینده‌په‌لاس له‌بدو جنگ کړم د حقیقت غشی می ځی تر آسما نو نه

اوس ئې د یوه شعر دا‌یوڅو بیتونه ولولی:

چه گاه موج دخوشحالی گاهی‌دغم کـا دادزړه‌شعرئې روددی که چشمه‌مست
معنو ی مغنی ر ا شه هم ز با ن شو له‌تا زده کړه دهر‌تار گوښی‌نغمه مست
پر جهان‌می‌دفریاد کو کې خورې شوې چه هر حال پر ژبه وایم دایمه مست
کوهستان لکه‌لحد په کښې دلگیر شه دادزړه‌احوال به‌څو کوښی‌برخامه‌مست
خوار خسته له‌هندو راجه راروان شه د کرمول په‌سرای تپره کړه غرمه‌مست

---

(۱) ښاغلی خو گیانی دکـا بل په (۱۵۵) شما ره کښې لیکی چه دولت او واصل به‌دروښانیانو مدحی کولی واصل په‌دبستان مذاهب کښې په «میاواصل روشنی نا مه نگار» یاد شوی دی.

مازدیگرئې دیدن راووړ تر کو لکه — چه ئې ولیده غازیان هلته څپلمه مست
و کفار ته لکه شنه زمری غوریږی — هرسړی ئې ویه ډول وړ ما مه مست
مسته را شه د کو لك ننداره و کړه — چه‌غازیان‌ئې دیوانه دی که همه‌مست

۱-اخون‌درویزه: دیواسمې‌پیژی‌یومشهور لیکوال‌اودیوې علمی‌اوادبی کورنۍ مشردی اخون درویزه د(۹٤٠ه) په‌خواوشا، دیوسف زو دعلاقې په (ملېزو) کښی‌زیږدلی‌دی دده پخوانی نیکونه لکه جنتی، جیون، مته، احمد، درغان په ننګرهار کښی‌اوسېدل، له‌دې کبله اخون درویزه‌هم ځانته ننګرهاری‌وایی بیادده‌نیکه‌شیخ‌سعدی دیوسف‌زوسره له‌ننګرهاره، میلزوته ولاړاوهلته‌متوطن شو، مګرپلاری‌ئې چه(ګدای) نومیده په «چنرزو» کښې اوسېده: اخون درویزه د(۱۰۹) کالو په‌عمرپه(۱۰٤۸ه) کال وفات اودپېښور په «هزارخانه» کښې شیخ‌شو اخون درویزه اودده کورنی په‌پښتو کښی دپرشهرت‌لری اوپه اخون‌بابا یادیږی. دی دسیدعلی(پیربابا)مریداویوعالم‌سړی‌و، عمرئې‌په‌وعظ اوتبلیغ تیر کړی‌دی‌دواعظ، خطیب مولف مورخ اولیکوال‌په‌نوموستایل کیږی. اخون‌درویزه دپښتودتاریخ په‌لیکلو کښی هې ډیر حق‌لری. دی‌د «دپیرروښان» یو قوی مخالف و، اوپه‌دې‌مخالفت کښې ځینې کتابونه لیکلی دی. دده مشهور کتاب‌چه‌په پښتو دی«مخزن‌الاسلام» نومیږی. دا کتاب یومذهبی اودینی کتاب دی، عقاید او شرعی‌احکام په کښی بیان شوی دی. دمخزن دلیکلو سبك دخیر البیان سبك ته ورته دی، دې طرزته مونږ مسجع نثر یانیمړی شعروایو، که څه هم دوی ئې شعر بولی. داخون درویزه بل کتاب «تذکرةالابراروالاثرار» نومیږی، دا کتاب په فارسی ژبه یوتاریخی کتاب دی. د«ارشادالطالبین» په نامه یوبل کتاب هم دده په آثارو کښی ذکر شوی‌دی، پروفیسر دورن روسی، اخون درویزه دپښتو ژبې یو مشهور مصنف لیکونکی اودخوشحال خان همقطار کښې‌اودپښتو ژبې دادب په ژوانداته کښې یې اوی رکن بولی.

دپښتو دادب په خوا کښې داخون درویزه اودده دکورنی خدمت یوخر ګندشی دی. ددوی دلیکنو او کوښښونو په اثر پښتو ښه ذخیره پیدا کړیده. اوډیر خلك د ده په شاګردانو کښی دې خدمت ته تیارشوی‌دی. نوځکه آخون درویزه هم دیو ادبی مکتب مشر اوجوړونکی باله شې، البته‌چه دموضوع په لحاظ داخون درویزه دکور نی نشریات په دینی اومذهبی خوا کښی محدوددو. اوپه نورو خواؤ کښی یې ډیر څه‌نه دی لیکلی. اوس دمخزن دنثر په نمونه کښی دایو څوټوټې ولولی :!

۱-(عمر نسفی هسې‌ویلی‌مبرهن‌دی، چه‌صوفیان دحق‌دوستان‌دی، هم‌دزړه‌په‌پاك کردن‌دی.

۲- درویزه چه عقاید په پښتوووی، شفقت یې وپرلوی، هلك برآزاد، پربنده‌وهم په واړه پښتون خوا اوهر چه دوی به‌دا کتاب په‌زړه کښی ځای کا .

۳- خدای په‌هره ژبه بوله، عربی وی که فارسی وی، که هندی وی که افغانی وی، په هغه ژبه یې بوله، چه دې زړه‌وی، دااقوال‌داماما نو، اوس اکثر عالم داوایی‌چه‌قران په عربی دی، په ناحق فرض، واجب پښتو کوینه، دوی په داوینالغزیږی، نه پرهیږی، دغه خوی دجاهلانو) که‌څه هم دمخزن نثر. ټول په یوشان نه‌دی، په ځینو ځایو کښی دوزن التزام ډیر اوپه ځینوځایو کښی دقافیوپابندی ډیره‌وی، خوغالباً جملی‌یې موزونی

وی، اوهم په دې شی کښې دخیرالبیان له نثر څخه‌فرق لری-بل‌فرق ئې‌دادی‌چه خیرالبیان ټول په یوشکل معلومیږی اوپه «مخزن» کښې پوره عروضی اشعار هم‌شته چه داخون درویزه اولادی اوپیروانو لیکلی دی .

داخون درویزه کامل شعر په مخزن کښې نه شته، خو قاضی میراحمد شاه رضوانی په «بهارستان کښې» دده یومثنوی شعر راوړی دی چه یو دوه بیته یې دادی :

(راشه واوره زما وروره- فضیلت دصبر ګوره- صبر ښه دی پهر کار کښې ولی زیات په داروز ګار کښې) داخون درویزه دمخزن الاسلام قلمی نسخی خوراډیرې‌دی. اوپه هرځای کښې پیدا کیږی په هندوستان کښې چاپ شوی هم دی. یوه نسخه یې چه‌په (١٠٢٤هـ) کښې کریمداد کښلی ده، دلندن په برټش موزیم کښې شته.

عبدالکریم:- په کریمداد مشهور اودآخون درویزه‌زوی دی، عبدالکریم یومشهور عالم اوعارف سړی‌و، دتصوف اوسلوک په خوا کښې ډیر شهرت لری، داخون درویزه دمخزن جمع کوونکی اوټولوونکی بلل کیږی- کریمداد په مخزن کښې له خپله‌ځانه هم زیاته برخه لری، ډیر خلک ورته د«پښتنومحقق» وایی، دی که‌څه هم دخپل پلارپه سبک لیکل کوی، مګر دهغه په‌سبک کښې یې دفکر اولفظ په لحاظ څه اصلاحات هم کړیدی، کریمداد عشقی شعرونه هم ویلی دی او کلام یې دکامل شعررنګ ته نژ دې دی- داخو بیتونه دده دی :-

هر څوک له خپله سوزه څه‌ویینږ ی- چه بې سوزه ګفتار نه دی چالیدلی
شاعری مثال بحر که پوهیږی - کم شاعر یې له ګرد ابه راوتلی
ناقص تښتی له افیاره - او عارف له خپله ځانه تښتیدلی

* * *

وایی چه کریمداد په (١٠٧٢هـ) وفات شوی دی قبریې دسوات په کانجو کښې‌دی او په شهیدبابا یادیږی دکریمداد تالیفات دادی :

١- تحفة الخانی، دکم عربی دینی کتاب پښتو ترجمه ده-
٢- فقه کریمداد، دفقهی مسئلو یو کتاب دی- ٣- په مخزن کښې هم یوه برخه‌لری-
٤- دعبدالکریم مکتوبات په فارسی دی-

خالق داد، داخون درویزه زوی دی، دی‌هم‌دپښتو شاعراو لیکوونکی‌و یو کتاب یې د(شرایط واحکام ایمان) په نامه په پښتو منظوم کړی دی .

دخالق داد نور څه معلومات په لاس نه شته .

عبدالحلیم : داخون بابا نمسی دی پلاریې عبدالله نو میده. دمخزن په نسخو کښې دده اشعار هم لیدل شوی‌دی، اشعاریې ددیوان والاوسبک‌ته‌نژدې دی که څه هم اساسآدنیکه دسبک تابع اوپیرو باله شی دایو څو بیته دده دی :

شهی ډیر غشی روغ کړی عاشقان یې دی نومودی
دوی ویشتلی پرغونه زده دی پر میدان ورته ورغړی
عاشقان دایم په کار دی دوصلت تارونه غړی
دوحدت له شنه دریابه شنه درونه یې راوړی

مصطفی محمد : د کریمداد نمسی او دنورمحمدزوی دی دی هم دمخزن په ملحقاتو کښې برخه لری. دخپلو نیکونو په طرزیې اشعارویلی دی او ددغه سبک پیرودی، دمپه دو هم حل په (۱۱۱۲ﻫ) کښې مخزن تول کړی او جمع کړی دی .

دادوه بیته یې ولولیء !

الا غوندی تر غاړه یګانه محبوب وغواړه

یګانه محبوب بهمومی که تهوشلیږی له واړه

ملااصغر:ـ داسړی داخون درویزه وروردی، دی هم ملااوشاعرو، دمخزن په آخر کښې یی یومات ګود غوندې شعرراغلی دی چهدسر بیت یې دادی :

واوری، یارانو نبی ناست په جماعت و جبرائیل وېرې راغلی له پیره خدایه پرې رحمت و

عبدالسلام : داخون درویزه پهشاګردانو اوپیروانو کښې حسابیږی، دمخزن په یوه نسخه کښې یی د کلام نمونه لیدله شوې ده، شعرئی عروضی خواته نژدېدی خو نور معلومات ئی په لاس نشته، دعبدالسلام یوه توته کلام دادی :

(یو وبی بهدرته وایم دصدق دبزرګی درسول لهجماعته ـ چهصدیق وسر حلقه داولیاو دغهاوی بخرې موندلی لهرحمته ـ دویم عمرفاروق دیچهمکهیې کړه وزګاره، له کافرو لهبتانو په یکلخته ـ دریم عثمان ذی‌النورین دی چهدرست کاروان ئیو دخدای په رضا ایښی چهخبرشو درسول لهنبوته ـ څلورمی مرتضیعلی دی ،، چه بهدی پهدلدل سور شه دغه کافران یې مړهوله هیبته)

عمرخان : دمخزن پهیوه نسخه کښې یې اشعارراغلی دی داسی معلومیږی چه ددرویزه له پیروانو څخهدی، پهخپله اخون درویزه پهتذکره کښې وایی چهملا عمر شلماښی زما شاګردو. دعمرخان کلام ښیی چی داخون درویزه د کلام پشان دی لکهچه وایی :

دابیان اخون ویلی په پښتو و ، ومعنیٔ ئی پههرچا ویلی نه شوه

بیچاره عمر خان چه ورخبرشه ، تار په تار معنی ئی و وې

دی فاسق پراګندهپه مخلوقات کښې ، پرده فهم له څښتنه عنایت دی

میرخان : ددهنوم او کلامهم دمخزن پهیوهنسخه کښې لیدل شوی دی . دی د کریمداد شاګرد معلومیږی . مرزاحنان دمیرزا اودولت پهڅله کښې دسلوك شاعر بللی دې :

یو میرزا،میرخان،دولت دعلم کانوو ضرب دسلوك شعر یې کړی دی افضل

شیرمحمد: دده اشعار همدمخزن دیوې نسخې پهآخر کښې راغلی دی، داسی ښکاری چهداخون درویزه داولادې لهشاګردانوڅخهو، اول جلد «پښتانه شعراء» لیکی چهدی دننګرهار دخوا یوطالب العلم و اوده پردینی اواخلاقی اشعاریی ویلی دی. داقطعه دده ده :

یاګو ښه وای له سر یو پر آسمان باندی سحاب وای

یاعاشق وای پر مهر یو یامعشوق لکهمهتاب وای

چهنه دا شو نه هغه شو شیرمحمد کشکی تراب وای

دعلم په باب وایی :

علم فرض دی له طاعته پرمړه هم په عورته

سکه طلب دعلم بویه نتیجه یی ده پرهلویه

چه طلب د علم نه لـا غهعور ته بهڅوك څه کـا

رحیمداد: داسړی هم داخون درویزه لهاولادی او کورنۍ څخه معلومیږی کیدای شی چه یا بی زوی او یا یی نمسی وی، دمخزن پهیوه قلمی نسخه کښی چه په(١١٤٤هـ) کښی لیکله شوی ده: دده یوخوراخوږ مدحیه شعرراغلی دی چه یوڅو بیتهیی دادی:

ترشیرین اسم دی جارشم محمده　　سر فرازدي په دیدار شم محمده
سعادت ددوارو کونو زما دادی　　کهدي خاوري ددربارشم محمده
درمی وبوله چه درشم ستاتر دره　　ترپنجرو بهدي بلهار(١) شممحمده
ستا ثنا به دلو یې و یلای نشم　　که بلبله د سها رشم محمد ه
ستالهجامهجرعهراکړهچهیینوش کړم　　سر تر پایه په خما رشم محمد ه

عبدالرحیم: دمخزن پهدغهوړاندینسخه کښیددیسړی شعرونههمراغلیدی، مگرپهیقین نهدهمعلومهچهڅوك و؟داحمدشاه بابا پهزمانه کښییو بلعبدالرحیم نامی شاعرهم مونږتهمعلوم دی چه(وروسته بهبیانشی) مهردده اودهغه داشعارو ترمنځ ډیر فرق موجود دی نو ښایی چه داسړی پرتهلههوتك عبدالرحیم څخه بلعبدالرحیم وی اوداخون درویزه په کورنۍ او یا پیروانو کښیداخلوی. کلامیی دمخزن لهسبكسره اړخلگوی لکهچهوایی!

دغههسي ښایسته بشريشويتوريخاوري　　چه په ښایست یی مخی نهوودپسرلی گلونه
دادسمندسوارهیی پریاستهپرزمکهباندی　　پهډیرارمان دگوربندیان شوڵزلمیناويجونه
داددامان آهو بهخلاص نهشی پهتیښت لهمرگه　　نهبه یږ، ورځنی خلاص شی دهوا مرغونه
داددریاب ماهیان بهڅولهمرگكغړیږیهلته　　چه یږهرلوریی چاپیر شود قضا جالونه
یوهذرهدمحبتوعبدالرحیمورکړیایخدایه　　چهستابییادوی نورنهوی پهزړهنور فکرونه

احمد: دمخزن پهدغهوړاندي ذکرشوينسخه کښیددي سړی شعرونههملیدلشوی دی. د(١١٤٤هـ) پهحدودو داحمد پهنامهمونږته کوم بلشاعر معلوم نهدی، نوځکهدی داخون درویزه لهپیروانو اوشاگرانو څخه، ددولمسی پیړۍ داولی برخی شاعربولو. دیدجنت پهبیان کښی دقصیدي پهرنگ یواوږ دشعرلری چه یوڅو بیتونه ئې دلته را اخلو:

جنتیی جوړ کړیه زیړ گلونه　　چه په کښی نا ستی د جنت جو نه
کنگری یی روغی کړيدسروزرو　　شهدوشکر د ی په کښی ر و دونه
زلمیبه واړه د یرش کلن و ی　　جونی به کمی تر شل کلو نه
جو نه به نا ستی پر ز لیچو و ی　　چنگو نه ا یښی پر بـا لښتو نه
نه به زړ ي شی نه به بد ر نگه　　هسی به تل و ی د جنت جو نه
جنت گلزا ر د ی جو نه بلبلی　　ز لمی تو تیان د ی پر چغا ر و نه
ا حمده زاړه دیدار یی غو اړ ه　　د یدا ر بهتر د ی تر جنتو نه

اخون قاسم: دپښتو لهمشهورو کسانوڅخهدی، یوکتابییچه (فوایدالشریعه)نومیږی دمخزن الاسلام پرسبك لیکلیدی دفقهی اوشرعی مسئلوبیان کوی، دا کتاب پهپشتو کښی ډیر شهرتلری اوپښتنی مېرمنییی په کورو کښیوایی، اخونقاسم دشنوارو پاپینخیلدی. مستررا ورتیمشهور مستشرق لیکی چهدی پهاشنغراو یوسفزو کښیاوسیده دده دژوندزمانه ښه نهدهمعلومه. مکرده پهیو ځایکښی داخوندرویزه اود کریمدادشهیدذکرداسی کړیدی.

اخونان شهیدان واړه خدای پیدا کړه- چراغونهو په پښتویی دینبیان کړ

لهدی نهمعلومیږیچه دیدکریمداددمرگ پهوخت کښی(١٠٧٢هـ)لاژوندیو. دفوایدالشریعه یوه نسخهچهپه(١١٢٥هـ) کښی لیکلهشویده،دلندنپهموزیم کښیشته دا کتاب چاپشویهمدی.

(١) ځار قربان.

بابوجان: بابوجان هم دخیرالبیان اومخزن الاسلام دسبك يـوادبی پیرودی دی تــر (۱۰۵۰ هـ) څخه‌ورسته ژوندی‌و اوداخون درویزه دزامنو معاصر دی .

مستر راورتی وایی‌چه‌دی دنورستان له کـافروڅخه‌و چه‌وروسته بیا مسلمان شوی دی میراحمدشاه رضوانی‌هم‌وایی چه‌دی‌له‌دغه‌ځای‌څخه یو ملاپه‌لوټ لیږی راوستی‌و،‌ده له څه‌هم دخیرالبیان په‌طرز اشعارویلی‌دی مـگرځینی خالص عروضی اشعار هم‌لری. وایی چـه دده قبرپه‌یوسف‌زو کښی مشهوردی‌هلته‌یی‌نمسی هم‌شته‌اودده قلمی دیوان‌ورسره‌دی . دبابوجان ځینی‌اشعارمستر راورتی‌په(گـلشن‌روه) کښی انتخاب کړی‌دی‌قاضی میراحمدشاه‌رضوانی هم په شـکرستان کښی‌یوڅه راوړی‌دی اشعاریی‌ټول اخلاقی اومـذهبی دی‌دا بیتونه دده‌دی:

دحاتم نوم به‌جار ی و ی ترقیامته	دازل بخره یی وه لــه سخا وته
حا جتمن به نـامـید ترینه‌نــه‌تلـو	ورکول یی وو یی اجره یی منته
دسوالی‌زړه‌به یی زوغ‌په مرحبا کړ	لـاهل نه وفقیر انو له خد متـه
په‌شاړونو ئی نوم ولاړ دسخاوت‌شو	پادشاهان یی‌په‌غصه‌شول له‌شهرته
همت‌دخدای له‌خزانو دی بابوجانه	همت ناك‌دي ځینن نه لـابی همته

دبابوجان‌یو کـتاب په‌برټش‌موزیم کښی‌موجوددی،‌چه(۹۲)مخه‌دی‌بل‌اثرئی دعابی سریانی ده. یو بل‌زوړ قلمی کـتاب ئی چه‌دین‌او اخلاقی مباحث لری‌او‌په‌نیم‌منظومی سبك‌دی. هم ایدل شوی‌دی.

خوشحال خان خټك

خوشحال خان خټك

خوشحال‌خان دپښتو ژبی دادب د میدان یو غښتلی پهلوان‌اودخټـکو دبڼ یو خوشنوا بلبل دی . پلاریی‌شهبازخان نومیده‌چه دخټـکو مشر اوسردارو . خوشحال خان‌په(۱۰۲۲ هـ) کـال دخټـکو په(سرای) کښی دوجود ډ گرته راغی . هغه وخت چه لوی شو نو دشاعری هنـگامه یی‌جوړه کړه. دی په رښتیا یو قومی او ملی شاعرو، دوطن او قوم په‌غم‌غمجن اود پښتنو په درد دردمن‌و پدې لار کښی یی ډیر ز حمتونه و‌ګـالل، په کـلك او ټینـگ‌عزم یی دملت‌اوقوم دلوییی دپاره‌له‌وینو‌سره لوبی وکړې، دپښتو ن په‌ننـگ‌ئی توره له‌ملا

وتړله، دزمري په‌خوله کښې‌یې خپل همت پرې‌نښود دملت ساتندوی دپښتنوالي ګټندوی‌او دپردو دښمن معرفي شوځو کاله‌په‌هندوستان کښې بندي‌ؤ، بیائې له‌مغلوسره ډیرې‌جګړې وکړې اوداورنګ زیب پادشاسره یې‌ترمرګه‌دښمنی لرله. خوشحال خان دتورې سره قلم هم‌پلاس واخست. دشعراو شاعرۍ بازار یې‌تود کړ، داباسینډ په‌شان په‌چپوراغی، دجنګونو اوجګړو حالات‌یې بیان کړل. دپښتنوالي درانه‌خویونه، پاك اخلاق، اودژوندانه دستورالعمل یې وښود، داجتماعي حیات په مزه‌یې خلق پوه کړل، پښتانه‌یې دقوم اوملت خدمت‌ته راوبلل دتصوف اوسلوك علم او فلسفې په خوا کښې‌هم لګیاشو، لنډه دا چه هیڅ قسم مضمون یې‌پرې نښود - عشقي، اخلاقي، اجتماعي، وطني، فلسفي، تصوفي، جنګي، فکاهي اونور هرقسم مضامین یې‌دشعر په‌لباس کښې‌ونغښتل، دهرچادذوق دپاره یې‌یوخپل باغ کښې رنګارنګ ګلان وکرل ساده اوآسان شعر یې‌ووې، دخبرو ملك‌یې فتح کړ اودپښتو دادب‌استاذاویونومیالی‌ادیب وپېژندل‌شو، دده‌له شعره‌دپښتو ژبه‌په آب‌وتاب شوه، اودبلبلو دنارو دپاره یې دخبرو اووینا باغ جوړ کړ لکه چه وایي :

ما خوشحال چه په پښتو شعر بیان کړ ‌‌ ‌ دپښتو ژبه به اوس په آب‌وتاب شي
همیشه به پرې نارې وی دبلبلو ‌ ‌ داچه‌ساز کړنن خوشحال په ویل باغ

غرض داچه خوشحال خټك دپښتو ادب یوډېرلوی ادیب، تکړه شاعر، دملیت پتنګ دپښتنوالي لیوال یو زبر دست مفکر اوسیاس ومنل شو، دخپلو پردو، لویو وړو په‌ذهنو کښې دده د شهرت جلوه ښکاره شوه اودیورب خلقو ورته دیو ملي قومي لوی شاعر خطاب ورکړ.دی پرته له شعره دپښتو په نثر کښې هم دلوی لاس خاوند اودپښتو دنثر دنوي دور موسس باله کېږي، دپښتو نثر یې دخیرالبیان‌له طرزه راواړاوه یعني دشعر له رنګه‌یې راوویست او دمحاورې رنګ ته یې نژدې کړ،نویه دې اعتبار خوشحال‌خان په نظم اونثر دواړو کښې دمشرۍاواستاذۍحق لري اودپښتو ژبې یو پوخ شاعر، قوي نثر لیکونکی، یوه مورخ اومشهور مؤلف ګڼل کیږي‌خوشحال‌خان د کلاسیکي‌ادب‌استاذ اومشر اودیوادبي مکتب خاوندې. ددہ‌په‌دې ادبي مکتب کښې‌ډیرخلق پالل شوی‌اوروزل شوي دي. دده کورنی هم ټوله دعلم اوادب کورنۍ وه، نوځکه دی دیوزبر دست‌ادبي مکتب مؤسس او جوړوونکی بولو او په پښتو ادب کښې یې دلوی شان خاوند ګڼو. ده په‌پښتو اوفارسي کښې ډیر آثار لیکلي دي مښتر راورته دده آثار له (۲۰۰) هم زیات‌بولي خو دپښتو مشهور کتابونه یې‌چه‌معلوم دي‌دادي :

۱-دپښتو‌اشعارو دیوان‌چه‌تقریباً (٤٠) زره‌بیته‌دي ۲:-دپښتو تاریخ: مګرنه پیدا کېږي ۳:-عیاردانش. دانوارسهیلي پښتو‌ترجمه‌ده -٤:-پښتو‌هدایه چه‌له‌عربي‌څخه‌یې ترجمه کړې‌ده.

(۱)دعیاردانش دنثریو ټوټې دادی :

۱-یادشاه‌ووی په‌دې‌حکم کښې له‌ماخطا وشوه‌او خرم په‌حال دقهر کښې‌زماله خولې وختله‌ولې‌بایده دمچه‌تا په‌هغه چارې کښې‌دغه‌رنګ تأمل په‌ځای‌راوړ، چه‌لایق دحال‌دناصحانو دي‌یوه‌ورځ‌دباغ څښتن‌ناست‌وه‌په‌تماشا دګلونو بلبله یې‌ولیده‌چه‌مخ به‌یې‌په‌پاڼو د ګل‌مښل او په

(۱)وایي چه دپېښور په‌زیارت کلي کښې دیوسړي‌سره دخوشحال‌خان یوزوړ قلمي‌منظوم کتاب‌شته چه‌دعلاجونو اونسخو بیان کوي. (دکابل ۱۷۹ ګڼه)

فریادفریاد بهٔ‌یې‌پری ناري‌وهلې-ورق زرنګارد ګل بهٔ‌يې پهٔ‌تیره‌مېنو کهٔ‌یو تر بله جدا کاوه، دانثرساده، آزاد اومرسل نثراومحاوري تهٔ‌نږدې‌دی، مګرپهٔ‌ځینو جملو کښې لکه «تأمل په ځای‌راوړ ورق‌زرنګار» دفارسی تأثیراورنګ معلومیږی‌خوشحال خان په(۱۱۰۰ﻫ) کښې لهٔ‌دنیاتیرشوی‌اوپه (سرای کښې‌ښخ دی)اوس‌دده یوڅو بیتونه دلتهٔ‌راوړو :

چهٔ‌څر ګنده سربازی کانډی‌دتورو — زهٔ‌خوشحال ختك تږهسی‌هنر جار شم

حماسی :

لا پهٔ‌خوب کښې‌پهٔ‌لرزه پر یو زی له کټه — چهٔ‌دچاتر غوږز مادتورې شرنګ‌شی

دخوشحال ختك‌خوښی پهٔ‌هغهٔ‌ورځ‌ده — چهٔ‌بر ښنا وشی‌د تورو او د غـرو

دیښتون پهٔ‌ننګ می‌وتړلــه تــوره — ننګیالی دزمانې خوشحال ختك یم

❋ ❋ ❋

وګړ ی واړه کا رونه خپل کـا — مردان هغه دی چـه کـار دبـل کـا

څو چه آرام ګټی دنیکو نام ګټی — دخـوږ وزړونـو دارو بــه تـل کـا

❋ ❋ ❋

اجتماعی :

بنیـاد دچـارې پـه مصـلحت دی — بـیا د مـردانــو پـه ښـه همت د ی

چه سره یوشـی داد واړه تو کــه — واړه دولـت دی‌عـزت حـر مت دی

❋ ❋ ❋

عشقی:

توره چه‌تیز ښزی‌خو ګـدار لره کـنه — زلفې چه‌ولول شی خوخپل یار لره کنه

ولی‌راته وائی‌چه پهٔ‌ښکلو نظرمه‌کړه — ستر ګی‌چه پیدادی خودیدار لره کنه

❋ ❋ ❋

تصوفی :

کهٔ‌مسجد ګـوري کـه دیـر — واړ ه یودی نـه شتـه غیر

یومی بیا موند پهٔ‌هرځه کښې — چـه می وکـړه دزړه سیر

هـغـه ځـای پـه ســیـر ګــر زم — چـه تـرې نــه رسیږی طــیـر

خـوشحـال یووینی خـو شحـال دی — ور نــه ورك دی غــیر وز یــر

غزل

په کاته کاته می‌ستر ګی‌پهٔ‌خاته‌شی — چه خبرډې دراتلـو را باندی وشی

تـهٔ‌خواوس‌لهٔ‌ما‌نه ولاړی مرور شوې — دازمایاری‌دې‌هم ګوندی پهٔ‌زړه شی

چـه دیـدن دمحبوب و کړمه تـازه‌شـم — لکـه کښت‌چـه‌پـه‌باران سره‌اوبه‌شی

ګوره تارلـ باندی کوم کودې‌و کړې — کهٔ‌پهٔ‌ښو درڅنی‌دروم‌زړه می‌نه‌شی

پهٔ‌ارمان دهغه وقت یم دریـغه دریغه — کـه دزنی‌سیب‌یی بیادمایه خوله شی

دخپل یار داجدیی یوهـی کار دی — لکه روح چه‌له وجوده‌پـه واته‌شی

بختهٔ هومره مدد بیارا سـره و کـړه — چه‌پهٔ‌غیږ کښی‌می بیا تللی‌یارویده شی

دخوشحـال سلام پهٔ‌واړهٔ‌و ښویـا رانو — ګوندی بیـامی‌پهٔ‌لیدوسره زړه‌ښه‌شی

جمال‌خان: دخوشحال خان‌مشرورورو، لوی‌ولی‌الله اوصوفی تېر شوی‌دی زیارت ئې اوس‌په‌فقیر بابا‌مشهور دی.

دی هم دپښتو شاعر واو دیوان ئې شته (۱)

اشرف خان هجری: دخوشحال‌خان مشرزوی‌دی چه په(١٠٤٤ﻫ) کښې‌زیږېدلی دی.

دی هم دخپل پلار پشان یوتوریالی پښتون اوادیب‌و، په خپله خوشحال‌خان دده دتوری اومړانی ستاینه ډېره کړې ده د‌اشرف‌خان دشعر دطبیعت زورهله‌ښکاره شوچه‌په(۱۰۹۳ﻫ) کښې اورنګ زیب دکن ته بندی بوت، هلته‌به ئې تل دوطن اوخپلو خوزو یارانو په یاد شعرونه ویل لکه چه وایي:

ماهاله دځان ماتم وکړ په وینو چه اټك وته می شاکړه په ژړاشوم
اوس به څه‌دوطن کاڼی بوتې‌ژاړم د رخصت سلام می وکړتري جداشوم

هجری دخوشحال په ادبی مکتب کښې د لوړ مقام څښتن دی، دشعریو دیوان یې درلود مګر نسخې ئې کمې پیدا کیږي وایی چه یوه قلمی‌نسخه یې په برېټش موزیم کښې شته (۲) دهجری‌څه اشعار چه لیدل شوی‌دی هغه په‌عشقی، اخلاقی اووطنی خواو کښې‌دی هجری دسپین ږیرتوب په‌وخت په(۱۱۰۵ﻫ) د(بیجاپور) په کلا کښې وفات شوی‌دی، وایی چه افضل خان بیادده مړی له بیجاپور څخه راوړ او په (سرای) کښې یې دفن کړ.

داشرف خان یوڅو بیتونه دادي:

داړواح دکوچ نیلی‌په‌زړه کښې‌زین‌شول چه‌په زنه‌می ویشته دشباب سپین‌شول
دخوا نی بها رچه و یښ له بده نه دپیری‌په‌خزان نورویښته زرین کول
هسې وینې می‌غم تویې کړې‌له ستر ګو چه‌می‌نمری‌دصورت همه‌رنګین شول

❀ ❀ ❀

شورش مکړه دګردون له کش مکشه لومه کـلـکه کـامرغی په‌اضطراب
دنن کار طمعه هر ګز له سبا مکړه سبا ګوره هویداشی دکوم کارمخ

❀ ❀ ❀

اه وسوز می باطل مه ګڼه در ویشه ستر ګی هله کاږړا چه‌زړه‌په‌دردوی
تخت‌وتاج ته‌به سر کوز د همت نـه کـا چه په‌داد ددهرپوه آزاده مردوی
دا محال دی‌چه‌شاعر به په پښتو کښې بل‌هجری غوندې په‌فن دشعر قردوی

❀ ❀ ❀

عبدالقادر: دخوشحال خان‌زوی او یونومیالی‌ادیب‌دی، په‌سلوك اوتصوف کښې‌لوی لاس لری دخپلی کورنۍ یوروښان ستوری دی، پس‌له خوشحال‌خان‌څخه‌په‌پښتو ادب کښې دوهم پهلوان او په نظم اونثر دواړو کښې غښتلی دی‌ډېر تالیفات لری‌دخو شحال خان په‌ادبی مکتب کښې‌اوله درجه‌سړی‌دی، میراحمد شاه رضوانی وایی چه‌عبدالقادر یو خوږ ژبی او نکته سنج شاعرو ده‌عشقی، تصوفی، اخلاقی اواجتماعی‌اشعارویلی‌دی خوپه‌شعر کښې ئې د تصوف رنګ‌غالب‌دی شعرئې ساده اوخوږدی خپل‌اشعار دزړه ویښی بولی:

---

(۱) دمحمداجمل‌خان خټك لیك.

(۲) په پېښور کښې دفتح‌محمد خټك سره هم یوه قلمی‌نسخه شته.

رنګینه شعرمی مه ګڼه الفاظ ـ داروان زماله زړه دوینو روددی .

عبدالقادر په (١٠٦١ﻫ) کښې پیدا شوی اوتر (١١١٤ﻫ) پوری ژوندی و دپرتا لیفا ت او کتابونه لری، راورتی ئې د(٦٠) کتابو خاوند بولی ، دده مشهور کتابونه دا دی :

١ـ داشعار ودیوان ٢ـ ګلدسته، دسعدی د ګلستان پښتو ترجمه ده قلمی نسخه ئې په بریتش موزیم کښې شته ٣ـ یوسف زلیخا، نظم دی ٤ـ حدیقهٔ ختك په نظم وه ددې کـتاب هغه نسخه چه دعبدالقادر په خپل خط وه (محمدهوتك) لیدلی وه ـ نصیحت نا مه داربا‌عی دده ده:

کهسپین اوسره ئې په کـور کښې تل وی	چه نه ئی عـلم نـه ئی عمـل و ی
بنیاد ئی نشتـه آ خـر به خـوا رشـی	بخت به تر کومه ور سر ه مل و ی

دعبدالقادر دالاندی شعرونه چه له (حدیقی) څخه پټې خزانې رانقل کړی دی ولو لی ، :

غزل

دریغه نور غمو نه لیر ی شو ی له د له	پـکښې غم دخپل اشنای وی تل تر تله
شبنم وصل د ګل بیامونده خامو ش شو	ترې محرومه شوه چه شور کاندی بلبله
ښه چه ژبه دې قلم شوه په مجلس کښې	شمعې تاچه د خپل سو ز قصه و یله
عا شق هیڅ نه وخبر د عشق له سو زه	دا لمبه پر ې معشو قې ولـګو لـه
دفانوس په پر ده څرا غ کـله پټیږی	که ئې مخ په پلو پټ و ما لید لـه
په ما تم د پر وا نه چه ئې ځان وسو	شمع اور په تندی بل کړ ګر ز ید له
درسته شپه دې په نارو عبدا لقا در کړ	ته بیغمه په پا لنـګ با ند ی خمله

رباعی

و خت د خـزا ن و . و مـی لـید لـی	یو څو بلبـلـې چـه ژ ړ یـد لـی
خوا ر ی خسته وې، وې می سز ا ئی	چه بـې ګـلـو نـو و پـا یـد لـی

❀ ❀ ❀

صدرخان: دخوشحال زوی او دپښتو ژبې شاعرو داشعارودیوان ئې پادری هیوز انګر یز لید لی واواقتباس ئې هم ځنې کړی دې . «خوشحال په ادبی مکتب کښې له هجرې او عبدالقادر نه وروسته مقام لری» دمینی ددنیا سره دپر علاقه مند ښکاری نو وائې :

د عشق یو سبق کـا فـی د ې	نور ددرست جهان دفتر هیڅ

وائی چه صدرخان دنظامی (خسرو اوشیرین) هم په پښتو نظم ترجمه کړی دې مـګر کمیافت دی دهد «دلی اوشهی» اود آدم خان اودرخانی قصی هم په نظم کړی دې ددې دواړو کتا بو قلمی نسخی په برتش موزیم کښې شته، د آدم خان قصه ئی په (١١١٧ ﻫ) کال لیکلی ده ابتدئی داده

ر بـه ز ړ ه ز مـاچـمن کـړه	دتا یـاد پکښې ګـلشن کړ ه
استخوا ن می پنـبه زا ر کـړه	پـکښې اور دعشق انوار کړ ه
هغه ا و ر پـه مـا لـنبه کـړ ه	خـا کستر می دا پنبه کړ ه
ز ما ز ړ ه لـکـه لا لـه کـړ ه	دز ړه وینی می پیاله کـړ ه

سکندر خان: داسړي هم دخوشحال خان له زامنو څخه دي چه ذده دمکتب يو ښيا وړي اديب وديوان ئې نه پيدا کيږي، فقط پادري هيوز ئې يو خوږ غزل «په کليد افغاني » کښې راوړي دي. کلام ئې خوږ او عشقي دی وائی چه ده د (مهراومشتري) په نامه يو کتاب په پښتو نظم کړی دی. دا بيتونه دده دي:

ستادزلفو مارچيچلی نه رغيږ ي   په ستانو په زيار تونو په دم هم
تا چه مخ ورته ښکاره کړلی نی شو   پاس دغرونو په سر گرزي په سم هم
هغه راز دمحبت چه پټ له تا دي   زړه خبرورځني نشو قلم هم
دخوشی پياله په لاس کښې نن زماده   دردزحمت راڅخه و تښتيده غم هم

❁ ❁ ❁

گوهر خان: دخوشحال خان زوی دي ،وائي چه دشعر ديوان ئې هم درلود ، او يو ښه اديب ؤ مگر شعر ئې نه دی ليدل شوی .

بهرام خان: دی هم دخوشحالخان زوی کيږي، شاعراو ليکو نکی و پخپله خوشحالخان وايي:

چه په داخوبی بهرام انشا املا کا   عطارددي نورقلم له لاسه کيږي دی.

دده اشعار هم نه دي ليکل شوی.

حليمه : دادخوشحال خان لوروه، چه ده عبدالقادرسکه خور کيده. يوه عارفه اوعالمه ښځه وه دتصوف کتابونه ئې لوستلي وو: دعبدالقادر په کور کښې به ئې ه نوروښځوته لوست کاوه قرآن عظيم ئې هم يادؤ، ه حليمه يوه اديبه پښتنه وه، دپښتو ښه اشعار به ئې ويل ددي اشعار دحقيقت پرلارؤ اوپه هغه وخت کښې په دپښتوشعر دانانوخښول يو څ بيته ئې دادي

د آشناپه فکر خوښه هسې شان شوم   نه يو هيږم چه ممتاز که نور جهان شوم
وهر چاو ته چه گورم واړه دی دی   دجمال په ننداروئې شاد مان شوم
غير فکر مې له زړه نه را بهر شو   پرخليل و پرعدو باندی يکسان شو م
حليمې دغماز مکر زيات له حدشو   چه دبيل ياره نه کا په گمان شوم

ويلې شو چه دخوشحال خان په ادبي مکتب کښې دا پښتنه هم لوړه درجه لر ي .

خواجه محمد بنگښ: داسړی هم دپښتو له مشهورو شاعرانو څخه دی ،دخوشحال خان معاصر اوداورنگ زيب په وخت کښې ژوندی ؤ. خواجه محمد دپښتو يو پوخ شاعردی ښه قوی او معنی دار کلام لري. دی ديو کامل ديو ان خاوند دی مگر ديوان ئې تول نه دی نشر شو، يوه برخه ئې مستر راورتی په (گلشن روه) خپره کړي ده . ده عشقي، عرفاني او اخلاقي اشعار ويلي دی دا بيت ئې په اخلاقی خوا کښې يو قيمتي بيت دی:

بيا مشکل دی ر غو ل د شکسته ؤ   زړونه مه ما توه لعل دبدخشا ن دی

دی هم لکه دخپل وخت دنورو شاعرانو دمغلوله مظالمو څخه سرتکوی او وائی:

زه خواجه محمد به ووزم و بل لو رته   داورنگ په پاچاهي کښې می نیاونشی

دخواجه محمد نور حالات معلوم نه دي، خو دپښتو په شاعرانو کښې دښې درجې خاوندی دا يو څو بيته ئې ولولی:

چه بادشاه ئی دحمله و شا پسته و — خبر وا خله دعا جزو خوار خسته و
زړه می ستا په محبت سره تړ لی — نظر و کړه په دا خپلو دل بسته و
دچمن گلونه وا ړه پرې تازه شو — شمال را غی ستا دمخ له گلدسته و
در ست ئي وویستم لەعقله له شعوره — ستا خوږو خوږ و خبرو آهسته و

رحمان بابا

رحمان بابا هغه څوك دی چه دپښتو لوی واړه، ښځی او نر ئي په ښه شان پېژني ټول وغوږونو ته دده خوږ اوله تاثیره ډك نوم رسیدلی دی ، دپښتو بابا او دروحانی دنیا مشردی وائی چه ده لەملامحمد یوسف یوسف زی څخه فقه، تصوف او نور علمونه زده کړی او ویلی وو: تل به ئی دخدا ی عبادت کاوه

(رحمان بابا)

رحمان بابا یوازی شاعر نه و بلکه دخدای پاك یو نازولی دوست ؤ دده په زړه کښې دحقیقی عشق ډیره پلوه، په دنیا کښې ئی بی له خپل محبوب څخه دبل هیڅ شی سره علاقه نه درلوده، وائی چه دی به دیوی ونی لاندی ناست ؤ او دخپل حقیقی محبوب په مینه او محبت کښې به ئي په پښتو ژبه خوا ږه خوا ږه اشعار ویل دده شعر ټول الهامی ؤ څومره جوش او خوند او لذت چه درحمان بابا په شعر کښې پروت دی هغه به دبل یو شاعر په شعر کښې هم نه وی نو ځکه دی حق لری چه وائی :

زه رحمان په پښتو ژبه عالمگیریم — خوشحالان او دولتان می غلامان دی

محمد هوتك په خزانه کښې وائی چه «دخدای دوستان درحمان بابا شعرونه ډېر لولی او خوښوی اوعام خلق فالونه پرې گوری حتی چه دښځمنی هم دا کتاب ډېر وائی، خدای تعالی دده په وینا کښې هسی برکت ایښی دی چه دهرخوږ من زړه دارو په کا» څومره چه درحمان بابا شعر ته

دغوریه ستر ګه کتل‌شوی دی نوهغه دشعرنه پورته یومقام لری. په‌هغه‌مقام کښې بل‌څوك دده سره ددرېدو حق‌نه‌لری؛ هم‌داوجه‌ده چه کم عام‌مقبولیت اوشهرت چه‌درحمان بابا په نصیب شوی‌دی؛ هغه‌دبل یوشاعرهم په‌نصیب شوی‌نه‌دی درحمان بابا دسوی دردمن زړه آهو نه اوسوې ناری دموزونو الفاظوپه‌قالب کښې دکاغذپه‌پاڼو جمع‌شوی، اویوودو کی دیوان ورنه جوړشوی‌دی. وائې چه‌دده اشعارله‌ده څخه وروسته دده‌شاګردانو ټول کړی اومرتب کړی‌دی. درحمان بابا اشعارپه‌عین ساده‌والی کښې‌ډېرمؤثر اوخوندناك‌دی. اشعارئې عموماً عشقی، اخلاقی، اواجتماعی‌دی، دی‌دشاعری په‌فن کښې‌دیومستقل مکتب‌خاوندی‌دی، شعرئې ځانله‌طرز اوخاص روش‌لری. دتصوف پاخه افکارئې ځای په ځای څرګند کړی دی ، داخلاقوپه درس کښې‌هم لوی‌استاذاوصحیح مرشددی، هره معنی په‌ډېره بلیغه پیرایه کښې بیانوی‌نوځکه‌دده‌شعرپه‌پښتو کښې‌اعجاز ګڼل کېږی‌عشق‌دهرشی‌مبداء اودجهان دپیداوښت اساس ګڼی :

دا جهان دی خدای له عشقه پیدا کړی	دجمله و مخلو قا تو پلا ر دی دا

په‌تصوف کښې‌وائی: زه‌دیارمینی‌په‌یارپسی‌شیدا کړم — که څوك‌ما ګڼی زه‌نه‌یم واړه‌دی‌دی

داستقامت مثال شی :

لکه و نه مستقیم په خپل مکا ن یم	که خزان را با ندی را شی که بها ر

اوس‌درحمان‌بابا دالهامی شعردایوه پټی ولولی :

که‌د لدار په‌د لدا ری زما قدم زدی	ګو یا هرقدم په‌لوری دحرم زدی
ځا ی لری که بی منته بو سه را که	کوم کریم په‌چا منت دخپل کرم زدی
معشوقه مشفقه بو یه مهر انه	نه‌قارون چه په‌ځان اسم دحاتم زدی
خدای وما وته ګلونه د جنت کړه	که‌داغونه می‌په‌زړه باندی‌دغم زدی
هیڅ‌مانه‌دې څوك‌له مستوستر ګونه کا	کوم‌یومست‌دی‌چه‌قدم په‌لارې‌سم‌زدی
وآسمان ته لاس دعقل نه رسېږی	ګنه‌عشق به‌عرش کرسی باندی‌قدم‌زدی

❀ ❀ ❀

زه‌داهسی دیوانه او مجنون چا کړم	له روا جه له‌رسومه بیرو ن چا کړم
نه‌یوهېږم چه‌دا چاری په ما څوك کا	لیو نی دخپل نګا په افسوس‌چا کړم
کوم‌ی‌ستر ګی، کوم‌بانه، کوم‌ه‌غمزه‌دی	دوب‌شهیدغوندی‌په‌خاك‌وپه‌خون‌چا کړم
توان توفیق خود فتنو را څخه نه‌و	په‌فتنود تورو ستر ګو مفتون چا کړم
رحمان هیڅ له‌خپله ځانه خبر نه‌وم	په‌داهسی‌رنګ‌زبون‌اومحزون‌چا کړم

رحمان بابا په‌قام مهمند غور یاخیل دی‌دپلار نوم‌ئی‌عبدالستار و په(۱۰۴۲ه) کال دپېښوو په(بهادر کلی) کښې زیږېدلی ، اوبیاپه(۱۱۱۸ه) کښې‌وفات‌شوی‌دی، رحمان‌بابا اوس دپېښور په (هزار خانی) کښې‌مدفون اودخدای درحمت‌په ابدی غېږ کښې‌ویده دی راورتی چه‌درحمان بابا دلورله خوا اولاده په‌بهادر کلی کښې اوسی، دپښتودرست شاعران‌رحمان‌بابادپښتوشعر پیشوا ګڼی، دی‌غیب اللسا ن ا و شعرئی معجز بولی لکه چه پیرمحمدوائی :

که‌هوڅووائی ناز ك شا عر ا ن شعر	ولی دوی ګڼی معجز درحمان شعر
سوز ګداز دمحبت ئی مګر ز یا ت و	چه‌سوزان ئې هسی‌شان کړ بیان شعر

ترمصراعئې جارشه لاړ د مرغلرو   په څه تارئې آويخته کړ يکسان شعر

شمس الدين کاکړوائي :

که څوك ونيسي په لاس ميزان دشعر   په عروض کا سنجيده بيان د شعر

و به نه رسي په شعر له رحمانه   که هرڅو کوي هوس افغان د شعر

عبدالله محزون وايي :

درحمان له شعره بوی د معجزی ځي   مريد ژر کاندی له پيره برابره

يونس وائي :

له رحمانه فيض ياب عبدالرحمان شو   چه له دې سرايه په نوی سرای مهمان شو

دپښتو شعر ئې هسی نامه يو وړه   چه خبرئې په اشعار ايران توران شه

پردی ډول درحمان بابا په الهامی شاعری ډېرخلق گروهېدلی، اوددی ستاينه ئې کړی ده

ددوهمې دورې پښتانه مؤرخين

په دې دوره کښې ځينې پښتانه مؤرخين هم شته چه چا په پښتو اوچا په فارسی ځينې تاريخی کتابونه ليکلی دی نودلته مونږ غواړو چه په لنډډول ددوی بيان وکړو .

شيخ قاسم: داعالم اوعارف سړی دشيخ متی له علمی کورنۍ څخه دی ، پلارئې شيخ قدم اومورئې (نيکبخته) نوميده چه دپښتو شاعره وه. شيخ قاسم په (٩٥٦هـ) کال د پېښور په (بډنی) نومی ځای کښې زيږېدلی دی. ده په پېښوراوخواوشاځايو کښې ډېراعتباردرلود، نواکبر بادشاه لاهورته وغوښت بياهلته (جهانگير) د(چنار گډه) په کلا کښې بندی کړاو هوری په(١٠١٦هـ) کال له دنيا تېرشو چه مزارئې تراوسه مشهوردی: شيخ قاسم يو پښتون مؤلف اومؤرخ دی يو تاريخی کتاب ئې د (تذكرة الاوليا افغان) په نامه ليکلی دی ، مگر دا کتاب کم يافت دی اونه پيدا کيږی .

نعمت الله هروی: داسړی دخواجه حبيب الله زوی دی چه دهرات له پښتنوڅخه و؛ دېتی خزانی په قول اصلانورزی دی چه د(١٠٠٠هـ) په خواوشا کښې ئې ژوند کاوه ده په (١٠٢٠ هـ) کال دخان جهان لودی په امردپښتنو په حالاتو کښې يو تاريخ وليکه چه نوم ئې تاريخ خان جهان يا(مخزن الافغانی)و دا کتاب په فارسی دی اودپښتنو په تاريخ کښې يوخورامهم کتاب دی دلوديانو اوسوريانو اونوروپښتنو پاچاهانو حالات پکښې مفصل راغلی دی. د دې کتاب قلمی نسخی پيدا کيږی. اوانگليسی ترجمه ئې هم دپروفيسر ډورن له خوا په (١٨٣٦ ع) په لندن کښې خپره شوی ده، دنعمت الله له دې تاريخی کتابه دپښتو په ادب کی هم ښه استفاده کېدای سی .

هيبت خان کاکړ : هيبت خان هم يو پښتون مؤرخ اوليکوالی دی. دنعمت الله سره ئې دغه په تاريخ کښې مرسته کړی ده. هيبت خان دخان جهان لودی ددرباريو عالم اواديب سړی اويو پښتون مؤرخ گڼل کيږی.

شيخ عباس سروانی : دې سړی د(تاريخ شيرشاهی) په نامه دشيرشاه سوری اوددهٔ د کورنۍ په حالاتو کښې يو کتاب ليکلی دی چه ددغی کورنۍ حالات پکښې له ابتداڅخه دشهزاده سليم ترمرگه پوری بيان شوی دی. ژبه ئې فارسی ده. نومعلوميږی چه شيخ عباس يو پښتون مؤرخ اوفاضل سړی و.

حاجی محمدعارف: داسړی اصلاً قندهارو، یوخورامفصل تاریخ ئی لیکلی دی لمړی توك ئی (مطلع) اودوهم توك ئی(مقطع) نومیږی. دی په‌هند کښی‌اوسیده‌چه بیا په(۹۸۵ﻫ) کښی هلته ووژل شو. ده په‌خپل تاریخ کښی‌دهندپاچاهانو اودپښتنو دپاچاهی احوال‌لیکلی‌دی.

امام‌الدین: دشیخ کبیرزوی‌اودشیخ قاسم نمسی دی‌شیخ کبیرهم‌ددې کورنی یومشهورسړی تیرشوی دی، امام‌الدین د(۱۰۲۰ﻫ) په‌اول کښی زیږیدلی‌دی اودخپلی کورنی دنوروخلقو پشان‌یوعلمی اوروحانی سړی‌و سربیره پردې یوپښتون موزخ‌هم‌باله کیږی څکه‌چه دپښتنو پرحالا تو ئی د(تاریخ افغانی) په‌نامه‌یوتاریخ لیکلی دی.

کامران‌خان: په‌قام سدوزی دی، په (۱۰۳۸ﻫ) کال ئی دقندهار په‌شهر صفا کښی یو کتاب وکښی چه نوم ئی «کلید کامرانی» وه. اکتاب دمحمدهوتك لاس ته ورغلی‌و او په پټه خزانه کښی ئی ځنی معلومات ورنه اخستی دی. داتاریخ دپښتو یوسیاسی اوادبی تاریخ و، مگر اوس ئی پته نشته.

حسین‌خان افغان: په پښتو او فارسی ئی گډود په (۱۰۳۲ﻫ) د (تواریخ افغان) په نامه یو کتاب لیکلی دی. دا کتاب حافظ رحمت‌خان لیدلی و. (۱)

ابراهیم پښتنی: د شیخ عباس‌شروانی تاریخ شیرشاهی ئی بشپړ کړی اوتمام کړی‌دی‌نو په دی لحاظ دی‌هم یوپښتون مورخ بولو.

ددې دوری ځینی عالمان او شاعران چه آثارئی نه‌دی پیداشوی

مولانا عبدالوهاب: دلسمی پیړی له‌مشهورو عالمانو اوقایدانو څخه‌دی وائی چه دی دسلطان محمود گډون ملگری و. سلطان محمود د (۱۰۰۰ﻫ) په حدودو کښی داباسیند پرغاړو دپښتنو یوملی مشرو. عبدالوهاب داشعر په (دواوه) کښی لوی‌شوی‌دی. دسلطان گډون‌له خوا خلیفه اویو مشهور پیراو عالم‌و، ډیر مریدان ئی لکه اخون چالاك اونور درلودل. اخون درویزه دده په حالاتو کښی لیکی (چه دی یویوه پیاوړی عالم اودخپلی زمانی یوپرهیز گارسړی‌و) دی په‌پارسی‌عربی‌پښتو هندی‌ژبو کښی تالیفات لری، کنزالدقایق ئی په فقه کښی منظوم کړی‌دی مولانا عبدالوهاب د علم دخپرولو دپاره ډیر کوششونه کړی دی او یولوی مجاهد هم و. قبرئی دپیښور (په اکبرپوره) کښی دی اوپه اخون پنجو بابا یادیږی.

اخوند چالاك: دمولانا عبدالوهاب ملگری، مرید اوپقام‌ختك‌و. اخوندچالاك دصافو اوشنوارو په‌مرسته د کوڼړ په غربی دورو کښی داسلام داشاعت دپاره له کفارو سره ډیر جنگونه او جهادونه کړی دی، ملامست په‌خپل کتاب (سلوك‌الغزات) کښی دده دغزاگانو پوره حال راوړی دی یوځای کښی وائی:

دازمونږ اخون همیش بهادر ددین دی   چه له مخه ئی تیاره تښتی رڼاځی

اخون چالاك یومجاهد اوعالم سړی‌و، اخون درویزه ئی هم ذکر کړی‌دی، وائی چه دی دشاهجان مغولی دلاسه مړشوی‌دی اوقبرئی په‌پېښور کښی دی (۲)

(۱) فهرست بلومهارت.
(۲) دښاغلی خوگیانی مقاله د کابل په (۱۵۶) مجله کښی.

مولانا نورمحمد: دپښتون عالم هم دمولاناعبدالوهاب له پیروانو څخه دی، یومجاهد

اوغازی سړی و، دده اصلی نوم محمدیونس، اودغه ئې لقبي نوم دی، خزینة الاصفیالیکی:
چه دی دیوسف زو یونامی فاضل و، په پښتو کښې چه دیومشر دپاره کوم صفات پکار

دی هغه ټول په ده کښې موجوددو په توره اوسخا کښې بی مثله و، دمولانا عبدالوهاب

په هدایت ئې دباسیند په کوهستان کښې داسلام اوعلم اشاعت کاوه، دغلته ئې دچالاك

په ملګرتیا جهادونه کړی اواسلام ئې خپور کړی دی دی دمولانا عبدالوهاب زوم هم

مولانا نورمحمد د هندوکش په غاړو ادرو کښې هم دعلم دخپرولو په مقصد ګرځېدلی

دی، وایې چه ده پښتو ژبې ته په تدریساتو کښې زیات اعتبارور کړی و اودپښتو ژبې په
خدمت کښې یې هم برخه اخستی وه دی په(۱۰۵۹ھ) کښې وفات شوی دی.

مولانا احمدشاه: دمولانا نورمحمدورور اویو عالم سړی و. استو ګنه یې په هند کښې وه

پیرسباك، داخون چالاك ورور اودمولانا عبدالوهاب دسلسلې یو عالم اوفاضل سړی و

محمد یوسف: داسړی په قام یو سفزی اویوښه عالم اوفاضل و عبدالرحمن بابا دده له

شاګردانو څخه دی، چه له ده څخه یې دینی علوم لوستلی وو په خیله محمدیوسف د مولانا
نورمحمد شاګرد او مرید دی (۱)

عبدالله: دروېزانیانو معاصر دی، داخون درویزه په قول دملار کښ الدین زوی او

دپښتو ژبې شاعرو، مګردد کلام نمونه یې نه‌ده پیداشوی.

الله‌داد: داسړی قاسم علی افریدی د کریمداد اودرویزه سره یوځای دشاعرانو په

دله کښې ذکر کړی‌دی، نواحتمال لری چه داخون درویزه په سلسله کښې داخل وی.

میاداد: دی هم دپښتو یومشهور شاعر معلومېږی ځکه چه ډېرو ورستنو شاعرانو

یاد کړی دی مګردا په یقین نه‌ده ښکاره چه دی څوك ومرزاحنان دشاعرانو په دله کښې

داسی راوړی دی (بل اخون میاداددعشق په‌میومست‌و) دمطیع الله په قلمی دیوان کښې

دیوغزل دپاسه چالیکلی دی چه داداخون میاداد دشعر عکس دی؟ له‌دې نه معلومېږی چه
دغه لیکونکی دمیاداد اشعار لیدلی وو

مسری‌خان: ددې‌شاعرنوم ملامست په خیل کتاب کښې داسی اخستی دی:

هغه شاعر مسری یې هم ورسره مړ کړ - چه درست صافی‌یې غېزودبدلو نو غالبه داده
چه داشاعر، په قام صافی اودملامست همعصرو، نور معلومات یې نشته

ددې دوری پښتانه پاچاهان

په دې دوره کښې دپښتو مشهور پاچا شیرشا سوری‌دی،دده اصل نوم فریدخان او

پلار یې حسن نومېده، شیرشاسوری په (۹٤۸ھ) کال مغولی همایون‌څخه پاچاهی واخسته

او په هند کښې یو زبردست پاچاشو.دی یوعادل‌اومدبرپاچاو په رعیة مهربانه، اودعالمانو

اوفاضلانو قدردان وټولو پښتنو ته یې په یوشان کتل اوویل به یې «زما په دربار کښې
دقبیلو ذکرمه کوی، ماته ټول پښتانه‌یودی (۲)» له ده نه وروسته یې زوی اسلام شاه

هم پاچاهی کړی‌ده، دشیرشاه په زمانه کښې پښتانه شاعران لکه شیخ عیسی او نورتیر

---

(۱) دښاغلی خوکیانی آثار. (۲) دآزاد پښتون مجله.

شوي‌دي ځيني ښښتانه مؤرخين لکه شيخ عباس او نورهم په دغه وخت کښي‌وو په‌دي دوره کښي نورلوي پادشاهان نه‌دي تيرشوي، بلکه دادوره عموماً دمغلو دپادشاهي په‌دوره يادېږي چه له بابر څخه شروع شوي اوپه محمدشاه کورګاني ختمه شوي‌ده، هوا ځيني واړه اميران اومشران لکه روښان، احداد، عبدالقادر، سلطان ملخي توخي، اودغسي‌نور ځاي په ځاي تيرشوي‌دي مګر هغوي پەلو پاچاهانو کښي نه حسابېږي .

ددې دوري ادب ته يوه عمومي کتنه

وايي‌چه‌دهري زماني ادب‌دخپل وخت دخيالاتو اوافکارو نماينده اوښکاره کوونکي دي،رښتيا ده چه‌شاعراويا ليکونکي هله‌ښه‌څه ليکلي‌شي چه‌دزماني له‌واقعاتو څخه‌متأثرشي اودغسي ادب‌چه‌دزړه تاثرواحساسات ښکاره کړي‌رښتياني ادب‌دي دپښتوادب په‌اوله‌دوره کښي په‌بل شان اوبل‌صورت اوپه‌دوهمه دوره کښي‌يي‌بل‌رنګ پيدا کړي‌دي ددي‌ادبي‌تحول اوبدلون لوي‌سبب دزماني دواقعاتو بدلېدنه‌ده دمغلو دپاچاهي دوره‌په‌پښتو ادب کښي‌يوڅر ګنډتأثيرلري که څه‌هم دمغلواصلي پاچاهي دچنګيز له وختويعني داوومي پيړۍ له‌ابتدا څخه‌نښتي‌ده مګرادبي تاثيري دبابرله وخت‌يعني دلسمي‌پيړۍ څخه‌راپه‌دې خواڅرګندشوي‌دي بل‌دوهم سبب‌چه‌ددې‌دورې په‌ادب کښي‌ښکاره تاثيرلري‌هغه‌دسلام دپاک‌دين وسعت‌اودمذهبي افکاروغلبه‌ده له‌دې‌وخت‌څخه پخوادپښتو ادب يوالحي‌دشعرپه‌خوا کښي‌زياته برخه‌لر له‌اود دنثربرخه‌يي کمزوري وه. دارنګه دموضوع په‌لحاظ هم‌شعر محدوديت درلودديوازي عشقي تراني‌،ځيني مناجاتونه،جنګي سندري او دطبعي‌منظرو صفتونه‌پکښي موجودوو؛ چه‌دادهري ژبي‌دشعر لومړۍ برخي‌دي. دهغه وخت‌اشعارله پاکواوساده احساتوڅخه ډک‌اوآهنګونه اواوزان ئي‌هم‌ملي‌اوخوند وروو.له‌مادي احساس‌نه‌خالي اودمعني‌په‌لحاظ لوړ ارممتازووا‌و په‌هره کلمه کښي ئي لطافت،خوږ والي‌قوت اوپاکوالي ښکاره‌ؤلکه‌دبيټ‌بابا مشهورمناجات مګربيا کوم وخت‌چه‌له‌يوي خوامذهبي افکاروعموميت وموندېعني‌داسلامي دين‌رڼا په‌هرځاي خپره‌شوه اوله بلې‌خوادمغلو دغلبي‌اوپاچاهي دوره‌راغله‌اوپه هرځاي‌کښي يوسياسي اوديني بدلون پېښ‌شونودې اعتبارپه‌پښتو ادب ئي‌هم‌اثر ولويد،په‌پښتو شعر کښي‌مذهبي افکارپه زياته اندازه‌را ننوتل چه ددې دوري‌اکثر کتابونه‌له‌دغه رنګه ډک دي، هر کله‌چه عربي دمسلمانانو مذهبي‌اوديني‌ژبه وه‌اويوخاص‌مذهبي قدرئي‌درلود نوعربي‌ځيني مذهبي‌الفاظ او کلمات‌لکه‌تصوف،معرفت، سلوك، شريعت‌اوداسي نورهم‌په پښتوادب کښي‌راداخل شول،او وروور دغه‌رنګ په‌پښتو کښي‌زيات‌شو. برته‌له‌دې‌څخه کوم‌بل‌مهم بدلون‌چه دپښتو په‌شعر کښي‌راغي هغه‌داؤچه‌په‌دې دوره کښي‌عربي اوفاسي‌وزنونه هم‌ډېرشول اودپښتودملي خاصو اوزانوځاي‌ئي ونيو. پدغه وخت کښي‌هر کلمه چه‌عربي‌ژبي ديني‌نفوذاوفارسي دمغلوپه‌وجه سياسي‌نفوذدرلود نوېدې‌وجه‌ئي‌دپښتوادب‌هم‌دالفاظواو کلماتوله‌خوااوهم‌داوزانوله‌خوادخپل تأثيرلاندي‌را ووست‌په‌دې دوره کښي په‌دې‌لحاظ چه‌دليکلو ضرورت‌له‌هر حيثه‌زيات‌ؤ په‌پښتو ادب کښي‌دکميت له‌خواپوره‌تحول راغي‌يعني ډېرآثار او کتابونه وليکل‌شول په‌نظم اونثر دواړو کښي ذخيري زياتي‌شوي اودپښتودادب لمن‌لويه‌شوه په‌دې‌زياتوالي کښي دپيرروښان اواخون‌درويزه‌مذهبي اختلافونه ړوجګړي هم پوره‌تأثيرلري ځکه‌چه دوي‌به‌دخپلو افکار دخپرولو دپاره‌په‌خوله اوقلم تبليغ کاوه‌هم به‌ئي‌خطابي اووعظونه کول اوهم‌به‌ئي کتابونه

او آثار لیدل. مګر په دې دوره کښې د پردو کلمو استعمال څه قدر د پښتو د نظم او نثر اصلي خوږ والي او سلاست ته ضرر رساوه یعنې د کیفیت په لحاظ پښتو ادب څه قدر ضرر من او نقصان من شو بل هر کله چه په دې دوره کښې د مغلو جنګونه، ظلمونه، ناکردې زیاتې شوې، زړونه دردمن او په غم او درد اخته شول، د جګړو او جنګونو لمن هر ځای خوره شوه، پښتنو د خپل ننګ او ناموس د ساتنې د پاره توري ته لاس وروته کړ، د پردو مقابلې ته کلک ودریدل او مدافعې ته تیار شول نو د دې ملي حرکت او خوځیدو په وجه په شعر او ادب کښې هم یو حرکت پیدا شو. او رزمي او جنګي اشعار له پخوا څخه زیات میدان ته راووتل، پر ته له حماسي اشعارو څخه په دې دوره کښې اخلاقي اجتماعي، دیني او تصوفي اشعار هم له پخوا څخه زیات شوې او ډېر شوي دي. د دې دورې ته مونږ د پښتو د نوي نهضت دوروېلی شو، په دې وخت کښې پښتو د علم او وسعت میدان ته راووته علمي ذخیره ډېره شوه د تصوف او سلوك څخه د پښتو شعر زیاته برخه وموندله د دې دورې د پښتو ادب په ژوندانه او سرمایه دار کولو کښې پیر روښان، اخون درویزه، خوشحال خان خټك او د دوی کورنۍ لوی لاس او ډېر حق لري، د دوی د کوښښونو په وجه ډېر خلق د پښتو د کاروان سره ملګري شول او د لیك او تحریر شعر او شاعرۍ عمومي شوق پیدا شو هر طرف ته د پښتو ناوې پورته شوې او هر چا قلم په لاس واخست، پیر روښان د قافیه دار نثر یا د نیم مصنوعي نظم سبك راو ویست او دده په مکتب مشهور شو چه ډېرو خلقو ئې پیروي وکړه حتی چه اخون درویزه هم د دغه سبك پیرو باله شو، مګر خوشحال خان خټك په شعر او نثر کښې د یو ځانله مکتب او طرز جوړونکی وباله شو، ټولی کورنۍ ئې د پښتو په شعر او ادب کښې نوم وویست او په دې لار کښې ئې ډېر خدمتونه وکړل درویښان او خوشحال خان کورنۍ تقریباً دوه سوه کاله دا لیکو لې په میدان کښې په مړانه وچلېدې، پردو ظلمونو او بیګانه لاسونو هیڅکله د دوی د جوش او روانه مړه نه کړی شول، کلمونه د مغلو والی په مقابل کښې د پښتنو الی بیرغ جګ ولاړ وو، اکثر شاعران دیوه درد په اثر په یوه آواز لګیا شول چا دا درد په ژړه کښې وساته او چا په شعر کښې ښکاره کړ حماسي اشعار زیات او د پښتو د شعر لمن نه هر ډول مضمونو څخه ډکه شوه د رحمان بابا غوندې یو فقیر او ملنګ سړی هم د دې وخت د ظلم منظري ښو دلو ته تیار شو لکه چه وایي :

په سبب د ظالمانو حاکمانو ‏ ‏ ‏ ‏ ګوراو ور او پېښور درې واړه یو دی

د خوشحال خان په شعر کښې خو دا هنګامه ډېره ګرمه ده، ولی دده خو ټول عمر د مغلو سره په ډغرو او جنګ جګړو تېر شوی دی مثلا وایي :

زه غلیم داورنګ زیب یم ‏ ‏ ‏ ‏ سر په غره په بیابان
هنګامه دولاپه منځ کښې ‏ ‏ ‏ ‏ د مغل او د افغان
پس له بنده دی داعزم ‏ ‏ ‏ ‏ د خوشحال د خاطر جزم
یا نیولی مخ مکې ته ‏ ‏ ‏ ‏ یا مغلو سره رزم

بل ځای کښې وائي :

ته په اصل پښتنه د کوهستان ئې ‏ ‏ ‏ ‏ دا د ظلم خوی دې زده کړ له مغلو

په دې دوره کښې نثر ته هم توجه وشوه او نظم او د نثر دواړه اوزه پر اوزه پر مخ ولاړل، دا رنګه له عربي او فارسي څخه ترجمې هم شروع شوې او تاریخي کتابونو ته هم د خلقو مخه شوه. د دې دورې په شاعرۍ کښې د رحمان بابا د شعر مکتب هم یو لوړ ادبي

مکتب‌دی چه‌پوره شهرت‌لری، اوشعرئې په‌روحانی اوالهامی شعریادېږی .ددی دورې دنثر مشهور کتابونه دادی :

دپیرروښان خیرا لبیان-داخون درویزه مخزن‌الاسلام- داخون قاسم‌فواید الشریعه- دخوشحال خان‌هدایه- په‌ترجمه کښې یودعبدالقادر گلدسته اوبل دخوشحال خان عیار دانش‌دی . دنظم کتابونه یې‌وروسته دول‌دی - دمیرمن نیکبختی ارشادالفقرا- دملاالف بحرالیمان اونصیحت نامه- دار زانی دیوان- دمیرزاخان دیوان-ددولت خان دیوان - دامیر تجوید- دملامست سلوك‌الغزات - دخالق دادشرایط واحکام ایمان-د بابا جان دیوان- دخوشحال‌خان‌دیوان- دآدم اودرخانی قصه-خسرو شیرین- دسکندر خان‌دیوان اومهرو مشتری- دخواجه محمد دیوان- درحمان بابا دیوان اوځینې نور- ددې دورې تاریخی کتابونه دادی ؛

بستان‌الاولیا- تحفه‌صالح- تذکرة‌الاولیاء افغان-مخزن افغانی- تاریخ افغانی - کلید کامرانی- تاریخ‌شیرشاهی- مطلع اومقطع- تواریخ افغان اونور.

دریمه دوره‌له ۱۱۰۰ه ۱۶۸۷ع څخه‌تر ۱۲۵۰ ه ۱۸۳۰ع پوری

د هوتکو او سدوزو زمانه

مونږ په‌هره دوره کښې‌لومړې دشاعرانو اولیکوالو بیان کوو، بیادهغې دورې‌پرشعر اوادب اونورو شیانو یوعمومی نظراچوواویدې شان خپله تبصره جاری ساتو. نوپه دې اعتبار دادی اوس‌ددې دوری لیکوال، شاعران، مؤرخین، اوپه‌پښتو کښې ددوی آثار اوخدمتونه بیانول اوڅرگندول غواړو .

د دریمې دوری شاعران‌او لیکوال

عبدالحمیدمومند: ددولسمی پېړی- داولی‌برخې‌خورا مشهور نومیالی ادیب اوشاعردی دی‌ښه ملاهم ؤ اوطالبانو ته‌به‌ئې تدریس کاوه .

حمید په‌مقام مهمند اودپېښور د(ماشوخیلو) د کلی ؤ .دحمید دشاعری اوشهرت زمانه د(۱۱۳۰ه) حدودی . دده‌دی بیت څخه معلو میږی چه‌دمحمدشاه مغولی پاچاهمعصرو:

چه‌دبلکلیو ددرگاه گدایی مومی   هی توبه دمحمد شاه له سلطنته

حمیدپه پښتو شعر کښې دیولوړ مقام څښتن، دی ، د نازکخیالی او مضمون آفرینی استاذ بلله کېږی، داستعاراتو ، تشبیهاتو اوادبې تلازماتو په‌بیان کښې‌هم‌پوره اقتدار لری اودخیال‌ذره‌بین‌ئې‌ډېرتېز او قوی‌دی حمید په‌پښتو کښې‌درحمان‌بابا اوخوشحال‌خان په‌صف کښې‌ددرېدو حق‌لری ،یعنی دپښتو دشعراستاذ او دیونوی سبك اوطرز مؤسس بلل کېږی، وایې چه‌دحمید دشعر سبك دفارسی دسبك خواته نږدی‌دی نوپه‌دی اعتبار دپښتو دشعر کره کوو نکی‌ده‌ته دپښتو بیدل وایی.

حمیدپه ابتکار اومضمون آفرینی کښې لوی‌لاس‌لری،دده شاعری داستاذی اوآزاد تخیل شاعری ده ، حمید که‌څه هم‌په‌عام‌شهرت اوعام مقبولیت کښې‌رحمان باباته نه‌رسېږی، مگرادبی شهرت ئې‌ترهغه زیات ښکاری .

دپښتو وروستنی شاعران حمید ته دمو شګاف لقب ور کوی لکه چه وایی :

بل حمید مو شګاف دخیال په شعر — څه به وایم ناسفته در ئې پیل (مرزا حنان)

پس له دویه موشګاف عبدالحمید دی — چه ئې وویښه نازك نکته دان شعر (پیر محمد)

دحمیدموشګاف وخیال ته هوش کړه — ګوندی شي دده په شعر تېز نظر

(عبدالله محزون) ❀ ❀ ❀

قاضی میراحمد شاه رضوانی ورته دآسمان دستور وپیوندکی وایي . بیلیو مشهو ر مستشرق انګریز وایی «چه حمید دتوصیف ونه حسیات لری ،اود کلام په پوخو کښی دپښتو سعدی دی»

دحمید بابا اشعار که هم دخیال پروری دبستان ته منسوب دی ، مګر ادبی صدا قت اوشعری حقیقت ئې په لوړه اندازه په اشعارو کښي لیدل کیږی لکه چه وایی :

چه ریبی می بې صرفی دزړه ګی ولی — کبزی وروځی دی "دیار که لوره ی دا

دائې ښاخ له ګل سره په تلوار پریکړ — که له زړه سره می تر کولړمون و کښیښ

دازما له غمه شین زړه پکښی خیال دیار دشنه و — هسی رنګ زیب وزینت کا لکه می په شنه پیاله کښی

❀ ❀ ❀

دحمید مکتب په پښتو کښی دسوز و ګداز مکتب دی .دزړه سوی خوزدر داوسوی ناری ورسره هروخت ملګری وی .داوجه ده چه دحمید دزړه ددفترلومړی پانه دسوز او ګداز په غوښتنه شروع کیږی اووایی :

الهی د محبت سو ز و ګد ا ز ر ا — پیدا اور کښي دستي سمندر سا ز را

په بل ځای کښی ددومره سوزغوښتنه کوی چه لکه دپتنګ په یوساعت کښی سره لمبه شی :

چه دی نوم په غوږ زوواورم سره لمبه شم — هومره سوزرا کښی پیدا کړی زمار به

دحمید په دی استادانه مکتب کښي ډېر زبردست شاعران داخل شوی او پالل شوی دی اوځان دده شاګردان اوپیروان ګڼي لکه مرزاحنان ،قلندر، عبدالله او نور .

مرزاحنان وایی :

دحمید دخوش نظمی په زراعت کښي — داحنان یـې دی دشعر خـوشه چین

حمید په شعر او شاعری کښي ځانته لاره لری، دده په عقیده شعر موشګافی اونذره سنجی ده، اودامقام دومره جګ بولی چه هر څوك ورته نشی ختلی لکه چه وایی :

نه دی کار دهرنا اهله بوالهوس — چه قدم زدی ددې ناوې په جوس (۱)

څـو دوینو د دریاب مرجو نهانشی — مشرف بـه ددې دریـه رنـا نشی

حمید په پښتو کښي دسوزنا کو اشعارو خاوندی ، دده اشعار دده دسوی زړه آواز اد ددردمن زړه چغې دی، چه دده دزړه په وینو رنګ اولړلی دشعر په ښایسته لباس کښي میدان ته راوتلی دی لکه چه وایی :

شعرنه دی داخوناب دزخمی زړه دی — یاوتلی دستی دم له خولی دمړه دی

یا نغمه دنیم بسمل مرغه دخولـې ده — یا مجنون ته معمی ښکلی لیلـی ده

یا دوینو ابـاسیند وهلـی مـوج د ی — یا له ښاره دحیرت وتلی فوج دی

---

(۱) قصر، مانۍ

لیکن دحمید په کلام کښې دخوشحال اورحمان څوندی روانی اوسادګی نه لیدل کیږی، ځکه چه دده دتخیل لوړوالی څه قدر دده په کلام کښې سختی اوپیچیده ګی پیدا کړی ده، دده دیوان زیاتره عشقی اوتصوفی دی، اوځینې اخلاقی او اجتماعی اشعارهم لری لکه چه وایی

که څوك نه پوهی سترګی یه حرامه شی به پښو کښې پیږندی پردی پنه

بل ځای ددرس اومکتب په باب وایی :

ونیو مشه هغه زویه په خواپوري | چه یی نه نیولی درس وی نه مکتب
په غوجل کښې باری خراو کچرشه دی | نه په خونه کښې جاهل او بې طلب
په زده مه-هرپه خوله ښهرزوی ته بویه | څه ښه وایی چرته دب هلته ادب

حمید ځان درښتینی عشق خاوندبولی :

د حمـید ربښتینی عـشقه | په هر علم کښې استاده

بیا په همدې اساس دمینی هنګامه له حسن څخه زیاته ګڼی او وایی :

هنګامه دمینی زیاته ده له حسنه | دمجنون ددرګذاشه لیلی مشه

دعشق لیونی دده په نزد دپرلوړمقام لری، او ددوی دځنځیرو نو په شرنګهار کښې څومره خوندوینی

یادښکلیو دپـاولیو شرنګهاردی | یا دعشق دلیونیـو د ځنځیر

دحمید آثار : دحمید آثار چه مونږ ته معلوم دی، یو دده دیوان دی چه په ادبی جرګو کښې دحمید په «دُرومرجان» یادیږی ، بل اثریې د «شاګداقصه» ده، اوبل اثریې دفارسی «نیرنګ عشق» پښتو ترجمه ده ، دادواړه کتابونه یې په پښتو مثنوی ترجمه کړی دی او دخپلې طبعې زوراو اقتدار یې پکښې ښه ښکاره کړی دی ، نوځکه وایی :

ما چه ویېل دادر یې باریکی | غوږ و ورکړي یوله بل مبارکی

دحمید ژوند تر (١٣٣٧ه) پوری ښکاره دی ځکه چه په دغه وخت کښې د شاګداقصه ترجمه کړي ده، مستر راورتی دده د وفات وخت(١٧٣٢ع - ١١٤٥ه) ښودلی دی ، اوس دده ددیوان څخه دادوه پنې ولولی :

عشق

آهو چشمو چه یې زړه په افسون وکیښ | هغو سر له و دانی پـه هامون و کیښ
انتظاریې دنرګس ګونه کړه زیړه | سروی سرپسی له باغه بیرون و کیښ
دایې ښاخ له ګل سره په تلوارپریکړ | که له زړه سره مې ترکولړمون و کیښ
بیهوده صبح دم بولی وګـری | دغه آه زمـا له غمه ګردون و کیښ
چه یې وکیښ خنبن تو ېری دیار له لاسه | ساده دل دامید زړی زرغـون و کیښ
دایه اور بانډې زړاد کباب خیژی | که فریاد دیار له غمه محزون و کیښ
وآسمان ته به دعقل ستني کیـږدی | که حمید دغم له سره زنګون و کیښ

نصیحت

ځان ته ښه وایی ښه نـکړي | هغه څه وایی دا څه کړي
لـه وربشو غنـم غـواړی | ښه به هله شی که ښه خري
حق بینی ته لـکه سو یـه | غټی سترګی ځان ویده کړه

کړي خار په هغه لار کښې — چه په هره ساېرې تله کړي
هغه دم په تار نه شي — چه دبل په کور تیاره کړي
نه دې شرم شي نه عیب — که هرڅو دنه کړو کړه کړي
دا یو ځان دنفس دپاره — کله سپی کله لیوه کړي
په بد خوی به دچا څه کړي — په خپل ځان به شندی و کړي
خود په خود لوېږی کوهی ته — له حمید ه څه ما نه کړي

محمدیونس : دپښتو ژبی یوغوره شاعر اودرحمان بابا شاگردو ، په شعر کښې یې درحمان بابا داشعارو پشان جوش اوروانی لیدل کیږی، محمدیونس په قام موسی خیل دی، دی په (خیبر) کښې او سېده، اوپه (۱۱۳۰هـ) کښې یو دیرش کلن زلمی و،وایی (۱) چه دی یومېلمه دوست سړی و، اودشاعرانو اوعالمانو قدراوعزت به یې کاوه، یونس دپښتو اشعارو یو مکمل دیو ن لری (۲) پادری هیوز انگریز په خپل کتاب « کلید افغانی » کښېدده له اشعارو څخهځه انتخا بات کړی د ی .

یونس یوعالم اوپوه سړیواو په عربی علومو کښېیې مهارت درلود.دیونس اشعار به بدیعی صنعتونه لری لکهدا :

توری زلفی، شنه خالونه، سره رخسار — شنه توتیان دی، سره گلونه ، تورښامار
په یوخال چه یوپه لس شیعجب نه دی — که په یوه خاله شمېره شی لس په صد

دده پهشعر کښېځینی پښتنی احساسات هم شته لکهچه وایی :

دمیدان په ورځ چه تېښته کا له جنگه — پاتی هیڅ نشی باقی له نام و ننگه
له میدان تېښته کار دیدزنا نو — مرد به نه تښتی له غشی له تفنگه
چه دتورو په بریښنایې وارخطا شی — موری مه و ای په هغه غو لا تی لنگه

پهاجتماعی خوا کښېیېدابیت یوقیمتی بیت دی :

کم همت چه جمعیت دخاطر بیا موند — نوریې غمدورور عزیز پهپریشانی څه

عیسی اخونزاده : دقندهار د کاکړو له پښی څخه یو مشهور عالم او ادیب سړی و مرزاحنان دده اشعار دآفرین وړ بولی لکهچه وایی :

دعیسی اخو نزاده شعر که واو رې — آ فرین به با ندی وا یی تل تر تل

وایې (۳) چهده داشعارو یو کامل دیوان درلود.دده دژوند زمانه په یقین معلومه نهده، مگر غالباً ددولسمی پېړی شاعر گڼل کیږی . دابیت دده دی :

ویر دمینی می تاخون پهزړگی کېښود — نه می وینی یې ژ ړ ا بی واو یلا څو ك

مسعود:دعبدالله زوی دی، پهپښتو کښې لیکونکی اوشاعرو.دده یوادبی اثر د(آدمخان او د ر خو قصه) ده،چه په پښتو نثرېې پهحقیقی ډول لیکلی ده، پهدی قصه کښې یې ځای

---

(۱) پټه خزانه (۲) دیونس ددیوان یوه ښکلی قلمی نسخه چه په (۱۱۷٦هـ) کال لیکل شوی ده، ددارالتحریر شاهی په کتابخانه کښې شته ،

(۳) پښتانه شعرا اول ټوك.

په ځای خپل اشعار هم راوړي دي. دمسعود دژوندانه وخت ښه معلوم نه دی مګر دا ښکاره ده چه د آدم خان تر وخت (۱۰۰۰ ه) څخه وروسته و. غالبه داده چه د دولسمې پېړۍ داولې برخې شاعر دی. مشعود په خپله هم لکه چه د مینې په اور سوی او جلبل و، نو ځکه یې ښه عاشقانه جذبات بیان کړي دي. د درخانۍ په باره کښې وایي:

چه سینه یې د آدم په اور کباب شوه — د حجاب میرمن درخانه بې حجاب شوه
چه آدم د رباب غوږ و رباندی تاو کړ — وچې شونډې په نغمه لکه رباب شوه
د آدم شرابو هسې مستي ور کړه — خلقه یې و نظر و ته سراب شوه

درازخان موسی زی: (۱) دا سړی د پښتو له ښو شاعرانو څخه دی، مګر د ژوندانه زمانه یې پوره نه ده معلومه، او اشعار یې هم ډېر نه دي لیدل شوي. دا بیت یې ولولئ:

یوسف رویه عنبر مویه ملك خویه — په کتنه ایه ما رنځ و اخله طبیبه

قلندر: په قام اپریدی دی چه د باړې او چمرود درود په غاړو اوسېده، قلندر د حمید بابا هم زمانه او د ده دادی مکتب شاګرد و، لکه چه وایي:

فضل د سبحان په قلندر د شعر وشو — دا وازه سبب فصیح بلیغ ودما شو(۲)

قلندر په پښتو کښې یو ډډوکی دیوان لري (۳) چه درست د ده د سوي آهونو او پر سوزو نغمو څخه ډک دی. هغه سوز او ګداز چه د حمید بابا په شاعرۍ کښې لیدل کیږي، هغه د قلندر د شاعرۍ اوږوند روح دی. دی عشق او مینه خپل مسلك ګڼي او په دې لار کښې له هر چا نه وړاندې دی د قلندر له اشعارو څخه معلومیږي چه (میرا) ئې معشوق او یا یې پیرو.

د قلندر او میرا د عشق په باب کښې یو قصه هم مشهوره ده چه د دې دوو مینو د عشق حالات پکښې بیانیږي. دا قصه ډېره سوزناکه او له ارمانه ډکه ده د قلندر ټول عمر په بېلتون کښې تېر شوی دی هغه ناري یې چه په دغه وخت کښې کړې دي، ډېرې دردناکې او ژړوونکې دي قلندر یو طبیعي شاعر دی. حقیقتاً له پاکو عشقي احساساتو څخه ترجماني کوي. د قلندر وینا دده رشتیانې مینې خوږه کړې ده. دا یو څو بیتونه یې ولولئ:

نشی څوك ساتلی سره بڅری په ګرېوان کښې — ومې سوه په آه سره د صبر در منډ ونه
که اور دی اور دی بېلتون خو اور دی — زه قلندر یم پکښې مې کور دی
داور په څو ننګ به د چا رضا شي — رضا مې نه ده را باندی زور دی

وایي چه قلندر په (سوات) کښې وفات شوی دی، او هلته پریوه غونډۍ ښخ دی. مګر د وفات تاریخ یې معلوم نه دی. د قلندر او میرا د مینې قصه په ادیبانو کښې هم مشهوره ده لکه دلیخان ختك چه وایي:

قلندر سوات ته شړې له ارته هنده — څومره ډېر شوی د میرا د حسن نازه

غلام محمد: د شیرین خان زوی او په قام ګیګیانی و چه، د پېښور په (دواوه) کښې اوسېده دی د دولسمې پېړۍ داولو وختو شاعر دی. په پښتو ئې څېنې کتابونه لکه جنګنامه او د «والضحی منظوم تفسیر» لیکلي دي. دا رنګه (معراجنامه) ئې هم له فارسۍ څخه په (۱۱۱۵ ه) کال په پښتو نظم ترجمه کړې ده اشعار ئې ساده او عموماً د مثنوي په ډول دي. په اول جلد پښتانه شعرا

---

(۱) پښتانه شعرا اول ټوك.
(۲) ما شو خیل د حمید کلی دی.
(۳) یوه قیمتي نسخه یې ما د ښاغلي عبدالواحد خان سره لیدلې ده.

کښېږئی د کلام نمونه راغلېده :(۱)

بای خان: د(۱۱۰۰ھ) دوختو یوپښتون شاعردی. راورتی انګریز لیکی :

«چه دی دښیرو، اود مولانا جامی لیلی اومجنون ئی په پښتو نظم اړولی دی» د اکتاب اوس نه پیدا کیږی مګر دغه مستشرق ئی دایو بیت دخپل ګرامرپه مقدمه کښې راوړی دی :

لـه دې خپلی بدی برخې — چاته ژاړم په چاداد کړم

حمید ګل: درحمان بابا خوریی دی، پېښورته نژدې په(پلوسی) کښې اوسېده. دده دژوندانه زمانه د(۱۱۰۰ھ) څخه راوروسته ټا کلای شو. حمید ګل یوملی شاعر دی، په ملی لهجه ئی ښې بدلی ویلی دی. دیــوان ئې راتــه معلوم نه دی. له یوې بدلې څخه ئې دا یو بند وا ولیء :

یا ټیك ستاپر جبین دی — یا ستر ګه د سبا ده
یا جام دچین ما چین دی — یاسپینه خوله زیبا ده
یــا عـطـر د ګـلا بـو — یاستا د مخ خولې دی
یاتورې د فولادو — یــا سترګی د لیلی دی
یا کیف دی د شرا بو — یا ښـکلـی دښـکـالی دی
یا هجر سختر ین دی — یا تبه یــا وبــا ده

نوغالبه داده چه همدا غلام محمد به یادوی.

فیاض: دی دهند دمغولی حکومت په دوره کښې تېرشوی دی، وایی چه یو ګرزند ګړی وو، او ښه ساز به ئې هم کــاوه. دده(بهرام او ګـلـاندامی قصه) په پښتو نظم کړی ده. د اقصه څانله هم چاپ شوی ده، او پادری هیوز په (کـلـیدافغانی) کښې هم نشر کړې ده. دفیاض له شعره معلومیږی چه دی دخوږی او روانی طبعی څښتن وو، په دې دوره کښې دی لومړی سړی دی چه دداستان او منظومو افسانو سلسله ئې نښلولې ده. دغه قصه ئې دقصیدو پرډول ویلی ده، چه یو څو بیتونه ئې دادی :

یوساعت سره خوشحاله خندېدلې — بیانی دا خبری منځ ته واچولې
سرآسیاوې ګل اندامی بهرام سوزی — په ګرېوان باندی ئې اوښی بهېدلی
شپه او ورځ ئې هی فراق درپسی زورشو — چه دې زلفی په سپین مخ دی غوړېدلی
دتصویر په یو نظر په تا مین شو — چه دې پرېکړی د بهرام دزړه ګی ولی
بهرام داوې ته غوږ کېده ګل اندامی — دی جواب غواړی له تانه دچین ګلی
ګل اندامی وې ته پلارزما قبول کړه — د بهرام خبری کل دی ما منلی

دبهرام او ګل اندامی دواده جوړېدو نه وروسته :

دغه پسه دبهرام واده ئې جوړ کړ — رنګــارنګـې جوړی زرینی رغېدلی
ګل اندام ئې کړه داخله په حرم کښې — دسروټیك ئې په جبین شغلی وهلی
چه پېزوان ئې په سروشونډو باندې سور کړ — خلقی ئې بې ګــنا هــه قتلــو لـې
څلو ښت ورځې ئې واده کــاوه یارانو — هم ښیشانه تو پخانی به خلا صید لی
بیائې نیت دتلو دروم وکړ فیاضه — دبهرام لښکری کل سنبالېدلی

(۱) حمیدوایی چه مادشاه ګداقصه دآخونزاده غلام محمد په باعتیبا په پښتو کړی ده، نوغالبه داده چه همدا غلام محمد به یادوی.

دهوتکو د کورنۍ او ددوی ددلبار شاعران

شاه حسین : دحاجی میرویس‌خان زوی دی ، په(۱۱۱۴هـ) کال د کلات په(سیوری) کښې زیږیدلی دی . عربی علوم ئې دملایارمحمد هوتك څخه ویلی دی .

شاه حسین هوتك

شاحسین یو علم پالونکی او پښتو روزونکی پاچا وو ، د هر عالمان او شاعران به ئې په دربار کښې موجود وو اوددوی پالنه اوروزنه به ئې کوله. دی دپښتو شاعر او ادیب وواو په‌فارسی کښې به ئې هم اشعار ویل. محمدهوتك په(پټه‌خزانه) کښې لیکلی دی .

چه شاه‌حسین دښی وینا خاوند اودپښتو دشعر ډیر شوقمن دی، او یو دیوان ئې مرتب شوی دی دشاه‌حسین دیوه بدله له پټې خزانې څخه را نقل کوو :

بیلتانه دې دغمو په‌چپاو چور کړم
په‌نیازو کښې دهجران ئې له‌تاه دور کړم
دفراق پری می‌پر یوتومری ته
په‌جهان کښې ئې رسوا لکه‌منصور کړم

په‌وصال دې هم نه ښادیمه دلبرې   دبیلتون فکر په‌زړه کښه ناصبور کړم
دبانو غشی می وخوړ په‌جګر کښې   غمازانو په غمزو غمزو مجهور کړم
خلق یاد زما ، دعشق په‌لیونو کا   زه حسین محبت هسی مشهور کړم

شاه‌حسین په‌ملی لهجه اوطرزهم ځینې بدلې ویلې دی. دیوی بدلې سر ئې چه په« پښتانه شعرا» کښې راغلی‌ده :دادی :

نن‌دې اوربل په‌سپین تندی بانډی راخور کړ   بل دې په‌ما اور کړ

داؤدخان : دقادرخان زوی دی ، دقندهار په (کوکران) کښې ئې استوګنه کوله .دی دحاجی میرویس خان سره دوطن د آزادئ په‌جګړو کښې ملګری اودهغه سپه‌سالار وو.داؤدخان ځای په ځای ډیر ګرزیدلی وو ، اوله هرځای څخه ئې دپښتو شاعرانو احوال راغونډ کړی وو، داذوق ئې ترهرڅه زیات دقدر وړدی. دی یو عالم اوپوه سړی وو ،ښه طبعه ئې لرله او کله کله به ئې اشعار ویل، دایوه رباعی ئې ولولئ :

چه دچا په‌زړه کښې اوردمینې بل شی   په‌اوربل ئې لمبې ګډی حال ئې بل شی
اور د مینې کله مری دزړه له مینې   داو ربل مینه کنه تل د زړه په تل شی

داؤدخان بیا په (۱۱۳٦ ه) کال وفات او په کو کران کښې ښخ شو .

بابو جان بابی : د کرم خان زوی دی ، چه په (التغر) کښې اوسیده . دی هم د حاجی میرویس له ملګرو او کارداراتو څخه وو ، او د ده سره د ښه ډهار د آزادی په جګړو کښې شریك وو ، دا مېړه عسکر د پښتو شاعر هم دی . په (۱۱۲۹ ه) کال ئې د (شها او ګلان) قصه د قصص العاشقین په نامه په پښتو مثنوی نظم کړه چه یو څو بیته ئې دادی :

عشق

عشق یو هسې تور بالی دی	چه په هر ځای ئې بری دی
دعشق اورهسې سوزان دی	چه سو ځلی ئې جهان دی
زړه بې عشقه کله زړه دی	چه بې عشقه زړه دمړه دی

ملا پیر محمد هوتك : د ملا سرور آخوندزوی او د حاجی میرویس ملګری وو ، چه بیا د شاه محمود سره (اصفهان) ته ولاړ ، او هلته په «پیر افغان» مشهور شو . د ده دوه کتابونه لیکلی دی ، یو (افضل الطرایق) د اخلاقو په علم کښې ، او بل (الفرایض فی ردالروافض) دی .
محمد هوتك په پټه خزانه کښې ، له «افضل الطرایق» څخه یو منظوم حکایت را نقل کړی دی چه یو څو بیتونه ئې دادی :

شیخ متی چه خلیلی وو	دی له آره لوی ولی وو
یو ورځ روان په لار وو	لوی ځښتن په استغفار وو
په دې لار دې تیښزی کتی	لاری مځکی وې پرې پټی
ډیری شپې راغی رویدار	چه ئې صاف کړ له لار
یو دهقان به آبیاری کړه	شپه په شپه به ئې خواری کړه
ده به لید په توره شپه	شیخ متی په زیار اخته
له راحته به بیزار وو	تو له شپه به هم بیدار وو
یو شپه را تېر ملیار شو	شیخ متی ته په ګفتار شو
ای د خدای رویداره څه کړی	دومره زور زحمت پرڅه کړی
ته بیدار ئې دولیانو	ته قدوه د صالحانو
په شپو شپو ئې ته په خواب	په زحمت په اضطراب
پاکوی د لاری کتی	په دې خوار څه دی کتی؟
دا سې وو وی شیخ متی	د مولا په عشق پتی
چه خدمت د خلق الله	یو ګړی په یو ه ساه
تر هر څه بهتر دی وروره	زده کړه دا خبره ګوره

ملایارمحمد هوتک: یولوی عالم دپښتو ادیب، اودشاه حسین پاچا استادوو. محمد هوتک وایی: چه شاه حسین به چه اشعار جوړ کړل نو استاد العلماء ملایارمحمد ته به ئې ولوستل، چه دی ئې صحیح او کره کړی. ملایارمحمد په فقه کښې د «مسایل ارکان خمسه» په نامه یو کتاب لیکلی دی.

سیدال خان ناصر: په قام باړی زی ناصر دی. پلار ئې ابدال خان نومیده، چه د «وازی خوا» په (دیله) کښې اوسیده. سیدال خان لومړی دحاجی میرویس او بیا دشاه محمود ملګری او سپه سالارؤ دقندهار د آزادی په جګړو کښې یې ښې توری وهلی دی، او په ټو لو جنګو نو کښې فاتح او غالب ؤ. پټه خزانه لیکی چه دی یو عالم ادیب او دپښتو ژبې شاعردی هغه و خت چه په جنګو کښې مصروف نه ؤ نو اشعار یې ویل او عشقی سندرې یې کښلې. دا څو بیتو نــه دده دبد لی دی:

یار ماله هسې ګران شو	راتېر تر ټول جها ن شو
نور نه وینم په ستر ګو	جهان ټول راته جانان شـو
دوې زلفې دی اوږدی کړی	پر مخ دی راخپری کړی

سرې اشرپې دی پرتندی باندی سپرې کړې ګرزې په باغ کښې په ګلونو کښې نخرې کړې

په اور دې و سوم یاره	راته اور تازه بوستان شو
شبنم پر ګلو ښکا ری	زما اوښکی داری داری

خوناب څی ستا لغمه زما په مخکی لاری لاری تمامه شپه کړم تېره په ژړا په ناری ناری

ښکاره شوه چه مجنون یم	لیونتوب می اوس عیان شو
مین په لو یو غر و ځی	سر تور په نیمو شپو ځی

ووزی له وطنه وطن پرېږدی په چولو ځی فر یاد ونا ری و کا په نارو په غلبلو ځی

و صال یې نصیب نشـو	ګوره زړه دې په ارمان شو
بوستان ښکلی زیبادی	رنګین په اوښکو زمادی

دزړه پرهار ګلګون دی چه بلبل په تماشادی په مینه می زړه وچاوډ ته وایی په خندادی

نتلی د ې بېلتو ن یم	زه سیدال دامی بیان شو

وایی چه دسیدال خان قبر د کهدامن په (شکردره) کښې دی، او اولاده یې اوس هم دغلته شته.

ملانورمحمد غلجی: پلار یې ملایارمحمد نومیده. محمد هوتک لیکی: «چه دی په عمر یو خ سړی یعنی اتیا کلان دی. د پنځه کاله په قند ها ر کښې دحا جی میرخان د کچنو بخو نو استاد ؤ بیا په (پنجوائی) کښې اوسیده، اوهلته یې د شرعی علومو تدریس کاوه» ده دشاحسین په نامه یو کتاب لیکلی دی چه نافع المسلمین (۱) نومیږی. دا کتاب یې داخون درویز ه پر سبك یعنی قافیه دار نثر کښلی دی. مطالب یې ټول دینی دی.
ځینی کامل نظمونه هم لری لکه دا:

(۱) یوه قلمی نسخه یې په پښتو ټولنه کښې شته.

په هر وقت له مسلمانانو دلداری کړه — په دریمه شپه کښې د بره بیداری کړه
هم پر خپل صورت وژاړه هم زاری کړه — داخپل ځان لکه حباب ترې بیزاری کړه

ملامحمد یونس توخی : دشاه حسین ددربار یومدرس عالم ؤ خلقو ته به یې تدریس کاوه

په پښتو کښې یې د «جامع فرایض» په نامه یو کتاب تالیف کړی دی .

ملازعفران ترکی : دشاه حسین ددربار یومشر اولوی فاضل او عالم ؤ محمد هوتك

وایی چه دی په حکمت ، طب او ریاضی کښې استاددی. په طب کښې یې «گلدسته ز عفرانی» نومی کتاب جوړ کړی دی . دده یوه ټوټه شعر په (پټه خزانه) کښې شته ، چه دشاه حسین په حضور یې دزوب او دشال دفتحې په زیری کښې وایه ، او هغه بیا زعفرانی شال ورکه هغه قطعه داده :

دحسین بادشاه دبخت ننداره گوری ، — چه ئې فتح په لښکرو زوب وپشال کا
چه دازیری یې راوړی دی حضور ته — نوزعفران انعام په سرزعفرانی شال کا

محمد گل مسعود : په قام مسعود دی او په پېښور کښې اوسیده ، پټه خزانه لیکی چه دی

یو یوخ شاعر ؤ او هر کله به ئې بدلی ویلی ، دا بدله یې په پټه خزانه کښې راغلی ده :
چه می جانان په نیمه شپه کښې رانه بیل شو — او ر را باندی بل شو
چه رانه لاړې ، نو دی غم را سره مل شو — اور را باندی بل شو

بې کلی لیلی له ما نه لاړی ز ه نسکو ر یمه — سوی په او ر یمه
د بیلتانه سوراړ کښې ورك مرض می جل شو — اور را باندی بل شو

رب دی بیا ئست درپوری اور کازه دې سکور کړمه — وریت دی په اور کړمه
د اسپی رقیب د ستا په و ر د میـنی غـل شـو — اور را باندی بل شو

راشه دخدای دپاره غور کړه محمد گل ژاړی — تـا ته تل تل ژاړی
دا ستا د عشق په وا ویلا کښې لکه نل شو — او ررا باندی بل شو

ملامحمد صدیق پوپلزی : دیارمحمدزوی اود(ارغسان) اوسیدونکی ؤ محمدهوتك

وایی «چه یوعشقی ځوان دی ، اوزړه یې له لاسه ایستلی ، پخپل محبوب پسې ژاړی دردمن زړه لری . دمینې په اورسوی دی ، سوزناکی بدلی اولی . کله چه ددردمندانو په ډله کښې کښېنی مجلس ژړوی ، اوغمجن زړونه پخپلو نارو غلبلو سوځی .

زمانه دده پرځوانۍ افسوسونه کاواو عشق یې جنون ته رسیدلی دی بالبداهه اشعار وایی او دزړه ددرد سوده په کوی : دا بدله یې ولولی :

لکه بلبل چه بې له گـله بل ارمان نه لری — هسې بې یاره بلهېله عاشقان نه لری

چه ژړا کاندم بې له یاره بل مطلب نه لرم — چه هسې سوریمه په ویفو بل سبب نلرم
بې یاره نور څه نه غواړمه ؤور مطلب نلرم — چه څوك مین شی بې له یاره بل ارمان نلرم

ترتاچه ځان قربا نومه ای نیاز منه یاره — تل دی غمونه گـلومه ای نیاز منه یاره

اهـ تر کو اوښي تويومه‌ای نیاز منه یاره — زړه‌مي بې‌تا په یوساعت دمه‌او توان نلري

که‌ته‌مي وژني که‌پرېږدي اختيارخوتا لره‌دي — غم‌دې پيدا نه‌دی بل‌چا لره‌خاص‌ما لره‌دي

زړه‌له راغلی‌دی مېلمه‌سبا بېگاه لره‌دي — دزړه‌له کوره‌څخه تگك‌په‌هيڅ‌يوشان نلري

❀ ❀ ❀

الله‌يار افريدی : دکـاکړستان په (بوزي) نومي‌ځای کښې اوسيده. دپښتوژبی‌شاعرؤ اودشعر ديوان يې‌درلود . محمدهوتك وايي‌چه كلام‌يې دشاتوپه شان خوږدی ، يوغزل يې‌په پټه‌خزانه کښې راغلی‌دی يوبيت‌ئې دادی :

اوردی‌دمينې‌ما ته‌بل کړسينږی‌وريت‌دی کړمه — ستادوصال په‌اوبوسوړسوی ځگرېه نشم

محمدعادل بړيڅ : يوعالم‌او پرهيزگـارسړیؤ په (ښوراوك) کښې‌يې‌استوګنه‌دراوده

ده د«محاسن الصلواة» په‌نامه‌يو کـتاب نظم‌کړی‌دی . دمحمدعادل‌پلارمحمد فاضل‌هم‌يو بوه‌سړیؤ چه‌د«روضه‌رباني» مؤلف‌دی . دمحمد عادل يو دوه بيته‌دادی :

هغه خلق عا صـيا ن د ی — چه‌په فرض کښې کـهالان‌دی

علم‌فرض پر هر سړی د ی — چه‌فرض نه‌کـاڅه کسان‌دی

ريدی‌خان مهمند : دغياث‌خان زوی‌دی چه دشاه حسين په‌دربار کښې يو مخور او

معززسړیؤ. محمدهوتك وايي‌چه ريدی‌خان دبلاغت‌علوم لوستی دی اواشعار يې خوږه دی. ريدی‌خان په (۱۱۳۶ هـ) كـال‌دشاه محمود سره (اصفهان) ته‌ولاړ ، چه واپس راغی‌نو دميرويس‌خان له‌وخته يې‌دشاه محمود ترجگړوپورې ټول‌واقعات په‌څلورزره بيته‌مثنوی نظم‌کړل‌او نوم‌يې‌بری «محمودنامه» کېښود، وايي‌چه‌شاه‌حسين‌ېدی کتاب‌زرطلاوی‌ورو ښېلی.

ريدی‌خان دغزلواو رباعی‌گـانويو ديوان هم‌درلود . دمحمود نامی يوخوږ باب په «پټه‌خزانه» کښې‌ساتل‌شوی دی . چه‌دلته ترې يوڅه شعرونه رااخلو ، داهغه برخه‌ده‌چه حاجی‌ميرويس درسول‌الله (صلعم) په‌روضه کښې دخپل‌قوم دداد‌خواهی سوال كـاوه اوهغه مبارك ته‌يې‌دخپل قوم دظلمونو حال بيا ناوه .

ولاړی دښې‌يی په‌يثرب کـا فرياد — رسول‌دخدای ته‌چه‌شو قوم برباد

ستـا بر امت راغی د ظلم‌د و را ن — و اوره رسوله ددی قوم فغـان

پښتون خوستاپه نامه ځان کړه فدا — ای خير الناسه واوره ته يی ندا

وژ غوری دوی ته دظا لم له لا سه — گـرگين له منځه د پښتو ن‌وباسه

ستا په نا مه دی کلمه‌گويه پښتون — نه به‌شی‌هيڅکله له تا نه را ستون

مرگ و ژو ندون موداسلام دپاره — ستاد در بار ستاد سلام د پاره

مه موکړې‌هېر خيرا لوری رسوله — فخر کو نين نور الهدی‌رسوله

اوښکی می څاڅی‌پر در باريم‌ولاړ — قوم شو په‌اور دظلم ټوله لتاړ

يو وار نظروکړه په‌موږ چه شو وړ — وظا لما نو ته تر څو به يو پړ

که‌ستانظرنه وی خراب شوپښتو ن — په‌اورد ظلم‌تورکباب شوپښتون

راغلم له ليري ستا د ربار ته نبي — ته مي شفيع شه خداي غفار ته نبي
چه په پښتون قوم نازل كار حمت — كړې ئي ناموس خوندي په خپل مرحمت
لاس د ظالم يې له گر يوانه كالنډه — وچ شي دظلم د ګنډو خيرو ډنډه
دا مي دي سوال ولاړ دي درته يمه — محتاج دي تش و لنډ نظرته يمه
دقوم حال كړم در ته عرض په ادب — ته ئي بادار د كل عجم و عرب
بې له تا نه لرى پښتو ن خو اله گر — ته ئي ملهم دخوږو زړو دېر هر
وژغوره زمونږ نام ډناموس له بيداد — كړو بې ناموسو ظالمانو برباد
سر كه را پورته زمونږحال وګورو — د ظالم ظلم بدا حوال وگوره

دامثنوى حقيقتاً ډېره مؤثره او سوزناكه ده . د زړه رښتيني احساسات پكښې تصوير شوى دى نو په دې لحاظ دپښتو ادب شاهكاريې بللى شو .

محمد طاهر جمريانى : دهوتكو ددورى يوپښتو شاعر دى ، ده به په قندهار كښې دتجارت كار كاوه . يو ظريف خوش طبعه زلمى اود محمد هوتك ملگرى واو كله كله به يې ښه ښه اشعار ويل . په پټه خزانه كښې يې داشعارو نمونه شته .

محمد عمر : په قام لواڼ اويوپښتون شاعر دى .ددغه محمد طاهر ملگرى وه. دوى دواړو به هميشه يوله بله خوش طبعى كوله اويو بل ته به بې لطيفى نكتى ويلى .
يوه ورځ محمدعمر په مجلس كښې د ټوكى په ډول محمد طاهر ته داقطعه ويله :

وايى دا چه صحبت كاندى — يو لـه بله ډېر اثر
په كـلو دې مصـاحب شوم — ستا صحبت نـكړمه خـر

نومحمد طاهريې په ځواب كښې داقطعه (ټوټه) وويله :

صحبت ډېر اثـر كا گوره — منـكر نشى دا ثـر
تـه د مـخه هـغـه شى وې — او س انسان شولـى بشر

محمدایاز نازى : يو پرهيز گار سړى ودپښتواشعارويو ديوان يې درلود اشعار يې عارفانه اوپاخه دى . دى په اصل دقندهارو ،مگر تل به په صحراؤ گرزيده ، او رياضت اوعبادت به يې كاوه .

دا وروسته رباعى ئې وګورى :

زړونه خوښ كړه دانيكى ده د رښتيا — مكړه چابانديَ تير نه په جفا
د خداى كور مه وړانوه په ستمو — دخداى كورو گڼه زړه چه وى صفا

محمد حافظ : دمحمد اكبر بار كزى زوى دى يوعالم اوواعظ سړى و. په قندهار كښې اوسېده ده به كله كله په خطبو كښې خپل اشعارويل او خلقوته به يې نصيحت اووعظ كاوه .ده د «تحفةواعظ» په نامه يو كتاب ليكلى دى او واعظانه اشعار پكښې دى .
يو څو بيتونه يې دادى :

كم بخته مـكوه حرام چه بد دى — چه كړى حرام هغه باطن كښې ددى
اعمال يې ټوله په عقبى كښې ردى — په لويه ورځ به يې وى تورمخونه

ملاباز توخی : دکلات په (التغر) کښي اوسېده. دمحمد هوتك ملګري اوهمعصرو محمد هوتك کښلي‌دي « چه دی په هرقسم اشعارو کښي استاد او دلطيفی‌طبعی‌څښتن دی . کله‌چه قندهار ته راشی زمونږمجلس په‌تودوی» محمد هوتك‌وايی :چه‌ملا باز يوه ورځ له کلاته راغی ،په‌قندهار کښي زماميلمه شو، دستی ما چرګ حلال کړ او طعام می تيار، چه دستر خوان راغی نوملا باز هسی شعر ووايه :

دباز بر خه يو چيچی دی   پر کو ر و يي رمي کر ز ی
د باز ښکار و ی د غرڅنو   اوس‌مي بس‌ها سپينکی‌وری‌دی

ندی وايی چه‌ماژرهغه وری حلال کړاو ميلمه ته‌مي‌پوخ کا .

نصرالدين‌خان‌اندړ : دشاه‌حسين‌ددربار له‌شاعرانوڅخه دی. دی په‌اصل دغزنی‌و

مګر بيادشاه‌حسين په‌وختو کښي قندهار ته‌ولاړ اوهلته پاته شو .

ديښتو شعرديوان‌يي هم درلود او«نصر»يي تخلص و د يويي بدلی دا دوه بندونه يي ولولی :

دخوار عاشق‌ژړا مدام‌وی داځه کاردی‌نا   کوی په پټه‌خوله همدغه يی ګفتاردينا
ددي مينو پرز ړه رب ايښی داغونه دی   چه‌په ارمان‌دنيا يسته زيبامخونه‌دی

تل ژړا کااو په ناروپه فريادونه دی   هوچه عاشق‌شی دهغوکله قراردينا

دعاشقانو زړه يي مات کا نه‌رغيږی نا   هو پرشپيه با ندي پټری کله‌جوړيږينا

چه‌دو صال په‌اميد هرعاشق اوسيږی نا   هيڅ نه‌جوړيږی‌د بيلتون کاری پرهاردينا

عبداللطيف اڅکزی: دده پلار غلام‌محمدله(بستان) څخه قندهار ته‌راغلی و ،اوپه (ماشور) کښي اوسېده . عبداللطيف‌دشعر ويلو يوه‌لطيفه‌طبعه درلوده .محمدهوتك وايي : چه«دی اوس دځلو ينتو کالودی ، سره ددي چه عمرئی پوخ دی، دځوانی خوشحالی کا، او مجلسيان يي په صحبت‌نشاط مومی . په‌مجلسو کښي اشعار بداهتاً لولی اوقصی کا» دده داوښ او سوی قصه په پټه خزانه کښي راغلی ده، چه ډېره خوزه اوروانه ده . دسو يو خو بيته يي دادی :

عوز ونيسیء يارانو، داوښ اوسوی قصه شوه   خورا ډيره خو زه شوه

يو سوی داوښ آشـــناشو   بيحده يي همراه شـو
ياری په‌يي کوله‌يوله‌بلی يارانه شوه   خورا خو زه قصه شو ه
اوښ ويل چه سويه   ای زما ياره نيـکخويه
بي تامی بنادی نشته شپه اوورځ مي‌په‌تابه‌شوه   خو را خوزه قصه شو ه

تول عمر يي صحبت کا   دسو ی سره الفت کـا
شپه يي بيلتون نه‌کا يوله بلی‌مرکه شــوه   خورا خو ز ه قصه شوه

سوی و،داوښ په کو ر کښي   ژوندون يي په‌سرور کښي

قصه به یې شروع کړه هرسهار څو به غرمه شوه   خورا خوږه قصه شوه

صدر دوران بهادرخان: داسړی دشاه‌حسین ددربار یو غښتلی سپه‌سالار، یوزړور عسکر او یوادیب پښتون و.شاه‌حسین به‌ورته د«زرور»خطاب کاوه,اوعوامو (امیرالامرا) باله.ده دعالمانو اوادیبانو سره ډېرمینه لرله.په‌خپله به‌یې هم‌خوازه اشعار ویل. وایی چه‌دی‌ډېرسخی اوځوانمرد سړی‌و،همیشه به‌یې دغریبانو مدد کاوه، اوعالما و او شاعرانوته به یې انعامونه ورکول. دده دیوی‌ملی‌خوږی بدلی دایوڅو بندونه ولولی.

بدله

پېلتون دي زور وردی ترلیمومی سهار نم څاڅی   لکه شبنم څاڅی
داسره یا قوت می به لمن کښې ستا په غم څاڅی   په غم الم څاڅی
کوره لیلی باران داو ښکو ستا په چم څاڅی   څنګه پرځم څاڅی
راغله لیلی پر شینکی خال نڅا په ګلو کوی   په‌سرومنګلو کوی
سهار چه وزی سیل کا، غنچ په بلبلو کوی   ګل‌به‌اوربلو کوی
ملالی ستر ګی یې کاته په ویر ژلو کوی   زیب په کجلو کوی
دژوبل زړه وینې په هر ګړی، هردم څاڅی   لکه شبنم څاڅی
بنکلې نجلی، دباغ په اورمه ځه نڅا مه کوه   عاشق‌رسوامه کوه
وریت شوی زړه می دی مین پوری‌خندامه کوه   راشه جفامه کوه
زه‌یم پتنګ ته یې دیوه ماجلابلا مه کوه   نورظلم بیامه کوه
یم ستاله عشقه لیونی پرما، ماتم څاڅی   غم‌والم‌څاڅی (۱)

محمدهوتک: داسړی دپښتوژبې یو نوموړی لیکوال شاعراویوپوه مؤرخ دی. پلاریې داودخان نومېده. په(۱۰۸۴ه) کال په (کوکران) کښې وزېږېد. پس له‌تحصیل څخه دشاه‌حسین په‌امرقندهار ته‌روغی اود دغه باچادحضور ادبی لیکوال شو دده‌یو مشهوراثر چه دپښتو ژبې یوادبې اوتاریخی شاهکار ګڼل کیږي «پټه‌خزانه» ده دا کتاب یې دشاه‌حسین په غوښتنه په(۱۱۴۲ه) کښې تمام کړی‌دی اود(۴۹) تنو پښتنو شاعرانوحالات په‌کښې بیان شوی‌دی محمدهوتک‌د(خلاصه‌الفصاحة) په‌نامه یوبل کتاب هم‌په‌پښتولیکلی‌دی. اوفصاحت علوم یې په کښې بیان کړی‌دي یوبل‌علمی اثریې «خلاصة‌الطب» نومېږی، په‌دی کتاب شاه‌حسین‌زرطلاوې‌ورکړې‌وې‌محمدهوتک‌دقصیدو،غزلواورباعی‌ګانو‌یودیوان هم درلود. دی‌وایې«چه زماعمر په لوستلو اودکتابو په کښلو تیرېږی اوبې‌له‌دې پله مشغولتیا نه‌لرم» دده دیوغزل یوڅو بیتونه دادی،

ساقی پاڅه دسرو ملو ډک یوجام را   ستاله غمه‌ناآرامه یم آرام‌را
بې له میو دبهار ننداری څه کړم   پسرلی‌شودخوښۍ یوښه‌پیغام‌را
دپیلتون په‌تاریکیو کښې‌می‌زړه‌شین‌شو   رڼا لمر دجام دمیو په‌ظلام‌را
نه‌نشاط شته، نه‌مستی‌شته، نه‌رندی شته   چه‌شم‌رندهغه‌او به‌علی‌الدوام‌راً
په اوبو می سوړزړګی لنژخه‌راتو دکا   محمدته‌داورډک یوهسی‌جام‌را

---

(۱) پټه‌خزانه

دپټې خزانې نثر: پټه خزانه سربېره په تاریخي لحاظ د پښتو د نثر له مخه هم یو خورا قیمتي اثر دی ددې کتاب نثر د پښتو په پخوانو او ددولسمې پېړۍ په نثرونو کښې نظیر نه لري دخیر البیان او اخون درویزه نیم منظوم نثر که څه هم دخوشحال خان او عبدالقادرخان په وخت کښې څه قدر اصلاح شـوی اودشعر له رنګه راوتی و؛ مګر بیا هم دپټې خزانې نثر ته نه رسېږي. محمد هوتك یوسلیس، روان دپښتو په محاور اوخوږو اتوړو برابر نثر میدان ته راوویست ده دمسجع او قافیه دار نـثر کړی ماته کړه اویو خوږ اوخوندور سبك یې غوره کړ «دعیار دانش» او «ګـلدستې» نثرونه که څه هم مسجـع نـثرونه نه دي، مـګر بیا هم جملې اوږدې اود عطفونو استعمال په کښې ډېر دی، لـکه دپټې خزانې د نثر جملې وړې وړې دي اوعواطف هم په کښې نسبتاً کم استعمالیږي، نو په دې لحاظ ورته غوره نـثرویلای شو. اوس یې د نثر په نمونه کښې دا یوه ټوټه ولولی: «پادشاه عالم پناه په ارګ کښې دقندهار، هفه قصر چه نارنج باله شي هلته په هفته یوه ورځ دربار کا، په کـتب خانه کښې، اوپه مجلس کښې علما جـمع کېږي او فضلا اوشعرا ټولوی زه محمد هوتك کاتب ددې کـتاب هم په دې مجلس کښې یم، اودپادشاه ظل الله اشعار او ابیات په قلم کاږم، او کـتاب د دیوان یې مرتب شوی دی، کـله په پښتو ژبه اشعار وایي او کـله فارسي ژبې ته هم میل کا او استاذ العلما ملایار محمد ته یې قرائت کا. چه سهو سقم څني زایل کا، اودپادشاه په اشعارو کـښې نـږه سهو لېده شي او علما یې ټول په فصاحت او بلاغت قایل دي او سماع ته مایل.»

دهوتکو د کورنۍ شاعرانې ښځې

مېرمن نازو: دپښتو شاعره اویوه ادیبه پښتنه وه دحاجي میرویس هوتك مور اودسلطان ملخي توخي (۱) لور کېده. دایوه همتناکه، سخاوتي اوپوهه ښځه وه، وایي چه دې په دوه زره بیته کښې داشعارو یو دیوان درلود. په پټه خزانه کښې دمېرمن نازو دا ورو ستهر باعي راغلې ده:

سحر که وو د نرګس لیمه لانده	څاڅـکی څاڅکی یې له ستر ګو څڅېده
ماوې څه دی ښکلې ګـله ولې ژاړې	ده ویل ژوندمې دی یوه خوله خندیده

❀ ❀ ❀

محمد هوتك وایي: چه مېرمن نازو نورهم داسې اشعار لري چه سړی یې هم نه شي ویلای.

دمېرمن نازو د تواو نه لوی صفت دادی چه ددې دغیرت او همت پوهې او تدبیر په غېږ کښې دحاجي میرویس غوندی یو پښتون سردار پالل شوی او روزل شوی دی.

مېرمن زینبه: دحاجي میرویس لور او یوه هوښیاره عالمه اوشاعره ښځه وه، د پاچاهۍ په کارو کښې هم رسا او صحیح فکر درلود، او دخپل وروه شاه حسین سره به یې دپاچاهۍ په امور کښې مرسته کوله. وایي چه دې به ښه ښه اشعار ویل سربېره په دې بوښه ادبي ذوق یې هم درلود دشاعرانو قدر به یې کاوه او دپښتنو شاعرانو د یوانونه به یې لوستل.

مېرمن زینبې دخپل ورور شاه محمود په مرګ یوه ډېره غمجنه او مؤثره مرثیه (ویرنه) ویلې ده چه دپښتو دلوړو ادبي آثارو څخه ګڼل کېږي یو څو بنده یې دادي:

---

(۱) سلطان ملخي توخي د(۱۰۶۸هـ) په حدودو کښې له غزني تر جلدك د پښتنو مشر اومستقل حکومت یې کاوه.

زغشو چه وروور تېر له دنیا شونا	قندهار واده په ژړا شونا
زده مې په وير کښې مبتلا شو نا	چه شاه محمود له ما جلا شونا
داروڼ جهان را ته تور تم دينا	زده د پښتون په غم کړم دينا
هو تك عمجن به دې ما تم د ينا	د پاچاهۍ تاج موبر هم دينا
چه‌شاه محمود تېرله د ينا شو نا	قندهار واده په ژړا شـونا
ځوان ومېړه د توري جنګ و نا	ولاړ دکام په نام و ننګ ونا
دشمن له ه په و ينو رنګ ونا	پر ميد ان شير وپا پلنګ ونا
افسوس چه‌مرګ دده پرخوا شونا	قندهار واده به ژړا شونا
محمو ده نه‌دې پوازې خورژ اړی	پرمرګ دې‌ټوله کلی کورژاړی
خپلوان لاځه پاچادې وروور ژاړی	لښکرسياه پلی دې‌سپور ژاړی
پښتون دې ټول په واويلاشـونا	قندهار ټوله به ژړا شـونا
هوتکو ژاړی محمود شاه‌ځه‌شونا	پښتنوستا سی لو ی سپا ه ځه شونا
له اصفها نه تو فر ا ه ځه شونا	پاچاچه وحشمت پناه ځه شونا
دپښتنو پـر تـم فنا شو نـا	قند هاروا ړ ه په ژ ړا شو نا
محموده‌ځوان وې‌ولی ولاړی له‌ما	له تخت و تا چه ته په‌ځه‌شوې جلا
ا صفهان و لی پا ته شو نه نه تا	سردې‌را بورته کړه‌چه‌ځه کړی اعدا
دښمن ولاړ بيا شا و خو اشو نا	قند ها ر واړه په ژ ړ ا شو نا

❀ ❀ ❀

ددې دورې‌يوه‌ډله نامشهوره‌شاعران

په‌دې‌دوره کښې ځينې داسې‌شاعران‌شته چه‌دهغوی په باره کښې‌ځه‌پوره‌معلومات په‌لاس نه‌لرو، دا شاعران‌صرف دپادری هيوز انګريز په‌ښودنه‌پېژ نودو‌په‌خپل کتاب « کليدا فغا نی » کښې چه‌د پښتو‌دا شعار‌و ا نتخا بات‌دی ،ددې‌شاعرا نو‌يو يو يا دوه‌دوه‌غز لو نه‌را وړی دي،اوددې نو ميا لو‌شاعرا نو نو مو نه‌يې‌ژو ندی پا تلی دی. دا شاعران په‌اول جلد‌پښتا نه‌شعرا کښې هم‌راغلي او اشعار يې له « کليدا فغا نی » ځخه را نقل‌شوی‌دی ددوی‌ددغو‌اشعارو له‌مطا لعې نه‌معلومېږی چه‌ټول دپښتو ژبې ز بردست او پياوړی اديبان اوددیوا نو نو خاوندان‌وو، ددوی‌شعرو نه اکثرعشقی رنګ‌لری‌چه ځينی‌ساده اوځينی دلوړو‌تخيلاتو او‌تشبيها‌تو په‌کا نه‌ښا يسته‌دی په‌دې لحاظ ويلای‌شو چه داشاعران‌ځه‌درحمان‌با بااد بی مکتب کښې داخل،اوځه‌دحميد دادبی مکتب‌پيروان اوشاګردان دی. د عصراوزما نې په‌لحاظ که‌ځه هم ځينی پکښې د عبدالقادر ختك‌همعصر معلومېږی‌مګراکـثريـې د (۱۱۰۰ه) ځخه‌را په‌دې‌خوا تېرشوی‌دی نوځکه‌ددولسمې‌پېړۍ په‌شاعرانو کښې‌حسابېږی نومونه‌يې دا‌دی: کاظم (په قام ختك و) معزاله-عثمان-اودل-اشرف-فاضل-ابراهيم-فضيل-حسين-مبين-عصام-ابوالقاسم-صديق-غفور-فتح‌علی- عليم-عبدالصمد-کامګار- په‌قام‌ختك دی،او په (۱۱۶۵ه) کښې‌وفات‌شوی‌دی (۱) دمعزالله-ابوالقاسم اوکامګار ديوانونه په برټش‌موزيم کښې شته .

(۱) دبلومهارت فهرست

سدوزی شاعران پاچاهان

احمدشاه بابا: «احمدشاه بابا پرته له دې چه دپښتنو یو بریالی واکمن او ستر پادشاه و، دپښتو ژبې یو ښه شاعر اوادیب هم و، ده لکه چه دپښتنو ملک اووطن او نوم اوعظمت ته پوره خدمت کړی دی دغسې یې دپښتو شعر اوادب ته هم توجه نرله اوپه دې لار کښې یې همزیار ایستلی دی، ده خپلې تورې سره قلم، اودخپلې سربازی او توریالیتوب سره علم اوادب هم ملنگری درلودل.

احمدشاه بابا په پښتو کښې یو مرتب دیوان لری (۱) چه تردری زرو بیتوپورې رسېږی دده وېناساده او بې تکلفه ده، دعشق او تصوف خواته زیات میلان لری او په دې برخه کښې د رحمان بابا د مکتب تابع اوپیروښکاری.

هو! دده په شعر کښې دپښتنوالی، توریالیتوب وطن‌خواهی، زړورتیا، عزم اوارادې جذبات هم په ښه‌شان څرګند اوښکاره ده، او په دې حصه کښې ورته دخوشحال دمکتب پیرو ویلای شو یو ځای کښې په خوږ مرمینه وطن ته خطاب کوی:

ستادعشق له وینودک شو ځګرونه | ستاپه لاره کښې بایلی ځلمی سرونه
که هرڅومی ددنیا ملکونه ډېرشی | زمانه هیر نه شی داستا ښکلی باغونه
دډیلی تخت هېرومه چه رایاکړم | زماد ښکلی پښتونخوا دغرو سرونه
که تمامه دنیایو خواته بل خوایې | زماخوښ دی ستا خالی ډګرونه

احمدشاه بابا ټول پښتانه یوګنی او دملی وحدد تبلیغ کوی:

ټوله یودی که غلجی دی که ابدالی | سه هغه چه یې ښېښه دزړه صفاده
پښتانه دې ټوله لاس سره یو کاندی | چه مونن غزاهر لوری شاوخوا ده

دتوری اوننګ او بری په باب کښې وایی:

په بر پښنا دتوری ژوندکوه احمده | دبری جولان پرلورد هر دیار کړه
پرو ننګک مړ خو ښه مړ نه دی | دبې ننګه ژوند جفا ده
لاس به وانه خلم له ننګه | که پـه ننګ پاتـه دنیاده
چه دهند دملکو فتحه می نصیب شوه | نورا پران اره په توغ په نغاره ځم
په داکړی دادې خدای نه شی ناراضه | ترنګین می ایران‌لاندې شاهانه ځم

په اجتماعی خواکښې وایی:

یارهغه‌دی چه په غم دیار شریک وی | چه په غم یې غمجن نه، هغه نامرد دی
دار باعی هم دده ده
سحر سبادی پـه ژړا ژاړم | هسی غمجن یم ستا دیدن غواړم
دزړه استوګه لـه‌چانه نه‌شی | که می‌یار راشی هـله به‌ویاړم

تیمورشاه: داپښتون پاچا هم دپښتو ژبې ادیب اوشاعر و. په پارسی ژبه کښې هم یو دیوان لری تیمورشاه په پښتو ښه ښه اشعار ویلی دی، مګر له بده مرغه اکثرورک دی اولږلیدل شوی دی دده اشعار یې عشقی رنګک لری اودرحمان بابادسبک تابع دی. دالاندی عشقی غزل یې ولولی!

نن می بیا دتوروستر ګو سره جنګ دی | پرلبانو یې دزړه دوینو رنګک دی
که پرېکړی سرپه لاس وراره وړشم | لاپه دیې باورنه شی زده یې سنګک دی

---

(۱) دادیوان په (۱۳۱۹ش) کښې پښتوټولنې پشر کړی دی

نن می بیاله تورو ستر گوسره جنگ دی — پرلبانو یې دزړه دوینو رنګ دی
که پر ښکړی سرپه لاس ورلره ورشم — لا په دا یې باورنه شي زړه یې سنګ دی
ستا دحسن لښکر راغی ځان یې بایلو د — دعاشق دزړه میدان هر ګوره تنګ دی
عشق دی مشک پټول نه شي تیمورشاهه — چه په خپله ځان رسوا کاهغه رنګ دی

❀ ❀ ❀

داحمد شاه او تیمور شاه په زمانه کښي.

پښتانه عالمان اوشاعران

ملا عبدالرشيد : دسلطان حسین زوی دی، په خټه قریشی و ، پخوانی ټټکونه یې په ملتان کښي اوسېدل، مګر ورنیکه یې بیالښکر کوټ ته په کډه راغی عبدالرشید په خپل وخت کښي یوښه عالم او دپښتو ادیب و : ده په (۱۱۶۹) کال د « رشیدالبیان » په نامه دپښتو په لنډه مثنوی یو کتاب نظم کړی دی، چه دابتدایی مسئلو او عقاید و مجموعه ده . ددی کتاب شعر روان اوسلیس دی، دا کتاب په پښتو کښي ډیر شهرت لری، واړه هلکان، نجونې اوښځې یې په کورونو کښي وایی اودپښتنو د کورنو مکتبو، یودرسی کتاب دی (۱) یوڅو بیتونه یې دادی :

چه محکم په لمانځه اوسی — له دنیا په ایمان یوسی
هم به خدای پري رضامن شي — پري آسان به ځنکندن شي
تاریکی به تري رب دور کا — پري به قبر کېلی نور کا
پاك رسول به یې شفیع شي — ملا یك په یې مطیع شي
په ښی لاس به نامه ور کا — سخته وریځ به یې اختر کا

خانګل خلیل : دپښتو ژبې یو ښه شاعر دی، دی د (۱۱۵۰ه) په حدو دود پېښور په خواو کښي اوسیده پښتانه شعرالیکی چه ده ښه اشعار ویلی دی اوپه شعر کښي دحمید بابا پر سبك تللی دی » داسی ښکاری چه دی په قام خلیل مومند و، دابیتونه ده دی :

داحسینه پري مسته په خو ا راغله — که ومځکې ته سپوږمی د سما راغله
خانګل ګل دمضون تول ترهغی حد کړ — چه بلبله دیدارسی په ژړا راغله

پیرمحمد کاکړ : داسړی داحمدشابا ددربا یوعالم اوشاعر ودکاکړوله (ژوب) څخه قندهار ته راغی، اونه قندهار کښي دشاهی کورنی اوداحمدشاه بابا دزامنو استاذ و، دی دپښتو ژبې په خدمت کښي هم ښه برخه لری تقریبا لومړ ی سړی دی چه د پښتو دزده کوونکی منداو دپاره یې د «معرفت الافغانی » په نامه یو تعلیمی کتاب لیکلی دی چه شهزاده سلیمان ته یې وړاندې کړی و دا کتاب دپښتو ژبې ابتدایی ګرامرو، ځینی لغات محاورې، اودشیانو نومونه په کښي هم دښودنې دپاره راغونډی شوی و و ، دا کتاب دنثر برخه هم اری نثریې خوږ، په محاوره برابر اوجملې یې لنډی لنډې اوودوی دی ' یوڅو جملې یې دادی (کښت خواری غواړی، د کښت اوس وخت نه دی د کښت وخت

(۱) دا کتاب په هند کښي چاپ شوی دی

لا پسې دی ، کښت ډېرمه کوه ، واك به دې پرېوته رسېږي ، او به په پری وچی شی ، حاصل به دی له لاسه ووزی خواری به دې ابته شی) .

پیر محمد د پښتو ژبې یو ښه مشهور ادیب دی چه د پښتو د اشعار دیوان یې په (۱۱۹۶ھ) کال لیکلی دی ، شعر یې متین او استادانه دی ، اخلاقی ، عشقی او تصوفی اشعار یې ویلی دی اشعار یې په ساده گی ، روانی او خوږ والی کښې د رحمان بابا سبك ته ور ته دی او په ناز کخیالی او ادیبانه تلازماتو کښې د حمید د مکتب سره لرخ لگوی ، خو په هر صورت د پښتو یو پیاوړی او قوی شاعر گڼل کېږي . د پخوانو شاعرانو اشعار یې په تنقیدی نظر کتلی دی او د هر یو ښه والی او بد والی یې بیان کړی دی . وایې چه دی په عربی او فارسی کښې هم ځینې اشعار لاری . د ده لوړ ادبی مقام ته میرزا حنان د اسې اشاره کوی :

داخوند ملا پیر محمد نظم که واوری — هر گفتار یې دی په مثل د بلبل

پیر محمد د عشق او مینې په خوا کښې ښه پرسوز ابیات لری لکه چه وایی :

سوز گداز مې د عشق زده کړ له پتنگه — او س هغه مې په څراغ د مینې سوی دی
ساقی چه را کړ ه پیا له د مینې — نور ې پیالې مې ذرې ذرې کړ ې
په بوی د زلفو یې لیو نی کړم — چه په بار خوږې نسیم خوري کړې
غو ټې د گلو پر غوړ پده ده — بلبله راشه که نندارې کړ ې
زړه مې دی ډك شوی په خوناب له ډېره غمه — وینې مې چه خوری هغه خونخوار له وردرومم
راشه گلعذاره زلفې ورووړ و خوزوه ته — زړه مې په تال کښېووت په احتیاط یې زنگوه ته

په اجتماعی او اصلاحی خوا کښې یې دا بیت څومره اعلی دی ؟

هر حاکم چه د خپل نفس تر ایت کا — ولایت به یې له عدل له معمور نه شی

په دی ډول د پیر محمد په دیوان کښې نور هم له سوز او درده ډك اشعار شته چه په ویلو یې سړی خامخا او ښکې تو یوی او زړه ورته نه شی ټینگو لی .

د پیر محمد ژوند تر (۱۱۹۶ھ) پورې معلوم دی دی په آخر عمر په قندهار کښې وفات او هم هوری مدفون دی .

عبدالرحیم هوتك : د قندهار له مشهور وشاعرانو څخه دی اصلاً د کلات د (ښه بولان) و ، په قندهار کښې اوسیده ، مگر کوم وخت چه نادر افشار قند هار و نیوی ، جلا وطن شو ـ بخارا سمرقند ، او ترکستان ته ولاړ ، او ډېر عمر یې په غربت کښې تیر کړ په دی یلتون کښې یې ډېر سوزان او دردمند اشعار ویلی دی . عبدالرحیم د پښتو ژبې یو ښه شاعر دی تقریباً په شپږ وزرو بیتو کښې یو دیوان لری (د رحیم قند هاری په نامه یو دیوان د پېښور د اسلامیه کالج په کتابخانه کښې شته دی . دانسخه په (۱۲۷۹ھ) کښې کښل شوی ده) عبدالرحیم د ساده وینا خاوندا و د رحمان د ادبی مکتب پیرواو شاگر د ګڼلو میږی پر ته له دې څخه دی د عربی علومو یو ښه عالم هم و ، د عشقی ، اخلاقی او د وطن په محبت کښې ښه اشعار ویلی دی ، مگر د روحانی دنیا سره ډېره علاقه لری دا بیتونه د ده دی .

که هزار ځله تقوی پرهیز گاری کړې — ښه دې نه شته چه مدام دل آزاری کړې
د زړه ولی مې په تاپسې پر ی کېږي — را ته و گوره قربان دې د دیدار شم
ښا یسته قند ها ر ډېر ډېر یا د ومه — نه هېرېږي که هر څو یې هېرومه

شیر محمد هوتک: دقندهار له‌مشهور وعالمانو څخه‌وېه (۱۰۹۲ﻫ) کال‌په قندهار کښې زیږېدلی اوبیا په (۱۱۷۵ﻫ) کال وفات اوډغلته ښخ‌دی. شیرمحمد یوښه عالم او د پښتو ژبې شاعروېو کتاب‌یې د «اسرار العارفین» په‌نامه دپښتوپه لنډه مثنوی نظم کړی دی‌چه مضامین یې‌دینی اومذهبی دی. بل‌اثریې «تجوید افغانی» نومیږی. دا کتاب هم‌دپښتو په لنډ بحر کښې یوه مثنوی ده اودعلم قرآت او تجوید بحث کوی. په‌اول جلد پښتانه شعرا کښې ددهٔ د کلام نمونه را غلې ده.

سعادت خان: (۱) په‌اصل دهند دبهار دصوبې و،خوپه کابل او ننګرهار کښې یې استوګنه درلوده.دی‌په فارسی،هندی،اوپښتوژبو پوهېده‌په (۱۱۵۰ﻫ) کال‌یې‌په کابل کښې «کیمیای سعادت» نومی کتاب په لنډه پښتو مثنوی نظم کړی دی چه دینی اوطبی مضامین لری.

ابراهیم‌خان: په‌قام کاکړاو دپیرمحمد شاګرد و، داحمد شاه بابا په زمانه کښې زیږېدلی اوتر (۱۲۰۳ﻫ) پورې ژوندی و.ابراهیم دپښتوژبې شاعردی وایې‌چه خوازه خوازه اشعاربه یې‌ویل میافقیرالله جلال آبادی: دعبدالرحمن زوی‌او دجلال آباد په‌خاص حصارک کښې (۲) زیږېدلی دی‌دی په‌خپل وخت کښې واوی عالم بزرګ اونیک سړی و،احمدشاه‌بابا ورته‌زیاته عقیده‌لرله اودیوبل‌سره یې خط او کتابت درلود،دی یوعارف اوروحانی‌سړی‌و،په‌عربی کښې ډېرتالیفات‌لری،په‌پښتو‌نظم‌یې‌هم‌د «فوایدفقیرالله» په‌نامه یو کتاب لیکلی دی. مګردا کتاب تراوسه‌پورې نه‌دی لیدلی. دی‌په (۱۱۹۵ﻫ) کال دهندپه ښکارپور کښې وفات اوهورې مدفون دی.

اخون‌ګدا: داورنګ زیب‌مغولی پادشاه ترمرګ وروسته دسدوزیوپه وخت کښې تېرشوی دی داحمد شاه بابا‌هم عصرمعلومېږی. ګدا دعربی علومو عالم اود پښتو ژبې شاعرو،د «نافع المسلمین» په‌نامه‌یواثرلری چه‌دپښتوپه‌نظم‌لیکلی‌شوی‌او په (اخون ګدای) مشهوردی دا کتاب ددینی‌اومذهبی مسایلومجموعه ده‌په‌دغه کتاب کښې یې‌ځای‌په‌ځای یونیم غزل‌هم‌راغلی‌دی، اوداسې معلومېږی چه ده‌یومستقل دیوان هم‌درلود. دده کلام عشقی، اوصوفیانه‌دی، درحمان بابادمکتب سره‌اړه‌لری شعر یې دمخصوص رنګ او خوند، سوز اوګداز اوساده تخیل‌خاوندی دا بیتونه دده دی:

د سحر چرګه خوږ شی په ګومی — چه‌تا ناری کړی دلبر می درومی

یو می دلبر ځی بل را نه زړه وړی — زړه می په‌داوړی چه د لبر نومی

....

ماوی‌ستاد درګدایم هیرمې نکړی — شاه وی کله‌هرګدا دی زمایاد

جان محمد: دپښتور اوننګرهار دخواله شاعرانو څخه‌دی، داحمدشاه باباپه دوره کښې ژوندی ویو کتاب یې چه «نور نامه» نومیږی مشهور دی، اشعار یې دینی‌او اخلاقی رنګ‌لری. دشعر دیوان یې‌معلوم نه‌دی فقطیوه عشقی‌بدله یې داخون درویزه دمخزن له‌یوی نسخې څخه‌د پښتانه شعرا په‌اول جلد کښې را نقل شوې ده‌یو جان محمد خومرزا حنان داسې یاد کړی دی:

(۱) پښتانه شعرا المعری‌توک. (۲) مقدمهٔ دیوان احمدشاه بابا ۹۶ مخ

جان محمد حافظ کاکړ په نعت ومدح ـ سیال یې نه وه په پښتو کښې په و یل نو احتمال لري چه همدا جان محمد به وي

برهان خان: دا شاعر هم د احمد شاه بابا له معاصرینو څخه دی دده له یوې قصیدې څخه ښکاره ده چه دی د احمد شاه بابا سره د (پانی پت) په لښکرو کښې شامل څکه چه د دغی تاریخی جګړې کیفیت یې په شعر و یلی دی او د پښتنو جنګی احساسات یې په کښې څرګند کړی دی دار مستور فرا موی دده اشعار په (ایبټ آباد) کښې پیدا کړی دواو وایی چه دی د (نادر) زوی و ، چه د هزاره په علاقه کښې اوسیده . دا هم وائی چه برهان خان د خواص خان او افضل خان خټك جګړه ، او د آدم خان او درخانی قصه هم نظم کړیده . برهان خان یو ملی شاعر دی او دده او تاریخی قصیده یې و یلی ده . چه د سریو څو بیته یې دا دی :

ا حمد شاه پاد شاه په جار و و یله — دغزا په نیت و زمه له کا بله
پښتني میر منې لا ندی کړی کفارو — دا خبره مې په زړه وګرځیده له
یا به ننګ د پښتنا نه بیرته په ځای کړم — یا به با یلم ککری پری با ندی خپله
امیران وزیران واړه تري چاپیر وو — دغزا په مهم خو ښ شو یو تر بله
د باد شاه دري لکه لښکر همه سو واره وو — د هندوستان په لاري تله واړه خوشدله
دا ټك په سینه یې دره پوله تیار کړ — پادشاه پر یووت په (مانجه) یې مېشته کړله
هر سپا هی یې له بریخو نه کم نه و — د (روتاس) کوټ یې یې جنګه واخستله
دپا هونه لکه فوځ و ر پسی راغی — شپه او ورځ یې خالی نه وه له مزله
مخامخ شو جنګ یې و کړ په میدان کښې — دور و خه نې تو پخا نه وچلو له
سمندخان مؤمن خان دواړه شهیدان شول — حمد اشاه زړ ګی ستن ونړ یدله
اوه ورځی وه تیا ره پیار نا بی شو ه — د با هو تنه په مځکه لو غړ یدله
مرتی په اور دغم ناری سو ري شوی — پښتا نه تو ر ه یې ها له و منله
بادشاه جنګ و کړه هر څوك پري خوشحال شو — بیا بر هان یې مدام ستا یې له غزله

میاعمر څمکنی . دا مشهور عالم او روحانی سړی دا حمد شاه بابا معاصر و د پېښور په (څمکنو) کښې اوسیده ا حمد شاه بابا دده سره علمی او روحانی روابط درلو دل وایي چه دده د پښتنو د نومونو شجره په پښتو نظم لیکلې ده چه (د پښتنو نسب نامه) نو میږی (۱) میاعمر په خپله هم یو عالم ادیب او د پښتو ژبې شاعر واو په اولاده او مرید انو کښې یې هم پښتانه شاعران لکه (محمدی مسعود ګل او نور) تیر شوی دی

محمدی صاحبزاده: د میاعمر زوی دی، چه د پښتو ژبې یو خوږ ژبي شاعر و، د شعر او شاعری سره یې مینه درلوده او ښکلی دیوان یې درلود ،دی، یو با ذوقه شاعر او د روحانی مقام خاوندو . کاظم خان شیدا د خپل دیوان په مقدمه کښې وایی د چه محمدی ښه طبع او د سخن شناسی سلیقه لری د خبرو په ښا یست کښې له ملګرو نه وړاندی دی اکثر پخوانی دیوانونه

(۱) دا نسب نامه ما نه ده لیدلی .

یې را ټول کړي دي او په مطالعه یې زړه خوشحالوي ، د محمدي اشعار عموماً یې عشقي دي او دیوان کښې یا فت دي خو یا دري هبوز یې خوندلي راسا تلي دي ، محمدي کله کله په تخیل او اداییې تلازما تو کښې د حمید پر سبك ځي لکه چا وا یي :

نه یوازي لاله ګل دي د وب د سرو ویښو په جام کښې
ستا د غم وژلي وا ړه ځي خښېږي ګلګون هسې

مسعود ګل پاسني : د (۱۲۰۰ ه) په حدود کښې یې ژوند کا وه د میا عمر خو کښې مرید او عقید تمن و . مسعود ګل د پښتو ژبې یو ښه شاعر دی . د دد خپل پیر په ستاینه کښې یوه مثنوي ویلې ده چه یوه نسخه یې د لندن په موزیم کښې شته . ده په یوه مثنوي منظومه کښې د احمد شاه بابا د جګړو بیان کړي دي له دغې مثنوي څخه یې ادبي اقتدار څرګندېږي دغه مثنوي دي په رزمي شاعرانو کښې حسابوي یو څو بیته یې دا دي .

جان محمد دراني دا رنګ حکایت کا — حکایت د احمد شاه د ولایت کا
اول کال چه شه داخل په هندوستان — دینه باب له ملکه تېر کېښې ستان
ار اده یې وشوه بیا د قندهار — او مهم یې کړه وتوف د هند وبار
چه داخل په قندهار د شاه قدم شو — نور هرات ته عزیمت په هغه دم شو
له فراه نه چه بادشاه وکړ عبور — هراتیانو ووی (۲) مونږه شو محصور
که تري تښتو په هیچ لوري نه خلا صېږو — په کلا کښې که کښېنو نو حصار یږو
که یې مخې له ورځو بې اعتبار دی — مونږ مغول او دي دراني د قندهار دي
دوی څو ورځې وو پراته په دا فکرونه — چه چا پېر شو تر هرات د شاه فوزونه
د هرات مغول شو وار په کلا بند — والي دیر و هغه کوټ محکم بلند
تري چاپېر د پښتنو خښې مورچې شوې — د هر چا په لاس توپك نیزه چې شوي
یو پلو د توپخانې و د ند و کار — بل پلو د نیزه بازو کړه کار

(دا جنګي او حماسي مثنوي پسې اوږده ده ، چه په هرات باندي د احمد شاه سخت جنګونه بیانوي او په آخر کښې د هغه د فتح دورغبزوي ، مګر په دې شعر کې دیر دي تواوي چه پر هرات غالبې شوي وې ، د مغول په نامه بلل شوي دي) .

فیض الله کاکړ : د ملا باړ زوی دی ، په قندهار کښې اوسېده یو عالم پرهیزګار سړی او د پښتو شاعر و ، د احمد شاه بابا له عصره یاد شاه زمان تر وخته پورې ژوندی و یوغزل یې په پښتانه شعرا کښې راغلی دی.

میا عبدالکریم : د خپل عصر مشهور عالم او روحاني سړی و ، استوګنه یې په (لغمان) کښې وه ، خلکو ته به یې تدریس او لارښوونه کوله نیا په (۱۲۰۷ ه) کښې وفات او د لغمان په علي شنګ دره کښې ښخ شو میا صاحب د پښتو ښه شاعر و اشعار یې د خلقو یاد دي یو څو شعر ونه یې په پښتانه شعرا کښې شته .

(۲) مقصد هغه پردي خلق دي ، چه پر هرات غالب دو او احمد شاه بابا د دوي څخه هرات واخیستو

حافظ: ددې دورې له شاعرانو یوداسړی دی . ده د(شاهنامهٔ احمد شاهی) په نامه په (۱۱۷۲ه) کال یو کتاب منظوم کړی دی دا کتاب (۱۲٤) مخه دي او د احمدشاه بابا سوانح او جنګی کارنامې بیانوي .

دسر بیتونه یې دادی

اول ثناده دسبحان — چه پادشاه دی دجهان
که هزار مې شی زبان — په څو قسم که بیان
نه به شی له ما ادا — که ګویا شی واړه دا

دپای بیتونه:

شاهنامه مې شوه منظوم — په کاغذ باندی مرقوم
ای حافظ طوطی زبانه — ژبه بند کړه له بیانه
په داختم کړه ګفتار — په تنظیم مه کړه اشعار

په هرصورت دا کتاب دپښتو په ادب کښې یومهم کتاب دی . مګر له بده مرغه چه ټول کتاب موګوتړ له نه دی راغلی ، اونه یې دموٖ ف په باره کښې څه زیات معلومات لرو ددې کتاب یوقلمی نسخه په برتش موزیم کښې موجوده ده .(۱)

اکبر: په دی نامه یو بل شاعرهم تیرشوی دی چه هغه د(زمینداور) اوداولې دورې له شاعرانو څخه دی .

لیکن دا کبر برته له هغه څخه بل دی .دی په (۱۰۱) مخه کښې دپښتو دشعر یودیوان اری چه دلندن په موزیم کښې شته ، دانسخه داتلسمې عیسوی پیړی په آخر کښې لیکل شوې ده.

(۱) فهرست بلومهارت .

نوتخمیناً ده ته د(۱۱۵۰ه) دخواوشاوشاعر ویلای شو . (۲)

نجیب : یو یوسف زی پښتون و ، په (۱۸۸) مخه کښې دپښتو اشعارو یو دیوان لری چه دلندن په موزیم کښې موجود دی . دی هم ددویمې دوری ددولسمې پیړی په شاعرانو کښې حسابیږی . (۳)

۴ محمد مظفر : داسړی دپښتو ژبې یو قوی نثر لیکونکی دی . دده پلار ملا اسمعیل قریشی نومیده دوی د خوشحال خان له کورنی سره پوره ارتباط در لود او پخله محمد مظفر دافضل خان خټک له ملګرو اوهمکارانو څخه و ، محمد مظفر په (۱۱۲٦ه) کښې دافضل خان په وینااوتشویق «داعثم کوفی تاریخ» له فارسی څخه په پښتو ترجمه کړی دی: تراوسه د«پادری هیوز» دروایت په واسطه دامشهوره وه چه اعثم کوفی دافضل خان خټک ترجمه ده مګر ددغه کتاب دقلمی نسخې له لیدلو څخه معلومه شوه چه دمحمد مظفر ترجمه ده. (٤)

---

(۱) فهرست بلومهارت
(۲). (۳) فهرست بلومهارت (٤) ددې کتاب قلمی نسخه په پېښور کښې دفتح محمد خټک سره شته چه په ۱۳۲٤ ش کال یې دنقل دپاره پښتوټولنې ته رالیږلې وه .دانسخه (٤۹۵) مخه ده او په ښه خط لیکل شوې ده .

ددې کتاب نثر ډېر ښه او خوږ دی او دخټکو د کورنۍ په تېره د افضل خان د نثر و نو سره ډېر نژدی والی لري ، له دې کېله محمد مظفر د پښتو په نثر کښې یو فوق او تکړه سړی ګڼل کېږي په دغه ترجمه کښې ځای په ځای څه اشعار هم شته د کتاب د پای یو څو بیتونه دا دي :

په مدت د پاك سبحان ... په اقبال د عالیشان
چه تاریخ اعثم کوفي ... په پښتو شو له فارسي
که نېزن د خان صاحب شي ... مفتخر به یې کاتب شي

❀ ❀ ❀

په دې دوره کښې دخوشحال خان اولاده

افضل خان خټك : د اشرف خان زوی او دخوشحال خان نمسی کېږي د خټکو د کورنۍ یو خلاتمستوری او د پښتو په ادب کښې یو نومیالی سړی دی خصوصاً د نثر په حصه کښې زیات حقدار ګڼل کېږي دی دخپلې کورنۍ یو پوه مشر و چه د پلار تر مرګ وروسته یې (۶۱) کاله ریاست وکړ کاظم شیدا یې د مرګ تاریخ (۱۱۸۳ ه) سنه شودلې ده . دی یو پوه مورخ هم د نثر په خوا کښې مهم آثار لري ، لمړی مشهور اثر یې « تاریخ مرصع » دی ، دا دده یو ادبی شاهکار او د پښتو په تاریخ کښې یو مهم او ښوره کتاب دی . پادري هیوز وایي چه تاریخ مرصع یو عمومي تاریخ دی او د پښتنو او خټکو حالات په کښې دی .

۲ ـ د « کلیلې او دمنې » پښتو ترجمه ده چه « علم خانهٔ دانش » (۱) نومېږي د افضل خان د اشعارو د دیوان چاڅه نه دی ویلې مګر په « علمخانهٔ دانش » کښې یې ځای په ځای ښځینې بیتونه او اشعار راغلي دي ، یوه رباعی یې دا ده .

صورت مې هر څو که ډېر ز بون دی ... که مې د مځکې د لاندې یون دی
زه به په لوری د آشنا خوز مـم ... کـه یون مې هر څو په شوا خون دی

❀ ❀ ❀

د تاریخ مرصع نثر

نقل دی له اخون درویزه نه چه په مخزن کښې کښلي دي چه عبدالله نومېده او نومړو د کاني ګرم په اور مړو کښې ، علم او صلاحیت یې ډېر واه او لاده د صالحانو ، زوی یې پیداشه ، نوم یې بایزید کېښود ، په علم یې کښېناوه ، تحصیل یې کړ او په طاعت او عبادت جدوجهد وکړ ، اما پس له هغه یې چه څه نقد په لاس راغی سمرقند ته په سوداګری د اسونو روان شه دوه اسونه یې واخیستل هندوستان ته روان شه ، په موضع د کالنجر ورغی هورته یې اتفاق د صحبت د ملا سلیمان سره پېښ شه الخ .

د تاریخ مرصع نثر دخوشحال د سبك پشان دی او په دغه سلسله پوری اړه لري ، نسبتاً ساده او روان دی ، او د هغه وخت په اثرو کښې به قوی او لمړی درجه نثر ګڼل کېږي .

د تاریخ مرصع دری نسخې د لندن په موزیم کښې شته یوه نسخه یې (۷۶۵) مخه ده چه په ۱۲۷۲ ه کښې لیکل شوې ده ، د تاریخ مرصع په اووم دفتر کښې د پښتنو روحانیونو سوانح هم بیان شوی دی ،

---

(۱) یوه نسخه یې په کابل کښې د « افغانی نویس » سره شته .

علیخان شنوا بلبل اوپو نامتو ادیب دی د افضل خان زوی اوه خوشحال خان کړوسی کیږی، علیخان په پښتو کښي پوه پوه کی قیمتی اوخوندور دیوان لری، مضامین یې اکثر عشقی اوتصوفی دی ځینې اخلاقی اواجتماعی اشعار هم په کښې پیدا کیږی. علیخان یو علم سړی ووده په دا نکښې د ہر علمی اصطلاحات شته، دی په خپل تېر کښي په شهرت خاوندی اود ہرو روستني شاعران یې دا اشعارو ستاینه کوی، شمس الدین کاکړ وایی،

دعلیخان په رنګین شعر که خبر شې — هر غزل یې دی تنها د یوان د شعر

ده چه وخت دېلار ترمرګ ګـ وروسته دخټکو مشری هم کړیده اوبیا له وطنه جلاشوی اومهاجر شوی دی، له دیوانه یې معلومیږی چه تر (۱۱۸۰ هـ) پوری ژوندی و، علیخان ښه خوږ اوساده کلام لری اشعار یې غالبا د رحمان په عشقی مکتب پوری اړه لری دا څو بیته دده دی،

چه د قام بیهوده نه ګوری بې سوده — زورور دی په خا نانو حساب نه دی
نه بیا ئی یې نیازه چه داهسی بې پرا یې — هردی شومه څه خرمی خبر په حال اره

څه خوزاشه نن دعشق دمړو په محلبو — ور ته وا یه ای د هجر تیغ و ژلبو
چه دعشق دځنـکندن پیالی مونوش کړی — شهید ګی مو مبارك شه خدای بښلیو

کاظم خان شیدا،

حافظ رحمت خان
دپښتو دادب تاریخ - ۸۷ مخ

د علیخان وړور دی، دخوشحال خان په کورنی کښي د ناز کخیالی اوتخیل پیشوا او دچکك ادبی مقام څښتن بلل کیږی، ده خپل شعر په د برو ښکرو او رنګا رنګ خیالونو ښایسته کړی، دخیال په دام کښي یې دهوا مرغان و نیول، د پېغلو سره و چغېد، د ښکلو تیا نو پشان دادت په جګو څو کو والوت، هرغزل او هر شعر یې ته به وایې دښا پیریو دملك تصویر دی په تشبیها تو او استعاراتو کښي طوفان کوی، د کلام په نزاکت

او لطافت کښې ډېر مهارت لري ځکه ورته ادبي خلق د حميد بابا د ناز کخيالۍ د مکتب ملګري وايي، شيدا د عشق د دنيا سره کار لري، د عشق ګرمي او حرارت غواړي او له بې سوزه ژوندنه بيزار دی. شيدا د يو پر جوش ديوان (۱) خاوند دی ده هم لکه د خپل نيکه اشرفخان له وطنه لېرې ډېرې شپې له دردوغم سره تيرې کړې دي، تر (۱۱۹۱ه) پورې ژوندی و او بيا په هند کښې مړ شوی دی. کاظم خان يو باهمته پښتون و، او لوړهمتي يې له دې بيتو څخه معلومېږي .

سوال مې خوی له درافشانه ابره نه دی　　صدف ورانه خپله خوله کړه په غوښتلو

د آفتاب په کمندنه خېژم آسمان ته　　نه زدم بار لکه شبنم په دوش د ګلو

او س يې دا يو غزل وارلئ :

روغ به نه شم بې وصاله راشه کښېنه　　شه خبر زما له حاله راشه کښېنه

آخر کړی دی قرار م سر شتانو　　د وحشت په خوی غزاله راشه کښېنه

په مراد د د عند ليب بې وفا ګله　　جلوه ګر شوې پس له کاله راشه کښېنه

زه آرام لکه بسمل په پرهار مومم　　له تا نه غواړم د سما له راشه کښېنه

تل په دا خمو ابرو په شهلا سترګو　　د خپل يار شام و هلاله راشه کښېنه

چه ايام کړو سره ياد د بې غمی　　يو ساعت زما همسا له راشه کښېنه

ناز کي د يار د طبع کړه موزونه

ای شيدا ناز کخياله راشه کښېنه

د شيدا په شعر کښې د فارسي ژبې اثر هم په معنی او هم په الفاظو او کلماتو کښې نسبتاً زيات ليدل کېږي .

(۱) د دې ديوان هغه نسخه چه د شيدا په خپل مهر وه در اورتي ګوتوله په لاهور کښې ورغلې وه او په برټش موزيم کښې خوندي ده ، يوه نسخه يې چه په (۱۱۹۱) کښې ليکل شوې ده ، د اسلامی کالج په لايبريري کښې شته .

خوشحالخان شهيد، د سعدالله زوی او د افضل خان نمسی دی ، د پښتو ژبې شاعر او اديب و ده څه وخت د ختکو مشري هم کړې ده ، يا د احمد شاه بابا د لښکر سره د مرهټانو په جنګ کښې شهيد شو د ا بيت د ده دی :

تمام تن مې وچ لرګی شور ګټ مې تارور باندې پريوت

ذير و بم آواز ترې خېژی هيڅ حاجت د رباب نــه شته

د حافظ رحمتخان کورنۍ

لکه چه څرګنده ده په پښتو کښې داسې ډېرې کورنۍ تېرې شوې دي چه هغوی د پښتو ژبې ادب ته ډېر خدمت کړی او لوی نوم يې پرې ايښی دی لکه د پير روښان اخون درويزه او خوشحال خان کورنۍ ، په دې ډول د حافظ رحمتخان کورنۍ هم د دوو لسمې پېړۍ يوه علمي او ادبي کورنۍ ده . چه د پښتو په لار کښې يې کوششونه کړي دي نو ځکه دا کورنۍ هم و روسته ښودل غواړو .

حافظ رحمتخان : د شاه عالم خان زوی دی . دوی په اصل کښې د قندهار د ښو راوك بړيڅان دي مګر په هند کښې يې استوګنه درلوده او دې هلته د روهيل کنډ حکمران و . حافظ

رحمت‌خان داحمد شاه‌بابا معاصردی له‌هغه‌سره یې‌په‌هند کښې‌دېر کو مکونه کړی دی اودهغه رښتین ملګری‌و . دی‌بیا په (۱۱۸۸ه) کال په‌یوه‌جنګ کښې شهید اوپه (بریلی) کښې ښخ شو . حافظ رحمت‌خان یوعالم دیندار ، ادیب‌شاعر مورخ اولیکوال و . وایی چه‌ده‌یوه لویه کتابخانه‌درلوده چه‌اکثر کتابونه‌یې‌پښتو وو . ده‌دپښتو او فارسی اشعار ویودیوان هم‌لاره . دار مستتر وایی «چه‌ماته‌په‌رامپور کښې‌یوه پښتانه دپښتو اشعارو یوه‌مجموعه را کړه چه‌دحافظ رحمت‌خان اونورو پښتنو سردارانو اشعارپه‌کښې وو اودغه مجموعه اوس‌دبرتش په‌موزیم کښې‌خوندی ده» دحافظ رحمت‌خان یومخمس دعبد القادر ختك‌په‌یو قلمی دیوانکښې هم‌لیدل‌شوی‌دی‌چه‌دغه دیوان‌هم دبرطانیه په‌موزیم کښې دی ده‌په‌تاریخ کښې هم‌دوه کتابونه لیکلی‌دی - ۱- تواریخ رحمت‌خانی ۲- خلاصة الانساب (۱) دادواړه کتابونه په‌فارسی دی اودپښتنو تاریخی احوال‌په کښې بیان شوی دی .

نواب محبت‌خان : دحافظ‌رحمت‌خان‌زوی‌دی ، یوعالم سړی‌و ، په‌عربی ، اردو ، فارسی اوپښتو ژبو کښې‌یې اشعار درلودل ، وایی‌چه‌په سنسکریت هم‌پوهېده اوپه فارسی کښې هم‌ځینی تالیفات لری . ده‌په‌پښتو کښې‌په (۱۲۲۱ه) د «ریاض‌المحبت» په نامه‌یوخورامهم کتاب لیکلی‌دی . دا کتاب دپښتو یومهم لغت‌دی اودافعالو ګردانونه هم اری (۲) راورتی انګریز لیکلی‌دی چه‌دا کتاب‌دپښتو‌یو لغوی‌او ګرامری کتاب‌دی‌لمړی باب‌یې دپښتو افعالو تصریفات دی ، دوهم‌برخه یې پښتولغات دی چه‌معانی یې‌په فارسی لیکل شوی‌دی محبت‌خان په (۱۲۲۵ه) کښې‌وفات شوی دی .

الله‌یار خان : داسړی دحافظ‌رحمت‌خان‌زوی دی . وایی‌چه‌ده‌هم په (۱۲۲۸ه) دپښتو یولغت لیکلی دی‌چه «عجایب اللغات» نومیږی‌دا کتاب‌دراورتی ګوتوته ورغلی واو نسخه یې‌په برتش موزیم کښې موجوده‌ده‌دې کتاب په‌مقدمه کښې‌دپښتوځینې قواعدهم شته‌وایی (۳) چه‌دا کتاب دپښتو ، هندوستانی فارسی اوعربی لغاتو مجموعه‌ده . الله‌یار خان په (۱۲۴۸ه) کال وفات شوی دی .

نواب مستجاب خان : دحافظ رحمت‌خان زوی‌دی دخپل پلار پشان‌عالم اوپوه‌سړی‌و په‌عربی پارسو اوپښتو کښې لیکوال اومورخ دی .

ده د «ګلستان رحمت» په‌نامه یوتاریخی‌کتاب‌لیکلی‌دی چه‌دخپل‌پلاردژوندانه‌اودهند دپښتنو حالات یې‌په‌کښې بیان کړی دی . وایی‌چه‌دی دپښتو شاعرهم‌و .

سعادت یار : دحافظ رحمت‌خان نمسی‌دی . دپلار نوم‌یې‌محمد یاردی‌هم‌لیکو نکی اومورخ دی‌د (۱۲۴۹ه) په‌حدودد کښې یې‌د «ګل رحمت» په‌نامه په‌فارسی ژبه‌د بړیڅو دکورنۍ اودهند دپښتنو په‌حالاتو کښې یو کتاب لیکلی‌دی .

نیازاحمدهوش : داسړی هم‌ددې کورنۍ یور مورخ لیکوال دی دحافظ رحمت خان کړوسی‌و ده‌یرتالیفات لری ، دپښتنوپه تاریخ کښې‌یې «دروهیل کنډ» تاریخ کښلی دی‌د (۱۲۵۰ه) په‌حدود کښې ژوندی و .

---

(۱) ددې کتاب یوه‌نسخه په‌پښتو ټولنه کښې‌شته (۲) د۱۳۲۲ کالنۍ مخ ۱۶۹ ،
(۳) فهرست بلومهارت

نومعلومه شوه چه حافظ رحمت خان اودده کورنۍ هم دپښتو ژبې په خدمت کښې پوره برخه لري ، دوی اکثره دپښتو ژبې شاعران اوادیبان وو ،

په تیره دنواب محبت خان ریاض المحبت اوداللّٰه یارخان «عجایب اللغات» چه دپښتو اومړنی قاموسونه دي په پښتو کښې دېر قیمتي اوغوره آثار ګڼل کیږي اودادیوژبې دژوندانه دپاره پوستر خدمت دي .

(ددې دورې نور شاعران او لیکوال)

امیرمحمد انصاری (۱) : داسړی تقریباً د(۱۲۰۰ﻫ) په حدودو دهند په (کلکته) کښې اوسېده پلاریې میرمحمد نومېده . ده دسعدي ګلستان په (۱۲۲۷ﻫ) کال په دغه ځای کښې په پښتو نثر ترجمه کړی دی ، ددې پښتو ګلستان یوه نسخه چه (۱۲۹) پاڼې ده ، دلندن په موزیم کښې شته ده دکتاب دسر یوخوجملې دادي (همه واړه ثنا وصفت او ګل احسان ومنت هغه اوی قادر څښتن تعالی لره چه طاعت یې سبب دقربت دی ، اودده په شکر کښې زیاتې دنعمت - هره یوه ساه چه په ننګته درومې اوږدو ونې دحیات ده اوهر ګله چه په پورته راشي خوشحالو ونی دذات یعنی دځان ده پس په هره یوه سا کښې دوه نعمتونه موجود دي او په هر نعمت یې شکر واجب) ددې سړی نور حالات ښه نه دي معلوم ، مګرویلای شوچه دهغه ترجمه یې ښه اوغوره ده اودی دپښتو په ترجمه کونکو اونثر لیکو نکو کښې ښه درجه لري .

عبدالکریم کاکړ ، دقندهار له عالمانو څخه و ، په عربي علوموکښې یې مهارت درلود دپښتو ژبې شاعر ګڼل کیږي ځکه چه عربي عین العلم یې د «زین العلم» په نامه یو کال له مرګه وړاندې په (۱۲۳٤ﻫ) کښې په پښتو نظم رااړولی دی ، دی پرته له دغه کتاب نه نوری بدلې هم لري دا بېتو نه دده دي :

د ښه خوی ګټه ده ډېره	له ګټلو تر اند تېره
هغه خوك چه اخلاقي وی	د هغه نوم په باقي وي
د اسلام خو ښه اخلاق دي	چه په درست ادیانو طاق دي
په خو یو انسان انسان دی	که نه ، دی خاتش حیوان دی

محمود رفیق ، دپښتو ژبې شاعراوپه عربي اوهندي ژبو پوه و ، د (۱۱۸۵ﻫ) په شاوخوا کښې یې دعلم تجوید په بیان کښې یو کتاب په لنډه پښتو مثنوی له هندي نه ترجمه کړی دی دکلام نمونه یې په اول جلد پښتانه شعرا کښې راغلی ده .

دا ایو ری حافظ : الپوری دسوات دریاست دکانړاوغوربند په علاقه کښې یو کلی دی ، حافظ ددغه کلي و . حافظ که څه هم په سترګو معذورو مګر دپښتو ژبې یو مشهور شاعر تېرې وخوت ، ده د (۱۲۰۰ﻫ) په شاوخوا کښې ژوند کاوه اودشاه زمان تروخته پورې ژوندی و ، له حافظ څخه یو ښه دیوان (۲) یادګار پاتې دی دا دیوان پند او نصیحت دتوحید بیان او ځینې عشقي او تصوفي برخې لري ، دحافظ ژوند هم لکه درحمان بابا صوفیانه اود ګوشه ګیرۍ ژوندو ، دې دمعنی په لحاظ درحمان بابا دروحاني او الهامي دبستان پیرو دی مګر دلفظه په لحاظ ځانله طرز لري ځکه ده په اوږدو بحرو کښې اکثر

---

(۱) فهرست بلومهارت .   (۲) دیوان یې په پېښور کښې چاپ شوی دی .

اشعار ویلی دی اشعار یې خوندور اوله جوشه ډکدی، حافظ په عوامو کښې هم ښه شهرت لری او اشعار یې دخلقو په یاددی هو! فارسی اوعربی کلمات ئې په شعر کښې ډیر لیدل کیږی مگر سره ددی یې هم روانی او سلاست له لاسه نه دی ورکړی، دا بیتونه یې ولولی .

برګک میوه می توی شو دپیری خزان لغړ کړم ... تېر لکه پرښنا شوې دځوانۍ اردی بهشته

سود سو دا هغه کاچه بازار له بها یو سی ... ته په دست خالی په بازار کښې ولړ باخه شته

عشق: زه نایب یم دمجنون په عاشقۍ کښې ... خلیفه دقار ون نه یم چه مال غوا ړم

پند: خوی دچار پایانو کړې جوسه دی دسړ و ده ... شین ډ کی چه وینی له ګړ نګه پسی رغړی

٢٢ قاسم علی افریدی: په اصل اپریدی آدم خیل دی، ده دی کورنی داورنګ زیب په زمانه کښې هندته تللی وه اودی هم هلته په فرخ آباد کښې زیږېدلی دی، راورټی لیکلی دی چه قاسم علی په عربی، تورکی، پارسی، کشمیری اوهندی ژبو پوهده او انګریزی یې هم لږه زده وه انګریزان دده په ژوندانه هندته راغلی دی لکه چه وایی :

نصارا په هندوستان حکومت کاندی ... چیرته ولاړ هغه ځوانان شمشیر ننګی

دقاسم علی پوقلمی دیوان چه ایدل شویدی تر پنځه زره بیته رسیږی، قصیدې او چار بیتې هم لری او په (١٢٣١هـ) کښې تمام شویدی. دده اشعار په عشقی، اخلاقی او تصوفی خواو کښې ویل شویدی، دی پوخ او متین کلام لری ده په پو شعر کښې ځینې پخوانی شاعران یاد کړیدی او ځان دهغو دپښتو خاوری ګڼی دابیت دده دی :

که چغار دعندلیب پشان کړم ... افریدی یم په ګلذار دتو روز لنو

قاسم علی پو کلیات (١) لری چه په پنځو کتابو شامل دی ١ - تزك افریدی - په دی کښې یې په فارسی دخپل خاندان حال لیکلی دی ٢ - دیوان افریدی په پښتو ژبه ٣ - دیوان افریدی په اردو ژبه ٤ - قصاید افریدی په فارسی او پښتو کښې دخومد حیو مجموعه ده ورسره په پښتو یوه خوابنامه هم شته ٥ - فرهنګ افریدی په دی فرهنګ کښې دفارسی مصدرونو اولغاتو په مقابل کښې په پښتو، اردو، کشمیری او انګریزی مرادف لیکل شویدی داسی معلومیږی چه دا فرهنګ په خپل وخت کښې یوی جوړی فرهنګ و .

٢٣ ملا فرح الدین: په اصل کښې عرب دی چه په قندهار کښې اوسېده چه بیا په (١٢٤١هـ) کال همدغلته وفات شو، دی دمیا فقیرالله صاحب مریدو، ډیر شاګردان او مریدان یې درلودل، زاهد، عالم او پرهیز ګار سړی و، دی په اخلاقو او تصوف کښې د «تعدادالکبایر» په نامه یو کتاب لری، چه دپښتو په لنډ بحر یوه مثنوی ده اوداهغه سبك دی چه له پخوا څخه دمذهبی آثارو دپاره رواج شویدی یو دوه بیته یې دادی :

شفقت پر مسلمان کړه ... له هر چا سره احسان کړه

په شادی دده ښادمن شه ... هم په غم دده غمجن شه

خواجه رزق الله : داسړی دپښتو دملی شاعرانو په ډله کښې دریږی، ډیری چستې او خوږی چار بیتې لری، په شعر کښې یې نازکخیالی هم شته، دننګرهار دچپرهار په (کلاشیخ)

---

(١) ددې کلیات یوه نسخه چه په سنه (١٢٣٠هـ) کښې لیکل شوېده او پخپله دمنصف مهر ونه هم پرې لګېدلی دی، دپېښور داسلامی کالج په کتابخانه کښې موجود ده

نومی کلی کښې زېږېدلی دی، رزق الله یو ګرزند سړی و، دهند، کشمیر، قندهار او بخارا سفرونه یې کړېدی وایي چه دیوان یې درلود (۲) مګر نسخې یې کمې دی، ده عشقي او وطني اشعار ویلي دي، شعر یې پوخ او استادانه دی، دوطن په یاد کښې وایي!

خوار غریب او بې نوا وی خو وطنه ستا په خوا وی

د پښتو او غیرت په خوا کښې هم ښه احساسات لري وایي:

د بلا غشي می خېژی له پښتو زه خواجه رزق الله نه پرېږدم پښتو

چه خبر شوم له حملی د کم غلیمه دغیرت خولې می خاځي له و پښتو

عبدالعظیم رانیزی: دسوات دسردرویو خوږژبی شاعر دی، په (۱۱۶۷ھ) کښې پیدا او تر (۱۲۵۳ھ) پورې ژوندی و، دعظیم استوګنه دپېښور په «برتا کال» کښې وچه ددښمنانو دلاسه جلاوطن شوی و، ده دخپل وخت مروج علوم لوستلي وو او پوعالم سړی و، د طریقې په سلسله کښې هم داخل او دکونړ د«مهربانصاحب» مرید و هغه وخت چه ده دخپلو ووځلمو زامنو دمرګ غشي په زړه وخوړ، نو له هغه درده دده دشعر چینه راوخوټېده او پس له هغه یې په خوږو خوږو او پرسوزو اشعارو لاس پورې کړ چه اوس ورنه یو وړوکی دیوان یادګار پاته دی. دی ساده او روان شعر لري په عشق، سلوك، پند او نصیحت او دزامنو په بیلتون کښې یې ویل کړی دي، رحمان بابا ته ډېر عقیده لري او دهغه دادبي مکتب پیروی یې کړې ده دی یو تنقیدي نظر هم لري لکه چه وایي:

که ته پرې یې تا به وړ که که څه ور کړی ملایان کوی په چرګ یا حلوا صلاح

هرسړی کړی رعایت دزور ورو باری قه کړی دعا جزو رعایت څوك

داو ښکو په تصویر کښې وایي:

دادرنه دي چه په مخ زما بهېږی دا زما د سپینو او ښو سلسله ده

امام الدین: د (۱۲۰۰ھ) په حدودو کښې ژوندی و، یو قصه یې د«جمجمه» په نامه نظم کړېده داقصه یو خیالي داستان دی چه لیکونکی یې دقصه کونکو په ډله کښې حسابېږی داقصه په لنډ بحر کښې یوه پښتو مثنوی ده.

ملاحسن اسحق زی: داسړی یو ښه پرسوز شاعر و، دقندهار په (تلوکان) نومی کلی کښې وزېږېد، دعلومو دتحصیل نه وروسته پرې یو نوی حالت راغې، دعشق او مینې په دنیا کښې داخل او دغه جذبات یې دشعر په لباس کښې ښکاره کړل، دده اشعار دده د سوی او دردمن زړه کیترې او له سوز او ګدازه ډك دی او دقلندر او حمید د مکتب سره نژدی دی. دی په پښتو کښې یو کامل دیوان لري، نور تالیفات یې هم کړی دی، یوه رباعی یې داده.

یاره چه ته یې په هغه لوری غم خو دنوی ښادی دی او ری

دمخ ربښنا دې یو وار شکاره که چه ښه جمال دی خواران وګوری

بل ځای وایي:

دروغو زړو نو ژړا مجال ده په ژړا ژاړی وېشتلی زړونه

ملاحسن په (۱۲۴۵ھ) کښې وفات شوی دی.

(۲) اوربدلی می دی چه دچیره دبارانډي داسلام نومی سړی سره یې دیوان شته.

صالح محمد داوی : د قندهار یو پرهیزگار عالم دی، د میا نور محمد (پوټی میا) مرید او د ملا حسن معاصر و،ده یو دیوان هم دراود چه اکثره د رسول الله (ص) د نعت او حمد بیان دی.

کود یزی : د پښتو یو شاعر دی چه د تیمورشاه سدوزی په عصر کښی ژوندی و او د «جلات او محبوبا» قصه ئی په (۱۱۸۸ ھ) د پښتو په لنډه مثنوی نظم کړیده د احمد شاه په مرګ وایی :

دور تیر د شاه دران شو   درست پښتون یی په ارمان شو

ملا ولیداد کاکړ : یو عالم او شاعر سړی ؤ چه په قندهار کښی اوسیده په (۱۲۲۴ ھ) کال ئی د (زین الحلم) په نامه د پښتو په لنډه مثنوی یو کتاب لیکلی دی چه د عربی عین العلم ترجمه ده او مضامین ئی دینی او اخلاقی دی وایی :

فرض د علم زده کول دی   ضرور ری ئی هم او ستل دی

شیخ احمد : د لغمان د زیارت په کلی کښی اوسیده. بیا د تیمور شاه په عصر کښی وفات شو؛ دی په پښتو ژبه کښی په ملی وزن ښه خواږه اشعار لری وایی چه د قرآن عظیم تفسیر ئی هم په پښتو نظم کړیؤ مګر اوس نه پیدا کیږی د یوی بدلی یو دوه بندئی دادی :

کمیس ئی شین اغوستی شنه لښکه کوتره ګرځی   په شنه جلګه راغله له یار سره او تره کرځی
دخندا د که خوله داښکلی نازپروره ګرځی   یوئی شین خال دی، ننداری ئی د جبین کړمه
زه شین طوطی یم دتیرا په شنو ښو کمر و ګرځم   په شنو ښو دسبا د حسن د لا وره ګرځم
کله چمن کښی کله هسک په دیږ نښتر و ګرځم   شینکی تو کیږی سیل بیا د شنه او بین کړمه

رحمت داوی : له قندهاره کشمیر ته تللی و او هلته د سردار عبدالله خان سره نوکر ؤ، ده ژوند تر (۱۲۱۰ ھ) پوری معلوم دی د پښتو ژبی په ښو شاعرانو کښی حساب بیږی، وائی چه د شعر دیوان ئی دراود مګرور ک دی د لیلی او د مجنون کتاب ئی د شله زمان په وخت د هغه په نامه د پښتو په لنډه مثنوی نظم کړی دی دا کتاب د نظامی ګنجوی د لیلی او مجنون ترجمه ده او په دی بیتو شروع شوی دی :

غمو ملک رابانذی تنګ شو   زړه می ځکه د آهنګ کړ
چه پښتو لیلی مجنون کړم   ښائی غم له زړه بیرون کړم
سلطنت د شاه زمان دی   دی خاقان ابن الخاقان دی
پلار نیکه ئی پاد شاهان وو   دو په تاج دهر افغان وو
شکر شکر شاه زمان   غنیمت دی دا زمان

میا نعیم متی زی : په کام خلیل مهمند دی، په نهم پښت شیخ متی (کلات بابا) ته رسیږی نیکو نه ئی تول لیکو نکی، شاعران او عالمان تیر شوی دی په پېښور کښی زیږیدلی او لوی شوی دی له یوه بیته ئی د شاه زمان هم عصری معلومیږی خو خپل دیوان ئی په (۱۲۳۰ ھ) کښی ختم کړی دی دی بیا قندهار ته ولاړ چه اولاده ئی تر هوسه هلته اوسیږی، دده اشعار عشقی او توصیفی دی او د رحمان بابا په مکتب پوری اړه لری. دا بیتو نه دده دی.

زه مین ستا په دیدار نه یم نوخه یم   دوصال دی طلبګار نه یم نوخه یم
ستا دسرو لبو له خیاله داغ په زړه کښی   رنګ په وینو لاله زار نه یم نوخه یم
په ژړامی هیڅ پروا دښکلیو نشی   په باران د باغ ګلو نه شی سمسورلا

عبد النبي بيتني : د ۱۳ پېړۍ په اولو وختو کښې ئې ژوند کاوه دقندهار (دذاکر) په کلي کښې اوسېده . يوعارف اونيك سړی و داشعارو يوديوان ئې درلود اودرحمان بابا له پيروانو څخه دی دمتصوفينو شاعرانو په ډله کښې درېږي په عشق کښې ئې دتصوف پاخه اصطلاحات ليدل کېږي لکه چه وايي :

چه مي خپله هستي ورکه کړه په عشق کښې — دعشق بوی مي نمايان له پوست وهډه
راشه وګوره دناسوت له سرايه کډه — بيا پسته شها وګوره رده بډه
بل ځای وايي : ردوهه له ملنګانو سره رازګا — په محراب کښې له زهادو دی همدم

ملا زبردست کاکړ ! يوعالم اوپرهيزګار سړی و اودقندهار په ښار وخوا کښې اوسېده ، ده په (۱۲۲۶هـ) کښې دپښتو په نظم «روضة النعيم» کتاب ليکلی دی ، مضامين ئې ديني اومذهبي دي ، ددې کتاب شعر دنثر و پښتو مثنوی ده ، لکه چه وايي :

څوك چه ظلم پرچا ګړي — ګله ظلم څوك پرده ګړي
چه بد نه کړي بدنه مومي — نيکان کله بدي مومي

ګل محمد : په قام نورزی دی ، دملمند په غاړو په (مالګيز) نومي کلي کښې اوسېده دشاه زمان ترعصره ژوندی و ، دی دعشقي اشعارو يو ديوان لري په طالب العلمي کښې عاشق شوی او بيا شاعر شوی دی ، عاشقانه احساسات يې ډير تيز دي درحمان او پير محمد دسلسلي تابع دی دا رباعي دده ده :

مسافر راغلم سبا به ځمه — سير دګلانو دبهار کړمه
طبعه مي خدای کړه دبلبلانو — تل په سرو ګلوناري وهمه

ديار دورانيدو په وخت کښې وايي :

آزماروح روانه له ما مه ځه — زمازړه زما چشمانه له ما مه ځه

معين الدين : داسړی د (۱۲۵۶هـ) دوختو شاعر دی چه د پښور د (چارسدی) په ښار وخوا کښې يې استوګنه کوله . ده په دغه پورته کال کښې د «عذرا وامق» قصه له فارسي څخه په پښتو ترجمه کړې ده ، دا کتاب (۹۳) مخه دی او يوه نسخه يې دلندن په موزيم کښې شته (۱) د کتاب پيل :

دا آغاز مي په نامه دپاك خالق دی — چه په عشق يې دعذرا سوی وامق دی
شفي مانړی يې په هوا کړی آويزان دی — يو دبل په سرولاړي لاندي باندي
چه قدرت يې دمخلوق په بهبود راغی — له پردي دعدم ځکه وجود راغی

معين الدين په پښتو کښې يوديوان هم درلود . ځکه چه دده ددېوان (۵۰) مخه (حسيب ګل) (۲) په خپل بياض کښې انتخاب کړي دی .

عبدالرسول : دقندهار په (ماشور) نومي کلي کښې زېږيدلی دی په خته نورزی او تيمور شاه په وخت کښې ژوندی و . دی دزلميتوب په وخت کښې کشمير ته ولاړ او هلته اوسېده ده دخپل سفر دحالاتو په باب کښې يوه (سفرنامه) ليکلې ده بل کتاب ئې (آزادنامه) نومېږي کوم وخت چه آزادخان دکشمير حاکم ، له تيمورشاه نه باغي شو او په منځ کښې يې جګړې وشوې نو ده په دې

(۱) فهرست بلومهارت (۲) دحسيب ګل بيان به وروسته راشي .

باره کښې دغه رساله ولیکله عبدالرسول په اردو او کشمیری ژبو لیز پوهیده . په پښتو کښې یو دوان (۳) هم لری ، عشقی او تصوفی اشعار یې ویلی دی د ده د اشعارو نمونه په دوهم جلد پښتانه شعرا کښې راغلی ده .

مطیع الله : په کام پیر خیل دی دا باسیند په دې غاړو او سیده د شجاع الملک تر وخته (۱۲۵۰ هـ) پوری یې ژوند معلوم دی مطیع الله دعشق او مینې په اور ستی و د پر سوز ناک او غمجن اشعار یې ویلی دی ، اشعار خوندور او سلیس دی دی رحمان بابا عقیدتمن او دهغه دعشقی او تصوفی مکتب شاګرد دی د شعر یو دیوان (٤) یې یادګار پری اینې دی ده د پخوانو مشهورو شاعرانو په پیروی کښې خوازه شعرونه ویلی دی ، ده په دیوان کښې اخلاقی ، اجتماعی مناجات . مدح مرثیه او ځینې تاریخی مضامین هم شته خیل دیوان د مهر وبانو دیاره یوه تحفه بولی . مطیع الله په یو ځای کښې دعمل او کار تبلیغ په خومره شه صورت کوی .

په فصو مطلب مونه نشی پسی پاځه ‌‌‌ له ګفتاره چا کردار مونه لی نه دی

مطیع الله ښه چستی غزلی هم لری یو څو بیته یې دادی :

مینه دخوبانو نام ننګ لیری کوی ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ تش دیدن دینکلیو دزړه زنګ لری کوی

ما په خوب کښې ځان ملنګ لیدلی دی ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ دزړه رخت می په عشق رنګ لیدلی دی

اوس له ویری په کوځه ورتللی نشم ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ مادمستو ستر ګو جنګ لیدلی دی

شمس الدین کاکړ : دقندهار په کلچا آباد کښې زوکړی او اوی شوی دی د سوز او درد خاوند و د یره موده ئې له وطنه بهر په هند کښې تیره کړی ده د وطن په یادونې خوازه خوازه اشعار ویلی دی ، شمس الدین دخپلو اشعارو دیوان په (۱۲۳۸ هـ) کښې ختم کړی دی ، دده اشعار عشقی او تصوفی دی او شعری صنایع هم لری ، شمس الدین د (سراج الموتی) په نامه یو بل کتاب هم کښلی دی چه د پښتو په نیم منظوم نثر دی او دفقهی او دینی مسئلو بیان کوی داریاعی یې ولولی :

دخدای دپاره زما حبیبه ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ در نځو رانو درنځ طبیبه

زیات می ترحده دهجر رنځ شو ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ لیز خبر و اخله له ما غریبه

ګل محمد کاکړ : دقندهار یو عالم او زاهد سړی و د (شمس العابدین) په نامه ئې په پښتو کښې یو کتاب لیکلی دی ، اخلاقی او متصوف شاعر دی په پښتو کښې ځینې بدلی هم لری دا بیت دده دی :

که شیدا نه یم دلبره راته وایه ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ دا داو ښو دریابونه دی پر څه ؟

ملاجمعه بارکزی : دقندهار د (زوړ ماشور) په کلی کښې اوسیده ، یو پرهیز ګار او دیندار سړی و ، یو دیوان ورنه یادګار پاته شوی دی ، اشعار ئې عشقی او صوفیانه دی د رحمان بابا په مکتب پوری اړه لری میرزا حنان وایی چه دی په شاعری کښې استاد دی ملاجمعه په (۱۲۵۹ هـ) کال چه حج ته تللی و په مکه شریفه کښې وفات او هلته ښخ دی ، دا بیتونه دده دی :

که دی واغوتی د ګلو کړی نسیم ئی ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ پری ناری دی د بلبلو کړی نسیم ئی

که دی پوری د زړه وینی د مینو ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ د خوبانو په منګلو کړی نسیم ئی

---

(۳) په قندهار کښې دعبدالشکور رشاد سره ئې یوه قلمی نسخه شته (٤) یوه قلمی نسخه ئې په پښتو ټولنه کښې شته .

عزیزخان رنړاخیل : عزیزخان دسدوزو دپاچاهی په آخر کښې ژوندی اود هرات په ملی جنګو کښې چه دشاهزاده کامران اووزیر یارمحمد خان په مشری سره کېدل : شامل ؤ دی دپښتونو رزمی شاعردی ، چه ددغی جګړی تاریخ ئی په نظم لیکلی دی ، په شعر کښې یې دتوریالیتوب اومیړانی احساسات ښکاره ګندی لکه چه وایی :

ښکلی دی بیا آسمانه سری دی	پاس په هرات دوېر ناری دی
یار محمد ږغ کړ په لښکرباندی	میدان یې اور کړ په غجربا ندی
کامران وېراشه یارمحمده وروره	ته ئی په ځان زمونږ له ښېله کوره
مونږ ته یا فتحه یا کفن بو یه	ورځ ده ، ساتنه دوطن بویه

سپینه . دایوه پښتنه میرمن ده چه دکامران شهزاده په وخت دهرات په شاوخوا کښې اوسېده دنورمحمدالکوزی اوراودپښتو شاعره وه: هغه وخت چه ایرانیانو په (۱۲۵۵ه) هرات کلابند کړ اودهرات پښتنو دمیړانی مقابله وکړه اوهرات ئی په توره ټینګ وساته نودې پښتنی دغه واقعات یعنی دهرات دکلابندی حال اودپښتنو توره اومیړانه ټول په نظم کړل اویوه جنګی قصه یې ولیکله چه له کلماتو او اشعارو ښکاره یې د پښتنو جنګی روح اوجوش ښه ښکاره ګندیږی ددغی قصی یوڅو بیته دادی .

دپښتنو توری به تل ځلیدی	ددښمن سترګی له بریښنا وېرېدی
دوی وومېړونه پښتانه توریالی	پرننګه ټینګ وو دوطن ننګیالی
دهرات خواوه له غلیمه خالی	دلته خپره وه هو سایی خوشحالی

ددی دوری هغه شاعران چه د کلام نمونی ئی نه دی لیدل شوی

کریم خان : قاسم علی په یوه قصیده کښې دشاعرانو په ډله کښې راوړی دی لکه چه وایی ، (ګډ نواب محبت خان که کریم خان و) مګرنور معلومات ئی نشته .

مهرعلی داسړی هم قاسم علی دشاعرانو په ډله کښې ذکر کړی دی وایی :
(مهرعلی ، عبدالقادر که سکندرو) نوربیته ئی نه لګی چه څوك و ؟

مشرف : داشاعر مونږ دعلیخان ختك له خوله پېژنو لکه چه وایی :

فضل دغفور په علیخان د شعرو شو	ګرچه شرف دی دمشرف و په تقریر کښی

له دې نه یو دمشرف شاعری اوبل ئی دتقریر ښه والی معلومیږی .

باقرشاه : دې شاعر یته دمطیع الله له قلمی دیوانه لګیږی ، هلته دیوغزل دپاسه ایکل شوی دی چه (دادباقر شاه دغزل عکس دی) نومعلومیږی چه دغه لیکونکی د باقرشاه غزل اواشعار لیدلی وو ،

انور : دمطیع الله معاصردی ، اوده ئی په یوه شعر کښې نوم اخستی دی .

قنبر : دی هم دمطیع الله له یادونی څخه پېژنو لکه چه وایی ،

دانور د قنبر شعر به باطل که	مطیع الله شکل رابع شه له نتاجه

عظیم : داشاعر دعبدالعظیم رانی زی همزمانه دی په خپله عبدالعظیم وایی :

بل عظیم دی په وطن د اشنغر کښې	په نامه کښې دی شریك له ما ګدایه
دهساز کړی دی په شمار یوڅو غزله	دی خواره په طالبانو کښې هر ځایه

فیض محمد : دعبدالقادر ختک دیوان په یوه نسخه کښې ددې شاعر یوغزل انتخاب شوی دی دغه نسخه دلندن په موزیم کښې موجوده ده او تقریباً د (۱۲۰۰ه) په حدودو کښې لیکل شوی ده، فقیر افضل ، دده یوغزل په دغه نسخه کښې انتخاب شوی دی .

نواب علی محمد خان : دده یوغزل په دغه نسخه کښې لیکل شوی دی ، دی د حافظ رحمت خان یو علمی اوادبی ملگری و ، او په (۱۱۶۲ه) کښې وفات شوی دی (۱)

مسکین : دا شاعر هم په دغه نسخه کښې یوغزل لری . دا څلور روستی شاعران ددې دوری شاعران دی مگر اشعار یې ندی لیدل شوی .

۴ دې دورې تاریخی کتابونه

محمودنامه : دحاجی میرویس او شاه محمود هوتک د جگړو په بیان کښې ریدی خان مهمند د شاه حسین په وخت دپښتو په نظم لیکلی ده .

پټه خزانه : محمد هوتک د شاه حسین په وخت د پښتو شاعرانو په حالاتو کښې په پښتو نثر لیکلی ده .

د محمد رسول هوتک بیاض : دا کتاب د محمد هوتک لاس ته راغلی و او په پټه خزانه کښې یې ډیر پښه معلومات ورڅخه رانقل کړی دی ددې بیاض لیکونکی محمد رسول هوتک یو یوه لیکوال و دژوندانه حال یې نور معلوم نه دی مگر د حاجی میرویس معاصر معلومیږی .

دپښتو نسب نامه : میاعمر صاحب د احمدشاه بابا په زمانه کښې دپښتو په نظم لیکلی ده .

تاریخ مرصع : ددې دورې یو مشهور ادبی شاهکار دی چه افضل خان ختک د پښتو په نثر لیکلی او د پښتنو تاریخ دی .

تذکرة الملوک : دا کتاب په پښتو ژبه د سدوزو په تاریخ کښې لیکل شوی دی په پښتو کښې یو ډیر قیمتی او غنیمت کتاب دی او غالباً د تالیف وخت یې د تیمور شاه زمانه ده ، مگر نسخې یې هیڅ نه پیدا کیږی مستر راورټی ته یې یوه نسخه په لاس ورغلې وه مگر معلومه نه ده چه د لندن په موزیم کښې به وی او که نه ؟ دا کتاب اته جلده او ۶۴۷ مخه و - دوه برخې واقعات یې هغه دی چه له احمدشاه څخه وروسته پیش شوی دی .

صولت افغانی : دا کتاب زرداد خان په (۱۱۸۷ه) دپښتو په تاریخ کښې لیکلی دی نور معلومات یې نه لرو (۱) ددې دورې نور تاریخی کتابونه چه د حافظ رحمت خان په کورنی پورې تعلق لری دادی : (خلاصة الانساب) د حافظ رحمت خان - گلستان رحمت . دمستجاب خان - گل رحمت دسعادت یار ، اوداسی نور .

تواریخ حافظ رحمت خان : دا کتاب پیر معظم شاه د حافظ رحمت خان په هدایت په (۱۱۸۱ه) کښې لیکلی دی ، دا کتاب د پښتنو د مهاجرتونو او جگړو او نورو حالاتو بیان کوی پیر معظم شاه د پیر محمد فاضل زوی و چه د پېښور د پیر سباک کلی مشر او د حافظ رحمت خان له نفر یو څخه و (۲)

---

(۱) د ۱۳۲۲ کالنی .

(۱) ددې کتاب یوه نسخه په خط کو کښې د محمد زمان خان سره موجوده ده .

(۲) فهرست بلو مهارت .

ددې دورې پښتانه پاچاهان

لکه چه معلومه شوه، د پښتو دادب دتاریخ په دې دوهمه دوره کښې هم ډېر مشهور پښتانه پادشاهان تیر شوی دی، چه د پښتو دادب سره یې مینه لرله او د دوی په توجه د پښتو ادب څه نه څه پرمخ تللی دی، نو دادی وروسته یا نیږی:

دهوتکو کورنۍ: ددولسمې هجری پېړۍ په سر کښې چه د پښتنو کومې کورنۍ پادشاهی کړی ده، هغه دهوتکو کورنۍ ده: دادا سی وخت و، چه یو طرف ته په ایران کښې د صفویانو پادشاهی وه او بل طرف ته په هند کښې کورګانیانو پاد شاهی کوله ایرانیانو د افغانستان غربی خواته لاسونه را اوږد کړی او ځینې ولایتونه یې نیولی وو، په دغه وخت کښې ګرګین نامی یوسړی دایران د پاچا له خوا په قندهار کښې والی و، دا سړی ډېر ظالم او بی تدبیره و، د پښتنو سره به یې ښه چلند نه کاوه نو پښتنو ته داحالت سخت وبرېښېد او د حاجی میرویس هوتك په مشری یې د ګرګین خان په خلاف د آزادی بیرغ پورته کړ ګرګین خان یې دخپلو پرلښکر سره ووژه او وطن یې ورنه آزاد کړ بیا پښتنو په (۱۱۲۱ﻫ) حاجی میرویس په خپله مشری ومانه. ده هم یو ملی حکومت جوړ کړ او په ښه صورت یې دا حکومت و چلاوه، تر هغه وخته چه دی په (۱۱۲۷ﻫ) کښې وفات شو نو ورور یې عبد العزیز پر ځای پادشاه شو، مګر بیا دحاجی میرویس زوی شاه محمود دخپل تره (۱) څخه حکومت واخست او په (۱۱۳۱ﻫ) کښې په تخت کښېناست. شاه محمود په خپل وخت کښې ایران ته لښکر کشی وکړه او د ایران مرکز اصفهان یې ونیو څه موده یې په ایران پاچاهی وکړه بیا چه دی مړ شو، نود کاکا زوی شاه اشرف یې پر ځای په (۱۱۳۸ﻫ) پاچا شو او تر (۱۱۴۲ﻫ) پورې هم هلته پاچا و، په دغه وخت کښې

حاجی میرویس
د پښتو دادب تاریخ ۹۸ مخ

---

(۱) په خزانه لیکی چه عبد العزیز د شپې د نارنج د قصر له بامه راولوېد او مړ شو، ویس له ده محمود پاچا شو،

شاه حسین د شاه محمود کشر ورور په قندهار کښې پاچاهي کوله، چه د ده پادشاهي له (۱۱۳۵ هـ) څخه تر (۱۱۵۰ هـ) پورې چلېدلې ده او تر ډېر جاته پورې وطنونه یې په لاس کښې وو بیا په (۱۱۵۱ هـ) کښې چه نادر شاه افشار قندهار ونیو دی یې مازندران ته جلاوطن کړ او یو کال پس بیا هم هلته وفات شو.

د پښتو پالنه: لکه چه معلومه ده د هوتکو په دوره کښې پښتو ته ښه توجه شوې ده. په دې وخت کښې ډېر پښتانه شاعران او ادیبان پالل شوي او روزل شوي دي، پښتانه شاعران به همېشه د دوی سره په جنګونو، کور او بهر ملګري وو، د دوی سپه سالاران هم اکثر د پښتو ژبې شاعران وو، د هوتکو کورنۍ د پښتنو د ملي روح د بیدارولو، د وطن د آزادۍ، علم او ادب او پښتو ژبې د پاره له نورو پښتنو پاچاهانو څخه زیات خدمت کړی دی، حاجي میر ویس د پښتو مین او شوقمن و، د رحمان بابا اشعارو ته یې زیاته عقیده درلوده او په سختو مسئلو کښې به یې ورته رجوع کوله. د دې کورنۍ ښځې هم لکه میرمن نازو او بی بی زینبه د پښتو شاعرانې وې شاید د اروح د میرمن نازو له خوږ و خوږ و اشعارو څخه د هوتکو په کتابونو کښې ننوتي وي. ولې چه دا یوه رښتیا نۍ پښتنه میرمن وه — سیدال خان ناصر: ملا پیر محمد. بابو جان بابی د اؤد خان. ملا نور محمد داتول د حاجي میرویس د دربار پښتانه عالمان او ادیبان وو، او هر کله به یې ور سره مهربانۍ او نمانځنې کولې په دې دول شاه محمود هم د پښتنو شاعرانو سره مینه درلوده او د دوی قدر او عزت به یې کاوه لکه چه ریدی خان مهمند په ایران کښې ور سره ملګری وو او بیا یې د محمود نامې په نوم یوه جنګنامه واېکله د دې کورنۍ تر ټولو مشهور سړی چه د پښتو ادب ته یې زیاته توجه کړې ده شاه حسین دی، البته د دې وجه به دا وي چه ده څه موده د آرام پاچاهي کړې ده. د شاه حسین په دربار کښې به لوې لوی پښتانه عالمان او ادیبان موجود وو، همېشه به ادبي بحثونه او مجلسونه کېدل، او په خپله شاه حسین به هم د پښتو اشعار ویل، د دې زمانې پاد شاه په وخت کښې پښتانه شاعران ښه قدرمن وو. د ده هغه بخششونه او انعامونه چه پښتنو شاعرانو ته به یې ورکول سړی ته د محمود غزنوي د فارسي ادب د پالنې دربار را په زړه کوي د دې پادشاه په امر او مرسته محمد هوتک د پښتنو شاعرانو یوه تذکره واېکله او یو ادبي شاهکار یعني «پټه خزانه» یې یادګار پرېښود؛ وایي چه یوه ورځ ملا زعفران د یوې فتحې په زیرې کښې د شاه حسین په حضور یو څو بیتونه وویلنو بادشاه یو زعفراني شال ورو بخښه، دغسې یې ریدي خان ته د محمود نامې په ایکلو زر طلاوې ور کړې وې، محمد هوتک وایي چه ماد «خلاصة الطب» په نامه یو کتاب باد شاه ته وزاندې کړ، نو سل طلا ګاني یې را وبخښلې او همېشه به یې را سره دغسې مهربانۍ کولې، شاه حسین به هر هفته د قندهار په ارګ کښې عالمان او ادیبان را ټول، ادبي مجلسونه به یې کول، او په دې صورت به یې خپل ادبي ذوق پاله.

د شاه حسین د دربار مشهور پښتانه عالمان او شاعران دا دي،

(المترجم)

محمود طرزی افغان

محمود گرزی - علم و اسلامیت. کابل: 1330.

ص 2: دیباچه: مردم شعار جمعیت های بزرگ (مانند نازی‌ها و بیت‌ها) ساخته
اند: هزار از رساله انتشار میدهند که آنرا صفحات و

ص 3: هر سال لیده ها
دانایان به مردم می رسند.
دانایان به ... از علوم و فنون عاری و مسلمانان را

ص 4: در یکی از این رساله‌ها مسلمانان را از علوم و فنون عاری و
دشمن علم و دین خوانده اند.
شش ماهه اول سال ۱۹ القعبار.

ص 5: هدیه ... بر مسلمانان فرض گردانیده

ص 6: علم و اسلامیت: اولین وجیبه که
تحصیل علم است. شناخت خداوند بدون علم میسر نمی‌شود.

ص 7: طلب کنید علم را از گهواره تا قبر

ص 8: علم اشیاء
قرآن جامع همه علوم است.

ص 10: از آغاز خلقت آدم تعلیم علم را لیبز بداد آغاز شود

ص 11: (علم چیست؟)
علم را چنان تعریف می کنیم که مسلمانان ... آنرا می شناسند

ص 12: عقل برای هر کار خود بعلم محتاج است.
در مسلمانان (علم) ... عمل است. علم بی عمل را
درخت بی بار می گویند...

ص 13: خیر و منفعت خود را ما بعلم میدانیم.
و عمل را که با هیچ منفعتی توحید ... هم نی ارزد.

ص 14: هر کار از خود یک [illegible] علم مخصوص دارد که بدون علم
آن عمل از عهده بفعل نمی آید...

ص 15 - نوشتن و خواندن
برای هر چیز اول ... ضرور است. بنابر آن قبیل تیل اول از خواندن
و نوشتن آغاز تعلیم حضرت رسول و امیر المؤمنین را حفظ شود.

ص 17: بنابر آن اول تعریف خواندن و نوشتن است.

ص 19: بنابر آن بر ما مسلمانان ها خواندن و نوشتن فرض گردانیده شود

20 - گذشتن از علم خواندن تا شده انش تمامتر است

21 - انقسام علوم و اعمال

22 - برای کارهای پرخرج داریم هر دو انشان محتاج علم است
یک انسان بودن علم

24 - "چرا در گیها" افتادن گن؟"
آیه: "بگو: رب [illegible] من علم

25 - حدیث: [illegible] که می گوید من عالمم او جاهل است:
26 - [illegible] در میان ان برای علم هیچ حد و نهایتی نیست:

27 - اختراعات و کشفیات تازه [illegible] حدیث [illegible]
محدود بودن علم را اثبات می کنند [illegible] که به اندازه علم [illegible]

28 - مثالهای کشف [illegible] اروپا و امریکا [illegible]
آیا ما چرا علم را محل [illegible] کرده ایم؟

29: [illegible] را [illegible]
چرا [illegible] ما [illegible]
می [illegible] [illegible]

30: [illegible] از او [illegible] از علم است:
ما [illegible] [illegible] ادامه [illegible] این [illegible]

31: چرا [illegible] و [illegible] در کارهای [illegible]
کرده [illegible]: "علم را [illegible] علوم [illegible] کرده [illegible]
[illegible] مانده ایم؟ [illegible] [illegible] [illegible]

32: زیرا [illegible] علم [illegible] کارهای پرخرج محدود نموده ایم و
از کارهای [illegible] [illegible] نموده ایم: [illegible]
[illegible]: در حالیکه [illegible] علم [illegible] [illegible]
را [illegible]:

33 - [illegible] [illegible] سلامت و [illegible]
34 - "برای [illegible] این دولت ها، برای [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] داشتن [illegible] لازم [illegible]
[illegible] به [illegible] آن [illegible] [illegible] به [illegible]
[illegible] ما [illegible] [illegible] ...")
36 - [illegible] [illegible] به [illegible] [illegible] علم [illegible]
[illegible] [illegible]؟

37 - [illegible] این علوم و [illegible] ([illegible] اول) - علوم [illegible]
[illegible] ها.

علم و اسلامیت II

ص 38 : رهبر اسلام : "به هر مسلمانی که دشمنان تان مسلح باشند سپس هم خود را مسلح بسازید ...."

ص 39 - اسلحه جدید علمها و فنون هایست که قرآن همه‌ها را اجبارا تجویز کرده، و فرنگی‌ها خوار شدند

اما موضوع علما را علوم [illegible] و [illegible] تحصیل علوم جدید

43 - [illegible] آیات و احادیث ذکر شده ! [illegible] زیاد ابراز میداشت الله

46 - [illegible] آیات را که در قرآن [illegible]

48 - استفاده مسلمانان از قوت هاییکه [illegible] ملل ضرور است.

50 - "پس بر ما مسلمانان میباید که همه علمهای را که این [illegible] ها

و [illegible] شده ها [illegible] و از [illegible] و اسلحه های [illegible]

احتیاج خود [illegible] شده [illegible] این [illegible] الملک

خود را [illegible] دوستی ملک ما را [illegible] ...

[illegible].

ذیل !

ص 51 - [illegible] تشکر [illegible] عبدالرؤف خان [illegible] :

تشکر [illegible] عبدالرؤف خان ! [illegible]

53 - "فضیلت [illegible] فضیلت [illegible]

55 - حریت :

56 : [illegible] !" جمال در دار اسلام [illegible]

دلیل [illegible]

57 -

61 - فرق مابین علوم دنیا و علوم آخرت [illegible] از [illegible]

[illegible] (دل) [illegible] حقیقت [illegible] بلکه [illegible]

63-64 - "[illegible] علوم [illegible] حقیقت [illegible] هست [illegible] (اسلامیک) و علوم (ایکنومیا) و علم (ایدل) و [illegible] هست [illegible] [illegible] علوم [illegible] در داخل [illegible] هست [illegible] [illegible]

[illegible].

ملابار محمد - ملا محمد یونس - ملا زعفران، محمد هو تك - سپه سالار بهادرخان

ربدی خان - نصر الدین اند ه .

وایی چه شاه حسین پښتور ته کتابان استولی وو . چه له هغه ځای څخه د رحمان بابا دیوان نقل کړی اوددغه رو حانی ادیب حالات راوړی . نوویلی شوچه داکورنی د پښتو ادب په ژوندانه کښې ډېر حق لری ، اودهغه وخت نا آرامیو اوا لوګولوسره دومره خدمت او تو چه هم ددېر قدر وړ ګڼل کیږ ی .

دسدوزو کورنی ، هغه وخت چه شاه اشرف په ایران کښې حکمران و ، نادر شاه افشار یې پر خلاف را پاڅېد شاه اشرف دایران پرېښودو ته مجبور شو ، قند هار ته راغی اودلته ووژل شو . نادر شاه یو جنګی سړی و ، افغا نستا ن ته یې مخه وکړه ، هرات یې ونیواو په (۱۱۵۰ﻫ) کښې یې قند هار لاسته را ووست ، بیا یه هندو ستا ن ورغی هغه یې هم قبضه کړ اوتر (۱۱٦۰ﻫ) پوری یې پادشاهی وکړ ه ، په د ی و خت کښې چه نا در ووژل شو ، نو احمد خان ابدا لی (احمد شاه بابا) په قند هار کښې د پښتنو پوملی حکو مت جوړ کړ ، احمد شاه بابا د پښتنو لوپه پادشاهی قا یمه کړه او دغور یا نو پښتنو تېر عظمت یې بیا لاس‌ته را ووست احمد شاه د ز ما ن خا ن زو ی او دسدوزوله طایفې نه و، چه ددرانیو پوه پښه ده ، ده سدو زو دپادشاهی اوله خپېته کېښوده .داپادشاهی له(۱۸٦۱ﻫ)څخه لتر(۱۲۵۸)پوری تقریبا نیم‌پوقرن وچلیده احمد شاه بابا دافغا نستان اه اوپو تا ریخی شاها نو څخه حسا بیږ ی ، چه د افغا نستان حدو د یې تربخارا او ډېلی پوری ورسول ، او (۸) ځله یې هند و ستان ته لښکر کشی وکړ ه .

داحمد شاه له مرګه څخه ورو سته لېر وخت په قند هار کښې شهزاده سلیمان او بیا په (۱۱۸٦ﻫ) کښې تیمور شاه پاچا شو . د (۲۱) کاله پا چاهی څخه ورو سته . دی په (۱۲۰۷ﻫ) وفات او زوی یې (زمان شاه) پرځای کښېنا ست ، دده سرما کتر ور ونړه مخالف وو. خصوصا محمود شاه چه په هرات کښې والی و ، هغه ورسره جګړې شروع کړې‌چه آخر یې زمانشاه مغلوب کړ،په (۱۲۱٦ﻫ) کښې یې کابل ونیو او دپاد شاهی اعلان یې وکړ ، بیادده پر خلاف دده ورور شاه شجا ع چه دپښور والی و، را پاڅېد، او په جنګو نوسره اخته شول ، داځ او دب تقریبا (۴۰) کاله جاری و ، چه کله به شا شجا ع او کله به شا محمو د د پـا د شا هی پـه تـخت قبضه کـو له شا ه شجاع په آ خر نی ځل په (۱۲۵۵ﻫ) کښې دانګریزانو د اپنکرپه امداد کابل ته راغی اوڅه وخت په کابل باد شاه وچه بیا دغېر تمنو پښتنو په توره په (۱۲۵۷ﻫ) کښې وطن له انګریزا نو څخه پاك شو اودکابل باد شاهی دمحمد زیو په کو ر نی کښې دامیر دوست محمد لاسو ته ور غله .

دپښتو دادب‌پالنه :- لکه چه ښکاره ده ، دې کورنی هم دپښتو سره مینه اوله اودپښتو دادب پا لنه اوروزنه یې کو له ، په خپله احمد شاه او تیمور شاه خود پښتو ژبی شا عران او ددېوا نونو خاوندان وو . داحمد شاه‌بابادربار له لو یو اد یبا نو څخه یو پیر محمد کا کړ دې ، دا سړی ددې کور نی استا ذ و ، چه په هند ې وخت

کښې يې د پښتو دزده کوونکو دپاره د (معرفة الافغان) په نامه يو ابتدائي ګرامر وليکه. او دا يو لومړی ګرامر او تعليمي کتاب دی چه په دې وخت کښې ليکل شوی دی. د پښتو ادب سره ددې کورنۍ مينې او ميلان د پر خلک د پښتو شاعرۍ ته راواړول؛ کتابونه يې وليکل او ددوی نامه ته يې منسوب کړل. د تيمور شاه په وخت کښې مطيع الله، د زمان شاه په وخت کښې رحمت داوی، ميا نعيم، ګل محمد، عبد الرسول او د کامران شاهزاده د محمود شاه د زوی په وخت کښې چه په هرات کښې و، سپينه او عزيز خان د پښتو شاعران او اديبان وو، دې ټولو د خپل وخت د باد شاهانو صفتونه او مدحې کړي دي، نو ويلی شو چه د سدوزيو په وخت کښې هم د پښتو ادب د پالنې او خدمت شوق په زړونو کښې پروت و. احمد شاه بابا که څه هم (۲۵) کاله او تيمور شاه (۲۱) کاله حکومت دراود. مګر د خپلو يو امپراطوريو انتظام، جنګونو او جګړو او د پښتنو د يوې نوې امپراطورۍ تاسيس، د ادب وخوا ته د زياتې توجه وخت په لاس نه ور کړی، که نه د پښتو ادب په خوا کښې به يې نور هم زيات خدمتونه کړي وای. په دې دوره کښې د خوشحال خان د اولادې او د حافظ رحمت خان د کورنۍ خدمتونه او د پښتو ادب سره مينه او علاقه لرل؛ هم د ډېر قدر وړ دی که رښتيا وواېو نو د خوشحال په کورنۍ کښې د بادشاهانو له کورنيو څخه هم د پښتو دپاره زيات خدمت شوی دی، په نظم کښې ښه ښه ديوانونه، او په نثر کښې غوره تاريخي او قصصي کتابونه په دغې کورنۍ کښې ليکل شوي او ميدان ته راوتي دي. مګر په پښتو کښې د لومړنيو لغاتو او قاموسونو د ليکلو فخر د حافظ رحمت خان کورنۍ ته راجع دی، ځکه چه په دغې کورنۍ کښې نواب محبت خان «رياض المحبة» او الله يارخان «عجائب اللغات» چه د پښتو د لغاتو کتابونه دي، ليکلي او تاليف کړي دي.

په دې دوره کښې پښتو ادب څنګه و؟

هره زمانه او هره دوره ځينې خصوصيات لري. چه هغه په ژبه او ادب کښې پوره اغېزه او تاثير کوي، د پښتو ادب په دې دريمه دوره کښې لکه چه وينو ځينې خصوصيات او صفتونه پيدا کړي دي چه وروسته يې په لنډه ډول شرګندول او بيانول غواړو:

نظم:- ددې دورې د شاعرانو او کتابونو له بيان څخه معلومه شوه چه د پښتو نظم په دې دوره کښې زياته برخه اخستې ده، او ډېر کتابونه په شعر او نظم ليکلي شوي دي، ددې دورې اشعار د معنی په لحاظ دوې مهمې برخې لري چه يوه برخه يې عشقي، تصوفي او بله برخه يې مذهبي او ديني ده او ددې سبب مونږ دا وروسته خبرې ګڼلې شو؟

۱- د اسلام د مبارک دين له خپرېدو، غلبې او عموميت څخه وروسته مذهبي او ديني افکار او عقايد زيات شول، مذهبي علوم رواج پيدا کړه، او په دې وجه پښتنو علماو د خلکو د پوهې دپاره په خپله ژبه کښې دا ذخيره زياته کړه، که څه هم دا حرکت له اولې او دوهمې دورې څخه شروع شوی دی، مګر په دې دوره کښې يې د شعر او ادب زياته برخه نيولې ده ـ

۲- ځينو خلکو د اسلام په اصولو کښې تصوف، خداپرستي او د حقيقي عشق خواته توجه وکړه، ورو ورو يې له نوی دنيا څخه ځانونه راونغښتل، او يوازې يې د زړه د دنيا او عالم مجرد سره

تعلقات قایم کړل، ددې په اثر ورته دځانګه والی، ګوشه ګیری عقیده پیداشوه، صرف یو حقیقی وجود ته قایل شول، او دهغه دعشق او مینې جذبات و پرې غلبه وکړه، نو په دې وجه یې په شعر او ادب کښې هم دغه جذبات ښکاره کړل او ټول اشعار له دغو افکارو ډک شول، تر دې چه عشق او تصوف دمشرق او بیا داسلامی شاعرۍ روح وګرځید، دفارسي، اردو او په خپله دعربی ادب په کالبوت کښې هم دغه روح رانښووت نو دومره تاثیراتو څخه وروسته پښتو ادب هم له دغې حصې څخه خلاصی ونه موند.

۳- ځینې او یو لوی یو بزرګانو، او نیکانو خلکو په دې لاره کښې قدم کېښود لکه رحمان بابا او داسې نور چه عشق او تصوف یې وستایه او جهان یې له عشقه پیدا او بالله نو په دې وجه نورو شاعرانو هم ددوی په پیروۍ کښې ګامونه واخستل او شاعری یې دعشق په خوند کښې ګېره شوه.

٤- هر کله چه مذهب او عشق یو عقیده وی او دزړه دمیلان شی دی، نو هر چا دشخصی عقیدو او ذاتی میلانونو په وجه دې خواته توجه وکړه او دا برخه یې پرمخ بوتله.

پرته له عشقی او مذهبی برخو څخه ددې دورې په ادب کښې نور مضامین هم لیدل کېږی، لکه جنګی قصې، شکایتی مرثیې، ستاینې او داسې نور- قصصی اثار هم په دې دوره کښې ډېر دی، ځکه چه له یوې خوا په فارسي کښې قصصی آثار ډېر شول، او اثر یې په پښتو هم پرېووت، او له بلې خوا شخصی میلان هم دې خواته غلبه پیدا کړه ځکه چه قصې دتفریح او ساعت تېرۍ یو لوی جزء دی هره زمانه له جګړو او ښکړو څخه نه خلاصېږی، دې جګړو ورزمی او جنګی اشعار هم میدان ته راوویستل یعنی جنګی قصیدې دملی شاعرانو او نورو له خوا وویلی شوې، که څه هم داقسم اشعار داولې او دوهمې دورې په ادب کښې هم وو، مګر په دې دوره کښې مخ په زیاتېدو شول. لکه دبرهان خان. مسعود ګل. زیدی خان عزیز خان، تاریخی او جنګی اشعار- ترسره ډېر دې هر کله چه دمغلو دورې څو قرنه لا پخوا دخلکو احساسات ښورولی وو، نو ددوی دمخالفت روح او ددوی له ناکړدو او زیاتیو څخه شکایتونه هم په دې دوره کښې زیات وو، دهمدې احساس په اثر په دې وخت کښې مغلواله دظلم او زیاتی په معنا په پښتو ادب کښې داخله شوې ده لکه چه حمید وایي:

په رښتیا که زیږ ولی پښتني وم — یو به نیسم مغلواله د رقیب ستا
پر حمید د غم مغل راو ختا ته — پر تمام جهان قراره قراري ده
خدای غمونه کړه د استا مغل زما — که په نورو کړی ظلم د مغل دی

علیخان وایي: د کوڅې ګوټ ته دې پرې نږدم رقیب ته افریدی یمه مغل ته خیبر نیسم

خواجه محمد وایي: دمغل په پاچاهی کښې می نیاونه شی زه خواجه محمد به وو ځم و بل لورته

دلفظ او ظاهر په لحاظ هم ددې دورې په اشعارو کښې پوره بدلون لیدل کېږی، هغه داچه عروضی اشعار ډېر شوی دی او د تحریری ادب ټوله برخه دعربی او فارسي په مستعارو اوزانو کښې ده. هغه وخت چه دمذهبی علومو او عربی ژبې اثر معنا په پښتو پرېووت، نو لفظا یې هم تاثیر ښکاره شو او عربی الفاظ او کلمات په پښتو شعر کښې زیات استعمال شول، حتی چه دپښتو داکثرو کتابو نومونه هم عربی دی لکه افضل الطرایق، اسرار العارفین روضة النعیم - نافع المسلمین- تعداد الکبایر او داسې نور- دفارسي له خوا هم دغه تاثیر راغلی دی ځکه چه دفارسي سره دحکومت قوه وه، او دمغلو درباری او رسمی توجه یې دنفوذ

او تاثیر قوت زیات کړی و، هوا! پدې دوره کښې یوازې مې اونا خوانو شاعرانو د خپلو نیکونو خاص ملی وزنونه، خوازه اصطلاحات ساتلی دی او ځینې چاربیتې، بدلې، لنډۍ او داسې نور اشعار یې ویلی دي، چه دا د هرې دورې مشترك مال دی، دې برخې ته د پښتو ملی او شفاهی ادب ویلی شو دا ملی اشعار اکثر عشقی، دینی تاریخی او جنګی دي.

نثر: پدې دوره کښې نثر هم زیات آثار پیدا کړی دی د نثر مهمې برخې تاریخی او قصصی دي، د دې مهمه وجه دا ده چه پادشایان په هر وخت کښې د شهرت او نوم د پاره د خپل ځان او د خپلې کورنۍ د تاریخ سره ډېره علاقه لري، نو په دې وجه په دې برخه کښې د پادشاهانو میلان او توجه او مرسته زیات کار کوی او ډېر خلك د دوی د تاریخ لیکلو ته تیاریږي، لکه چه په هره دوره او هر وخت کښې تاریخی آثار زیات لیدل کیږي. په پښتو نثر کښې تاریخ مرصع، پټه خزانه، تذکرة الملوك د دې دورې غوره آثار دي.

د ارنګ قصصی او افسانوی نثرونه هم په دې دوره کښې زیات وینو، د عشقی افسانو د ډېر والی وجه خو هماغه شخصی او ذاتی میلان دی. په دې حصه کښې د مسعود د آدم خان او درخانی قصه، داخلیدای شی، او نوری افسانې ځینې د اخلاقی مطالبو د پاره او ځینې د ساعت تیرېو د پاره ویو کیږي، مګر په پښتو کښې شفاهی افسانې ډېرې دي، چه هغه د پښتنو په روح برابرې جوړې شوې او ویل کیږي، دغه د پښتنو ملی افسانې دي - هر و قوم د غسې ملی افسانې لري، چه هغه ورته خوږې او خوندورې وي. هر کله چه دا افسانو سره عموما خلك دلچسپي لري او د خلکو میلان ورته زیات وي، نو له دې کبله په دې دوره کښې ځینې افسانوی کتابونه د پښتو په نثر ترجمه شوې هم دي، لکه د افضل خان «علمخانه دانش» چه د کلیلې او دمنې ترجمه ده - په دې دوره کښې بل کوم مهم نثر چه پیدا شوی دی، هغه تعلیمی نثر دی، چه پیر محمد کاکړ لیکلی دی، تعلیمی او درسی نثر غالباً د پادشاهانو د توجه نه په غیر میدان ته نه راځی، رسمی ضرورتونه او شاهی توجه یې لوی عامل دی. نو دا ضرورت و، چه د شهزاده سلیمان په وخت کښې پیش شو او پیر محمد کاکړ د خپل تعلیمی نثر په لیکلو پیل وکړ، د دې دورې په اخلاقی نثر کښې د امیر محمد انصاری پښتو ګلستان د یاد ولو وړ کتاب دی.

په دې دوره کښې د لفظ په لحاظ صرف یو قسم یعنی بې قافیې نثر لیدل کیږي، قافیه دار نثر یوازې د روښان او درویزه په وخت کښې غلبه درلوده، په دې دوره کښې د نثر سبك هم هاغه دی چه خوشحال خان روان کړی و، دا سبك روانی او ساده والی لري. د افضل خان تاریخ مرصع، علمخانه او نور هم د دغه طرز پیرو دی، هوا! د پټې خزانې نثر زیات غوره او ښه دی، ځکه چه بر سیره په ساده والی او روانی محاورې ته هم نژدې او د جملو لنډوالی هم په کښې دی - د خټکو د کورنۍ په نثر کښې څه قدر د فارسی رنګ شته، ځینې جملې او کلمې یې د فارسی په ډول اوړنګ راځی، مګر د پټې خزانې نثر له دې نقطې لږ و ډېر و خلاص دی - د ارنګ د «معرفة الافغانی» نثر هم د جملو په لنډوالی ستایل کیږي (د دې دورې د نثر نمونې د مخه راغلی دي.

د دې دورې د نظم او نثر د آثارو د ډېر والی کښې شاهی توجه یعنی د پښتنو پادشاهانو مینه او میلان او یو مهم عامل دی چه، د هوتکو او سدوزیو په څه نه څه توجه د پښتو د ادب په خوا کښې ښه پسته کار شوی او ډېر آثار لیکل شوی دی، چه دا د دې دورې ځینې کتابونه په وروسته ډول پیدا کیږي.

دنظم کتابونه

کتاب - موضوع

دحميد شاه گدا قصه قصيصي
« دپښتونير ننگ عشق «
دغلام محمد دوالضحی تفسير
- دینی
دبای خان ليلی او مجنون
قصصی
د فياض د بهرام او
گل اندامي قصه
دمير من نازو ديوان - عشقی
دشاه حسين ديوان - «
دبابو جان دشها او گلان
قصه
د ملا پير محمد افضل
الطرايق - دینی
دملا نور محمد نافع المسلمين
دینی
د ملا يار محمد مسايل
اركان خمسه - دینی
دملا محمد يونس جامع
الفرايض - دینی
دملا زعفران گلدسته
زعفرانی طبی
دالله يار ديوان - عشقی
دمحمد عادل محاسن الصلوة
- دینی
دريديخان محمود نامه - رزمی
دمحمد آياز ديوان - عشقی
دمحمد حافظ تحفهٔ حافظ
- دینی
دنصر الدين اند ديوان
- عشقی
دمحمد هوتك ديوان - عشقی
« خلاصة الطب - طبی

کتاب - موضوع

دمحمد يونس ديوان - «
دعيسی آخونزاده ديوان - عشقی
د مطيع الله ديوان - عشقی
دشمس الدين ديوان - عشقی
دعبدالرسول ديوان او آزادنامه
دملا جمعه ديوان . عشقی
دشير محمد اسرار العارفين - دینی
« تجويد افغانی - «
دعبدالرشيد رشيد البيان «
داحمد شاه ديوان - عشقی
دپير محمد ديوان - «
دعبدالرحيم ديوان - «
دسعادت خان کيميای سعادت -
دینی -
د حافظ شاه نامه - تاريخی
دفقير الله فوايد - دینی
دآخون گدا نافع المسلمين «
دنجيب ديوان - عشقی
د ميا عمر نسب نامه - تاريخ
د محمدی ديوان - عشقی
د اكبر ديوان - «
دعليخان ديوان - «
د كاظم ديوان - «

کتاب - موضوع

دقلندر ديوان - «
دغلام محمد جنگنامه - قصصی
« معراجنامه - دینی قصه
دعبدالكريم زين العلم - دینی
دمحمود تجويد
دحافظ ديوان - عشقی
دقاسم علی ديوان - «
دفرح الدين تعداد الكباير - دینی
دعظيم ديوان - عشقی
دامام الدين دحمجمي - قصصی
دملا حسن ديوان - عشقی
د صالح محمد ديوان - عشقی
دملا وليداد زين الحلم - دینی
درحمت داوی ليلی او مجنون
- قصصی
دميا نعيم ديوان - عشقی
دعبدالنبی ديوان - عشقی
د گل محمد ديوان - عشقی
دملا زبردست روضة النعيم - دینی
دعزيز خان او سپينی جنگی منظ

څلورمه دوره له ۱۲۵۰ ق - ۱۸۳٤ ع څخه تر ۱۳۵۰ ق - ۱۹۰۱ ع پورې

د محمد زیو زمانه

د هرې دورې د ادب د تاریخ اندازه د هغې دورې له شاعرانو، لیکوالو، کتابونو او آثارو څخه معلومېږي نو ځکه د نورو دورو د بیان پشان په دې دوره کښې هم لومړی د شاعرانو او لیکوالو په بیان پیل کوو.

د څلورمې دورې شاعران او لیکوال

سردار پردلخان: د سردار پاینده محمدخان محمدزي زوی دی، دا سردار یو عالم فاضل او د علم او ادب پالونکی و، څه موده ئې په قندهار کښې د پښتنو مشري کوله بیا په (۱۲٤۵ هـ) کښې وفات شو. ده په پارسي او پښتو شعر وایه، د پښتو اشعار ئې اکثر عاشقانه او په ملي لهجه دي دیوی بدلی سرئې دا دی:

وی گوری د گل پشان مې ژړ رخسار د یار دی - عالمه ئې تمه دار دی.

سردار مهردلخان: د پردلخان ورور او د پښتو وژبې شاعر و، په پارسي هم یو دیوان لری او «مشرقی» ئې تخلص دی، مهردلخان یو علم روزونکی او ادب پالونکی سردار او یو ښه ادبي ذوق ئې درلود. وایې چه دده ځای په قندهار کښې یو لوی ادبي تون و چه ډېر شاعران او ادیبان به په کښې راټولېدل لکه میرزا حنان، حاجي عبدالله، صدیق آخندزاده او نور - دا سردار په (۱۲۷۱ هـ) کال په قندهار کښې وفات او هلته مدفون دی پرته له دیوانه په تصوف کښې د (جمع الجمع) په نامه یو بل کتاب هم لری. پښتو اشعار ئې لږ ویلي دي یو څو بیته ئې دا دی:

پلووا خله له سپوږمۍ مخه مې رمنی ‏ ‏ ‏ ستا بی مخه راته شپې دی ورځې سپینی

ستاله وره تللی نشم هوری دورې ‏ ‏ ‏ درته ناست یم په دربار پرې مې دی سپینی

مشرقی دې په تیاره د بېلتون ژاړی ‏ ‏ ‏ ورته لمر د مخ ښکاره کړه په مخ سپینی

میرزا حنان: دا شاعر د یار اسمې پیرې له ښو او غورو شاعرانو څخه د قندهار په خواشا کښې ئې استوگنه کوله. ده د سردار مهردل خان سره ادبي علاقه درلوده او د هغه له ملگرو څخه و تر (۱۲۷۱ هـ) پورې یې ژوندئې یقیني دی. میرزا حنان په پښتو او فارسي شعر وایه او په پښتو کښې یو عشقي دیوان لری دده په اشعارو کښې نازکخیالي او نوی خیالات هم شته، ادبي تلازمات، نوی استعارې او ښکلي تشبیهات په کښې څرگند دي او په دې برخه کښې د حمید بابا د ادبي مکتب شاگرد او پیرو دی لکه چه په خپله وایي:

د حمید دخوش نظمی په زراعت کښې ‏ ‏ ‏ دا حنان ئې دی د شعر خوشه چین

حنان خوازه، د لچسپ او خوند ناك اشعار ویلي دي، شعرئې په لفظي ښکلو ښایسته دی، اکثر عشقي او یو نیم ځای اخلاقي بیتونه هم لری مگر له حمید څخه ئې ډېر اقتباس کړی دی دا یاد کی ئې واولی:

غنچه هم له خون دلانو څخه ستا ده ‏ ‏ ‏ چه په فکر دی د خولې ډوبه تنهاده

شکوه مکوه دیار له شوخو ستر گو ‏ ‏ ‏ رحم عیب دی چه وشی له جلاده

په اسونه مې زړه څوله یاره پرېکړې ‏ ‏ ‏ سپلنی ته دا ورنه مه ترافه ده مره

کښې له جوره حنان ژاړي عیب نې نه دی ——— د کمــزوری دزړه سوده په ژړاده
چه سپالی کوی دیار له شو خوستر کو ——— همیشه لکه بادام کانړی په سرخوری
داد کوم ماهروی دتیغ له وهم هسې ——— دهالــی سپر په سرو نیو ما هتاب
څوزړه چاك لکه قلم نه کا په عشق کښې ——— په لاس نه وړ ځی هرگز گریوان دشعر
ماوی وایه خه ارمان اری په زړه کښې ——— وې منگولی که می ستا په ویښو سری کړی

صدیق آخونزاده : دمیرزا حنان معاصر دی ، دی په قوم هوتك او په قندها کښې او سېده دسردار مهردل له ادبی ملګرو څخه و ، ده په ملی لهجه ښه خوږ اشعار ویلی دی ښه روانه طبع ئې دراوده ، دی ځینی فکاهی اشعار هم لری ، دعشق او مینې په دنیا کښې ئې خوږ ترنمدون تیر کړی دی دا بیتونه دده دی :

څپل ساقی راته نیول دك جامونه دی ——— پیلتانه پر ملك یا شلی دك جامونه دی
سپینه خوله دی کټوری دی دشرابو ——— سپینکی غاش دی مرواری لب دی لاونه دی

بابا سید گل . دیکلې په (بپه) کښې او سېده د پښتو ملی شاعر دی چه ډیری ملی بدلی یې دخلکو یادی دی . ده دامیر دوست محمد خان په وخت کښې ژوند کاوه .

شلیم : په قام علی زی او دقند هار دزمینداورو ، ده په ملی اوزانو ډېر اشعار جوړ کړی دی عاشقانه احساسات یې تېز او بدلی یې اغیزناکی او مؤثرې دی دیوی بدلی سریې دادی :

پر تــا مین زه خوار و زار یمه ——— دادهجران په غمو یار یمه
په سر تور سر په بیلی پښې در پسې خوار یمه ——— جانانه زه پر تــا مین یمه

ددې دوری هغه شاعران چه ډار مستتر ښودلی دی

په دې دوره کښې د پښتو ځینی ښاعران شته ؛ چه مونږ نې دمشهور مستشرق ډار مستتر فرانسوی په ذریعه پېژنو . دا شاعران اکثر د پښتو دملی شاعرانو په ډله کښې حسابیږی او دغه مستشرق نې د کلام نمونې او اشعار په خپل کتاب د (پښتنخواه ارو بهار) کښې راوړی دی . دې شاعرانو جنګی دینی عشقی او داسی نــوری بدلی او چار بیتی ویلی دی . دا شاعران اکثرد (۱۲۵۰ ه) دو خــتـــو شاعـــران دی چـــه د محمـــد زیـــو د بادشاهـــی په اوله دوره کښې تیر شوی دی ، یعنی دامیر دوست محمد خان همعصر بلل کیږی ددې شاعرانو حالات او ځینی اشعار په دوهم ټوك پښتانه شعرا کښې راغلی او بیان شوې دی ، نو ځکه ئې دلته نور بیان دومره ضرور نه بولو ، صرف غواړو چه تش نومونه یې بیان کړو . دا شاعران اکثر د پېښور دخوا و دی .

نور شالی ـ دوستم ـ میر افضل ـ امانت ملیار ـ شاه گل ـ طالب گل ـ بابا ب ـ حمید گل علیخان عیسی گل ـ عبدالغفار ـ بهرام ـ گل محمد ـ برات ـ مجید شاه ـ میر عبدالله ـ احمدشاه ـ میارجب شهداحمد ـ محمد خان ـ ارسلا ـ عجم ـ بادر ـ کریم ـ محمود ـ ظریف خــان ـ غازالدین ـ عبدالله اکبرشاه ـ ناصر ـ قاسم ـ یاسین ـ علیجان ـ یار احمد ـ نواب خان (۱)

ددې دوری نور شاعران او لیکوال

حبیب الله کاکړ : دقندهار دخورا مشهور و عالمانو څخه دی ، دفیض الله اخونزاده زوی او په (حبو) اخوندزاده مشهور و دی په عقلی او نقلی علومو کښې لوی عالم او دزیات شهرت

(۱) داور وستی (۸) تنه په پښتانه شعرا کښې نه دی راغلی .

خاوندؤ نوځکه په محقق قندهاري یادیږي، ده د مولوي اسمعیل دهلوي سره علمي او مسلکي ارتباط درلود: چه هغه د سیداحمد بریلوي (سیدبابا) له ملګرو څخه ؤ (۲) علامه په عربي، فارسي، اردو او پښتو ژبو کښې ډېر تالیفونه لري چه ټول تقریباً (۲۰) ته رسیږي ده په عربي او فارسي کښې هم اشعار ویل، په پښتو کښې ئې د (منهاج العابدین) په نامه یو کتاب د امام غزالي له کتابه په لنډه مثنوي ترجمه کړی دی، شعر ئې خوږ او روان دی دعلم په باب کښې وائي:

علم ډېر عظیم دولت دی — چه دد وکو نو نعمت دی
ښه عزیز نفیس ګوهر دی — قیمتي صافي جوهر دی
دهر فضل و هنر کان دی — د جهان په تن کښې جان دی
قوت دزړه قوت دروح دی — سرمایه د هر فتوح دی

علامه په (۱۲۶۵ھ) کښې وفات. او په قندهار کښې مدفون دی .

عبدالمجید کاکړ: دعلامه حبیب الله په کورني او شاګردانو کښې یو عالم سړی و په دیني علومو کښې ئې دسترس درلود، وایي چه یو زبردست خوشخط هم و، ده په (۱۲۸۶ ھ) کال په قندهار کښې یو پښتو «سیرت نبوی ص» په لنډه بحر منظوم کړی دی. دا کتاب د پیغمبر (ص) په سیرت کښې یو خورا مهم کتاب دی چه د پښتو ژبې له تاریخي او مذهبي آثار و څخه ګڼل کیږي.

رسولداد: ددې دورې له اخلاقي شاعرانو څخه دی، یو کتاب ئې د (درالبیان) په نامه په (۱۲۰ھ) د پښتو په لنډه مثنوي لیکلی دی، موضوعات ئې دیني مذهبي دی. رسولداد په قام خروټی دی، چه د جنوبي دخوا په (ګومل) کښې ئې استوګنه کوله شعر ئې ساده او آسان دی یو بیت ئې دادی .

چه تربیت د یتیم کړینه — ډېر ثواب ګوره اری نه

مرادعلي صاحبزاده: د پلار نوم ئې عبدالرحمن دی چه د ننګرهار په (کامه) کښې ئې استوګنه کوله. دده کورنۍ ټوله دعلم او فضل کورنۍ ده، دی په خپله هم دعربي علومو ښه عالم او ملا ؤ. په عربي، فارسي او پښتو کښې ئې دشعر طبع درلوده او په دې ژبو کښې ئې ځینې تالیفات لري مشهور اثر ئې (تفسیر یسیر) دی دا مهم تفسیر ئې په (۱۲۸۲ھ) کال لیکلی، او بیا په پېښور کښې چاپ شوی دی تفسیر یسیر په پېښور کښې ډېر شهرت لري او ښځې او نر ئې په درس لولي. د تفسیر یسیر نثر دختکو د کورنۍ د نثري سبک سره نیژدېوالی لري. مرادعلي صاحبزاده ځینې اشعار هم ویلي دي چه ټول دیني او اخلاقي دي دا بیت دده دی:

څوك چه زهر درله در کاور کوه ته ور له شات — او که ځان له تانه پرې کاته بیا شه ورته مرآت

دوست محمد ختك: دا سړی د خوشحال خان ختك له اولادې څخه دی، وربنکه ئې محمدزمان له ختکو څخه قندهارته راغلی ؤ او دغلته ئې استوګنه کوله دوست محمد دختکو دعلمي او ادبي

(۲) سیدبابا د هند د بریلي دی د (۱۲۵۰ھ) په حدودو ئې د پېښور په علاقو له سکانه سره ډېر جنګونه او جهادونه کړي دي، دی بیا شهید او په (بنیر) کښې ښخ شو. ډېر پښتانه عالمان او شاعران دده مریدان وو .

کورنی وروستی شاعر او ادیب دی یو فاضل، عالم او متصوف سړی ؤ، په پښتو ژبه ئې ډیر تالیفات کړی دی، د (واعظ کاشفی) فارسی «تفسیر حسینی» ئې د پښتو په نثر د (تفسیر بدر منیر) په نامه ترجمه کړی دی، نثر ئې ساده او د تفسیر بسیر پر سبك دی . دوست محمد یو نظم کښې یو «بحر العلوم» او بل «اخلاق احمدی» نومی کتابونه په لنډه مثنوی لیکلی دی چه مطالب ئې ټول دینی او اخلاقی دی. دادواړه کتابونه ئې تقریباً ډیرش زره بیتونه رسیږی . دوست محمد تر (۱۲۹۰ ه) پوری ژوندی ؤ، په خپلو کتابو کښې ئې د امیر شیر علیخان دوره ستایلې ده. لکه چه وایی .

دامیر دشاهی زور دی عالم ده وته نسکور دی
په کابل کښې جانشین دی حکمرانه ئې نگین دی

نورالدین: داشاعر د پېښور په خوا و کښې اوسېده او دامیر دوست محمد خان په عصر کښې ژوندی ؤ. د ملی شاعرانو په ډله کښې او له درجه سړی دی. په چار بیتو کښې پوره اقتدار او اوی لاس اری. نو په دې لحاظ ورته د چار بیتو استاد ویلی شو .
ډیرې جنگی تاریخی او عشقی چار بیتی ئې ویلی دی چه په چمتی او خوږ والی کښې مشهورې دی او په هر ځای کښې ویل کیږی . دده ډیری چاربیتۍ دار مستقر په خپل کتاب کښې راوړی دی . دیوی چاربیتی اول بند ئې دادی .

ما ولیده یارانو د لیلا په سپین جبین خال او نه دری ځلور
خوری دی شولی کوکی د ښایست په سوات بنیر ر نځور دی کړم بلبلی
همیش گرځی بلبلی هار له غاړی دې چا پیر سری نوکی سری منگولی
محل کښې دې ولاړه گوره و نه د نمیر تازه ئی دی غندلی
له پښو تر سره پوری دی داستا صورت نازبین جوړه دی نشته نور

نیاز محمد : دباجوړ د جار په کلی کښې اوسېده په نیازی مشهور او په قام سالارزی ؤ. په ملی لهجه یی ښه اشعار ویلی دی دیوی بدلی سره ئی دادی .

سره گلونه همیشه دربانډی سوال کالیلی چه آخر ئی درنه پور حسن و جمال کالیلی

گوجر : په مقام تر کانړی او د چندول د (میارو) د علاقې دی . په ملی لهجه ښه پاخه جذاب دعشق او مینی له کیفه ډك اشعار لری ، او د ۱۳ پیړی له ښو شاعرانو څخه دی . دیوی بدلی په آخر کښې وایی :

قربان دې د خبرو شوم، او گی دې د سندر وشم گوجره ته به مړ شی
شعر به چا ته و ر له غاړی شی لاوی چه درنه لاړه شی

محمد ولی: په قام ماموند دی ، د کونړ په (مروره) کښې د (۱۳۰۰ ه) په حدود ووفات شوی دی وایی چه دی د ښې روانی طبع خښتن ؤ او په ملی لهجه ئی ښه خوږه اشعار او چاربیتی ویلی دی .

حضرت علی : داسمار په خان مشهور او په قام تر کانړی دی . د ۱۳ قرن له ښو شاعرانو څخه حسابیږی ، په ملی لهجه ئی ځنی خوږی چاربیتی ویلی دی دیوی بدلی سر ئې دادی

خپر د دیدن را که مسافر د بل وطن یمه   در کښې دی ولاړیم که دې سپی زمانه کوری کړی

اکرم جان : د دغه حضرت علی د تره زوی ؤ . په ملی شاعرانو کښې حسابیږی په دوهم ټوك پښتانه شعرا کښې ئې یوه خوږه چاربیته راغلې ده .

لیونی محمد جی : دا شاعر په اصل د (یکلي) دی ډار مستقر به (ایبت آباد) کښې لیدلی ؤ وایی چه ښی خوند وری اوله جوشه ډکی چار بیتی لری ، اشعار ئې عشقی او مؤثر دی دیوی چاربیتی یو بند ئې دادی .

چه ماز دیگر شی شاه په غاړه ښه امیل کا ندی   ټول د نجونو سیل کا ندی
په بخملی ور بل لګیاوی تور بلبل کا ندی   زړه زما غلبېل کاندی
د ګل غنچه شی لکه زانی په کا بل و لګی   اورمی په کوګل ولګی

صفت خان : د مشرقی د ننګرهار د علاقی د (دولت زو) دی ، په ملی لهجه ئې ډېری چاربیتی ویلی دی ، ځنی اخلاقی اشعار هم لری ، مګر اکثر ئې عشقی دی . دا بیت د ده دی .

د کمال په ګانه ځان واړه ښایسته کړه   په دنیا کښې څه بې علمه سړیتوب دی؟

میرهزار : د ننګرهار په (کنډی باغ) کښې اوسیده . د ملی شاعرانو په ډله کښې د خوږو بدلو او چاربیتو خاوند دی ، دوفات وخت یې د (۱۳۰۰ ه) حدود دی ، په دوهم جلد پښتانه شعرا کښې یې اشعار راغلی دی .

خانمیر : دا شاعر د ننګرهار درود په (غزو ګلی) کښې زیږیدلی دی ، وایی چه په قام مومند ؤ . دده اشعار له ملی جذباتو او د پښتنولۍ له احساساتو څخه ډك دی د یوی چاربیتی سریې دادی :

په چپ کښې ډال په ښی خنجر نیسمه   لوری د خصم برابر نیسمه
یا به له صدقه خپل وطن شی زما   یا به په سر و وینو کفن شی زما

باړه خان : د ننګرهار درود له ملی شاعرانو څخه حسابیږی ښه خوندور او چست شعاریې ویلی دی د (۱۳۰۰ ه) په شاوخوا کښې یې ژوند کاوه په خپل ناخوانی داسی افسوس ښکاره کوی :

کاشکی وړو کتوبه په ما یو ځلی راغلی وای   ما خولبزو ډېر سبق په خپل عمر ویلی وای

خدای دوست : دا شاعرهم د ننګرهار د سرسبزه او شاعرانه رود په (ګوداره) کښې زیږیدلی دی ډېری عشقی چاربیتی او غزلی یې ویلی دی ، ناخوانه شاعرؤ ، مګر ښه طبع ئې دراوده په دوهم ټوك پښتانه شعرا کښې یې یوه بدله شته .

ګل محمد : په قام خربون دی چه د خوګیانیو په (سرما) کښې دامیر شیرعلیخان په زمانه کښې اوسېده ډېرې ملی چاربیتی او غزلی یې په نامه مشهور دی .

بهره مند : د خوګیانیو (بربیار) کښې زیږیدلی دی ، اشعار یې په خلکو کښې مشهور دی ځنی قصی یې هم په نظم کړی دی ، په ملی شاعرانو کښې ښه درجه لری .

درمحمد : په‌قام ځاځی دی‌تقریبا د(۱۲۹۰ﻫ) په‌حدودو کښې یې ژوند کاوه دی . یوعالم سړی وَله ابتدانه یې‌شعروایه اوبیایی ښه‌پاخه اشعار ، غزلی او چار بیتی و یلی دی؛ چه په‌ځاځیو کښې‌مشهوری‌دی .دده د یو ی ځنځیر ی چا ر بیتی یو بند د ا د ی ؛ چه‌دقافیوعو یه‌نه یی‌یکښې جوړ کړی‌دی .

دالو نګین په‌سینه و ړی لکه غنچه ، سوچه ، سینه باغچه ، دچه نصیب نیو لی
ثانی یی‌نشته‌تمامی صورت‌یی ګل ، سنبل ګوره چار ګل ،دنجل سری‌یی منګو لی
چه‌مازیګر په ګودروویښم سورشال ، سنبال، مکوه خیال ، جنجا ل مستی بلبلی
لاس‌می‌دریږیږده درویږیو په قطار ، یووار ، خال‌په رخسار ، دیارپه جبین سور

عبدالزاهد ؛ په قام اندړدی ، یوطالب‌سړی‌ؤ‌مګرپه ځوانی کښې‌ورسره عشق ملګر ی شو . نوله‌دغه سوزه یی‌خوازه اشعار ویلی دی ، په‌ملازاهد مشهور اوپه خپله علاقه کښې دلوی‌نوم خاوندؤ . وایی چه‌یوډیوان یی‌هم دراود‌مګر اوس‌یی چیرته پته‌نشته . دی هم ددرمحمد په‌شان مقفی چاربیتی لری .

ملامقصود : په‌قام خلیل‌مومنداودپیښورد « کبزی‌ولی»ؤ . دارمستتر په‌هاروبهار کښې په‌مقصود جان یاد کړی دی ؛ ده‌به په‌خپل‌شوق‌بدلی‌جوړولی ، ښه‌روان اوبی تکلیفه شعر یی‌دراود په‌خپلو چاربیتو کښې‌یی دلال‌پوری اکبرخان خوځایه ستا یلی دی .

ملامقصود دامیر عبدالرحمن خان معاصرؤ . دی‌ځینی جنګی اوتاریخی چار بیتی هم لری‌اوپه چاربیتو کښې دنورالدین سره‌برابر یږی‌دا چاربیته دده ده :

شین خال دی په‌مثال ایښی دوروځو په پیو ند — ځلیږ ی ز ر ا فشا ن
اوربل دی الوول لکه بخمل د ی بند په‌بند — ر ا پو ر ته که چشما ن

شین‌خال دی په‌مثا ل ایښی دوروځو په‌مابین — د و ر ا یه تجلی کا
نری پوزه الف خو ا زه دی دواړه شفتین — رڼ ګی می واو یلی کا
زنخ لری ګبین خوله‌دی‌شیرین سره‌دی عینین — څوك ښه‌ا ر‌ه ګیلی کا
جمال در کړی رب لری نسب دا سی خر ګند — ر ایت د ی که خاقان

جمال را کړی رب‌لرم نسب‌دبا‌چا یانو — روغ ځان ساته که‌بخته
عاجز غریب سړی‌یی یاری مکړ ه دخو با نو — چه ر ا نشی بی و خته
تمخپل مساوی ګوره ستادی خوی دنادا نانو — ا ر مه طبعه سخته .
ژوندی به‌دی‌یری‌نږدم‌زماخدای‌یه‌نوم‌سو ګند — ته و ا و ر ه د ا بیان

دغزاچیانو ډله

توکل ددیار لسمی پیړی دوروستی نیمی له مشهورو ملی شاعرانو څخه‌دی . کوهی ښپوی ته‌منسوب اوپه‌قام صافی‌ؤ . توکل په‌ابتدا کښې دهقانی کوله بیادفقیرانو په‌دعایی شعرجاری شو ، دشاعری په ګلشن کښې‌یی خوږی‌خوږی نغمی‌وکړی دباغ‌توتیان یې‌په ناروکړل زړونه یی‌تازه‌اومخ‌یې‌غوټی یی‌پرانستی لکه نسیم‌په باغونواوګلانو وګرځېده اود سوز و ساز ترانی یی وویلی .

توکل په ملي ادب کښې هاغومره شهرت لري څومره چه په کلاسیکي ادب کښې درحمان بابا په نصیب شوی دی ددهٔ داشعارو زیاته برخه غزلي دي او چاربیتي یې کمې ویلي دي غزل یې یو مخصوص آهنګ او وزن لري چه ډېر خوندوروی وایې چه دده غزلي که جمع شي نو څو دیوانه به تری جوړ شي ، دتوکل په غزلو کښې دعشق او محبت لوړه جذبه لیدله کیږي او په دې معنوي خصوصیت کښې درحمان بابا اشعاروته ورته دي . دی یونا خوانه سړی ؤ مګر په غزلو کښې داستادۍ مقام ته رسیدلی دی . توکل دیو مخصوص خوندور ، پرجوش او چست سبک او آهنګ موجد دی چه ډېرو وروستنو شاعرانو یې پیروي کړې ده دتوکل دیو غزل څخه دا دوه بیته ولولئ .

دا په باد د نسیم سروه ده کښېږدېشوه ای صنمې که په خپل حرم کښې ښوزې
دا زما په فکر هیڅ دی بې ګمانه دهوسې سترګې داستا تر ښېتر ګوپورې

دتوکل دا یو غزل ولولئ .

زه خوړلی په زړه با ندی ستا دزلفو منګر ویم
طبیبان خوشی خواری کړی ساه می خیژی په ناروېم
جلاتان را پسی ګرزی په او ږو و ښکلی تورې
وا به نه وړم ستا د لورې زه مین ستا په ابرو یم
لاس می ونیسه په بند کښې ای دلبره خدای د یاره
دمجنون پشان می حال دی مدام پروت زه په خوارویم
تش کالبوت په دنیا ګرځم ساه می نشته په بدن کښې
د پښتو ن ظا لم له لا سه حلا ل شوی په تبرو یم
زه توکل له غیرو خلقو کنا ره ناست یم ځان ژا ړم
د ګناه پېټی می درونددی خپل مولاته په زار ویم

میرزا : میرادتوکل همعصر ، په قام اپریدی کوکی خیل او په (سپینه ډېرۍ) کښې اوسید میرا په موسیقی او ملي آهنګونو کښې ښه مهارت درلود ، سازاوسرود به یې کاوه او په بېل بېل آهنګ به یې غزلونه جوړول ، نو ځکه دی په پښتو کښې دوزنونو او آهنګونو مخترع بالله کیږي . دده خوازه اشعاراو غزل په هرځای کښې معروف اومشهوردی ، غزل یې عشقي دی مګر تصوفي افکار هم پکښې اثر ډېر لیدل کیږي دیو غزل یو بند یې دادی :

میرا صبر یاد کړی پروت دی رنځور پری مقرر شو د غم نا سور
طبیبه زر شه و کړه تلوار عاشق سوالګیر دی له خپله یار
په در دی پروت یم په زړه افګار

سید کمال : د کو نړ (د شلټې) دی ، طالب او ملا سړی و ، په (ببوجانه) نو می یوه نجلی باندی یې زړه بایللی و ، ټول عمریې په آه سوز او ژړا کښې تېر شوی ، اولکه دشمع سوزېدلی دی ، دببو جانی دیاك عشق په مینه اوخوند کښې له سو زه ډك اشعار لري . دی دببوجانی مجنون واوبې دببو جانی له نامه څخه یې نو رهیڅ په خو له نه راتلل . دده غزل په خلکو کښې زیات شهرت لري یو دیوا ن چه (ګلشن عشا ق) نومیږي دسید کمال په نا مه لیدل شویدی ، مګر دده دملي وزن غزلي او چاربیتي نه دي

تدوین شوی ، دی لکه چه په وطن کښی دتو کل سره شریك دی دغسی په شعری دنیا کښی هم سره ملګری اودیوه سبك پیروان دی . یو غزل یې دادی :

غم د بوجانی لیونی لکه مجنون کړمه — نور به خه ژوندون کړمه . هی توبه دعشقه شه
کیږ شوم نه خلاصیږم ستادمینی بو ګلی زه — ستا آواز به کله په غوږو اورمه بلبلی زه
ستامینی بلبلی زه اخته په جګرخون کړمه — اوس به خه ژوندون کړمه ـ هی توبه له عشقه شه
کاشکی چه پیدا په دې نړمګړی دنیا ره نه وای — زه که په دنیاوی مینتو به هلته ته نه وای
ورك شی مینتو به درپه دردی په بیلتون کړمه — نور به خه ژوندون کړمه ـ هی توبه دعشقه شه
بی ګناه می شاه د غماز په مخ رټی بو — ما دخپله دره دا په کوم سبب ترټی بو
زه دی سپك وړی دغمازانو په لمسون کړمه — نور به خه ژوندون کړمه ـ هی توبه دعشقه شه
واخله سید کماله کند کچکول د ګدایی په لاس — ګرزه در په درهمسا کوتك د جدایی په لاس
غم دی بوجانی ژوندی ډوب لکه قارون کړمه — نور به خه ژوندون کړمه هی توبه عشقه شه

ملامیران : دقندهار د ۱۳ پیړی له شاعرانو څخه دی ، اشعار ئی عشقی دی او دغزلو یو نکو په ډله کښی دریږی . په دوهم جلد پښتا نه شعرا کښی ئی غزلونه راغلی دی .

کمال : په خټه نورزی دی ، دقندهار په (دروشان) کښی یې استوګنه کوله ، دی په کمال بابا مشهور او په ملی وزن ښی غزلی لری . دده په اشعارو کښی دعشق اومحبت جذبات پراته دی او په ملی اوزانو کښی ښه لاس لری لکه چه وایی :

اثری مینه می شکاره شوه په بدن کښی ناری وهم — دزړه آشنا را یاته نشو په وطن کښی ناری وهم
اثری مینه می شکاره شوه ربا بوته وهم — زه ګنهګار نیم دار نګه سرو دونه وهم
چه په شهباز سره یی ځای په ځای تارونه وهم — ستاد محبته می تارونه په ګفتن کښی
ناری وهمه . . . . . .

داستا مینه چه شکاره شوه نوخوشحاله شمه — ته په لیمو می قدم کیږده چه پامال شمه
ګوندی داستا په روی زه خلاص لدې جنجاله شمه — ګوندی داستا پروی ایله شم په ګلشن کښی
ناری وهمه . . . . . .

نوروز : دپښتور په (کالو خیلو) کښی زیږیدلی دی ، دی ډیر بی تکلفه او طبیعی شاعرو ، په غزلو کښی یې زیات شهرت حاصل کړی او په دی لاړ کښی داستادی درجه لری ده په هرنوی راګ اووزن غزل جوړ کړی دی ، سازنده همو اودشاګردانو ډله به ورسره وه . نوروز په پښتو کښی ځینی هندی وزنونه اوراګونه را داخل کړی دی غزل یې په چستی اوتیزی ممتازدی ، چاربیتی اورباعی ګانی هم لری . دپښتونخوا به مجالسو کښی ډیرو ربابو نواو غچکو د ده په نغموژلی ، او ماهرو یانو ور سره لاسونه غوږ ځو لی دی . دده ډیر اشعار د(بهار نورو زی) په نامه چاپ شو یدی . دیو غزل یو څو بیته یې دادی :

چیری می په زړه ځی د غم داسی داسی — ژوندون می کاننګ ستاستم داسی داسی
نه یاتی مجنون نه فرهادا و شیرین شه — فنا شو په عشق کښی عالم داسی داسی
سیلاب می داو ښکو په مخ ځی همیش — بهیږی له ستر ګو می نم داسی داسی
غماز می پربیا سی د غم په خندق کښی — زه غوا ړم مدد ستا کرم داسی داسی

نوروزه مشال د عمل ځانته بل کړه　　　شته ځای د ختر په تورتم داسی داسی

محمد دین : داشاعر هم له خورامشهورو شاعرانو څخه دی، د پېښور په (نوښار) کښې اوسېده غزلې او چاربیتی ئې ډېر مشهوری خوندوری اوچستی دی دنوروزاو توکل په ډله کښې ددرېدو حق لری . په (بهارنوروزی) کښې یې ډېر اشعار چاپ شویدی اشعاریې زیات عشقی دی . یو مجلسی شاعرو او ډېر شاګردان یې درلودل ، ځینځیری چاربیتی هم لری او شعر یې دقا فیو مخزن دی دیو غزل سر یې دادی :

سپین مخ دی ګلزار دی　　　زړه می نافـرار دی
ستا زلـفی سمسوری دی　　　سری امېی زا یوری دی

دیوی چاربیتی یو بند یې هم ولولئ :

دښایسته آوازدې لاړه په عالم کښې اوریلور　　　زه دې سوی یم په اورتیك دې کوز که له چینه
دتریـ زنی دیا سهـدې خا لونه دی قطار　　　توری زلفی دتارتار ړدی برتی لکه ورېځی
په سینه کښې دې پخ شوی دی دمینی دوه انار　　　درته پروت یمه بیمار دا رومی د مرضی
ربدې نکاخوك په رنځ باندی دمینی ګرفتار　　　نن دې ځان کړاوسنګار بیګناه مې په اورسوزی
کله زیرشی کله هم سره ګونګرو دې کوی شور　　　قدم اخلی په تکور، ښا یېری راغلی له چینه

په دې ډله کښې ځینی نورشاعران چه شامل دی یعنی ملی غزلی ئی ویلی دی دادی :
شهنواز- محمدایوب- شاه پسند- برخوردار- خدایرحم- شاه عالم- نورصاحب ملا میریحیی (۱) -عبدالودود- صالح محمد د شاعران په دوهم جلد پښتانه شعرا کښې بیان شوی دی .

ولی محمد . داسړی دسوات دخو اویو پښتون ملا اودسوات صاحب (عبدالغفورعلیه الرحمه) مرید او شاګرد ؤ . تر (۱۲۹۵ هـ) پوری ئې ژوند معلوم دی ده دخپل مرشد یحالاتو کښې دمثنوی په ډول یو کتاب لیکلی او په دې کتاب کښې ئې دمیا عبدالغفور صاحب دژوندی وا قعات بیان کړی دی او (دمیا عبدالغفور مناقب) نومېږی د ځینو غزاګانو بحثونه هم پکښې شته، په دې اعتبار ده ته یو تاریخی اورزمی شاعرویلی شو، دغازیانو په صفت کښې وایی :

کمر بند سره وې ملا دد وی تړلی　　　اوسری سترګې ئې په وینووې اړ لی
چه یې چغه دشمن واوریده په غوګئ　　　غوړځا وه به ئې له خولی نه ورته زګئ

شیرمحمد دقندهار په (پشت رود) اوسیده ، په پښتو کښې یو دیوان (۲) لری اشعار ئې عشقی اواخلاقی دی یو بیت ئې دادی :

دا زما دزړه آهو دتن له دشته　　　رب خبر چه کوم صیاد په الم یووړه

عنوان الدین: کـا کـاخیل دی په (ایبټ آباد) کښې اوسیده ، ښه شاعر و . د (۱۳۰۰ هـ) په حدودو کښې ئې دسوات جغرافیائی حالات په نظم کړی دی دنظم یوڅو بیته ئې دادی :

راشه واوره دا بیا ن　　　چه تول سوات شی درعیان
سراسر پرې ګرځیدلی　　　مـا یـه خپله دی لید لی

(۱) وایی چه ملا میر یحیی اوعبدا لودود دیوانونه لرل مګر اوس ورك دی .
(۲) ددې دیوان یوه نسخه په پښتو ټو لنه کښې شته .

د یوسفزي دا اولاد　　اکوزي باندئ شي یاد
یوه دره ده سراسر　　سیند په منځ کښې بر ابر
په شمال ترې خوازوزي دي　　په جنوب ترې بابوزي دي
بابوزي ډېري تېي دي　　سراسر سره پرتي دي
رانيزي دي په مغرب　　اله ډنډ کښې دي غالب
دغه ځای دخاني کور دی　　د کاجود اولاد ورور دی

نظر محمد کاکړ : د(۱۳۰۰ﻫ) په حدو دوښې د قندهار په (زنګي آباد) کښې استوګنه درلوده عالم سړی و، په پښتو او فارسي کښې شاعر او په دواړو ژبو کښې دیوانونه لري یو بیت ئې دا دی :

ره یو نه یم چه له غمه دربدر شوم　　خلقې دې له دې غمه تار په تار کړې

غلام محمد پوپلزی: د پېښور د (چارسدې) اوسیدونکی و، یو درد من متحسس پښتون او یو پوه او عالم سړی دی. ده د مولانا حالي هندي مشهور اثر یعنې (داسلام مدو جزر) په پښتو مثنوي ترجمه کړی دی. دا کتاب د مسلمانانو د ترقي اوزوال د سببو نو بیان کوي او ددوی د بیدارولو د پاره دوی ته د تېرد وران نعمې اور وي د ترجمې په ابتدا کښې ئې په پښتو نثر یوه عالمانه تبصره هم لیکلې ده چه په دې اعتبار دی د نثر لیکو نکو په ډله کښې هم حسابیږی. دا کتاب په(۱۳۱۰ﻫ) کښې چاپ شوی دی غلام محمد د نر بیت په موضوع کښې د مولانا حالي یو بل کتاب هم په پښتو نظم ترجمه کړی دی، دا کتاب ډېر خوږ او په ښه موضو کښې دی. غلام محمد د باالغانو دخوانده کولو د پاره د پښتو یوه قاعده هم لیکلې ده: چه (محمدي قاعده) نومیږی غلام محمد په شعر کښې روانه طبع لري او د پښتو یو ویش پښتون او اجتماعي شاعر ګڼل کیږی وایی (۱) چه ده د ورمړی ژبې یو ګرامر هم لیکلی دی.

شېر احمد شیدا :دی د یو وړو کی مدحیه کتاب څښتن دی: چه په هغه کښې د سو اد صاحب) هډې صاحب، مانکي صاحب د مدح او صفت بیان دی.دا کتاب په(۱۲۰۰) کښې چاپ شوی دی وځو بیته ئې دادي :

نجم الدین اخوندصاحب نوم ئې مشهور دی　　درست کابل زمین له فیضه ئې معمور دی
په مسجد کښې د تند ورسا زی مقام　　لري دی هم ښه عزت او سرانجام
بیا په ژ می کښې راځي په ننګرهار　　له قدومه ننګرهار کاندی ګلزار
په کشور د شریعت لکه چراغ　　صنوبر غوندی ولاړ د دین په باغ
هغه دم کښې چه دی سر شي په بیان　　مرغلري تو یوي در ومرجان

محمدامان : په قام داوی او قند هار دخوادی. په پښتو کښې یو وړو کی دیوان لري چه په(۱۲۸۳ﻫ) کښې یې ختم کړی دی، اشعار ئې عشقي دي وایی ،

ستا پرمخ شیدا یم لکه تور بورا پر ګل　　چه دحسن سیال دې نشته ترهراته تر کابل

---

(۱) دپېښور داسلام کالج د کتابو فهرست .

احمد ګل: دمشرقي دګلايي حسن خېل مومند دی، دزېږېدو تاریخ ئې (۱۲۵۸ه) سنه ده، دی یو عالم او فاضل سړی و. دتحصیل د پاره ئې دهند، مصر او نورو ځایو سفرونه کړي دي، عمر ئې په درس او تدریس تېر اوه، ده ته خدای دشعر ویلو ښه طبع ور کړې وه د رحمان بابا پر سبک ئې ځینې رباعی ګانې او نور های اشعار ویلي دي. عربي، فارسي، اردو ژبې ئې زده وې مګر پښتو خوږه او پر لذته بولي:

که زده مې عربي، فارسي اردو په زور کړ ته   پښتو ده پر لذ ته

داحمد ګل په شعر کښې دپښتوالی ښېګړې، ازګیالي، رواني او خوږوالي ليدل کېږي لکه چه وایي:

سپیې مې دمغزو لري داني دمرغلرو   درنګارنګه خبرو
دطبع په مخزن کښې مې پراته در و مرجان دي   تللي په مېزان دي
نرمه پرخه چه هر ازه شوه له ګله   دادستا په بر کت شوه احمد ګله
دنرمۍ او لطافت په مدرسه کښې   شبنم داو ظیفه ستانه زده کوله

احمد ګل پر ته له عشقي اشعارو څخه په دینې: تصوفي، اخلاقي او علمي څواو کښې هم ښه اشعار لري دعلم په ښېګړو کښې وایي:

چه په وړانګو ئې دمځکې سر وشان دي   خپله وروره هغه علم او عرفان دي

وایي چه احمد ګل د (دیوان احمدي) په نامه خپل دیوان دامیر عبد الرحمن حضور ته وړاندې کړی، او هغه انعام ور کړی و. دده له پښتو آثارو څخه د کوثر القصه، دپښتو خطبې، دنیمو لافصه، دمولانای روم دمثنوي ترجمې او ځینې نور دي. دی ځینې چاربیتي او غزلې هم لري، بدله ئې په (هار و بهار) کښې راغلې ده، دی وایي:

زما قوم چه پښتون دی   او په دوی کښې مې ژوندون دی
په پښتو ژبه اشعار   ځکه وایمه در بار

عبد الباقي کاکړ: دقندهار دخوا یو متصوف عالم و. تر (۱۳۱۹ه ق) پورې ئې دپښتو ژوندیقېبني دی. وایي چه ده په همیشه ددیني احکامو تبلیغ کاوه او په دې مقصد ئې دپښتو په اوږده مثنوي د (تهذیب الواجبات) په نامه یو لوی کتاب هم لیکلی دی. ددې کتاب اکثر مطالب دیني او اخلاقي دي ځینې تاریخي حالات هم لري. تخلص ئې «افغان» دی. دافغان زړه داسلامیت او پښتنولۍ له درد څخه ډک او په دې درد دردمن و دغه جذبات یې په کلام کښې څرګند دي لکه چه وایي:

رااخستی مې شهباز دی خپل عشق رباب وهمه   نغار دداسلام کوك شوه دواړه بر پته تاووهه
څخه نغمې څه ترانې دي قسم قسم آوازونه   قمریان پر شاخونا ستې مطرب نوی کړه سازونه
دسلطان محمود له وخته ماځنه له تیره توره   که مې جهل رهبر نه وای پر مخ تلم ترډور صوره
له هغه وخته تر اوسه بېحسابه ګزارونه   دافغان د آس په نعل ایري شوي دي لوړ غرونه

عبدالله پوپلزی: دقندهار په خوا او کښې زېږېدلی دی په پښتو او فارسي کښې د شعر دیوانونه لري تخلص یې «محزون» و سربېره پردغو یوه مثنوي چه (عبرت نامه) نو مېږي هم ورنه یادګار پاته شوې ده، اشعار یې عموماً عشقي او اخلاقي دي، دی په (۱۳۳۳ه) کال وفات شوی دی. عبدالله په خپل شعري سبك کښې دحمید پیر و معلو مېږي او هغه یې ډیر ستایلی دی ځینو نورو شاعرانو یې هم په تنقیدي ستر ګه کتلی دی داده بیته یې ولولی:

سمندر غندي په اور کښي درون شه یم
دآشنا په غم خراب او محزون شه یم
راته مسلك شو كربلا د زړه له لاسه
په سرو وینو کښي د زړه غټي و همه

سعادت خان،(۱) دخوشحال خټك په اولاده کښي د(۱۳۰۰ه) دحدود ویو پښتون شاعر دی، پلاریې افضل خان نومیده دا افضل خان د تاریخ مرصع له افضل خان څخه پرته بل افضل خان دی، دی څه موده په (جمالګړي) کښي اوسیده نوځکه یادري هیوزد جمالګړي په افضل خان یاد کړی دی، سعادت خان دخپلو دوو ورونو اکبر اشرف په فراق کښي چه په تورواوبو کښي بندیان شوي وو یوغزل ویلی دی چه یودوه بیته یې دادی:

فلك څه نا کړدي ماته کړي دوخاري — چه مې ستر ګی په ژړا کښي فواري شوي
نوی نوی غم راځي زما په خوانه — خبر نه یم دغم ما کره دیر ی شوي

اسدالله: د پورته سعادت خان مشر ورور دی. دی هم د پښتو شاعر ؤ، دخپل ورونو په بېلتون کښي یې ځینې اشعار ویلي دي چه دادوه بیته یې لاس ته راغلي دي:

روزمي حلقه نن له دواړو ستر ګو په ګریوان دي — خدایږ و دا اشرف اکبر ما تماورد نیران دي
نن د قیامت ورځ ده له قیا مته لا بد ترده — تللی ځه شه بستان د مینی په خزان دی

اشرف: ددغه سعادت خان ورور دی: چه په تورواوبو کښي بندي وو. دی هم د پښتو شاعرؤ، یوغزل ئې مونږ لیدلی دی چه یودوه بیته ئې دا دی:

موده وشوه چه سلام د یار رانغی — خبر نه یم چه په څه ر یبار رانغی
ګلدسته می خا طر نن پژمرده ده — چه خبر راته دوروراو پلا ررانغی

اکبر: دی هم دسعادت خان د تورو او بو بندي ورور دی، دجدایي په درد کښي یې ډیر اشعار ویلي وې. مګر مونږ یې صرف یوغزل لیدلی دی چه یو بیت ئې دادی:

خدایه داشپه بدغم که رڼا شي په ما — که په مدام رابانذي بلدغمواوري (۲)

منشي احمد جان: منشي احمد ددې دوري دوروستۍ برخې یو پیاوړی، نومیالی ادیب او د پښتو دادب داسمان یوروشان ستوری دی. وایې چه دی یو عالم او فاضل سړی وو او په پښتو کښي دیو فکر او مسلك خاوند و دمنشي احمد شعر کم لیدلی شوی دی مګر په نثر کښي ډیر آثار لری. دی د پښتو په نثر کښي دیو نوی طرز او سبك موجد او جوړ وونکی دی. هغه سبك چه دخوشحال په کورنی کښي جاري وو، هغه ئې اصلاح کړی او خوندور کړی دی، دد، دنثر ادبي مکتب له (۱۳۰۰ه) په خوند پوه کړی دی، په نثر کښي قوي لیکونکی او یوخ لیکوال دی. تاریخي قصی او داسی نور خوازه خوازه آثار یې پښتو ته وړاندی کړی دی لمړی کتاب یې چه دښوښو قصو مجموعه ده (ګنج پښتو) نومیږي ال یې له انګریزي څخه (دافغانستان تاریخ) په خوږه پښتو ترجمه کړی دی.

ددې کتاب نثر ډیر خوږ، د پښتو په محاوره برابر، په ټوله معنی یوخوند ور او صحیح نثر دی. له «تاریخ فرشته» څخه د سلطان محمود تاریخ هم دده. ترجمه ده د«قصه خوانی «ګپ»

(۱) دسعادت خان یو زوی چه فتح محمد خان نومیږي اوس هم ژوندی او یو بیدار پښتون دی دخپلو نیکونو ډیر قیمتي آثار یې ساتلي دي.

(۲) د اسدالله، سعادت خان، اکبر، اشرف اشعار یې [illegible] کتاب [illegible] دي

او دهغه دغه «په نوم دوه نور کتابونه هم لري چه ډېر خوږ او دلچسپ او د پښتو د ښو خوږه نثر نماينده ګي کوي، د ده نثر يوه ټوټه دا ده د ترخاني په سوات کښې د (بري بازدري) د يو طاوس خان نومي پښتون لور وه او د ياوخان نومي يو پښتون هلك چغله وه يو ورځ د درخاني د ترور د لور واده ؤ په هغه کښې ئې د کوزي بازدري، په يو آدم خان نومي خانزاده باندې ستر ګې خوږې شوې تر له دوا ړه لاسه خيبري هغه هم ورې زړه بايلود. دې اور داسې لمبه وکړه چه دواړه د خلاصېدو او د ميلمنو د ر خصتېدو نه پس دواړو په لار کښې هر ورو يو بل ته په غلاغلا کتل، ماسخوتن په حجره کښې چه آدم خان يوه ګوته رباب ووهلو نو يو سوداسو يلې ئې وکړ او مير وبلو خپلو خوږ و يارانو ته ئې د زړه حال ووې، دهغه د امراد ؤ چه په دې شپه د آشنا ديدن ته لاړې (له قصه خواني ګپ شخه)

تبصره: خوږه عبارات، برېکړې، لنډې لنډې جملې، ښه اداء، سلاست او روانۍ د لغاتو سوچه والی، د متلونو، اصطلاحاتو، محاورو استعمال ددې نثر مهم خصوصيات دي، په دې نثر کښې د بلې ژبې رنګ نشته او عبارتو ادبي خوږ والی ئې زيات دی.

نو په دې اعتبار منشي احمد ته په ۱٤ پېړۍ کښې د پښتو نثر د نوي طرز او سبك مؤسس وايو او د يو نوي ادبي مکتب خاوند ئې ګڼو.

مير احمدشاه رضواني: ددې دورې له وميالو اديبانو شخه، بل قاضي مير احمد شاه رضواني دی، رضواني هم د پښتو ژبې يو پياوړی اديب، قوي او زبردست ليکوال دی، په نثر او نظم دواړو کښې لوی لاس لري. دی د پښتو متخصص او دا کثرو پښتو زده کوونکو د پښتو استاد و په انګرېزي هم پوهېده او د «شمس العلما» لقب ئې حاصل کړی ؤ. رضواني په (۱۲۷۹ھ) د پېښاور په (اکبر پوره) کښې زېږېدلی دی. ده په پښتو کښې مهم تاليفات کړي دي لوی خدمت ئې د پښتو ژبې يو ګرامردی چه «واقيه» نومېږي او په اردو ئې ليکلی دی. دا کتاب د پير محمد د معرفت الافغاني شخه وروسته د پښتو اول ګرامر ګڼل کېږي دوه نور کتابونه ئې «ګلستان افغاني» او «بهارستان افغاني» نومېږي. دا دواړه کتابونه په تعليمي سلسله کښې داخل او د مکتبونو د پاره ليکل شوي دي. نظم او نثر دواړه لري، د ده خپل نثر او نظم هم پکښې شته، مګر اکثر انتخابات دي. سر بېره پر دغو رضواني د شعر يو ديوان هم لري رضواني يو وېښ او بيدار شاعر دی، د قوم د بيدارۍ د پاره ئې تحيقي انتباهي اشعار ويلي دي رضواني د پښتو په نثر کښې هم او له درجه سړی دی. د ليکلو سبك ئې د منشي احمد د سبك پشان دی او دواړه ددې لارې قوي ملګري دي. دده يو خو شعرونه دادي.

که معنی هيڅ د ر ي کښې نه وي په خيال څان په نيکه په تير نيکه به نشي خان

اصالت په اهليت په استيا قت دی نه په دې چه فلانکی خان او فلانکی خان

که پښتون شي ګدا ګرد کل جهان غيرت ئې تلې ده وده دی تر يو نان

هسې ښه مهمان نو از ه خلك نشته لکه خدای چه پيدا کړ دی افغا ن

❀ ❀ ❀

رضواني پرته له دې چه يو ښه عالم او فاضل ؤ، د پښتو فارسي او عربي يو منلی شوی شاعر او اديب هم ؤ. د رضواني د لوی نه لوی کار دادی چه ده د «صوبه سرحد» د کا[illegible] نو

په نصاب کښې پښتو ژبه هم شامله کړه او په وطن کښې ئې د پښتو د تعليم او زده کړې روح پيدا کړه ـ دا رنګ د پنجاب په يو نيورسټۍ کښې ئې پښتو ژبه د نورو ژبو په قطار کښې ودروله او په دې وسيله ئې د پښتو د پاره يو جاودانی خدمت وکړ. رضوانی په عربۍ کښې هم ډېرې قصيدې لرې، او په فارسی ئې هم ښه اشعار ويلی دی. د کابل په صفت کښې وايی

کابل ای آنکه همه لطف و تماشا باتست وی که از هر طرف آميزش دلها باتست

مير احمد شاه د ډېرو آثارو خاوند دی چه ټول ئې تقريباً (۴۰) ته رسيږی يو څو مشهور کتابونه ئې دا دی:

۱ـ جزری په پښتو نظم ۲ـ تاريخ کافرستان ۳ـ آثار قديمه

۴ـ تاريخ افريد ۵ـ سفر نامهٔ رضوانی ۶ـ مجربات رضوانی

۷ تحقيق الالسنه ۸ـ ديوان و قصايد رضوانی

رضوانی د (۱۳۵۲ ه) کال په رمضان کښې وفات شوی دی

احمددين: يو طالب او شاعر دی، په اصل د اشنغرو خو زيات ئې اوسېدل د پښور په سوات کښې وه، په آخر و خت کښې د خپل شاګرد (محبت خان) سره په (مردان) کښې اوسېده چه بيا هم د غلته وفات شو. دی په طالب احمددين مشهور دی، غزلی او رباعی کانی ئې زياتی مشهورې دی ددة د رباعيانو وغزلو ديوان اول جلد څو کاله پخوا په پښور کښې چاپ شوی دی. ده په ملی وزن هم ښه اشعار ويلی دی اشعار ئې عشقی او اخلاقی دی. احمددين د ۱۴ پيړۍ د اولی برخی شاعر ګڼل کيږی يو دوه بيته ئې دا دی:

د بلبلو بې دلانو آزار مه خله دا ګلزار که دی نن وی سبا به نوی

د لعلونو د مرجانو سودا ګره خريدار که دې نن وی سبا به نه وی

ملا نعمت الله: د پښور د نوښار او سېدونکی و، دی د پښتو يو زبردست شاعر او په قصو او افسانو کښې داستادی مقام لری. که څه هم د نسولی کوسبک په پښتو کښې له ډېره وخته پيدا شوی دی او ډېر پخوا حتی چه د ربمی دوری له اول څخه دا سبک جاری دی مګر نعمت الله د رومان نويسی سبک خپل اوج مقام ته ورساوه، د يو مسلک په حيث ئې دالار و نيوله او قصو او افسانو ته ئې يو خوندورا وخوږ رنګ ور کړ نو ځکه ئې په اعتبار د ده مونږ د دې دوری د افسانه نويسی استاد وايو. دده ډېرې عشقی او رزمی افسانې په پښتو نظم ليکلی دی، د سلاست، خوږ والی او روانۍ په لحاظ هره يوه شاهکار ګڼل کيږی. ده پرته له قصو څخه غزل او رباعی کانی هم ويلی دی مګر هغه مستقل صورت نه لری او ځای په ځای نشر شوی دی. دده افسانوی شعر ډېر وستايلو وړ دی. ده په قاعده ده چه د هر داستان په سر کښې يو څو بيته د تشبيب په ډول وايی چه ډېر ساحرانه کيف پکښې پروت وی مثلاً د ليلی او مجنون داستان

مشك افغان قلم زما لکه طوطی نن په چمن د عاشقی کوی مستی نن

په ورو ورو راته د عشق وايی بدلی تما شی ته راشو چتی شوی بلبلی

په افسون چه کړی آغازه افسانه عندليب شی ورته يور ته مستانه

د تقرير مارغه چه والوزی په باغ په ديدن ئې د لاله زړه ګی شی داغ

(۱) د کابل د مجلې په (۱۷۸) ګڼه کښې د سيد عظيم شاه له مقالې څخه.

په فصحت چه نزاکت له خولی وباسی　　له بوستانه بوراګان یسی رایاسی
مۀ رخ د توار یخو نکته سنج　　یدې ځای کښې سپردی ځی دبیان ګنج
که ملا نعمت الله ته مو بز دپښتو فردوسی ووایو ، بې ځایه به نوی !

ځکه که ددۀ سره دفردوسی په سانه برخه هم د کوم سلطان مرسته وای ؛ نو له هغونه به ئې ښه ادولی وای ، دملا نعمت الله مشهور کتابونه چه چاپ شوی دی دادی : دلیلی او مجنون قصه ، دنیمبولا اوتیمبولا قصه دفتح خان قصه دموسی او ګلمکی قصه ، دحضرت علی جنګنامه دحاتم طائی قصه ، شاهنامه ، الف لیلی او داسی نور ، دملا نعمت الله دژوند زیاته حصه د(۱۳۰۰ه) څخه راپدې خواده .

اوس دنیمبولا دقصی څخه یوه نمونه وګوریء .

باد شاهی چه دلمر لاندې تر آسمانه　　پر له یسی سپوږمی راوخته روښانه
راښر ګنده هر یو ستوری په جلوه شه　　نیمبو لا ستی پـ[illegible] هجر یـه لیـبه شه
واو بلاناری ئې کړې دعشق له جوشه　　ګاه په و په چفو سر ګاه به خاموشه
یو ګړی نې قراری د و جو ده ؤ　　په هیڅ کار کښې دزړه ګی ئې ابهبودنه ؤ
که قه چاترې د مرض وکړه یو ښنه　　چه دا شور فرباد کوی وایه له څه نه
ده یه وی چه دامی رنګ پنکار یږی زرد　　کله کله به ما وی د کېدې درد
یه داهسی اوی مرض یه زده چور چوریم　　زه د ګېدې یه مرض مدام رنځور یم
نه ئې شه آرام یه وښه نه یه ملاستی　　تصور به ز نګاوه د غم یه بیاستی
چه دعشق یه دریاب کښې څوک لاهو شی　　یه چر له دعا شقی هله ها هو شی
چه لـډې نه یری راغی احوال سخت　　سر به ئې کښو د د غمونو یه پا لښت
چه دعشق سواره د چا یه خونه زغاست شی　　ای ملا نعمت الله کور ئې میراث شی

ملا احمد جان : دپښتو یو نکره قصه لیکونکی شاعر دی دپېښور یه (دواوه)، کښې اوسېده زیاتی قصی ئې په نظم لیکی دی، ژوند ئې تر (۱۳۳۲ه) پوری معلوم دی . دملا نعمت الله په مکتب کښې یونوی سری دی ، دالاندې کتابونه ئې په نامه مشهور دی (دورقه ګلشاه قصه دممتاز قصه ، دشهزاده بهرام او ګل اندامی قصه) .

دامیر حمزه داستان ، دشهزاده شیرویه قصه یوسف زلیخا ـ ملا احمد جان ځینې غزل او رباعی ګانې هم اری دا بیت ئې و لولی . :

چه دې شمع دسپین مخ کړه ورنه باه　　احمد جان لکه پتنګ ورته تن ونیو
څوک سواره ګرځی په آسو حکومت کا　　څوک له بدی ورځی بل ته رکاب نیسی

احمد اخون خیل : دقصه لیکونکو په ډله کښې دریږی ، « دامیر حمزه » داستان ئې په ډیر خوږ نظم لیکلی دی، د (۱۳۰۰ه) دشاوخوا شاعر معلومیږی په دو هم جلد پښتانه شعرا کښې ئې له دغه داستان څخه یو څو بیتونه را نقل شوی دی ' یو بل کتاب ئې چه « قیامت نامه » نومیږی هم یه نظم کړی دی .

احمد دیجګی : یه قام خلیل او د پېښور یه (یجګی) . کښې او سېده ' یو قصه لیکونکی شاعر دی . د « انیس الواعظین » یه نامه ئې دپښتو یه نظم یه (۱۳۰۵) کښې یو کتاب لیکی دی ' یو بل کتاب ئې « دجمجمی قصه » ده اویو کتاب ئې « قصص الانبیا » نومیږی دا بیتونه دده دی :

چه سحر بلبل آواز کا　　د هجران له بابه ساز کا
فلک ځکه سرګردان شو　　پیداغم کښې داجهان شو

میرمن (۱) صاحبو عاجزه: دا پښتنه میرمن د ګل محمد بارکزي لور وه، د قندهار په اطرافو کښې اوسېده. ملي غزلې ئې ویلې دي، تر (۱۲۹۷) پورې ئې ژوند معلوم دی او څو بیته ئې دا دي: پر خپل خدای به فریاد کړم عوض غواړمه له باري ننګوم به ګړندي

ما ویلې جلګی (۲) زه خو راغلمه د شپې حاجت می دی راوړی بخت غواړم پر تندي

ننګوم به ګړندي

مولوی (۳) سید احمد مولوی سید احمد د کوهاټ د یو مشهور ملا زوی و. ده د پښتو متلو نو یوه مجموعه لیکلې ده. په دې مجموعه کښې (۶۷۹) متلونه د الفبا په ترتیب برابر ټول شوي او جمع شوي دي. دا کتاب د پادري هیوز د پاره (غلام جیلاني) نامي په (۱۸۷۵ع) کښې لیکلی و، چه دغه قلمي نسخه ئې اوس د لندن په موزیم کښې خوندي ده. د دې سنې له مخه د مولوي سید احمد د ژوند زمانه او یا کاله د مخه د (۱۲۹۰ه) په شاو خوا کښې معلومېږي. مولوي سید احمد ځني نور پښتو کتابونه هم لیکلي دي. دا کتاب غالباً د پښتو متلونو لومړی کتاب ګڼل کیږي.

میا احمد: (۴) د اسړي د مروجو علومو عالم او د پښتو ژبې یو ښه شاعر و. په احمد کلاچي مشهور دی. کورني ئې د ډېره اسمعیل خان په کلاچي نومي کلي کښې موجوده ده. د د ۱۳۰۰ه په حدودو کښې ژوندکاوه او د امیر دوست محمد خان د زمانو هم عصری دی. په پښتو کښې د اشعارو یو دیوان لري، د ده په دیوان کښې رزمیه نظمونه د باعی ګانې، چاربیتي، غزلې او نور هر ډول خوندور اشعار شته.

د ده د دیوان یوه نسخه چه د ده په خپل خط ده د پېښور د اسلامي کالج په کتاب خانه کښې خوندي ده د احمد دیوان چاپ شوی هم دی او (۱۰۴) مخه دی.

د یوې چاربیتي سر ئې دا دی:

بیا شکلې محبوبا شوه آراسته چشماني تورې   راځي په سر و منګولو

له خیاله ئې شانه کړې په مخ زلفې دورې دورې   که لښتې د سنبلو

سید محمد عمر: (۵) د اسړي د پېښور په (کوټه نومي ځای کښې اوسېده ده د ګلشن اشعار افغاني» په نامه د پښتو شاعرانو د اشعارو یوه مجموعه ټوله کړې ده. دا کتاب عشقي غزلې چاربیتي او نور اشعار لري، په دې کتاب کښې د هر شاعر د شعر سره دغه مختصر حال هم په پښتو نثر لیکل شوی دی. نو ویلای شو چه دا کتاب د پښتو شاعرانو یوه مختصره تذکره هم ده. د دې کتاب یوه نسخه د اسلامیه کالج په لایبریري کښې شته. په خپل سید عمر هم شاعر و. او ښایي چه خپل اشعار ئې هم په دغه کتاب کښې راوړي وي.

غلام محمد خان خټک: د خان فتح زوی او د جهانګیري کلي د خټکو د کورني یو مشهور شاعر و، په پښتو فارسي او اردو ژبو کښې ئې اشعار ویلي دي ده د مرګ نه پس د ده د کلام څه برخه د (رموز خټک) په نامه محمد زمان خان خټک طبع کړې دی چه د پښتو او د واو فارسي د یر خوند

---

(۱) پښتني میرمنې (۱۲) یوزیارت دی (۳) فهرست بلومهارت

(۴)(۵) فهرست مولوي عبدالرحیم.

ناك اشعار لري.

(۱) اميرعليخان: دجهانګيري په حسن خيلو كښي يوښه اديب اوشاعر وه ادده څخه اته قلمي كتابونه ياته شوي دي اودادي:

۱- زړه خوږي مسلمان په نظم ۲. كچكول د امام وردي «درج» دقصيدي ترجمه اوشرح ده ۳- داخوان الصفا په نظم اونثر پښتو ترجمه ده (۳۳۷مخه) ٤- سحرني ستوري ده ٥- مقامات امير د پښتومحاوراتو اولغاتو خزانه ده ٦- شپږ خبري له عربي څخه ترجمه ده ۷- سرحدي ګل ۸- خوږه وروولي دامير يوڅو اشعار دادي (۲):

دودسته سلام جانان ته په سبادسحر وايه | دزخمي زړه ارما نونه دوفا په نظر وايه
دزمزم يوه څاڅكي جام لبريزدي ما دپاره | لا به ولي زما نشي اى سا قي دكو ثر وايه
علامه ما تول علمونه دعرفان به نورنڅار كړل | ته ترعمره له استاذه سبق زيداو بكر وايه

محمد رفيق شمس الفلك: (۳) داسړي د (مجموعه ديوان شمس الفلك) په نامه يوښه اثر لري. دامجموعه دري برخي ده. اوله برخه داخلاقو بيان دی.

دوهمه برخه په پښتو كښي دقصيده اما لي شرح ده دريمه حصه خالص غزليات دي محمد رفيق اول دپېښور په (اكبرپوره) كښي اوسيده. بيا (مردان) ته ولاړ.

يوعالم اوشاعر سړي و. مولوي عبدالرحيم په خپل فهرست كښي ليكي چه دده كلام يوخ اوقوي دی اودغه مجموعه ئي دپښتو ادب يوقابل قدر كتاب دی» محمد رفيق دامير عبدالرحمن خان په وخت كښي كابل ته راغلي و. اوامير دده دعلم او ښي طبع يوڅه قدر كړي و دي تر (۱۳۳٦ه) څخه دمخه وفات شوي دی دده دغه ديوان نه دی چاپ شوی مګر يوه قلمي نسخه ئي په اسلاميه كالج كښي موجوده ده.

نعمان الدين احمد: دی دپېښاورد (سري ډيري) كاكاخيل ميا دي. يوبوه او بيدار سړی و دپښتوژبي سره ئي ډېره مينه لرله - ده دپښتو كتابونو دچاپولو او ليكلو دپاره ډېر كوششونه كړي دي. دی په خپله هم په پښتو كښي دتاليفاتو خاوند دی.

يو كتاب ئي (ظفرالنسأ) نوميږي چه د ښځو دښوونې دپاره ئي ليكلی اوپه (۱۳۲۲ه) كال په هند كښي چاپ شوی دی. دارنګه د (ابن بطوطه سفرنامه ئي هم په پښتو ترجمه كړه ده مګر دا مهم اثرئي مونږ نه دی ليدلی.

دنعمان الدين په كورني اوټبر كښي نورهم دپښتوليكوال شته دده ښځه هم په پښتو كښي د (زينت النساء) په نامه يو كتاب لري.

مشيرالدين: داسړی ددغه نعمان الدين كاكاخيل تربور و په اخلاقو كښي ئي ود (مشيرالاخلاق په نامه يو كتاب جوړ كړی دی اولكه چه چاپ شوی هم وي

دده يوبل كتاب (تاريخ برامكه افغاني) نوميږي.

محمد يوسف ميا: داشنغرد (سري ډيري) كاكاخيل ميا دي. چه دنعمان الدين احمد خوريی وده دنذيراحمد يو كتاب په ژپښتو به ترجمه كړی دی چه «توبة النصوح» نوميږي

---

(۱) (۲-) د كابل دمجلې په (۱۷۹) ګڼه كښي د محمد اجمل خټك له مقالې څخه

(۳) (٤) دمولوي عبدا لرحيم فهرست.

دا کتاب په (۱۳۲۲ه) کښې چاپ شوی دی ددې کتاب یوه چاپي نسخه داسلامیه کالج په کتابخانه کښې شته مولوی عبدالرحیم په خپل فهرست کښې لیکي «چه ددې کتاب ژبه پاکه او فصیحه ده ، او په نثر کښې د پښتو ادب یوه غوره نمونه ده» ددې سړي په باب کښې مونږ له دینه زیات څه معلومات نه لرو مګر د مفتي عبدالرحیم په قول ، د دې د پښتو یوه غوره نثر لیکونکی ګڼل کیږي.

حسیب ګل میا : دا سړی د کاکا صاحب د زیارت او سېدونکی او یو شاعر او عالم سړی و . دی د (۱۴۰۵ه) وروسته وفات شوی دی . ده په پښتو کښې ډېر کتابونه لیکلي او ترجمه کړي دي چه څه ئې دا دي . ۱ - «داصحاب کهف قصه» چه دافع الغم نومیږي .
۲ - «عجیب وغریب قصه» ۳ - دشمس وقمر قصه چه له فارسي نه ترجمه ده .
٤ - «ګلدسته حکایات» چه له اردو نه ترجمه ده ٥ . «زاد الفرح» دمفرح القلوب ترجمه ده
٦ - «بیاض» په دغو ټولو کتابو کښې ئې «بیاض» یو مهم کتاب دی . دا بیاض (۵۰۰) صفحې دی او د پښتو او فارسي اشعار لري چه څه د میا صاحب خپل او څه د نورو شاعرانو چون شوی اشعار دي . غرض دا چه د حسیب ګل میا بیاض په پښتو ادب کښې یو قیمتي کتاب دی او د ډېرو پښتنو شاعرانو نومونه او د کلام نمونې ئې را ساتلي دي .

یو ډله نامشهور شاعران

د حسیب ګل میا په بیاض کښې د ځینو مشهورو شاعرانو اشعار هم شته لکه رحمان - حمید خوشحال هجري - کامګار - یونس - سکندر او نور مګر مونږ خبر و داده چه د ځینو داسې شاعرانو نومونه او د کلام نمونې هم پکښې راغلي دي چه هغه تر او سه مونږ ته معلوم نه وو نو دادي ددغو شاعرانو نومونه په لاندې ډول ښودل کیږي :

معطر - نجیب - عبدالوهاب - سید - آدم - رشید علي جنګ - نادر - احسن - شاه غریب شمشیر - نور محمد شمس الدین - طلب شاه - خادم - مزین - مسعود - میا نګل (۱)

ددې دورې د ځینې نورو شاعرانو نومونه

تر دوسته مونږ دغو شاعرانو نومونه او آثار ښیو ، چه دهغوی آثار ، کتابونه او یا اشعار لیدل شوي دي دا شاعران چه وروسته بیانیږي ټول د څلورمې دورې شاعران دي په دوی کښې څوک قصه لیکونکي څوک دیوان والا او څوک رزمي او عشقي شاعران دي د اختصار په غرض ئې زیات تفصیل نشو کولی - تش نمونه ئې ښوول کیږي :

د قصه لیکونکو ډله : حسن د ګلزار حیدري لیکونکی قاضي عبدالرحمن د افسانه دلپذیر لیکونکی (په قام باروزی او د سوات دی) عجب خان د پېښور د پچګي دی یوه قصه ئې په نظم کړې ده او مناقب غوث پاک ئې هم لیکلي دي . بوعلیشاه ، د مناقب الاعظم او د فرعون د قصې لیکونکی فضل ربي یوه قصه ئې لیکلې ده ابراهیم شاه . د (قصهٔ ترابان) لیکونکی سید حسین ، د جنګنامه

---

(۱) د بیاض نسخه ښاغلي محمد عبدالقدوس لیدلې ده او دغه ټول معلومات دهغه په قلم د «پښتون» په مجله کښې نشر شوي دي . (د ۱۷ نومبر ۱۹٤٥ع شماره ،)

حسنین لیکوونکی جلات خان - یوه قصه لري رحمت- جنګنامه ئې لیکلې ده امان ګوجراتي سفید شاه عبدالکریم د محبوبا او جلات د قصې لیکوال- محمد حنیفه د حسن حسین قصه ئې د پښتو په نیم منظوم نثر لیکلې ده حیدر خان د حاتم طائي د قصې لیکوونکی خالد - د سلطان محمود قصه ئې لیکلې ده، عبدالغفار «تایب» د (محبوبة شام) او عجایب جهان او نورو کتابو جوړوونکی؛

د دیوان والاو ډله: شاه افضل محی الدین - قلمي اشعار لري- عبد العزیز (۱) قلمي دیوان لري یار محمد د دیوان خاوند دی فیض الله (د قندهار دی) عبید الله (د ننګرهار دی) عبدالعزیز معلم د پېښوړي فضل شاه دیوان لري-

دیني لیکوونکي: مولوي حمیدالله د راحت القلوب لیکوونکی - محب الدین د پښتو قصیدهٔ بُردي لیکوونکی ملا شرف د پښتو قصیدهٔ بردي لیکوونکی - عبدالکبیر د معجزاتو کتاب ئې لیکلی دی ګل محمد د ضابطه میراث جوړوونکی محمدیار صاحبزاده د کلات توخی د قطب شاه کیمیای سعادت لیکوونکی عبدالرحیم دقایق الاخبار ئې لیکلی دی؛ په دې ډول نور «د یني او قصې» کتابونه هم ډېر دي چه ټول د لته نشو بیانولای لکه هزار مسایل حقیقت اسلام او داسې نور دي کتابو بولست ښاغلي «زمریالي» د ۱۳۱۸ په کال سالنامه کښې نشر کړی دی البته چه هلته ئې کتلای شی

ملي شاعران چه عشقي او نور اشعار لري:

ملا محمد کرم د اسړي د عبدالله محزون استاد ؤ او هغه د شاعرانو په ډله کښې ذکر کړی دی محمد کریم- حاجي اختر ملا عبدالرحمن- حلیم بابا- سید کرم شاه غلام صدیق عبدالسلام قندهاري طالب - ملا خواجه محمد - - ملا حفیظ - ملا باز محمد - ملا نظر - سید محمود - امیر جمال الدین- ملا عبدالعلي د دې شاعرانو اشعار په «بهار جانان» کښې راغلي دي او ټول د قندهار د خوا دي

ګل احمد- سید میر- سعدالدین - زین الدین - محمد رفیق - دارا شاه - اسلم شاه - خدابخش- اکرم خان- قمرالدین، اعظم الدین- میرزا محمد د دې لسو تنو اشعار په بهار نوروزی کښې شته او ټول د پېښور د خوا معلومیږي.

سحر ګل- د ننګرهار میا ګل د باجوړ غریبي، د ننګرهار بټي کوټ ... د (ننګرهار) معروف شاه- میرباش محمد شریف (د لعلپوري) باچا ګل د پېښور زاهد خان محمد حسن (د میمونې چار بیته ئې لیکلی ده) سید عباس- میر دل- غلام محمد د دواړ- زهین - سلطان- رمضان- فضل رحمان- (د پېښور دی) یعقوب (د لغمان) ملنګ- میر حضرت- ماهر- آزات خان مسکین- محمد میر- سکندر شاه - جمع خان د کامې- تسلیم د هزاره او اسلم د کونړ- بهرامی د ټنګاو ګل د چپرهار- یادونه شوې ده دې ډول نور هم د چاربیتو او غزلو شاعران ډېر دي، چه ټولو بیان دلته ګران دی.

---

(۱) عبدالعزیز او یار محمد د قندهار د خواورو سنني شاعران دي (۱۳۵۰ هـ) شاید ژوندي وو دیوانونه ئې په پښتو ټولنه کښې شته.

په دې دوره کښې د پښتو ځينې نور کتابونه

ترانهٔ محفل: (۱) يو پښتو کتاب دی. د پېښور د اسلاميه کالج په کتابخانه کښې ئې نسخه شته دا کتاب په ۱۳۳۶ هـ کښې د محمد شوکت افغاني له خوا ليکل شوی دی، او غالباً په دا ده چه نظم به وي مګر مصنف ئې معلوم نه دی.

شوکت افغاني: (۲) دا هم د پښتو يو کتاب دی چه د اسلاميه کالج په کتابخانه کښې ئې نسخه موجوده ده، مګر ليکونکی ئې نامعلوم دی.

عنوان النصايح: (۳) دا کتاب د اخلاق محسني پښتو ترجمه ده. خو مترجم ئې معلوم نه دی. يوه نسخه ئې د اسلاميه کالج د کتابخانې په فهرست کښې ذکر شوې ده.

زينت النساء: دا کتاب د نعمان الدين کاکا خيلي مايني جوړ کړی دی.

زما رسول پاك: دا کتاب «د پيغمبر اسلام» د کتاب پښتو ترجمه ده چه په (۱۳۴۸ هـ) په لاهور کښې چاپ شوی دی. مګر مترجم ئې نامعلوم دی.

د دې دورې عالمان بزرګان او ځينې نور اديبان

په هره دوره کښې ځينې پښتانه عالمان او مشران او د فکر خاوندان وي، چه د هغوی حيات او ژوندون د هغوی کارنامې او وينا وې د پښتو په ادب کښې ضرور څه نه څه تاثير لري، نو په دې اعتبار بايې چه د دې دورې عالمان او او اديبان هم څومره چه معلوم دي بيان کړو.

د سوات عبدالغفور صاحب: په قام صافی او د ۱۳ پېړۍ يو لوی عالم روحانی بزرګوار شخص دی، دی په (۱۲۱۳ هـ) په سوات کښې زېږېدلی او بيا په (۱۸۷۷ ع) کښې وفات شوی دی، (۴) ددهٔ فيض او برکت په ټوله پښتونخوا کښې خور شوی او ډېر خلق ورنه مستفيد شوي دي. سوات صاحب يو لوی مجاهد او غازي سړی ؤ. د پښتو ډېرو شاعرانو لکه بابا، ولي محمد او نورو ددهٔ د غزا ګانو په بيان کښې خوږه خوږه اشعار ويلي دي سوات صاحب د ټولو پښتو د پاره ددين يوه رڼا وه چه په دغه رڼا کښې ډېرو خلکو خيلې ورکې لارې موندلې دي، په شريعت پابند او يو لوی روحانی پښتون ؤ. د قوم د اصلاح د پاره ددهٔ وجود کيميا وه ددهٔ په مريدانو کښې هم ډېر لوی لوی خلق لکه هډې صاحب، د مسهې صاحبزاده صاحب، د کربوغې ملا صاحب، مانکي ملا صاحب او داسې نور خلك شته. وايي چه سوات صاحب د مثنوي په ډول په پښتو يو مناجات هم ليکلی ؤ. مګر له بده مرغه چه ددې لوی پښتون پيشوا اشعار مولاس ته نه دي را رسيدلي. ددهٔ مزار د سوات په (سيدو شريف) کښې دی.

فيض محمد اخوندزاده: دلو ګرد مسهې د صاحبزاده صاحب مشهور او يو عالم، فاضل سړی و د طريقت سلسله ئې چلوله. سوات صاحب ئې مرشد او استاذ و. دی د امير شير عليخان په وخت کښې ژوندون اشو د هغه معاصر دی. دی يو ښه عالم، مجاهد او روحانی سړی و.

فيض محمد اخوند زاده هر کله چه د خپل پير په افکارو رنګ و نو په ۱۲۹۳ هـ کال ئې د (روضة المجاهدين) په نامه په پښتو مثنوي يو کتاب وليکه، دا کتاب ټول د جهاد په روح

(۱) (۲) (۳) فهرست عبدالرحيم. (۴) تاريخ رياست سوات.

لیکلی شوی‌دی او د استقلال د ساتلو یو لوی درس دی چه په پښتو کښې خورا قیمتی کتاب گڼل کیږی (۱) په دی کتاب کښې تحسینی ښه اخلاقی او تبلیغی مضامین هم شته، د ملت د یووالی او د پښتو د اتفاق تبلیغ کوی لکه چه وایی:

همه واړه یو وجود شی.   په طلب کښې د مقصود شی.

دده شعر عالمانه او روان دی، د برقرآنی مضامین ئې په پښتو شعر کښې بیان کړی‌دی ځای په ځای د مسلمانانو د پاره د عسکریت او تور کښې ښیگړی بیانوی، په یو ځای کښې ئې هغه صفات او اخلاق چه یو مسلمان عسکری مشر او سر لښکر د پاره لازم‌دی ښودلی دی چه د اته ئې دده د کلام په نمونه کښې رواړو:

په لښکر کښې چه افسر وی   می باید چه دلاور وی
شجاعت لری کرار وی   په صفونو کښې جرار وی
هم عاقل او مدبر وی   ښه دینداره مذکر وی
دلسوزی لری ناصح وی   هم انصاف لری صالح وی
سخاوت لری ښه داد کا   له لښکر سره امداد کا
چست چالاك وی ثقیل نه‌وی   هم ظالم او بخیل نه وی
کبرجن او جاهل نه وی   بدکرداره غافل نه وی
له لښکره باخبر وی   په خپل کار کښې باهنروی
ستمگاره بدخوی نه وی   هم یوچ خولی بدگوی نه وی
تیښته نه کاندی صابر وی   په نعمت د رب شاکر وی
له سلطانه طاغی نه وی   له الله نه باغی نه وی
د پادشاه په خدمت راست‌وی   د الله په طاعت راست وی
نه شراب خوری نه زانی وی   نه رشوت خوری نه‌جانی‌وی
حکومت ئې سرا سر   په کتاب وی برابر
داسی نه چه دولت تول که   دی خپل ځان وربانده مول که
عالم‌واړه دربدر کا   خپل مخ تور، خاوری په سر که

نجم‌الدین اخوندزاده: په هډې صاحب مشهوردی. یو روحانی سړی و، د سوات صاحب مرید او د هغه په مریدانو کښې د زیات شهرت خاوند دی. هډې صاحب هم لکه د خپل پیر د یو لوی مجاهد او غازی په نامه یادیږی ټول افغانستان یې له فیضه بهره مونډلی ده لکه چه د تگاو ملاصاحب د بټخاك حضرت صاحب، د شوار وصوفی عالم گل صاحب، د سرکانو میاصاحب، د ترنگزو حاجی صاحب، د چکنور ملاصاحب، د اسلامپور پاچاصاحب او داسی‌نور یې مشهور او نوموړی مریدان‌دی. هډې‌صاحب په اصل د شلگرو، د کابل په تندر سازی کښې‌هم‌څه موده اوسېدلی دی‌بیا د جلال آباد په (هډه) کښې اوسېده، چه‌هم‌هلته د(۱۳۱۹ه)

---

(۱) دد ې کتاب یو نسخه چه د رمضان نامی لغمانی په خط په (۱۳۳۷ه) کښې لیکل شوی ده ما لیدلی ده. (رشتین)

په‌حدودو کښې وفات او مزار یې اوس‌دخاصو اوعامو خلکو مرجع‌دی . دهډې صاحب یو‌شه کره عالم ؤ، یوه لویو کتابخانه ورځخه پاته‌ده مگر دپښتو یا په کوم بل‌اثریې علم نه لرو .

دهډې صاحب جهادونه او کارنامې هم په‌ملی‌رچاربیتو کښې ستایل شوی دی .

مانکی ملاصاحب : دی‌شیخ‌عبدالوهاب نومېده‌یو‌مشهور روحانی سړی‌اودسوات‌صاحب خلیفه‌او مأذون وو، اوډېر مریدان یې‌درلودل ، ده دهډې صاحب سره ځینې بحثونه او مناظری درلودې . په‌دې‌بحثونو کښې ددی مریدانو‌څه فدر‌افراطونه کړی‌دی؛ چه‌هغه له اصلی مقصدڅخه ډېر لیری ښکاری .

ملاصاحب‌په پښتو نثر کښې‌د (عقایدالمؤمنین) په‌نامه یوه‌وړو کی‌رساله هم لری چه‌په‌دې جملوشروع کیږی « که‌چادرنه پوښتنه وکړه‌چه بنده دچایې ورته‌وایه چه‌بنده دالله تعالی یم‌چه یودی شریک نه‌لری ځمکی اواسمانونه ئې‌پیدا کړی‌دی ټول مخلوقات ئې پیدا کړی دی‌زه‌ئې هم‌پیدا کړی یم »

ملاصاحب په (۱۳۲۲هـ) کال کښې وفات شویدی .

کجوری ملاصاحب : دده‌نوم صیام‌الدین‌اود کجوری په‌ملاصاحب مشهوروچه دلغمان‌په (کنړ) کښې اوسېده.یومتصوف‌عالم سړی‌واودهډې صاحب دطریقې په‌سلسله کښې‌داخل‌و ملاصاحب په‌پښتو اوفارسی کښې اشعار هم‌ویل . شعری‌تخلص یې‌«واعظ» و،وایی‌چه دده په کتابخانه کښې‌ډېر پښتواوفارسی دیوانونه‌موجود دی. ده‌په‌پښتو کښې درحمان باباشعار ډېر خوښول . دمرګ‌ئې تقریباً دیرش کاله کیږی. دادوه بیته‌ئې‌ولولی :

موندځ‌هغه دی‌چه معنی‌ته یې‌حضوروی | لکه‌داچه یې له‌خدای سره مذکوروی
هم یې‌ښه قیام قعود په‌ښه شعور وی | چه‌دانه وی‌ښکته پورته به‌تش تور ځی

ملامشک‌عالم : اصل‌نوم یې دین‌محمداو‌په «مشک‌عالم» مشهور، په‌قام‌اندړ، اویو مشهور مجاهد اوغازی سړی دی‌د(۱۲۹۶هـ) کال‌په‌غزا کښې‌یې ښه‌ښه خدمتونه کړی دی وایی چه‌دی هم دسوات صاحب له مریدانو څخه دی . استوګنه‌یې (شلګر) کښې وه داسی مو اوریدلی دی‌چه‌په‌عربی کښې یې‌ځنی فوره آثار هم‌ درلودل . غرض داچه یولوی پښتون عالم‌اوروحانی سړی‌ؤ؛ چه‌دوطن‌په ملی‌خدمتونو کښې‌یې پوره‌برخه‌اخستې ده‌دی هم‌په‌ملی چاربیتو کښې ډېرستایل شوی دی .

قاضی‌عبدالقادر پشاوری : (۱) په‌قام یوسف زی‌اودقاضی‌فضل‌قادر زوی و، په‌خپل‌وخت کښې‌یو زبردست فاضل عالم اوډپوهې وفکرخاوند بلل کیږی ، ده‌په پښتو، انګریزی ، فارسی اواردو ژبو کښې ښه مهارت درلود اوپه دې ټولو کښې ښه لیکونکی و، دامیر شیرعلیخان‌مصاحب ، عسکری منشی ، اودهغه له خواد(ښوونکی)په‌لقب سرفراز و. دهغه‌وخت دټولو شاهی لښکرو دمعلمیې‌رتبه یې‌لرله. داسړی دامیرشیرعلیخان ددورې په‌علمی اوادبی بیداری اودپښتوژبې دژوند په‌نهضت کښې لویه برخه‌لری، خصوصاً دعسکرو دتعلیم او پوهې دپاره یې ډېر خدمتونه کړی دی اوپه‌دې مقصدیې ډېر انګریزی کتابونه او انګریزی‌قوماندې په‌ډېره‌خوزه اودرنه‌ژبه په‌پښتو ترجمه کړی‌دی. ددغه‌وخت اکثر عسکری

---

(۱) دآریانا مجله شمارهٔ ۳ سال ۲

کتابونه یادده تالیفات دی اویادده په نظ... اواصلاح جوړشوی دی. په (شمش النهار کښی یې ډېرې خطابی او وعظو نه شته، الب. داچه ده په دغه وخت کښې دعسکرو اوخاص بیادپښتو دپاره زیات خدمت کړی دی، وایی چه څوجلده عسکری کتابونه، بولی اوعسکری اصطلاحات یې په پښتو کړی وو، مګر له بده مرغه چه هغه آثاراوس ورک او بې پتی دی.

صرف یو کتاب یې چه دپیاده دقواعدو اوقوماندو په باب کښې دی موجود دی. دنمونی په ډول یې یوڅو مثالونه دلته راوړو اومړی کاردلاس- وروقدم- قدم اوزد پښه په ځای وروتګ جوړول ددلګی په یوستی صف-در پژ قدم لند قدم پشا به وروژرقدم. ګرز پدل په وقت دتګ- سم ودر پدل په وقت دودر پد وتګ په خبر ګی. ز نګون کېږد - یوقدم پشا-

سید جمال الدین افغان دد دې دوری له نو موړو خلکو اوپوهانو څخه یو سید جمال الدین دی چه په هرځای کښې یې دکمال او لویې آوازې خور دی داداسلام ابغه دمشرق نمراواتل دافغانستان په تاریخ کښې اوږ مقام لری دده دعالی افکار ورنیا په هرځای خوره اوهر چېری ترې خلق مستفید شوی دی. سید دکونړ له سیدانو څخه دی ده په کابل او هند کښې تحسیلات کړي دی اومړی دامیر دوست محمدخان په دربارخلقو کښې داخل وبیا دامیر محمداعظم خان په زمانه کښې وزیراو دامیر شیر علیخان په وخت کښې هم لوی کاردار و دوطن دترقی دعلم اوپوهی دزیاتوالی په باب کښې یې ښه ښه پرو ګرامونه جوړ کړی اودبادشاه حضور ته یې وړاندی کړی وو. چه دامیر شیرعلیخان دوخت زیات اصلاحات ورته راجع کیږی سید بیا خارج ته ولاړ- په هند، مصر، ایران، عربستان، ترکیه، روسیه، فرانس او انګلستان کښې و ګرځېد اوپه هرځای کښې یې دخپلو افکار وله تبلیغ څخه خلق مستفید کړل؛ مسلمانانو ته یې دبیداری چغی و کړی، په مصر کښې یې نوی روح وربو کړ. ترکان یې وخوځول. دهند غوږونه یې ویش کړل. په ایران کښې یې دخپل هیبت او دبدبې آوازه خوره کړه جریدی اومجلی یې جوړی کړی اوپه دې صورت یې دخپل مسلك په خپرولو شروع و کړه. سید په درسته دنیا کښې دیو بیدار باعزم سپیڅلی اوصاف پښتون په نامه معرفی شو مګر عمرورسره وفا و نه کړ اودخپل پاك مقصد یعنی داسلام دیووالی په لاره کښې په (١٣١٤) کال په ترکیه کښې وفات شو، چه آخر پس له (٤٧) کالو څخه دده تابوت اومړی د١٣٢٣ش کال دجدی په ١٠ له ترکیی څخه کابل ته راوړل شو اودلته دخپل وطن په خاوره کښې مدفون شو، دسید په مشهورو آثارو کښې یو (تتمة البیان فی تاریخ الافغان) دی نور مستقل آثار ده پر نښته دی په ده پرو ژبو لکه پښتو فارسی ترکی عربی اوفرانسوی پوهېده اوپه دې حصه کښې یې ښه شهرت پیدا کړی و.

حاجی محمداکبر؛ په قوم هوتك اودقند هار یو معروف سړی دی چه دامیر شیرعلی خان په زمانه کی ژوندی اودپوهی اوادبی ذوق خاوندود (١٢٩٨هق) په حدودو کښې له وطنه فرار شو اوبیر ته د(١٣٠٤هق) په خواوشا کښې قندهار ته راغی او هورې وفات شوی دی ده په پښتو شعر کی ښهٔ طبع درلوده اوځینی اشعار ئی پاته دی چه له هغو څخه یوه پښتو منظومه عریضه ده چه دامیرعبدالرحمن خان حضور ته ئې لیکلې وه ده د پښتو د کتابونه کتابخانه درلوده اودېتی خزانی قلمې نسخه هم دده په خواهش په (١٣٠٣ هق) کی نقل شوې ده چه ددغه نسخی له رویه دغه د پښتو ادب مهم کتاب په کابل کښې چاپ شو،

ملا غلام جان : دلغمان و ، دامیر عبدالرحمن خان ددربار پښتون لیکوال او په هغه عصر کې ژوندی و ، دده له پښتو آثارو څخه دهغه عصر دوه منثور کتابونه دي چه یو دامیر عبدالرحمن خان سوال وجواب دولتی او بل دده نصیحت نامه ده چه دواړه دغه مرحوم لیکوال په پښتو ترجمه کړی او چاپ شوی دی

مولوی عبدالرؤف : (۱) دامیر حبیب الله خان دزمانی او هغه ددرباریو پښتون عالم او دعلامه حبیب الله کاکړ نمسی دی په عربی او فارسی کښې آثار لری . دقرآن حافظ هم و او په ادبیاتو کښې ئې ښه دسترس درلود ده تفسیر افغانی په نامه پښتو یو تفسیر شروع کړ یو خو نا تمام څینی پاته شوی دی یو کتاب ئې د کښکول په نامه هم لیکلی دی چه دمتفرقو مضامینو مجموعه ده او پښتو برخه هم لری دی په (۱۳۲۳ هـ) کښې وفات شوی دی ، دا مرحوم په (۱۳۲۳ ق) دسراج الاخبار لومړی موسس او مدیرو .

غلام محی الدین افغان
دپښتو دادب تاریخ ۱۳۲ مخ

غلام محی الدین : افغان ، اصلاد قند هار او یو پښتون لیکوال او یوه سړ ی و تحصیل ئی د پښتو ر په علاقو کړی دی د امیر حبیب الله خا ن په عصر کښې ئی ژوند کا وه ، په (سراج الاخبار) کښې ئی ځنی پښتو اشعار نشر شوی دی له اشعار و څخه ئې معلو میږی چه دی یور وڼ فکره ویش پښتو ن او د یو درد من ز ړه خاوند و .

افغان دامیر حبیب الله خان په وخت کښی ددار المعلمین مد یر هم ټا کل شوی و دی دپښتو ژبی دژوند انه یو تحریك کښی لمړی حقدار گڼل کیږی دی په (۱۳۳۹ هـ) کال وفات شوی دی دده په کلا م کښی اصلاحی او تنقیدی ا فکار او د وطن د مینی جذبه لید ل کیږی دادوه بیتو نې ولولی !

زړه زما ډك دی له مینی دوطن — خپل وطن ما ته عزیز دی له خپل تن
چه دچا په سرسودادوطن نه وی — سر د ده د ی مستحق د بر ید ن

دافغان د کمال او علم په باب هم یو څو ښه شعرونه ویلی دی :

بی کمال دبا کمال کله همسر دی — هم قیمت کله گوهر سره حجر دی

(۱) سراج الاخبار ه کال .

با کمال سړی په مثل د پاد شاه دی | په ظاهره که مفلس اوقلندر دی
که لباس دېي کمال وی د زربفتو | داېي ځل دی د حریر وهغه خردی
که لباس د با کمال وی د کرباسو | کمال ده لره خلعت دی هم زیور دی
څوك چه نه لری کمال واوره افغانه | که غنی وی لا خو تا نه مفلس تر دی

افغان یوه ټوټه هم نثر د نمونې په ډول ورو سته وګوری . دا نثر د مفهوم په لحاظ یو خور اقیمتی شی دی . چه د یو پښتون د پښتنی احساساتو رښتیانی نمایندګی کوی، او په سراج الاخبار کښی د اعلان په ډول نشر شوی و :

اول مقصد مو دا اعلان دادی چه زمونږ مبارك ژبه رواج پیدا کی او هر څوك دی د ترقی د پښتو ښه ښه مضامین ولیکی او په واسطه ددی اعلان ټولو پښتنو ته خبر ورکوم که څوك زما او یا و بل چاته د پښتو په مضامینو باندی څه ایراد لری هغه دی خپله مدعا په پښتو کښی ولیکی او د سراج الاخبار مدیر صاحب ته دی راولیږی .

که بنده د هغه له جوابه عاجز شي، هغه ته به (۵۰) روپۍ په طور د انعام ور کړم او وعده هم شپږ میاشتی ده (۱)

مولوی عبدالواسع: د ۱٤ پېړی د اوائی نیمی له مشهورو عالمانو څخه دی تر ۱۳۳۷ و سته د «پښتو مرکی» مشر و . په فارسی ئې ځینی کتابونه لیکلی دی د پښتو مرکی د پښتو ګرامر او د لغاتو کتاب دده په تصویب او لاس لیك نشر شوی دی او په لیکلو کښي به ئې هم شریك وی دی خورا لوی عالم او په پښتو او پارسی او عربی کی لیکوال او شاعرو، په خپلو ختئی د پښتو په خدمت کښي ښه برخه اخستی ده .او د پښتو د یوی لمړنی رسمی او ادبی مرکی د مشری واکی ئې په لاس وې . دی په (۱۳۰۸ ش) په کابل کی د بچه سقو په امر وژل شوی دی دده له پښتو آثارو څخه یو پښتو تفسیر شته، او هم یو ئې کتاب حکمت اسلامی په فارسی کښلی دی

محمدزمان خان: د سردار غلام محمدخان طرزی زوی او د پښتو مرکی اول عضوؤ د پښتو مرکی د لغاتو « او یو از یښی پښتو کتاب ئې په (۱۳۱٤ ه) کال په لاس لیك چاپ شوی دی . شاید په لیکلو کښي ئې هم برخه ولری

عبدالوهاب : د پښتو په مرکه د کښی رکن او ترجمان و . په کاله کښي ئې استوګنه کوله دی هم د « پښتو مرکی » د کتابونه په لیکلو کښی شریك معلومیږی د پورته دري تنو ښاغلو د نثر په نمونه کښی له یوازنی پښتو څخه دا یوه ټوټه را اخلو

« پښتون ای زما مین وروره ! بویه چه ګښیځ دخو به ویش شی ، اودس وکی بیا لمونځ په لمونځی کښيوکی . د مور او پلار او د ښوونکی او د مشرانو مخوری وغواړی و ښتان مخ او نمری سپیځلی وساتی او لوستځی ته چه ځی په لار کښي خړی (۲) پازی ونه کی » دا نثر ځکه چه تعلیمی دی نو جملی یې وړې وړې دی او بیا د « معرفة الافغانی » نثر ته ورته دی ، سو چه او خالصه پښتو ده او پردی الفاظ نه لری .

مولوی تاج محمد : د خپل وخت یو پیاوړی او زبردست عالم دی چه په مهتمم صاحب مشهور و په پښتو او فارسی ، انګریزي ، عربی او ار دوژبو باندی ښه پوهېده . دی په مهمندو کښي

(۱) سراج الاخبار ٦ کال ۲۳ شماره (۲) خړی = بد - پازی = کارونه ؛

اوسپده عربي‌په تبلیغ ، وعظه نصیحت تعلیم اودرس ، جهاداودخلقو په‌اخلاقي اواجتماعي اصلاح کښې تېرشوی دی ، دپښتنو دپوهي اوصحیح تعلیم آرزومن و اوپه دې‌لار کښې ئې زیات کوششونه کړی‌دی دی تقریباً په (۱۳٤٤ هـ) کښې‌وفات اودجنوبي په‌خوست کښې مدفون‌دی . څلور قلمي کتابونه ئې‌چه په‌مختلفوژبودهر ډول‌مضامینومجموعي دی‌یادگار پاتې‌دی دیو کتاب دغرض په‌باب کښې داسې لیکي :

دا کتاب مې جمع کړ دپاره‌ددې که‌چېرې څوك غواړي چه‌په‌دې لارې تلل‌و کاندې اوڅوك بیا نه مومي چه‌لار ورته وښیي نودا کتاب زما به هغه‌ته لاروښئي) .

قاضي خیرالله‌پښاوري . داسړی‌هم دپښتودخدمت په‌لار کښې حقدار گڼل کېږي دپښتو دلغاتو یو کتاب ئې دخیراللغات (۱) په نامه‌په اردوژبه لیکلی دی‌مگر نورڅه معلومات ئې‌په‌لاس نشته‌د ۱٤ پېړۍ داولې برخې لیکوونکی معلومېږي .

سلطان‌محمد خالص : په‌قام‌بارکزی اودقندهارله‌پوهانو څخه‌و دامیرشېرعلي‌خان په دوره کښې‌ئې ډېر وخت‌په کلات‌حکمراني کوله‌ده دتاریخ‌سلطاني په نامه‌دپښتنو یوتاریخ لیکلی دی‌چه اول‌جلدئې چاپ‌شوی‌دی خالص‌دفارسي ژبې‌شاعرو ، دپښتوا شعار ئې‌معلوم نه‌دی ، یوپوه پښتون لیکوال ئې‌بللی شو .

عبدالعلي مستغني : په‌قام‌وردگ‌دی . په فارسي‌اوپښتوېې ښه شعروایه‌دساج‌الاخبار دوخت‌له شاعرانو اوادیبانو څخه‌دی اوخورا ډېر اشعار لري دمرگ‌ئې تقریباً (۱۰) کاله کېږي دی‌اول دفارسي ادبیاتو معلم‌و اوبیاپه ادبي انجمن کښې عضوشو .

مولوي عبدالمجید : (۲) په قام‌اتمانخېل دی . یوعالم‌بیداراودیو دردمن زړه‌خاوند دی‌په ورو کوټوالي هندوستان‌ته ولاړ ، هلته‌ئې تحصیل وکړ ، بیادپېښور په (مشن کالج کی) دعربي پروفیسر شو ، دی دپښتنو دمشاهیرو اونومیالیو په‌سلسله کښې ځینې تالیفات لري یوله دغوڅخه چه‌مونږته معلوم‌دی : د(جمال افغاني) کتاب‌دی‌دا کتاب ئې دعلامه سید جمال‌الدین افغاني‌په‌سیاسي او نوروحالاتو کښې‌اوږدې په‌اردولیکلی وُ ، اوبیائې په‌خوږه پښتو ترجمه کړ . ده‌دخپل‌نامه‌سره یا جوړی هم‌لیکلی‌دی دمولوي‌عبدالحمید «جمال افغاني کتاب د پښتو په نثر کښې یوخوراغنیمت کتاب ، اودسیدجمال‌الدین افغاني په‌باره کښې په‌پښتوژبه یوه‌لومړۍ تذکره‌ده . دا کتاب‌داسلام په‌مد و جزر کښې یوه ډ لچسپه مقدمه هم‌لري . ددې کتاب‌یوڅوجملې دادي : «په‌دې‌پر آشوب اودتنزل زمانه کښې هم‌خدای‌یوه داسې‌زبردسته هستي‌پیدا کړه چه‌په یولاس کښې‌ئې دسیاست توره اوپه‌بل کښې قرآن وُ اودمغرب نه‌ترمشرقه‌پورې‌ئې تمامه‌زمکه متحرکه کړه - دهغه‌ددماغي‌شغلونه داسلام‌مړې شوې‌سروتکې لبزې‌لبزې گرمې‌شوې ، داغیبي امداد دخدای مجسم رحمت څوك‌وُ ؟ دادسید محمدعبده مصري استاد سیدجمال الدین افغاني وُ »

(۱) وايي‌چه‌دا کتاب په‌پېښور کښې‌چاپ شوی‌دی .

(۲) کتاب جمالي افغاني طبع اگره ۱۹۲۱ ع ؛

ملامحمد ، په قام صافی دی ، دامیر عبدالرحمن او امیر حبیب الله خان په وخت کښې عرض بیګی اوافغانی نویس (دپښتومنشیؤ) دارنګک د « پښتومرکی افتخاری » عضوهم ؤ په سراج الاخبار کښې ئې دپښتو ځینې اصلاحی اشعار نشر شوی‌دی دپښتو مرکی په ځینو کتابو کښې دده لاس لیك هم شته . ملامحمدپه (۱۳۰۵ش) کښې‌وفات شوی‌دی وایی‌چه دی یوقلمی دیوان هم لری .

پیرمحمد(منشی) داسړی‌هم یوپښتون لیکوال اودقلم خاوندی.ده له انګریزی‌څخه دداکتر (جمیس کنتلی) یوښه کتاب په پښتوترجمه کړی دی.داکتاب(زخمیانوته هدایتونه)°نومیږی اوپه(۱۹۱۰ ع) کال په لاهور کښې‌چاپ‌شوددی. منشی‌پیرمحمدپه (پاراچنار کښې د منځنی مکتب سرمعلم‌ؤ . ددغی ترجمی په سر کښې د (سکماټ‌نسکریف نومی یوانګریزنوم هم شته، مګرغالبه داده چه دا کتاب ټول دپیرمحمدترجمه‌ده اوددغه انګریزنوم‌ورسره په کمه بله وجه ملګری شوی دی .

قاضی‌عبداللطیف:داسړی‌دیوی‌علمی کورنی یوعالم سړی‌او اصلاً دسوات‌دعلاقی‌د(ګالوچ) نومی‌ځی‌دی. ده د (تفسیر تیسیر) په نامه دوه جلده کښې یوپښتوتفسیرلیکلی‌دی چه اول جلدئی په (۱۳۳۹ه) کښې‌تمام‌ځوی‌دی. داتفسیرئې‌دسوات والی ته منسوب کړی‌دی‌په‌پښتو کښې یو لوی کاراومهم خدمت ګڼل کیږی .

سیدمحسن:دامیرحبیب الله‌خان په‌وخت کښې‌دقندهارددارالحفاظ مدیر ؤ.په عربی، فارسی اوپښتو کښې‌لیکو نکی‌ؤ‌په هغه‌وخت کښې‌ئې‌دقند هار دمبار کومزارو نو په باب په ښو زړه بیته کښې‌یوه رساله لیکلی وه . وایی‌چه‌په پښتو کښې‌ئې‌روانه‌طبع‌ارله . دی په (۱۳٤۱ه) په قندهار کښې‌وفات شوی دی (۱)

محمدیعقوب‌فراهی: دفراه نورزی‌دی . چه‌په (۱۲۸٤ه) کښې‌زیږېدلی ؤ . یو عالم اویوه سړی اوپه‌فارسی اوپښتو کښې ادیب‌اوشاعرؤ.په فارسی کښې زیات آثار لری . وایی‌چه دپښتو دخاصولغاتو یو کتاب‌ئې‌لیکه مګر نیمګړی ځنی پاته شو . فراهی دښې قریحی اوقوی حافظی خښتن ؤ .

دده دیو شعریو څوبیته دادی :

زه عاجز بنده د خدای یم	ثنا یه حمد و پـه ثنا یم
خپل معبود پدار نګک ستایم	ثنا ستاده اوپه خدا یه
چه خاکی آدم پیدا شو	پیغمبر پر دې د نیا شو
په صفت دارنګک ګویا شو	ثنا ستاده اوپه‌خدایه (۲)

په پښتو کښې د خارجیانو تـ لیفونه

لکه‌چه‌معلومه ده؛ددې‌دورې په‌ابتدا کښې‌اروپایان‌دافغانستان‌خواوشاته‌راسیدلی‌دی، په دغه وخت کښې‌اوله‌دغه وخت‌څخه را په دې‌خوا‌دیر مستشرقین پښتوژبی ته متوجه‌شوی اوپه دې‌ژبه کښې یو‌زیات کتابونه لیکلی‌دی .که څه هم‌ددوی‌دا کوششونوله‌خپلومقاصدو

(۱) دحبیبی دپښتو دشعر تار یخچه (۲) د کابل مجله (۱٤٤) شماره

اوسیاسی غرضونو څخه خالی نه وو، مګر بیا هم د ذخیری د زیاتوالی په لحاظ دغه رو ډدی اوغواړو چه وروسته یې په لنډه صورت بیان کړو ، مګر دلته مونږ یوازی هغه د لسیو چه دپښتو په ګرامر لغت او ادب کښې یې څه لیکلی دی :

ګولډن شتط : (۱) یو جرمنی مستشرق دی اوومبی سړی دی چه دپښتو په لغاتو کښې ئې یو کتاب لیکلی دی. دا کتاب په (۱۷۹۱ ع) په (پترزبورګ) کښې چاپ شوی دی. مګر نایاب دی.

کلاپرات : ده دپښتو د ګرامری ساختمان په باب کښې یو کتاب لیکلی دی چه مستر (ډورن) لیدلی واو وایی چه له غلطیو ډک دی . دا کتاب په (۱۸۱۰ ع) کښې چاپ شوی دی .

برنارد ډورن : دا سړی روسی او د پښتو د یو لغت لیکونکی دی چه په (۱۸٤٥ ع) په (پترسبورګ) کښې طبع شوی دی او یو بل اثر یې دپښتو دبخوانو منظومو او منثورو آثارو انتخابات دی . چه (کریستوماتی آف دی پښتو) نو میږی .

راورتی : یو مشهور انګریز مستشرق دی په پښتو کښې ډېر آثار لری د پښتو د لغاتو یو لوی کتاب یې لیکلی دی چه په (۱۸۵٦ ع) په لندن کښې چاپ شوی دی . په دغه وخت یې دپښتو په صرف او نحو کښې هم یو کتاب تالیف کړیدی ، ددی ګرامر په مقدمه کښې دپښتو او پښتنو شاعرانو په باب ډېر ښه معلومات شته . راورتی دپښتو د پخوانو کتابونو د نظم او نثر ډېر انتخابات هم جمع کړی او د (ګلشن روه) په نامه یې نشر کړی دی. دی یو منول پښتو (محاورهٔ پشتو) هم لری او په پښتو کښې د اسیپ حکیم قصه هم د ده ترجمه ده دا ترجمه په (۱۸۷۱ ع) په لندن کښې چاپ شوی ده .

دی د پښتو د خصوصیاتو او ادبیاتو په باب هم یو کتاب لری چه طبع شوی دی .

راورتی وایی چه له ما نه وړاندی میجر «لیچ» او کپتان (وګهان) هم دپښتو واړه واړه ګرامرونه لیکـلی دی .

ګایګر المانی : دپښتو په فیلالوژی کښې یې په (۱۸۹۳ ع) کـال یو رساله لیکـلی ده او د پښتو لغات یې د اوستا او سانسکریت سره مقابله کړی دی .

هانری والتر بیلیو : انګریزدی، په پښتو کښې یې دوه مهم آثار یو لغت او بل ګرامر لیکلی دی چه په (۱۸٦۷-۱۸٦۸ ع) په لاهور کښې طبع شوی دی .

ډوماتووچ : یو روسی مستشرق دی ، چه دپښتو ګرامر او فرهنګ یې په روسی ژبه لیکلی او په (۱۹۰۸ م) په تاشکند کښې طبع شوی دی .

ترومپ : جرمنی دی، دپښتو یو ګرامر یې لیکی دی چه په (۱۸۷۳ ع) په لندن کښې طبع شوی دی.

---

(۱) د آریانا مجله اول کـال ٦ شماره

واهن: د پښتو د گرامر لیکونکی او انگریزدی، گرامر یې په لندن کښې په (۱۸۶۰ ع) چاپ شوی دی:
مسټرودغن: (۱) ده هم د پښتو یو گرامر لیکلی دی.
کوکس: انگریزی داود پښتو گرامر یې په (۱۸۱۱ ع) په لندن کښې طبع شوی دی.
لاریمر: دی هم انگریزدی، د پښتو نخو، اودوزیرو د پښتو گرامر یې لیکی دی دواړه په لندن کښې طبع شوی دی.
دارمسټټر: فرانسوی دی یو کتاب یې د پښتو په ادبیاتو کښې (د پښتو نخوا دهارو بهار) په نامه په (۱۸۸۸ ع) کښې چاپ کړی دی. دا کتاب دوه برخی دی. لومړی برخه یې د پښتو فقت اللغته او فقه الصوت دی او دوهمه برخی یې د پښتو بدلی دی.
سی: ای بیدولف: انگلیس دی یو کتاب یې په ادب کښې دخوشحال خان اود (۱۷ فرند اشعارو په نامه) په (۱۸۹۰ ع) کښې چاپ کړیدی.
هوگس: د پښتو یو گرامر یې لیکلی دی چه مسټر بیدولف یې ستاینه کوی.
روس کیپل: د پښتو یو گرامر اری چه په (۱۹۲۲ ع) په لندن کښې طبع شوی دی. دی هم انگلیس دی او یو منول پښتو یې هم جوړ کړی دی.
گلبرتهسن: د پښتو د محاوری لغات یې جمع کړی او په ۱۹۲۹ ع کښې یې طبع کړی دی د پښتو ژبی په نامه هم یو کتاب لری.
پادری هیوز: د پښتو د پخوانو نثرونو او نظمونو انتخابات یې د (کلید افغانی) په نامه ټول کړی او په لاهور کښې یې چاپ کړی دی.
مارگن سټرن: ناروېژی دی، د پښتو په ایتمولوژی (اشتقاق) کښې یو کتاب لری. او په خوشحال خان او دده په اشعارو یې هم یو کتاب لیکلی دی.
مالیون: د پښتو ملی قصی یې لیکلی دی.
اوالد: د پښتو په باب یې یو کتاب لیکلی دی.
گرارسن: د پښتو په تحقیق کښې یو کتاب لری،
وی‌ها نری: د «پښتو مطالعاتو په نامه» یو اثر لری (۲)
برتلز روسی: دا یو معاصر مستشرق دی چه د پښتو په ساختمان یې یو کتاب لیکلی دی.
پښتو مجموعه- (۳) دا کتاب ۲۶ مخه دی او دا برخې لری: د پښتو گرامری قواعد، د پښتو داد ب نمونی- د مخزن الاسلام او دیوان رحمان خلاصه، پښتو لغات له انگریزی ترجمی سره پښتو الفباء- دویل له مصدره دافعالو اشتقاق دا کتاب دلندن په موزیم کښې شته، مگر مصنف یې نه دی معلوم (زما په خیال چه کم انگریز لیکلی دی.)

---

(۱) د رضوانی د گرامر مقدمه.
(۲) آریانا- اول کال ۶ شماره په ی معلوماتو کښې د بناغلی زمریالی له مقالو څخه استفاده شوی ده.
(۳) فهرست بلو مهارت.

ددېدوې پښتنانه پاچاهان اوددوی پښتو یالنه
دمحمد زو کورنۍ

امیـــر دوست محمد خان :

امیر دوست محمد خان د محمد زو دپاچاهۍ موسس اولومړی پاچادی محمدزی دبارکز و یوه پښه ده چه په درانو کښې بېږي. امیر دوست محمد لومړی ځل په (۱۲٤۲ ه) کښې پاچا شو، له دی تاریخ څخه دافغانستان پادشاهی دسدو زو نه محمد ز و ته ورغله، مګر پس له دغه وخته سدو زی شاهزاده ګان یوخوا بل خوا خواره شول، شاه شجاع انګلیسانو ته ورغی اوبیا یې په افغانستان حمله وکړه په (۱۲۵۵ه) یې قندهار ونیو کابل ته یې مخه وکړه دلته یې امیر دوست محمد خان مقابله ونه کړه شوه کابل یې پرېښود بخارا ته ولاړ اوشاه شجاع بیا په کابل پاچاشو. څه موده وروسته امیر دوست محمد خان په (۱۲۵۸ه) کابل بیا په تخت کېناست اوتر(۱۲۷۹ه) پوری یې پاچاهی وکړه، امیردوست محمدخان دامنیت په بر قراری کښې ښه کوششونه وکړل چه دافغانستان یو مشهور پاچا ګڼل کیږی .

امیر دوست محمد خان
دپښتو دادب تاریخ ۱۳۸ مخ

پښتوادب: دامیر دوست محمد خان په وخت کښې دپښتو دادب بڼ تازه اوله ډېرو خو شنوا بلبلانو څخه ډك وو، دشعر او ادب مینه هرځای خوره وه، دده دوه ورو نه سردار مهردل خان اوسردار پردل خان دادب مینان او دپښتو ژبې شاعران وو .

پښتانه ادیبان اوشاعران به ئې نمانځل اوددوی قدراو احترام به ئې کاوه، دادبی ټولنو سره ئې شوق دراود. کوم وخت چه سردار مهردل خان په قندهار کښې‌وه نودهغه ځای‌ادیبان لکه میرزا خان، صدیق آخونزاده اونوربه همیشه دده په‌ځای کښې‌راټول اوپه ادبی بحثونو کښې به سره شریك‌وو، نوویلی‌شوچه ددغو سردارانو توجه او مینې په‌خپل وخت کښې پښتو اوپښتو ادب ته ښه کومك رسولی‌دی. په دغه زمانه کښې دپښتو آوازې هرځای خورې اوترلیری لیری‌ځایو پوری خلق‌به دغه مینه کښې ډوب وو .

امیر شیرعلیخان، دامیردوست محمدخان له مرگه نه وروسته په (۱۲۷۹ھ) کښې د پاچاهۍ پر پلاز (تخت) کېناست او تر (۱۲۹۶ھ) پورې ئې پاچاهي وچلېده : که څه هم پدې منځ کښې په (۱۲۸۳ھ) کښې امیر محمد افضل خان هم یو کال او څه شپې امیر محمداعظم خان هم پاچاهي کړې ده مګر هغه څه دومره مده نه وه. دامیر شیرعلیخان په وخت په هره شعبه کښې ډېر اصلاحات شوي دي او دده دوره دپېدآرۍ او نوي حرکت دوره بلل کېږي. دده په وخت کښې منظم عسکري ترتیب او دهغوی دتعلیم دپاره ښه ښه کتابونه له انګریزي څخه ترجمه شوي دي دامیر شیر علیخان دوخت لوی کار پښتو ژبې ته زیاته توجه او اهمیت ورکول دي: کوم خدمت چه ده پښتو دپاره کړي دي هغه به ترابده دتاریخ په پانو کښې یادېږي دده په زمانه او پاچاهي کښې پښتو عسکري ژبه شوه، دعسکرو ټولنو لی او قوماندې عسکري لقبونه

امیرشیرعلیخان:
د پښتو دادب تاریخ ۱۳۹ مخ

دمنصبدارانو نومونه او داسې نور فوځي اصطلاحات په پښتو ژبه واوښتل چه تر اوسه هم په هغه حساب جاري دي. په دې باب کښې دده کلك حکم داؤ؛ چه ټول نظامي مشقونه دې په افغانستان کښې په پښتو وي. عسکري تعلیمات نامې. لښکري فرمانونه دقواعدو کتابونه او داسې نور ډېر شیان دده په امر له انګریزي څخه په پښتو ترجمه شول دعسکرو دعصري تعلیم دپاره ئې یو لوی عالم قاضي عبدالقادر پشاوري راغوښتی ؤ چه دشاهي لښکرو دښوونکي په نامه سرلوړی و نوموړي شو چه دپښتو په لار کښې دامیر شیرعلیخان خدمتونه ډېر قدر وړ دي کاشکې که پخوانو پاچاهانو هم دغسې په کلکه اراده پدې لار کښې قدمونه اخستې وای. پدې وخت کښې دملکي لوړو مامورینو نومونه هم په پښتو واوښتل لکه: صدراعظم = لوی ټول مختار - مستوفی = لوی ملك - دبیرالملك - لوی کښېل - خزانه دار کښل - لوی ټولوني او داسې نور. دامیرشیرعلیخان د زمانې بل لوی او مهم کار داخبار جاري کول دي دده په وخت کښې (دشمس النهار) په نامه یوه هفته واره جریده ډېره بری په چاپ په (۱۲۹۰ھ) کال چاپ او نشر شوه؛ وایي چه شیرعلیخان به د پښتو ادب سره مینه لرله او دپښتو اشعار به ئې اوستل او ځینې پښتو لنډۍ هم دده منسوبې

دي دده په وخت کښي د پښتو د شاعرۍ بازار ښه ګرم ؤ . ډېرو شاعرانو پدغه وخت کښي دده ستاينه کړې ده لکه دوست محمد کاکړ ، فيض محمد او نور .

امير عبدالرحمن خان : دامير افضل خان زوی دی ، چه دامير شير عليخان څخه وروسته په (۱۲۹۷ ه) کښي باچا او بيا په (۱۳۱۹) کښي وفات شو ، پدې منځ کښي څه لبږه موده امير محمد يعقوب خان دامير شير عليخان زوی هم باچاهي کړې ده . امير عبدالرحمن خان يو سخت زړی باچاؤ . د سر کشانو غوږونه ئې تاو کړل او کافرستان ئې رعيت کړ مګر نورو خواؤ ته ئې چندان توجه نه ده کړې . دده په دربار کښي هم پښتانه عالمان لکه مولوی عبدالرؤف او نور موجود و ملا غلام جان لغمانی هم دده د دربار له ليکوالو څخه ؤ . دامير عبدالرحمن خان او هندوانيسرای تر منځ چه کم سوال و ځواب شوي ؤ ، هغه ملا غلام د (سوال جواب دولتی) په نامه په پښتو نثر ترجمه کړی او په (۱۳۰۳ ه) کښي چاپ شوي دي . امير عبدالرحمن خان د تاج التواريخ په نامه تاريخ ليکلی دی او په پښتو يوه نصيحت نامه هم لري چه په سياسی رنګ کښي ده او په (۱۳۰۳ ه) چاپ شوی ده .

امير حبيب الله خان : د پلار د مرګ نه وروسته په (۱۳۱۹ ه) کال په تخت کښناست او تر (۱۳۳۷ ه) پوری باچاؤ دښه په مزه باچاهي کړې ده مګر خپلواکی ئې نه لرله . دامير حبيب الله خان وخت د ، تعليم زده کړې او نورو لحاظونو له مخه د بيداری ، او نوی حرکت وخت دی پدې وخت کښي مکتبونه ، ځينې کارخانی او نور شيان جوړ شوي دي دده په امر د (سراج الاخبار) جريده جاري شوه چه افغانستان ته ئې زيات فکری او عرفانی خدمت وکړ ، پښتو هم پدې وخت کښي د خپل ژوند په يوه نوي دوره کښي قدم کښېښود ، د سراج الاخبار په پاڼو کښي د پښتو اشعار ، د پښتو متلونه او د نثر ټوټی ليدلی کېږي او دا شايد اومړی اخبار وي چه پښتو ته ئې په پخپل پاڼو کښي ځای ور کړی دی . دامير حبيب الله خان په وخت کښي پښتو تعليمي اهميت هم پيدا کړ ، يعنی په مکتب کښي داخله شوه او ځينې تعليمي کتابونه په کښي جوړ شول . پدې وخت کښي مولوی صالح محمد د پښتو لمړی کتاب وليکه چه چاپ شو او په مکتبو کښي به ويل کېده ، ددغه وخت مشهور پښتانه ليکوال غلام محی الدين ، مولوی عبد الروف صالح محمد خان (۱) ، ملا محمد او داسی نور دي . پدې وخت کښي له پېښور نه هم يو اخبار «د افغان» په نامه نشريده چه د پښتو برخه ئې هم لرله دا اخبار له (۱۹۱۱ ع) کال څخه پخوا جاري شوی ؤ ددغه کال په يوه شماره کښي ئې د طرابلس په باب چه اټلی پری حمله کړې وه د سيد راحت يو پر جوش شعر نشر شوی دی .

امير امان الله خان : په (۱۳۳۷ ه) د باچاهی پر تخت کښناست او تقريباً لس کاله باچاؤ پدې وخت کښي مکتبونه ښه زيات شول ، پښتو ژبه څه قدر زياته د معارف په پروګرام کښي شامله شوه ، يو مجلس د «پښتو مرکه» په نامه د وطن له اديبانو او فاضلانو څخه جوړ شو ، چه دهری خوا يو يو نماينده پکښي ؤ . دې مرکې د پښتو په خدمت کښي ښه حصه واخستله ، د پښتو قواعد ئې وليکل ، لغات ئې راټول کړل ، نوی نوی نمونې ئې کښېښودل د پښتو ښوونه ، يوازينی پښتو او د لغاتو يووړکی کتاب پدې وخت کښي نشر شوی دی . وايي چه يو قاموس ئې هم

---

(۱) اوس هم ژوندی او په کابل کښي دی .

لیکلی وه مګر طبع شوی نه دی . (۲) پدې دوره کښې «طلوع افغان» په قندهار د او اتحاد مشرقی» په جلال آباد کښې جاری شول چه د پښتو مضامین به پکښې نشریدل . مو لوی عبدا لوا سع غبدالوهاب محمد زمان او داسی نور د پښتو مرکی کار کنان د دغه وخت پښتانه لیکوونکی دی .

پدې وخت کښې مولوی صالح محمد خان د پښتو دوهم او دریم کتاب هم ولیکه دا کتابونه په تعلیمی پروګرام کښې داخل وو او په مکتبو کښې به لوستل کېدل او یو ئې د پښتو صرف و نحو هم لیکلی وه .

د دې دوری ادب ته یوه کتنه

د هری دوری ادب د هغې دورې د خیالاتو، افکارو او نورو واقعاتو ما ینده دی هره واقعه او هره پېښه په شعر او ادب کښې تأثیر لری او ضرور د ادب په جامه کښې خپل رنګ ښکاره کوی په وروسته کرښو کښې غواړو چه د دې دوری د ادب کم او کیف او نورو خبرو ته اشاره وکړو .

نظم، نظم د ادب یوه لویه برخه ده لکه چه ښکاره ده د پښتو نظم په دې څلورمه دوره کښې هم د دریمې دوری پشان چلېدلی دی په دې دوره کښې هم عشقی دینی قصصی، او رزمی اشعار لیدل کیږی هو! حماسی، او قصصی اشعار نسبتا له پخوا څخه په دې دوره کښې زیات ښکاری چه مهمې وجهې ئې دا دی :

۱ ـ په دې دوره کښې ډیر د سره ډیر جنګونه او جګړی شوی دی په دې جګړو کښې پښتنو شرانو او بزرګانو لویې کارنامې او تولو یکښې د اسلام په جذبه له سرونو سره لوبې کړی دی د دې واقعاتو د پښتنو شاعرانو په زړونو پوره اثر غورځولی دی او د جوش او غیرت نه ډک د پښتنوالی او ناریښتوب، د غزاګانو او جنګونو د خپلو مشرانو د نورپالی توب او مړانی اشعار ئې ویلی دی چه مونږ ورته رزمی اشعار وایو .

هغه اثر چه د دوهمې او دریمې دوری په ادب کښې د مغلو باچاهی او جنګونو کړی و په دې دوره کښې د غزاګانو په واسطه پیدا شوی دی او چه د دې دورې په ملی ادب کښې ډیری حماسی او جنګی چاربیتې شته او ډیری تاریخی او رزمی قصیدې ویلی شوی دی لکه د غازی محمد جان چاربیته او د صاحبخان او نورو بدلی ،

۲ ـ د قصصی او افسانوی اشعارو د زیاتوالی وجه البته چه د عامو او اکثرو خلقو میلان او رغبت دی لکه چه په دریمه دوره کښې مو وویل قصې د ساعت تیری او مشغولا یو شی دی نو ځکه د خلکو میلان ورته زیات وی بل په دې قصو کښې د پیریانو دیوانو پاچاهانو او عاشقانو داسی دلچسپې او خوږی خبری وی چه خلک ئې اوریدو ته شپې رونړوی نو! وجه ده چه پښتنو شاعرانو قصو لیکلو ته زور ور کړی دی ولی چه بازار ته هغه مال وړل کیږی چه خلک ئې خوښوی بل هر کله چه په فارسی او اردو کښې هم دا برخه زیاته رانغولی وه نو د ګاونډیتوب په وجه ئې په پښتو هم اثر پریوتی دی د دې دوری د پښتو آثارو او قصو د زیاتوالی بله وجه د چاپخانو ډیروالی هم کیدای شی مګر د دغه ډول کتابونو زیاته غلبه په پېښور کښې وه ځکه چه هلته د چاپخانو مالکانو د خپلو ګټو او پیسو دپاره پښتانه شاعران قصو لیکو ته تیار ول او له دوی څخه به ئې

---

۲ ـ د قلمی نسخی برخه ئې د ښاغلی حبیبی سره شته .

قصې غوښتلې، پر ته له دې څخه موږ په دې دوره کښې عشقي او ديني اشعار هم په هغه اندازه وينو چه دا د پخواني تأثير په وجه همداسې راغلي دي: هو! هر کله چه په دې دوره کښې د يورپ د نوي نهضت او تهذيب خبرې زموږ غوږونو ته راورسېدې نو څه قدر دغو شاعرانو په کلام کښې د قوميت، مليت او بيدارۍ افکار هم وځلېدل، او لږ و ډېر مو د شعر مطلع او نو چار بيتو سره بدل او په بل رنګ شو، مګر داسې اشعار اکثر (۱۳۰۰ ھ) څخه را په دې خوا يا په بل عبارت د امير عبدالرحمن خان د وخت څخه شروع شوي دي لکه د غلام محي الدين افغان او داسې نورو اشعار، او س د دې دورې د نظم ځينې کتابونه ښيو :

قصصی

د احمد ګل د نيمبولا قصه
او د کوتوال قصه.
د ملا نعمت الله د ليلي او
مجنون د نيمبولا او
نيمبولا، د فتح خان د موسى
او ګلمکۍ، جنګنامه
د حاتم طائي، شاهنامه
او الف ليلي، قصې.
د ملا احمد خان د ممتاز،
ورقه ګلشاه، امير حمزه،
شهزاده بهرام او
ګل اندامۍ، شهزاده
شيرويه، او يوسف زليخا قصې
د احمد اخون خېل
د امير حمزه داستان
او داسې نور

عشقی

د سردار مهردل ديوان
د ميرزا حنان »
د سيد کمال »
د نوروز بهار نوروزي
د شير محمد ديوان
د نظر محمد کاکړ »
د محمد امان »
د احمد ګل »
د عبدالله »
د رضواني »
د احمد دين »
د شمس الفلک »
د احمد کلاچي »

مذهبی او تاریخی.

د عبد المجيد سيرة نبوي.
د حبيب الله منهاج العابدين.
د رسول داد درالبيان.
د دوست محمد بحر العلوم.
د » » اخلاق احمدي.
د غلام محمد د اسلام مدوجزر.
د عبدالباقي تهذيب الواجبات.
د احمد د پېچګي انيس الواعظين.
د ولي محمد د سوات صاحب مناقب
د فيض محمد روضة المجاهدين.

نثر: په دې دوره کښې د نثر کتابونه په قصصي، مذهبي تاريخي او تعليمي خوا کښې دي.
د دې دورې نثر که څه هم د موضوعاتو په لحاظ څه ډېر فرق نه دی پيدا کړی مګر د لفظ په لحاظ پکښې ښکاره تغير او بدلون ليدل کيږي. په دې دوره کښې د ۱۴ پېړۍ له اول څخه د منشي احمد جان سبک ميدان ته راوتلی او مشهور شوی دی. لکه چه د مخه مو ويلي دي د منشي احمد د دې دورې له زبردستو نثر ليکونکو څخه دی چه د نثر طرز ئې ساده، خوږ په متلونو او محاورو ښايسته او خوندور دی مثلاً دا يوه ټوټه ئې ولولئ: چه د آدم خان د مرګ خبرو ګرزېدا او درخو پرې خبره شوه نو سمدستي په ځمکه راپرېوته سترګي ئې حق ته و نيولې خپل پردي پوراتول شول لاس پښې ئې ورته و مښل سېلني ئې ورته اوګي کړل، نظرونه مات شول او لنډه دا چه دم، دعا، بند، تعويذ هر څه خلاص شول خودرخاني وه چه سا پکښې و نه غړېده يخه تخته شوه او تخته پاته شوه چا هوښيار بنده چه وکته نو روح ئې پخوا الوتی و. دا خبره هم مشهوره ده چه دوی دواړه په مړونه قبر کښې يو ځای شوي دي خو دا راته هسې ديارانو ګپ ښکاري. دا هم خلق وايي چه دا د م خان د قبر

دکی نه چه څوك شهباز جوړ کړي نور باب ئې زرزده کیږي (۱)

قاضي میر احمدشاه هم دمنشي احمد دسك له قوي ملګرو څخه دی داسبك تراوسه پوری چلیږی او البته کمه لبز دپر تغیر پکښې راغلی وی نووی به -

ددې دوری یو مهم امتیاز دادی چه په دی دوره کښې دپښتو ژبې تعلیم او ښوونې ته هم توجه شوی ده، دامیر شیر علیخان په وخت کښې د عسکرو قول تعلیم په پښتو ژبه کیده .

تعلیماتنامی قواعداوقو ماندې ټولې په پښتو واوښتی او دې ژبې ته یوه عسکری درجه ور کړه شوه په دې دول دامیر حبیب الله خان په وخت پښتو په مکتبو کښې داخله او په رسمي پروګرام کښې شامله شوه او تعلیمی کتابونه پکښې جوړ شول - هم په دې وخت یعنې د(۱۳۰۰ه) څخه رااخیسته په صوبه سرحد کښې هم پښتو ته یوه تعلیمي توجه پیدا کیږی ځکه چه په دغو وختو کښې قاضي میر احمدشاه دپښتو یو ابتدائي ګرامرچه (قافیه) نومیږی دپښتو دزده کړې دپاره جوړ کړ، په دې وختو کښې دلغاتو راجع کولو کوشش ته هم دخلکو پام شو او قاضی خیرالله په دې وخت کښې د(خیر اللغات) په نامه یو کتاب ولیکه .

پښتو مرکه: ددې دوری له مهمو کارو څخه یو دپښتو مرکې جوړیدل دی. ګمان کیږی چه دا به دپښتو یوه اومړۍ رسمي مرکه وه او دې ته ولنه وی چه دپښتو په مرکز کابل کښې جوړه شوې ده، په پښتو مرکه کښې دیرو کسانو په واسطه دپښتو دلغاتو راټولولو، نو یو لغاتوا پښتوو لو اود پښتو دقواعدو دترتیب او لیکلو دپاره ډیر کوشش شوی دی، لکه چه په دغه وخت کښې یو ابتدائي ګرامر د(پښتو پښتو یه) په نامه یو دلغاتو دوه کی کتاب او یو د دیوازنی پښتو» څه برخه جوړه شوی او چاپ شوی ده . په پښتو مرکه کښې دهرې خوا یو سړی موجود و ! چه دلغاتو په تحقیق کښې به ئې مرسته او کومك کاوه .

لنډه داچه دادوره او په تیره د ٤١ پېړۍ اوله نیمه حصه دپښتو ژبې په ژوندانه کښې زیاته برخه لری او ویلای شوچه په دې وخت کښې پښتو د پرمخ تګ او ترقۍ په لاروروانه شوې ده او ښه ښه آثار پکښې میدان ته راوتلی دی .

هو! ددې دوری یو بل خصوصیت دادی چه په دې وخت کښې پښتو اخباری دنیا ته هم راوتلی ده: یعنې دپښتو اشعارو، مضامینو داخبارونو په پاڼو کښې ځپرلځان ښودلی او څر ګند کړی دی لکه چه دسراج الاخبار، اتحاد مشرقی، طلوع افغان زدې پاڼې ددې خبرې ګواهي ورکوی، ددې ټولو خبرو سبب البته چه حکومتی روزنه او پام لرنه ده ځکه چه هره برخه او خصوصاً تعلیمي برخه بې د حکومت له پام لرنې څخه عمومیت نشي پیدا کولای نو ویلای شو چه په دې دوره کښې دپښتو لیزو دپره پرمخ تګ او ترقي هم دې شیانو ته راجع کیدای شی او په آینده کښې به ئې هم داشیان دمقصود پړاو ته رسوی، ددې دورې دنثر ځینې کتابونه دادی . دمرادعلي تفسیر یسیر ددوست محمد تفسیر بدر منیر - دغلام محمد دمدوجزر مقدمه- دمنشي احمد تاریخ افغانستان، تاریخ غزنوی، ګنج پښتو . هغه دغه؛ دقصه خوانی ګپ- دمیر احمدشاه بهارستان اوشکرستان افغانی یوازنی پښتو - دنعمان الدین ظفرالنساء عبدالمجید جمال افغانی .د ملاغلام سوال

---

(۱) له قصه خوانی ګپ څخه .

جواب د سید محمد عمر گلشن اشعار افغانی ـ د محمد یوسف توبة النصوح ـ د سید احمد پښتو متلونه ـ د صالح محمد د پښتو لومړی، دوهم او دریم کتاب او داسې نور په دې دوره کښې ځینې تاریخ کتابونه هم شته چه په فارسي یا عربي دي لکه د سلطان محمد تاریخ سلطاني ـ د سید جمال الدین تتمة البیان ـ د امیر عبدالرحمن تاج التواریخ

تبصره: که څه هم هر کار زماني او وخت ته منسوبیږي یعنې محیطي او سیاسي عوامل په ډیرو شیانو تاثیر کوي. حتی چه ادب خو بیخي د دې شیانو تابع دی، مگر په ډېر افسوس وایو چه په پښتو کښې وړاندې ډیر آثار لیکل شوي دي لکن یو به هم د یو اجتماعي ضرورت له مخه نه وي لیکل شوي، زیاته توجه لکه چه په تیرو دورو کښې وینو، یا د تصوف خوا ته وه یا عشق او خط و خال ستاینه شو او یا په قصو او افسانو وختونه تیر یدل. د دې هرې برخې د ډیرو والي اسباب مونږ د مخه بیان کړي دي مگر دا نشو ویلای چه دغه اسباب بې وانې دومره مؤثر وو او ادب ولې دغسې په یو غیر اجتماعي ډول پاتې شو؟ په هر صورت بخوا چه څه شوي دي. هغه شوي دي مگر اوس ښایي چه پس له دې زمونږ ادب مونږ ته یو ازې د تېرو گوتونو کیسې نه بلکه باید چه زمونږ ادب ژوندی، او د یو شریف او مغز ژوندلار ښوونکی وي، بخوانو شاعرانو چه په خوشې بې فایده قصو ځانونه ستړي کړي دي له هغو نه اوس هیڅ فایده نشته د موجوده زماني تقاضا دا ده چه شاعران او ادیبان اوس د نیمه بولانیمو قصې پریږدي د پیرتو او دیوانو خیالي قصې نن ورځ د الوتکو او تانکو په وخت کې راکتونو او اتومي بمونو په حقیقي قصو بدلي شوي دي، نه له دې کبله او سني شاعران باید دا نوې قصې د شعر په الفاظو کښې بیان کړي او خلق له هم پکار دي چه په هغو خوشو قصو نور خپل وختونه عبث نه کاندي. په دې کښې هیڅ شک نشته چه په پښتو او پښتنو کښې پوره استعداد موجود دی. لکن افسوس دا دی چه له دوی څخه تر اوسه په یو اجتماعي صورت کار نه دی اخستل شوی، پوښتنه نه ده شوې چه توجه کړي، لار ورته ښانه ده ښو دلې، دیو والي او راغږ نه ولو کوشش نې چا نه دی کړی، همدا وجه ده بخوا هر څوک خوار او په پله لاره روان وو. چا د عشق سندرې ویلې، چا قصې جوړولې، څوک په گوتونو کښې ناست وو، چا څه کول او چا څه؟؟ دغه شیان دي چه د پښتو دادب اصلاحي، تنقیدي خوا وې کمزورې پاتې شوې دي هوا اوس څه قدر د امید رڼا ښکاره شوې او دیووالي او بیداري ـ نښانې پیدا شوي دي او امید کېدای شي چه د نیمگړ نیا به هم پوره شي مگر هله چه په پاک زړه قوي اراده په دې لاره کښې قدمونه واخستل شي.

او سنی دوره له ۱۳۵۰ ه ۱۹۳۱ څخه راپه دې خوا

یا د نوي نهضت زمانه

دا دوره که څه هم په څلورمه دوره کښې حسابیږي، مگر هر کله چه له (۱۳۵۰ هـ) څخه راپه ایسته د پښتو د ژوند په لاره کښې یو نوی حرکت لیدل کیږي، او د البته مده د پښتو د خدمت او آثارو د زیاتوالي له حیثه د پخواني وخت په ډېره موده هوره ایسي، په دې لحاظ ښایي چه د دې وخت د پښتو پالنې او پښتو ادب په شاوخوا کښې څه نه څه وواېو، مگر لومړی غواړو چه د دې عصر پښتنانه باچاهان بیان کړو.

اعلیحضرت محمد نادر شاه
او محمد ظاهر شاه: لکه
چه معلومه ده: هغه وخت
چه د امان الله خان
پاچاهي کمزوره شوه
او د کابل ښار د
(بچه سقاو) په لاس ورغی
نو په دې وخت کښې
اعلیحضرت نادر شاه
د وطن د نجات په نیت له
(پاریس) څخه راوخوځېد
د وطن سرحد و نو ته
راغی د غلته یې د پښتنو په
مرسته جنګونه شروع
کړل، پس له ابزی مودي
جنګ څخه یې کابل
ونیو او په (۱۳۴۸هـ)
کښې د کابل د پاچاهی
ـــه تخت کښېنـــاست ،

اعلیحضرت محمد نادر شاه د پښتو د ادب تاریخ ۱۴۵ مخ

نادر شاه د خپلی بادشاهی په لنډه موده کښې د وطن د آبادی، ترقی او بهبود، د خلقو د آرام، تعلیم او پوهی او نور شیانو د پاره ډېری غوره او حکیمانه نقشی او پروګرامونه جوړ کړل او په هغو یې عمل شروع کړ. د وطن د لویوا و وړو په زړونو کښې یو مخصوص ګرانښت او خوږوالی درلود چه هر چا ته محبوب ؤ: مګر له بده شامته چه دا نامدار او تدبیری بادشاه د خلورو کالو بادچاهی څخه وروسته په (۱۳۱۲ش) کښې د یو بد بخت له لاسه شهید شو او پر ځای یې اعلیحضرت محمد ظاهر شاه د افغانستان د پاچاهی واګی په لاس ونیولی، محمد ظاهر شاه د افغانستان یو ځلمی او خیر خواه پاچا دی. د اعلیحضرت محمد نادر شاه پر قدم روان او هغه د پروګرامونو په پوره کولو بوخت دی، په دې دوره کښې د وطن ټولی چاری د ترقی او پرمختګ په لوری روانی دي. او په ډېره بېړه د مقصود د منزل په لوری قدمونه اخیستل کېږي.

پښتو او پښتو پالنه : لکه چه په دې وخت په هره حصه کښې یو نوی نهضت حرکت او نوی لیدل کېږي دغسې د پښتو ژبې د ژوندانه په خوا کښې هم نوی ګامونه اخیستل شوی او په دې کالبوت کښې د بیداری نوی روح پو کل شوی دی، په دې دوره کښې د پښتو هنګامه زیاته او د بازار یې ګرم شو. لمړی کار چه وشو هغه دا و چه پښتو په مکتبونو کښې په زیاته اندازه داخله شوه،

د تعلیمي کتابونو د لیکلو کوشش شروع شو. په اخبارونو، جریدو او سالنامو کښې د پښتو د ضرورت په باب ښه ښه مضامین میدان ته راووتل، د اخبارونو پاڼې د پښتو له مضامینو څخه ډکې شوې، او په دې صورت له هر کوټ، هر دیوال، هرې کوڅې، هر ځای څخه د پښتو پښتو آوازونه پورته شول،

هو: د اعلیحضرت نادرشاه قوي عزم او پیاکې ارادې په دې حصه کښې زیات کار وکړ، د دې شاهانه توجه او میلان په وجه ډېر خلک په شوق او مینه په دې میدان کښې راګډ شول، د پښتو په اطرافو کښې یې په لیکلو، بحثونو او خبرونه او خبرو ګوتې پورې کړې. ورو ورو په هره حصه کښې د کتابونو د لیکلو سلسله ونښتله، په معارف کښې رسمي کتابونه چاپ او په تعلیم کښې شامل کړی شول. د پښتو ویلو او لیکلو ته هرچا توجه وکړه او په لږه موده کښې د پښتو لیکوال او شاعران له امیده زیات راپیدا شول. تقریباً څورلس کاله پخوا یعنې په (۱۳۱۱ ش) کال په قندهار کښې د پښتو انجمن جوړ شو د پښتو دغه انجمن پوهانو او فاضلانو په مرسته

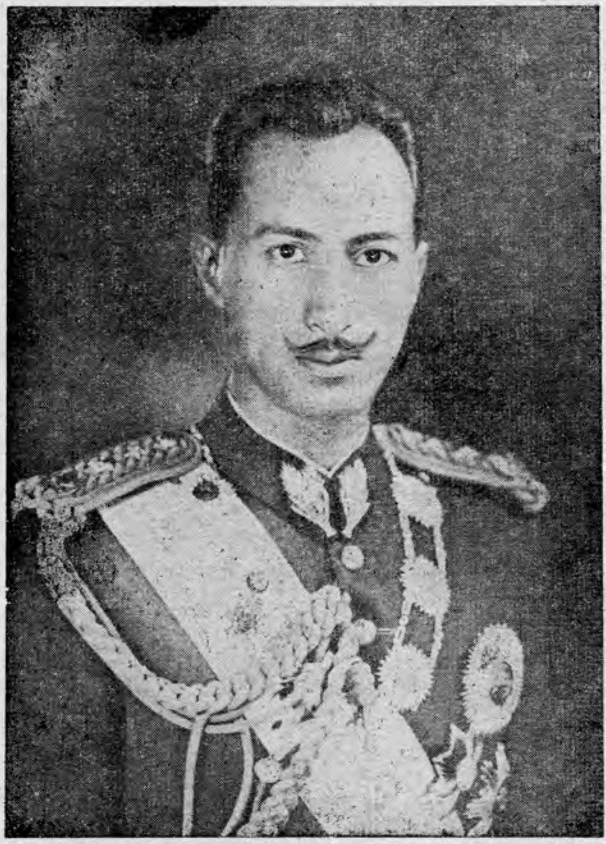

اعلیحضرت محمد ظاهر شاه   د پښتو د ادب تاریخ ۱۴۶ مخ

د پښتو خدمت ته ملا وتړله، او د کتابونو په لیکو یې لاس پورې کړ په دغه وخت کښې د پښتو یوه مجله هم د دغه انجمن له خوا راووته، او میاشت په میاشت یې نشریدل او خپریدل شروع شول، دې مجلې د پښتو د خدمت په خوا کښې ښه برخه واخسته او ګمان کاوه شي چه په افغانستان کښې به دا د پښتو اومړۍ مجله وي. دغه انجمن بیا په (۱۳۱۴ ش) کښې کابل ته راوغوښتل شو، دلته د کابل د ادبي انجمن سره شریک شو او د کابل مجله به یې نیمه فارسي او نیمه پښتو رواه.

او س هم کېږي او پس له دې هم کېدونکې دي ددې مجمل نظر څخه وروسته غواړو چه ددې حصې چاپ شوي کتابونه او تألیفات وښیو او په دې ډول خپلې وړاندې خبرې ثابتې کړو ۰

په دې دوره کښې د پښتو چاپ شوي کتابونه

الف ــ د لغاتو کتابونه

۱ ـ پښتو سیند : د لغاتو لومړی جامع کتاب چه په دې دوره کښې لیکل شوی دی د پښتو سیند دی . ددې کتاب لیکونکی او مؤلف ښاغلی محمد ګل خان مومند دی ، د پښتو ژبې په دې نوې نهضت او ژوند کښې پوره حقدار ګڼل کېږي په دې لاره کښې یې هم په خوله او هم په قلم ښه ښه خدمتونه کړي دي . په قندهار کښې د پښتو انجمن جوړېدل د ده په کوشش او توجه سره وو .

« پښتو سیند » په پښتو کښې د محمد ګل خان لومړی کتاب دی دا کتاب په (۱۳۱۶ ش) په کابل کښې چا پ شوی دی ، د لغاتو معنی یې په فارسي ده

۲ ــ سفینهٔ پښتو ، دا هم لغت دی چه په دې وخت کښې جوړ شوی دی . ددې کتاب ترتیب پردې ډول دی چه اصل ردیف وار لغات یې په فارسي دي او د هغو په مقابل کښې یې پښتو لغات راوړي دي ، تقریباً اس زره پښتو لغات پکښې دي دا کتاب په ۱۳۱۷ هـ په قندهار کښې چاپ شوی دی

۳ ــ اس زره لغات دا کتاب په (۱۳۲۰ ش) . کال له پښتو ټولنې څخه نشر شوی دی د لغاتو معنی او تشریح یې په فارسي ده او د پښتو د جیبي لغت په نامه یادېږي : لیکونکی یې محمد اعظم خان او د پښتو ټولنې نور ملګري دي .

٤ ــ پښتو اصطلاحات او محاوري : د پښتو د اصطلاحاتو او محاورو مجموعه ده چه په دغه پورته سنه کښې پښتو ټولنې نشر کړې ده لیکونکی یې ښاغلی (نوري) دی ، دا کتاب که څه هم څو لغات نه دی مګر د لغاتو په سلسله کښې شاملیدای شي .

ب ــ ګرامري کتابونه

۱ ــ معلم پښتو : په قندهار کښې د پښتو انجمن له خوا جوړ شوی او په (۱۳۱٤ ش) کال هم هلته نشر شوی دی ژبه یې فارسي ده ، د ابتدایي زده کونکي د باره ښه دی .

۲ ــ پښتو ښوونکی : محمد عثمان پښتو یې لیکونکی دی چه څه موده پښتو انجمن رئیس او بیا د تعلیم او تربیه په ریاست کښې عضو ؤ دی په پښتو کښې د څېنو کتابونو خاوند دی ، پښتو ښوونکی په (۱۳۱٦ ش) په لاهور کښې چاپ او له کابله خنور شر . دا کتاب دوه جلده دی او د مبتدیانو د باره ښه دی .

۳ ـ خود آموز پښتو : دمو لوی صالح محمدله خوا په (۱۳۱۳ش) په قندهار کښي چاپ شوی دی .

٤ ـ دپښتو ژبي لیاره : دالومړی گرامر دی چه په پښتو ژبه لیکل شوی دی ، په دې گرامو کښې پوره خواری شوی ده . جوړوونکی ئې محمد گل خان مومند دی، دا کتاب په ۱۳۱۷ش کال کښي چاپ شوی دی . ابتدائی کسان ترې ښه فایده نشی اخیستلی .

۵ ـ قواعد پښتو : دا گرامر محمد اعظم ایازی په فارسی لیکلی او په ۱۳۱۸ش په کابل کښي طبع شوی دی . د نوی طرز دپیروی کوښښ پکښې ایدل کیږي . ښاغلی ایازی له پخوا څخه دپښتو په خدمت کښي شریك دی اول دقندهار په پښتو انجمن کښي عضو، بیائې په پښتو ټولنه کښي عضویت دراود اوس دمعارف په تعلیم او تربیه کښي په خدمت بـو خت دی .

٦ ـ پښتو کلی ٦ ستمبر : پودرسی گرامر دی دکور سونو دتعلیم دپاره په پښتو لیکلی شوی دی لیکو نکی ئې صدیق الله خان رښتین دی لومړی جزئې په (۱۳۲۲ش) کښي چاپ شوی دی .

۷ ـ لومړی لارښو ونکی : دا هم یودرسی لومړنی گرا مردی ، دکور سو دپاره دیو تطبیقی او تحلیلی گرامر په حیث « رښتین » لیکلی دی چه د(۱۳۲٤ش) په اول کښي دپښتو ټولنی له خوا چاپ شو .

۸ ـ پښتو قواعد : دمعارف دمتوسطو مکتبو دپاره ښاغلی ایازی په پښتو لیکلی او په (۱۳۲٤ش) کښی دمعارف دوزات له خوا چاپ شوی دی .

۹ ـ دپښتو لوی گرامر : دادپښتو یونوی اومهم گرامردی چه په فارسی ژبه لیکل شوی دی اودپښتو په باره کښي ښه تحقیقو نه اری . لیکونکی ئې صدیق الله خان رښتین او محمد شیر گل خان دی دا کتاب اوس د کابل په مطبعه کښي چاپیږي .

ج ـ تاریخی کتابونه

پښتانه شعر اول ټوك : پښتو کښي دروښتنی زمانی لومړی تاریخ دی چه په (۱۳۲۰ش) کښي دپښتو ټولنی له خوا نشر شوی دی . لیکونکی ئی ښاغلی حبیبی او نور لیکوال دی .

پښتانه شعرا دوهم ټوك : داټوك په (۱۳۲۱ش) کښي چاپ شویدی لیکو نکی ئی صدیق الله خان رښتین اونور لیکوال دی ،

په دغو دواړو ټو کو کښي د(۲۱۰) تنو شاعرانو بیان راغلی دی .

پښتنی میرمنی : دا کتاب په پښتو ژبه دافغانستان دښځو په بیان کښي ښاغلی عبدالرؤف بینوا لیکلی دی چه په ۱۳۲۳ کښي طبع او خپور شو . ښاغلی بینوا دپښتو یو مشهور ذلمی لیکو نکی دی له څو کالو څخه دپښتو په خدمت کښي لگیادی په پښتو کښي ځینې نور کتابونه هم لری

پټه خزانه : دامهم تاریخی اثر (چه ذکرئې دمخه راغلی دی) دښاغلی حبیبی دفارسی ترجمې اونورو مفیدو تشریحاتو اوبیانو نوسره یعنی دده په تحشیه او تعلیق د۱۳۲۳ ش په آخر کښي دپښتو ټولنی له خوا نشر اوچاپ شو .

د پښتو د ادبیاتو تاریخ: دا کتاب د ښاغلي حبیبي یو مهم اثر دی چې په څلور جلده کښې ئې د چاپولو خیال لري. لومړی جلد ئې چې د پښتو تاریخ تر اسلام دمخه ښیي د ۱۳۲۵ په سر کښې د ادبیاتو د فاکولتي له خوا نشر شو.

د ـ ادبي کتابونه

۱ ـ پښتو ملتونه: د پښتو ملتونو یوه وړه مجموعه ده چې په ۲۳۷ش کال له پښتو ټولنې څخه خپره شوه او امین الله خان زمریالی د محمد قدیر خان زوی په مرسته لیکلې ده ښاغلی زمریالی له اوله څخه د ادبي انجمن عضو او بیا د پښتو د ښاغلې مدیر و، په سالنامو کښې ئې د پښتو په باب ښې ښې مقالې لیکلې دي. او پښتو په خدمت کښې یو حقدار سړی دی.

۳ ـ د احمدشاه بابا دیوان: په ۱۳۱۹ش کښې د پښتو ټولنې له خوا نشر شو. ټولوونکی ئې ښاغلی حبیبي دی چې یوه ښه مقدمه ئې هم پرې لیکلې ده.

۳ ـ ملي بسرلی: د ښاغلي حبیبي یوه کوچنۍ منظومه ده چې په قندهار کښې چاپ شوې ده.

٤ ـ د خوشحال او عبدالقادر دیوانونه: دا دواړه کتابونه ښاغلي حبیبي له قندهار څخه خپاره کړي دي چې د پښتو د ادب د پاره یو غوره او د قدر وړ خدمت دی.

٥ ـ بله ډیوه: دا کتاب د پښتو په نشر ښاغلي گل پاچا الفت لیکلی او په ۱۳۲۰ش کال کښې پښتو ټولنې نشر کړی دی، هر ډول ادبي او نور مضامین پکښې شته. ښاغلی الفت د پښتو یو مشهور یوه لیکوال او له ډېر وخت څخه د پښتو په خدمت کښې مصروف دی. په پښتو کښې ئې نور آثار هم لیکلي دي، اول په پښتو ټولنه کښې عضو و

٦ ـ پسرلی نغمه: د ښاغلي الفت یوه وړه منظومه رساله ده چې په ۱۳۲۰ کال کښې خپره شوې ده.

۷ ـ نوی ژوندون: د پښتو په نشر کښې د ښاغلي قیام الدین خان خادم اثر دی، ادبي ټوټې او ځینې نور ښه مضامین لري. په (۱۳۲۰ش) کښې د پښتو ټولنې له خوا طبع او نشر شوی دی. ښاغلی خادم د پښتو له پخوا نیو پوهو لیکوالو څخه دی. د قندهار د پښتو انجمن له وخته په دغه انجمن کښې عضو و، څه وخت د پښتو ټولنې د تالیف او ترجمې د څانگې مدیر، بیا د اتحاد مشرقي مدیر شو. په پښتو کښې نور کتابونه هم لري او په دې لار کښې یو مشهور او حقدار سړی دی.

۸ ـ ملي سندرې: د پښتو د ۳ زرو لنډیو مجموعه ده چې ښاغلي نوري ټوله کړې ده، دا کتاب په (۱۳۲۳ش) کښې د پښتو ټولنې له خواه نشر شو. ښاغلی نوري د پښتو ټولنې په اغزوانو کار کوونو څخه دی، چې قندهار په پښتو انجمن کښې هم عضو و

۹ ـ ملي هنداره : دښاغلي نوري اثر دی چه اول ټوك يې په ۱۳۱۷ ش كښې چاپ شوی دی اودوهم ټوك يې په ۱۳۲۵ كښې چاپ شو . دپښتو دځينو ملي قصو اوافسانو مجموعه ده .

۱۰ ـ دمينې مينه : دمحا صرو شاعرانو داشعارو يوه كوچنی مجموعه ده اود راډيو دنشرياتو له خوا چاپ شوی ده .

دغنمو وږی : دښاغلي بېنوا يوه وړوكی منظومه ده چه داحمدشاه بابا دتاج پوشی منظره بيا نوی . د ۱۳۲۵ كال په سر كښې دپښتو ټولنی له خواه چاپ شو .

پښتو سندری : دښاغلی الفت يوادبی اثراوپه پښتو سندرو يوښه تبصره ده . په ۱۳۲۵ كښې دپښتو ټولنی له خواهم ځانله اوهم دكابل په مجله كښې نشر شو .

دپير محمد كاكړ ديوان : دا ديوان دښاغلی بېنوا په تصحيح او مقدمه دكابل په مجله كښې نشر يېږی .

ه فقه اللغة اوفيو لو ژی

فقه اللغة پښتو : دښاغلی يعقوب حسن خان اثر دی چه په فارسی بی ليكلی او په (۱۳۱۷ ش) كال طبع شوی دی .

لغوی څېړنه : دښاغلی الفت اثر اوپه (۱۳۲۰) كښې طبع شوی دی . په پښتو كښې دفقه اللغی لومړی كتاب دی .

و ـ له خارجی كتابو څخه ترجمې

دكو چيانو اخلاقی پالنه : دا كتاب ښاغلی خادم ترجمه كړی او په ۱۳۱۷ كښې پښتو ټولنی نشر كړی دی .

نيكبختی : دا كتاب له انګريزی څخه په فارسی اوله فارسی وڅخه په پښتو ترجمه شوی او په دغوونړ اندی سنه كښې پښتوټولنی چاپ كړی دی ادښاغلی ارسلان سليمی ترجمه ده .

سليمی دپښتو يوښه اخبار ليكو نكی دی، پخوادخان آباد داتحاد مديرو

په ځان باور . له انګريزی څخه دښاغلی سليمی ترجمه ده چه داصلاح په روز نامه كښې نشر شوی ده .

دژرندانه لاری : دا كتاب دنقولای حداد مصری د(مناهج الحيات)پښتو ترجمه ده چه ښاغلی عزيزالرحمن سيفی ترجمه كړی دی اود كابل په مجله كښې خپريږی . سيفی دپښتو يوتكړه ليكونكی دی، پخوا دپښتو ټولنی عضو و

ز ـ درامې

په پټه دپښتو پلټنه ، داصلاح ددايری له خواد ۱۳۱۸ څخه پخوا نشرشوی ده اودبر هان الدين كشككی اثردی بله درامه يی « پټه مينه » نوميږی په دغه روزنامه كښې ځينې نوری درامې هم نشر شوی دی لكه « دوه سره مين ورونه » چه محمد رفيق فانع ليكلی ده .

ح - تعليمي

<u>پښتو خبرې:</u> يو درسي كتاب دى، د معارف د وزارت له خوا په ۱۳۱۵ كال كښې چاپ او خپور شوى دى او ښاغلي پاينده محمد زهير ليكلى دى.

<u>پښتو ژبه:</u> دا هم يو تعليمي كتاب او دوه جزء دى. د ښاغلي مولوي صالح محمد اثر دى چه په ۱۳۱۶ كال كښې د پښتو ټولنې له خوا طبع او نشر شو، ښاغلي صالح محمد د پښتو يو ډېر پخوانى ليكوال دى، د امير حبيب الله خان د زماني څخه را په دې خوا د پښتو په خدمت كښې لګيا دى. په هغه وخت كښې يې د مكتب حبيبيه د پاره پښتو كتابونه جوړ كړي وو. دى څه موده په پښتو ټولنه كښې مبصر هم و.

<u>ليك ښوونكى د پښتو انشاء:</u> ښاغلي نوري ليكلى او د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوى دى.

<u>پښتو كلي كاني:</u> د پښتو كلي كانو يوه تعليمي سلسله ده چه د پښتو ټولنې له خوا د پښتو د كورسونو او پښتو زده كوونكو د پاره جوړه شوې ده. تر اوسه پورې شپږ جلده چه ټول دولس جزء كيږي چاپ شوي دي، لومړى او دوهم جلد يې ښاغلي زمرياليِ او ښاغلي خادم، څلورم جلد يې ښاغلي بينوا پنځم جلد يې ښاغلي الفت او شپږم جلد يې «رشتين» ليكلى دى.

<u>د پښتو قرائتونه:</u> د پښتو قرائتونه په معارف كښې ليكلي شوي دي دا سلسله د اول ټولګي له قرائت څخه تر لسم ټولګي د قرائت پورې چاپ شوې ده، او په مكتبونو كښې ويل كيږي.

چه د پښتو د مشهورو ليكوالو آثار پكښې ټول شوي او جمع شوي دي ځينې قرائتونه يو بو سړي هم ليكلي او يا يې ترجمه كړي دي.

<u>د معارف نور كتابونه:</u> له هغه وخت څخه چه پښتو د معارف په پروګرام كښې داخله شوې ده نو د پښتو كتابونو جوړولو د پاره په معارف كښې زيات كوشش شوى دى او كيږي. تر اوسه پورې د ابتدائيې او متوسطه صنفونو ټول كتابونه پښتو شوي دي. او تر نهم ټولګي زياته جماعت پورې دا سلسله رسيدلې ده د دينيات، حساب، جغرافيه، تاريخ، ساينس، او داسې نور كتابونه په پښتو اوښتي دي او په ابتدايي صنفونو كښې لوستل كيږي. هر كله چه معارف د ټولو راتلونكو ترقيو مونږ دى؛ نو ځكه د پښتو تعليم په مكتبونو كښې يو اساسي شى دى او د حكومت له خوا هم ورته زياته توجه كيږي.

په معارف كښې ځيني نور پښتو كتابونه لكه د معلم لارښوونكي او داسې نور هم چاپ شوي دي لنډه دا چه پښتو په معارف كښې تر ډېره حده مخكښې تللې ده ؛ زيات كتابونه پكښې ليكل شوي او جوړ شوي دي او نور هم دا كوشش جاري دى.

پر ته له دې كتابونو څخه چه بيان شول، په دې دوره كښې نور هم د پښتو زيات كتابونه (۱) ترجمه شوي او تاليف شوي دي، چه هغه اكثر قلمي دي او طبع شوي نه دي.

په صوبه سرحد (پېښور) كښې پښتو آثار

څه رنګه چه دلته د پښتو نهضت او ژوند شروع او جاري دى؛ دغسې په پېښور او صوبه سرحد كښې هم دا حركت له څه مدې څخه ليدل كيږي. هلته هم څه نه څه د پښتو د خدمت په لار كښې كوشش روان دى، تقريباً اتلس شل كاله پخوا (د انجمن اصلاح افاغنه) په نامه

---

(۱) د پښتو د كتابونو لست د كابل په سالنامو كښې شته هلته يې كتلى شى.

یوانجمن جوړ شوی و، چه هغه انجمن د پښتو په خدمت کښې بر خه اخستی وه او س د (ادبی جرگی) په نامه هم یوه تولنه شته؛ چه د پښتو په خدمت کښې لگیاده سر بېره په دې له شه مدې څخه دختکو په اکوړه کښې د «بزم ادب» په نامه یو جمعیت موجود دي او د پښتو په خدمت کښې لاس او پښې خوځوی. کوم پښتانه چه د خپلو ژبی خدمت ته متوجه شوی دی، نو په پښتو کښې یې بعضی کتابونه لیکلي دي چه دادي وروسته شوول کیږي.

لغات افغانی: د پښتو داس زره لغاتو یو کتاب دی، چه سید راحت زاخیلی په اوردوژبه لیکلی او په پېښور کښې چاپ شوی دی.

گنجینهٔ افغانی: یوابتدائي کرامردی، قاضی رحیم الله د پېښور د آیدری او سېدونکی جوړ کړی دی دا کتاب یې اعلیحضرت محمد ظاهر شاه ته منسوب کړی دی لکه چه وایي: دانا چیز کوشش منظور کړی ظاهر شاه ته مستفیض تري همگی افغانستان کړي.

پراوریل د کشمیری: د پښتو دیرش زره متلونه او محاوری یکښې جمع شوی دی او د قاضی رحیم الله تالیف دی.

مکتوبات افغانی: د قاضی رحیم الله اثر دی چه د پښتو مکتوبونو مجموعه ده او په پېښور کښې نشر شوی دی. دا ظهار حقیقت - پښتو قاعده - مادرن پښتو په نومونو نور آثار هم لري.

لغات انگریزی په پښتو: د میرزا سید محمد اثر او په ر و لینډی کښې چاپ شوی دی (۱)

گلدسته: د پښتو په نثر کښې یو اجتماعی او اخلاقی کتاب دی. د پېښور د چارسدې محمد اکبر خادم لیکلی او په (۱۹۳۷ ع) کښې چاپ شوی دی.

ښکلی رسول: د حضرت رسول د اخلاقو او اوصافو بیان کښې د محمد خانمیر هلالی تالیف دی او په پېښور کښې چاپ شوی دی.

د سوات د ریاست تاریخ: دا کتاب په پښتو نثر د سوات د ریاست په تاریخ کښې سید عبدالغفور قاسمی لیکلی دی، او د (۱۳۵٦ هـ) په حدودو په پېښور کښې چاپ شوی دی په دې کتاب کښې د سوات د ریاست متعلق ښه ښه معلومات شته او یو خوږ تاریخی کتاب دی.

ددې کتاب پښتو خوږه او خوندوره ده یوه جمله یې دادە: د سیدو شریف کته چه کمو پښتنو ایښې وه، هغوی څه خبر وچه په دې کلی به د ترقی عظیم الشان دوررا لحی.

مسئلهٔ خلافت: دا کتاب ملک سیدا خان شواری، دابو الکلام آزاد له کتاب څخه په پښتو نثر ترجمه کړی او بیا یې (۲) طبع کړی او خپور کړی دی. دا کتاب د اسلام د حقیقت په بیان کښې یو غوره اثر دی.

پسرلی گل: یو خوږ ادبی منظوم کتاب دی چه ښاغلی عبدالله جان «اسیر» جوړ کړی او په پېښور کښې چاپ شوی دی.

گل کوهی - ادبی مرغلری: دادواړه دوه منظوم ادبی کتابونه دی چه ښاغلی فضل احمد کوهی لیکلی او په هند کښې چاپ شوی دی.

---

(۱) د ۱۳۱۸ کال سالنامه (۲) مجلهٔ سرحد.

جنګنامهٔ انوربی: دسید راحت یو منظوم اثر دی چه دمشهور ترکی انور پادشاه دژوند حالات او د جنګو نو بیان کوی. دا کتاب په پښتو کښې د نوی عصر یوه خوږه جنګنامه ده سید راحت په پښتو کښې نور کتابونه هم لری لکه (دزړه درد - شلید لیږنه - داغستان راحت) مګر مونږ نه دی لیدلی.

ناول دماه رخ: په پښتو نثر دراحت الله «راحت» یو خوندور ناول دی. چه چاپ شوی هم دی. دا «راحت» غالباً هغه مشهور سید راحت دی چه (جنګنامهٔ انوربی) لیکلی ده.

خزان دافغان: یو پښتو نظم دی په قومی درد لیکل شوی او په پېښور کښې چاپ شوی دی.

حالات محمد: د پیدایښت نه تر وفاته پوری د حضرت محمد (ص) په حالاتو کښې یو اوی کتاب دی چه په (١٣٥٢ ه) په دهلی کښې چاپ شوی دی، ددې کتاب مؤلف امیر محمد نومېږی چه د پېښاور په (ترخه) کښې اوسی امیر محمد په اردو کښې د پښتو یوه قاعده هم لیکلې ده.

د پښتو ډرامې: په پېښور کښې نسبت نورو کتابونو ته ډرامې ډیرې لیکلې شوی دی، خو مره ډرامې ی چه مونږ لیدلی دی: هغه خوږې او خوندورې دی لکه درس عبرت او نورې کومې ډرامې چه مونږ ته معلومې دی او چاپ شوی هم دی دادی:

درس عبرت: دعبدالله جان «اسیر» شهیده سکینه. خوږ ژوندون دادواړه خوندورې درامې دی او عبدالخالق خلیق لیکلې دی.

درد: دامیر نواز جلیا یوه ډوکی خوږه ډرامه ده چه نثر او نظم دواړه لری.

دوینو جام: دا ډرامه د محمد اسلم ختک اثر دی نوی روښنی او همت چه دواړه قاضی رحیم الله لیکلی دی جونګړه: لیکوونکی ئی عبدالاکبر «اکبر» دی برد ې ډول ممکن نوری هم ډیری وی.

تعلیمی په تعلیمی حصه کښی هم ځینی کتابونه لیکل شوی دی، او لکه چه معلومه ده داول. دوهم دریم. او څلورم جماعت قرائونه د مکتبونو د پاره ښاغلی عبدالخالق خلیق جوړ کړی او په پېښور کښې چاپ شوی دی ځینی نوری پښتو قاعدی هم پهار دوژبه جوړی شوی او نشر شوی دی،

اخبارونه: په صوبهٔ سرحد او پېښور کښې د پښتو اخبارونه او مجلې له پخوا څخه شروع شوی او په دی حصه کښې ښه پرمخ تګ شوی دی.

مګر د هغه ځای دا خبارونه خپرونی یو اځې په سیاسی خواو کښې دی او نورو خواته یې ډیره توجه نه ده کړی د پېښور څو مره پښتو اخبارونه او مجلې چه پخوا نشر یدلی او ځینی اوس هم نشر یږی دادی: د پښتون مجله (مؤسس او چلوونکی یې عبدالغفارخان دی)

د ازاد پښتو مجله - دسرحد مجله زلمی پښتون دخیبر مجله دجمهوریت اخبار دانګار اخبار - پیغام سرحد دافغان اخبار دننګرون مجله (اوس نه نشریږی) دژوند مجله (له ډیر یلی څخه نشر یږی)

دموجوده عصر دځینی لیکوالو او شاعرانو نومونه

په موجوده وخت کښې که څه هم ډیر لیکوال او شاعران پیدا شوی دی، او اشعار او آثار یې لیدل کیږی مګر مونږ دلته صرف دځینو یادو و کسانو نومونه اخلو چه په دې عصر کښې دشهرت

او د کتابونو او اثرونو خاوندان دي. او هغه دادي: محمد ګل مومند. میر سید قاسم. عبدالحی حبیبي. ګل پاچا الفت. قیام الدین خادم. سید حسن مرحوم. حاجي ولي محمد(۱) مخلص مرحوم عبدالرؤف بېنوا. عبدالرحمن پژواک. محمد اعظم ایازی. محمد امین خوګیاڼی. سراج الدین سعید. شمس الدین مجروح. عزیز الرحمن سیفي. محمد یوسف ایازی. عبدالخالق واسعی. غلام جیلاني جلالي. محمد رسول پښتون. صالح محمد. برهان الدین کشککی. ارسلان سلیمي امین الله زمریالی. محمد عثمان پښتون. عبدالخالق اخلاص. محمد شیر ګل خان. محمد ګل نوري عبدالقدوس پرهیز. محمد هاشم پردیس. محمد نسیم نوري. محمد یونس مراد. غلام رحمن جرار. پاینده محمد زهیر. میراجان سیال. محمد عمر بلبل. محمد شریف جانان. رحمت الله. سید حسین رشاد او داسې نور. په موجوده میرمنو کښې حاذقه په هرات کښې، او حمیرا او روح افزا په کابل کښې د پښتو لیکونکې دي.

د پېښور د لیکوالو نومونه

د پېښور او صوبهٔ سرحد د موجوده وخت په مشهورو لیکوالو او شاعرانو کښې داور وسته شاغلي مونږ ته معلوم دي (سید رسول رسا. سید راحت زاخیلي. قاضي رحیم الله. عبدالغفار خان. محمد اکبر خادم. خان میر هلالي. عبدالخالق خلیق. عبدالله جان اسیر. (مرحوم) صاحبزاده علي حیدر. فضل حق شیدا. سمندر بدرشوی. میا احمد شاه. امیر نواز جلیا. تاج محمد سرادیب سوات. فضل احمد افغان. عبدالاکبر خان «اکبر» عبدالرؤف عندلیب. داود شاه برق. امیر حمزه شنواری. عبدالقادر عقیق زاخیلي. سید نصر الله. مفتي عبدالرحیم (وفات شوی دی)

حاجي محمد امین (د پېښور یو مشهور شاعر او واعظ دی) عبدالغفور خان خلیل. محمد اجمل خان خټک منشي فاضل او پوه اکوړه کښې د بزم ادب ناظم دی عبدالکریم اتمانزی (یو پوخ سیاسي نثر لیکونکی دی) د اکټر سید انوار الحق فضل رحیم «ساقي» شرر انباډېری. سید عظیم شاه (د اکوړې د بزم ادب مشر او ښه لیکونکی دی)

قاضي عطاء الله. شیر محمد مینوش د اقبال د نظمونو په ترجمه کښې مشهور دی غلام سرور عبدالمالك فدا. محمد اشرف مفتون. طوفان سرحدي. او داسې نور د پېښور په ښځو کښې الف جانه خټك. اقبال نسرین یوسف زۍ، او داسې نورې د پښتو شاعرانې دي.

موجوده نثر

نثر د ادب یوه مهمه برخه او یو ضروري شی دی، یوازې په هغه وخت ترقي کولای شي چه نثر یې وسعت وموندي او د نثر لمن یې له هر ډول مضامینو ځخه ډکه شي، د پښتو نثر په دې موجوده عصر کښې لکه چه ګورو د ترقۍ پر لار قدم ایښی دی هر ډول مضامین او نثرونه لکه تاریخي تعلیمي، ادبي اصلاحي، اجتماعي، فکاهي، سیاسي علمي او داسې نور پکښې داخل شوي دي د ګرامري لغوي او ډرامو نثرونه هم پدې وخت کښې ورو ورو په ډېرېدو دي.

---

(۱) مخلص د قندهار یو نوموړی شاعر دی چه په ۱۳۲۲ ش کښې وفات شو او د اشعارو یو زبردست دیوان ورځخه پاتې دی.

لنډه دا چه د زماني د غوښتني سره سم د پښتو په موجوده نثر کښې پوره تحول او بدلون راغلی دی او هر ډول کتابونه پکښې که څه هم لږ دی لیکل شوی او لیکل کیږی .

د نثر سبک ، د موجوده نثر سبک نژدې د منشي احمد جان روان کړی سبک دی ساده او روان په محاوره ور برابر په پښتو لغاتو ښایسته ، په خوږ واو لنډو جملو ښکلی دی وخت د نثر سبک کمل کیږی هوا لکه چه په هر وخت کښې ځینې کمزوري او خراب لیکونه وی په دی وخت کښې هم البته چه داسی لیکونه شته مګر هغو ته اعتبار نه ورکول کیږی دلته مونږ ځینې غوره لیکنې چه د غوی کسانو په واسطه چلیږی تر نظر لاندی نیسو او د دې عصر د سبک نماینده بې و او د پیښور په خوا کښې هم خوا زه خوا زه لیکونه او قوی نثر لیکونکی شته ، مګر په عام لحاظ هلته د سبک د ښه والی خوا ته عمومي توجه نه ده شوی . دا وجه ده چه په ځینې تحریرونو کښې د فارسي تر کیبونو رنګ معلومیږی بل د هغه ځای په نثرونو کښې د ګاونډ پتوب او نور نفوذ په وجه اردو او انګریزی کلمې هم راګډې شوي دي . مګر د دې ځای په لیک کښې بیا د عربي او د فارسي کلمو استعمال نسبتاً ډیر دی . که څه هم د پښتو د موجوده ژوند روح په ټولو پښتنو کښې یو کلی شوی دی او ټولو پښتنو اړ دی که بر دی دی خدمت ته ملا تړلی ده ، خو سره د دې هم د پښتو د پالو او روزلو مهم مرکز افغانستان دی دلته د آثارو ډیر والی او د سبک ښه والی ته ښه توجه کیږی او دا کوشش جاری دی چه د پښتو یو خالص ، سوچه خوندور طرز او سبک پیدا او میدان ته راووځی او پښتو د ډیرو علمي آثارو خاونده شي سربیره د پښتو د ادبي او تاریخي ژوند په لار کښې هم دلته ډیر کار او خدمت شوی دی .

علمي ترجمې د دې وخت په نثر کښې چه کوم مهم زیاتوالی راغلی دی هغه له خارجي ژبو څخه علمي او نوی ترجمې په دې خــواکښې هم ښایسته ښه کار شوی دی او له انګریزی ، فرانسوی ، اردو او عربي ژبو نه هر ډول مفید کتابونه ترجمه شوی او ترجمه کیږی دا ترجمې اکثری قلمي دی او چاپ شوی نه دی مګر یو لوی نقص چه په دې حصه کښې لیدل کیږی هغه دادی دا ترجمې د داسی کســانو په واسطه کیږي (چه د هغو پښتو د پښتو پښتنې مانوی) البته د داسی ابتدایی خلکو (۱) ترجمې او بلې ژبې د اثر لاندی راوستل د ژبې ملامانول دی . د دې د پاره چه په دې کښې سړی پری وځي د هغو کسانو د سبک پیروی پکار ده چه هغوی په دې لار کښې وړاندې دی .

او داسته ذی حق اری دا کسان که څه هم د ګوتو په شمیر دی مګر ښه والی او غوره والی د سړو نه په زیاتوالی نه دی ، بلکه کیدای شی چه د یــوه غوره طرز د او پسنلو سکه د یوه سړی پنامه وو هله شی .

اوس د دې عصر د نثر یو دوه نمونی وګوری .

اوله نمونه

د غمجنو سره

دوسته ولی خفه یې ؟ پیسې نشته ؟ دولت نشته ؟ پوروړی ؟ نې ؟ سبا لی نه ده برابره ؟ دا نو څه خفګان دی ، خدای لاس درکړی ، پښې درکړی ، عقل نې درکړی ، فکر نې درکړی کار وکړه ، کسب وکړه ، کوشش وکړه ، جدو جهد وکړه ، په ښه دستور او ټینګ عزم خدای تعالی د هیچا عمل نه عبث وی ،

---

(۱) لکه د اخبارونو د ترجمو سبک او طریقه .

رفیقه! ولی داسی مراوی یی؟ دنا کامی سره مخامخ شوی یی؟ کامیابی نه ده شوی، کوښښ دې وکړ او ځای ئې ونه نیو؟ دانو څه خبره ده؟ خفه نو ولی یی؟ سبق وا خله پند واخله عبرت واخله. دا د قدرت تعلیم دی، په تا کښې به نقص وی. ستا کوشش به په صحیح صورت نه وی. په قدرتی اساس به نوی! څه په ځان کښې تغیر وکړه څه مکار په فطرت برابر کړه بیا کوشش وکړه چه کامیاب شې او که نه نو ته خو بنده یې اسرداره! ولی غمګین یې؟ په څه فکر یه څه خیال؟ د ملت له غمه! د قام له غمه؟ د وطن له غمه رښتیا ده ته ملت کمزوری دی! ته قوم ضعیف دی - ته وطن محتاج دی او د ا د مسلمان د پاره، د افغان د پاره او د صاحب وجدان د پاره شرم دی. عار دی، غم دی، الم دی، مګر وګوره دا خو مره خوږ غم دی؟ دا څنګه د مزې درد دی؟ په دې کښې خو مره شیرینی ده؟ خومره خوږ اثر ده او خومره صاف زړونه، سپېڅلی دماغونه له تا سره په دې غم کښې شریك دی او دا غم خومره خوږه نتیجه لري؟

قیام الدین (خادم)

دوهمه نمونه

کښېنه چه لمر لا تو له مځکه په خپلو سپینو وړانګو نه وه رونه کړی ما له اوړی څخه ژمنو کښېتو او کړلو مځکو ته ځیر ځیر کاته، د لمر او مرنی وړانګی چه پردی شینلو پاڼدی خپرېدی. هغه کوچنی کوچنی خاشکی چه د شپې د ژمنو او زړغونو وښو په څنګ کښې نیولی وو. داسی به ایسېده لکه مرغلری چه پر او رېدلی وی! زه د دې ښکلی مځکی په ننداره بوخت وم چه ناڅاپه یو څو کوچونی هلکان راغله د وی زه له هغه طبیعی خونده چه د مځکو او وښو په ننداره پروت وم یو بل خوند ته چه هغه هم د پر زړه وړونکی ؤ بوتلم! ما ولیده چه دا کوچنی سپېڅلی سپین پښتانه هغه کوی چه ژر مکتب ته ورسېږ ی سره د دې هم کله کله به زړغونو وښو کښې سره تو لیږی او د کوچنو تو په خپلو خوږ ژبو اچوی او په خورانو یو او سپېڅلو ږغو په خپله ملی ژبه د بیرغ ترانه وایی خدای په رښتیا خوښیږی چه زه د ې زړه وړونکی منظر خورا محو کړم او په زړه کښې می هغه آمال او هغه هیلی سره وښورېدی چه د ا وطن او د خاوره او دا د پښتنو ښاد منه مسینه ئی د د ی کوچنو هلکانو وراتلونکی ژوندون ته لری ما د ځان سره وویل! ښېښنه! دا خو د هغو مېړو او نور پالیو پښتنو زامن دی چه د تاریخ مخونه د دوی په مېړانه او ننګیالی توب ښایسته دی، او د دوی په ښر وکښې خو لا هغه د میرویس او غازی اکبر وینی په غور ځنګ دی

دریمه نمونه

په داسی یو زمانه کښې چه ښاران په کښې د پیسی شن خر ځېږی، او د ښار کښر بیلتون نشی کېدی په ښار او د هغه په ښاری بانډی خو له سره دل د ډیر و سو دړه په لو تو و ښتل دی خوا وس یوه خبره ده چه مخې له راغلی د ژمونږ پرې تو کل دی. ښاری د هر سړی په خټه کښې اخښلی شوی ده هر څوك غواړی چه د هغه ښ دې او یه وی. دا غوښی د هر چا خوښی دی. دا بیله خبره ده چه د پیسو وړیسی کومی پرا یوزی د دنیا د مخ تنګ د پاره دا خبره لا ډېره ضروری ده چه هر سړی دې د بل نه دوړاندې تللو ګواخ لری او کم سړی چه د ومره بې ښی شی چه لکه د ښمنی په خپل څټ کښې سر ننه و یستی مدام په خپل حال خوشحال وی نو یکار دی چه هغه مخ سرو نغاړی او دا خپل ځای بل چا ته پرېږدی. د قومی ژوندون او لوړ تیا د پاره

په هر قام کښې د سرسړي يو کار دی خو لکه څرنګه چه د هر قام ځان ځانله سرېتوب دی دغه زنګ په سړي سړي کښې هم فرق دی. په سينه کښې د بر کباني رغړي خو سيريکښې يو نيم پېښيږي. دغه رنګ په قومونو کښې په ډېرو خلقو کښې يو کس وي، چه هغه ته خلق د رانه ګوري دغه خبره ورته د کاني کرښه ښکاري او دغه په خولي خلق مدام ځانونه په سينه لاهو کوي د نيا تل دا سي خلقو په ډېر ګټه کړېده هغه فرعون چه د آسمان د لاندې تېټ لاړدی د دوی په ښو برېوني دی دا سې يو کس د سره خلقو مدام سل کسه صدقه کړي دي، د دې کسانو د مخه دا دنيا آباده ده. د دوی د مخ پرنا. خان غريب امير و زيرا و زه او ته او بل ګر زو او د دوی دژ وند ورځ ورځ د دنيا د تار يخ ميا شتې او کلو نه وي

پا کـه پانه

پانې په ځوځو قسمه دی د قرآن پانه، د کتاب پانه د وني پانه، دژوند پانه، د تما کو پانه او د چا يو پانه، اګر چه په خپل خپل ځای په هره پانه کښې ځه صفت شته ولي زما اميد دی چه نور ښاغلي به هم پوه دی خبره کښې زما ملګری وی چه په ټولو پانو کښې د قرآن پانه ډېره پا که او مبار که پانه ده. خو ډېره مده کيږي چه سيلي زمونږ وطن ته يو عجيبه غو ندې پانه له چپر ته نه راوړې ده د اوطن د دې پا نې دومره خوښ شو چه خپل ټول قام قبيله ئې په کله دې وطن ته راوستل په لږ وورځو کښې ئې په ټول ملك قبضه و کړه او نوری ټولې پانې ئې شا ته کړې، دا پانه د رنګه توره او د خوبه ډېره ترخه ده دې ته د چا يو پانه وا يي دا نن سبا د هر چا د کور مېرمن ده، او د هر چا تن و جود دی. خلق دې ته دومره محتاجه دي چه بې د دې د ا چاز ت نه د کوره بهر ته نه شي و تلی په خوا به خلقو و ختې سهر ستر ګې په جماعت کښې غړولې او د هر څه نه به ئې آګاه و د قرآن پانې ښکلو لی خو نن سبا دغه ځای د چا يو پانې نيولی دی. او س هم خلق وختي پاڅي خو ستر ګې په چا يو غړوی او تر څو چه ئې دا ښکل کړی نه وی نو د کور نه بهر ته و تی نشي (عبدا لکريم اتما نزی)

موجو ده نظم

لکه چه وينو يو دې وخت کښې د پښتو نظم نو يو فکرونو او خيالاتو ته په خپله غېږ کښې ځای ور کړی دی سره د دې چه زوړ رنګ او پخواني خيالونه لا هم ايښی ورك نه دی د عشق ناری او د مينې چغې لا هغسې شته؛ مګر بيا هم ځينې بيدا رمغزه روشن فکر خلق موجود دی؛ چه هغوی د پښتو شعر په زاړه کالبوت کښې نوی روح اچول غواړي، نوی ترانې نوی نغمې ويل او له نوی رنګه خلق خبرول خپله وظيفه بولي دا وجه ده چه په مو جوده نظم کښې ښې خوږې ملي، قومي، وطني او اجتماعي منظو مې ليدل کيږي د الفظ او ظاهر په لحاظ هم موجوده نظم څه نه څه نوی رنګ او نوی لباس قبول کړی دی، د دې وخت شعر او نظم له پخوانو پابند يو څخه آزاد دی. په هر طرز، هر شکل او هر اندازه چه چا يو خوند ور مو زون کلام و وايه هغه نظم دی، نور حدا و حدود له منځه وتلي دی ځکه چه دا د معنی عصر دی، په دې عصر کښې معنی مهمه ده، الفاظو څخه معنی ځارول د پخوانو کار و. مګر بيا هم د پښتو نظم د مدنی دنيا له نظم څخه وروسته دی نو ښايي چه دا نيمګړتياوی پوره او د پښتو د نظم د نيا رنګينه او ښايسته کړو په دې عصر کښې ملي او نا خوانه شاعران هم شته چه هغوی ا کثره ښارونو

او مدني ځاى پوښخه اري دي په ملي و زنو اشعار وايي، او د غزلو او چار بيتو سره غږي راګاڼزي او س ددي ضرورت دي چه ښاروال (مدني) او باندېوال (غيرمدني) شاعران سره غوږونه نيږدي کړي له دوي څخه فکرونه او له هغوي څخه ملي وزنونه واخلي، مطلب دا چه ښاروال په ملي وزنو اشعار ووايي او باندېوال نوي خيالات په خپلو اشعارو کښې ننباسي نو هغه وخت کېداى شي چه مونږ د يو غوره ملي ادب خاوندان شو . او س د موجوده نظم پوځو نمونې و ګوري

اوله نمونه

دوطن له خوا :

واوره اى پښتو نه زه ميراث ستا د نيکو يمه ستا ښکلې زانګو يم اديره ستا د پلرو يمه
خاورې مې مه بوله په ښه ستر ګه راته ګوره ته خاورې که هم يم ستا د نيکونو دسرو يمه
ښه ښايسته لعلونه سره ياقوت مې په لمن کښې دي ښکلې منظره له ګلونو که د ليد ويمه
ته مې په خپل سورې کښې لوى کړې نازولى ئې شين او سمسور باغچه له ګلانو او ميوو يمه
ښه سيينې خوږې ېخې اوبه مې دشو دو پشان تاسې ته در کړې مورد تولو پښتنو يمه
مينه دې اري زړه کښې امېدو نه خپل اولا دلره ځکه زه نن تا ته په اميد او په اسرو يمه
غواړم چه تا هم لکه د تېر و پښتنو په شان وينم ميدان کښې ننګيالى په دې آرزو يمه
خاوره او هو امې له غيرت او ننګه ده د ه ګوا بې ننګ غيرت چه زه وزمه ستاسې دغرو يمه
ټينګ عزم له سره تېر په دل په خپل ناموس باندې ښيمه پښتون ته ځکه له داسې تاثير و يمه
څوک که مې پوره حقيقت غواړي په سند رو کښې زه الفت ستا پلي په خوږو خوږو بيتو يمه
(ګل پاچا الفت)

دوهمه نمونه

چه په خپله مستقل يمه له ځا نه څوتر خو کړم د نورو تقليدونه
زما شعر دي نسيم که کوو هستا نه وېښوى د پښتنو سيېڅلي زړونه
مداح نه يم چه په زيات صفت څوک ستايم نه له چا څخه مې هيله د دنيا شته
ځو ژوندي يمه رښتيا رښتيا به وايم په درواغو مې له خولې کله وينا شته
قام به وېښ کړم لکه دم د مسيحا يم له غليمه زما کله څه پروا شته
تملق مې منافي دى له وجدانه
مقيد نه يم آزاد مې دي بيتونه
ديار درته نه يم پروت په ګدايي کښې زرفونودرو کښې شورم لکه باز
نه د شونډو په شراب يم په مستى کښې له هر څه دوطن مينې کړم بې نياز
د مطرب حاجت مې نشته په نړۍ کښې چه په زړه کښې مې شو ميشت د وطن ساز
مليت په کړم د نمر په څېر روښانه
نکړم نور د خال وخط زلفو غمونه
کله تېز تر خه ويل کړم وملت ته له هر لورې ور کوم سختي طعنې زه
کله بولم خپل ملت خوي د وحدت ته په پسته ژبه کوم دوى ته کڼې زه

ورپه یاد کړم بابا یې بت خوږې قصې زه   بیا ئې ستورګي وا ډوم ږ اوده عظمت ته
دا الهام مې راځي زړه ته له آسمانه
یاددي پاکي فضادي داخوړونه   (بینوا)

دریمه نمونه

ما باندې خوږي لګي داخپلي دځواني خبري   تیر پههیر وشمار کړه او ته پرېږده پخواني خبري
هم د سپینو تورو توپکونو جهازونو کړه   ذکر د آسونو دښکارونو د بازونو کړه
لا خوږه زلمی یمه   باز یم الکه باز پهغرونو ګرزم سیلاني یمه
پرېږده دپلټون اودوصال او د آشنا خبري   پرېږده داد مرګ سري ستاياني دبو دا خبري
وخت اوس دمړدي ا دمړدانو دغوغا راغی   وخت دسپینو تور ودخریا او دشرنګار اغی
لا خوږه زلمی یمه   توره دهمت زما په لاس ده ابدالی یمه
نوی جام پيدا کړه ای ساقي او نوی جنګ غبږو و   اوی رباب سور کړه نوی دوردي نوی ترنګ غبږو و
نه ورته اعلوم نهوايی دااوس دپیسونهدي   ستا زاړه شراب زړي پياله کښي اوس دځکونهدي
لاخوږه زلمی یمه   زهخودرنه لاړم زه سالم پهزړهغمی یمه
داخوسرددي دي زه بیزار ددي غوبل نهشوم   تنګ ستا د کبابو د شرابو دمحفل نه شوم
ژوند پکښي هيڅ نشته دامرګ ستړي ډالي دي   نه اروم نوري ستا دچنګ خوشي غزلي دي
لا خوږه زلمی یمه   لا به ما کښي ژونددي زه دژوندښا یسته کالي یمه
دازما وطن دی داوطن دښوځو انانو پلار
دلته توریالي ښ یسته معشوق دی زن صفت دي خوار
دلته کښي میرویس اوخوشحال خان اواحمد شاه پیدا
دلته کښي محمو داوهم غوري اوهم شیر شاه پیدا
زه هم شیر بچی یم جنګیالی اوننګیالي یمه
لا خوږه زلمی یمه (سید رسول رسا)

دپښتو دعامو ال سببونه

دارانه معلومه شوه چه پښتو پهدې عصر کښي دترقۍ پهیوه مهمه دوره کښي روانه ده دېر خلک دپښتو پهخدمت کښي لګيا اودپښتو کتابونه او آثار وړخ پهورځ په زياتيدو دي نو ددې عمومت مهم سببونه دادي :

۱ - دحکومت توجه اودحکومت لهخوا پښتو ليکوالو قدر او نما نځنه
۲ - دپښتو دکور سونو جوړول ، او په مکتبو کښي پښتو داخلول
۳ - پهاخبار ونو اوراډيو کښي دپښتو خپروني او نشريات
٤ - دجایز واو انعامونو جاري کېدل .
۵ - دمطبو عاتو دریاست او پښتو ټولني لهخوا دپښتو پهباب ښهښه نشريات کول .
٦ - دپښتو خپله بيداري اوتعليم اوعلم ته مخه کول

پهدې شان نورهم واړه غټ ډېر اسباب شته چه دپښتو پهعامو الي کښي اثر اري داوس دپښتو دعموميت اورواج اثر پههرچا پرېوتي دي ، ټول دفترونه دايرې ، موسسې اوشر کتونه

کوشش کوی چه خپلی سرلوحی، جدولونه او عنوانونه په پښتو کړی. اګرچه دا کار له ډېر وخت څخه جاری دی دارنګه نوی نومونه چه اېښوول کېږی هغه هم اکثر په پښتو دی مثلاً دپسرلی شرکت، درویشان شرکت، بری درملتون - نوی درملتون او داسی نور - نن هر پښتون ته دې پوه دی چه دا د پښتو ولی ازمېښت او دمات او امتحان دی، په دې ازمېښت او امتحان کښی باید بریالی او کامیاب راووځو، نه همېشه فرصتونه وی او نه مدام دزمانی دوران په یو حال وی، مګر دا میدان وړل او په دې امتحان کښې کامیابېدل د ویښ وب، بیداری، ملی پوهالی او دزړه دښیښی صفایی غواړی، راځی، چه نو رداوی احمد شاه په دې بیت خبره ختمه کړو

واړه پوه دی که غلجی دی که ابدال ښه هغه چه یې ښیښه د زړه صفا ده

❀ ❀ ❀

دکتاب دتمامېدو نېټه: ۱۵ دلو ۱۳۲۳ ش

صدیق الله «رشتین»

پښتو یادداشتونه

ددې کتاب د چاپېدو نه وروسته پښتونور یادداشتونه او نوي معلومات لاس ته راغلل چه لاندې ئې د ضمیمې په ډول بیانول غواړو

۱- حسین: دی په پښتو کښې یو کتاب لري چه د خلاصته الاسلام او نورو کتابو څخه ترجمه شوی دی ددې کتاب موضوعات دیني دي د لیکلو طرزئې داخون درویزه د مخزن الاسلام پشان دی یعنې په نیم منظوم نثر لیکل شوی دی، ددې کتاب یوه قلمي نسخه په پښتو ټولنه کښې شته چه د حسین لیکوالي ورځنې معلومیږي، د حسین د ژوندانه زمانه پوره نه ده معلومه مګر د کتاب د سبك او طرز له مخه ئې داخون درویزه داولا دی معاصر یعنې د (۱۱۰۰ه) د ختو ولیکوال ګڼلای شو.

❀ ❀ ❀

۲- محمد: د پښتو ټولنې په کتابخانه کښې یو اوي قلمي کتاب موجود دی چه په (۱۱۱۸ه) د پښتو په نیم منظوم سبك لیکل شوی دی. دا کتاب (۲۱) بابه او (۵۵۸) مخه دی چه د محمد مصطفی (ص) د نور د پیدایښت، د هغه د حالاتو او شمایلو بیان کوي، په آخر کښې ئې د نورو پیغمبرانو قصې هم شته ددې کتاب نوم که څه هم پوره معلوم نه دی مګر د مطالبو له مخه ورته (سیرت نبوي ص) ویلای شو. ددې کتاب مؤلف د کتاب په آخر کښې خپل نوم په دې ډول راوړی دی.

تکیه خدای کړه محمده — امید وار شه له احده

ددې کتاب د سر بیتونه دا دي:

ای زما ربه خالقه - کل ثنا ده ستا لایقه. ته رحمان رحیم خدای ئې - د بخشش امید زما له تا نه کیږي ته قادر رب سبحان - زه عاجز بنده ناتوان - که توفیق وما ته راکړې - ستا د دوست صفت اما به بیانیږي -

❀ ❀ ❀

۳- (په ۶۳ مخ پوري مربوط) د آدم خان او درخو یوه قلمي قصه په پښتو ټولنه کښې شته چه د (۱۳۲۱ه) تحریر دی. مګر له دغې نسخې څخه ئې د مؤلف نوم نه معلومیږي له دې کبله دغه قصه د ښاغلي حبیبي په روایت د (مسعود) تالیف بولو

❀ ❀ ❀

٤- (په ٤۹ مخ پوري مربوط) عبدالقادر خټك په پښتو کښې د قصیدې بردې ترجمه هم کړې ده چه قلمي نسخه ئې په لندن کښې شته او په پېښور کښې چاپ شوې هم ده.

❀ ❀ ❀

۵- عبدالکبیر: دی په پښتو کښې د (جنت الفردوس) په نامه یو دیني اثر لري چه ټول (۳۸) بابه دي ددې کتاب یوه قلمي نسخه په پښتو ټولنه کښې چه په (۱۲۲۸ه) کال د عبیدالله نامي په قلم لیکل شوې ده، له دې نه معلومیږي چه دغه کتاب له (۱۲۲۸ه) څخه د مخه تالیف شوی دی، چه په دې اساس عبدالکبیر ته د (۱۲۰۰ه) د وختو شاعر ویلای شو، او ورته لیکلي دي چه حافظ عبدالکبیر د احمدشاه بابا په عصر کښې و، داحتمال

اړی چه همدا عبدالکبير بهوي . جنت الفردوس په پېښور کښې چاپ شوی هم دی . دسر بيتونه ئې دادي :

اوس بهوایم له کتاب — د کتاب له هره باب .
دهر باب جدا ثواب دی — چه منقول له هر کتاب دی
دثواب کارونه ډېر دی — حدئې نشته تر حد تېر دی

❀ ❀ ❀

٦ — عبدالله : داسړی دپښتو شاعر ی دجنت الفردوس د قلمی نخسی په آخر کښې ئې یو څو شعرونه راغلی دی . ددهٔ ژوند زمانه د (۱۲۲۸ ه) حدودی ولی چه په دغه سنه کښې ئې د جنت الفردوس یوه نسخه تحریر کړې ده دی دجنت الفردوس په آخر کښې یومناجات اړی چه دسر بیتونه ئې دادي :

مناجات اوس کاتب کاندی — که قبول ئې رب و کاندی
د کاتب نوم عبیدالله دی — طمع دادېر له الله دی

دیوعبیدالله اشعار مستر ډون روسی هم لیدلی دی نورغالباً چه همدا به وی .

❀ ❀ ❀

۷ — (په ۱۱۵۰ مخ پوری مربوط) عنوان الدین کاکا خیل اخلاق جلالی په پښتو اړولی دی ، لکه چه نعمان الدین احمد کاکاخیل کتاب ظفر النساء په آخر کښې لیکی « چه اخلاق جلالی دفخر قوم میاعنوان الدین کاکاخیل تصنیف دی چه په ۱۳۲۲ ه ئې دچاپېدو اراده هم شوی وه »

❀ ❀ ❀

۸ — (په ۱۲۲۰ مخ پوری مربوط) ملا احمد جان دوه نور کتابونه هم اړی یو (قصه ددری یارو) ثا اوبل سکندر نامهٔ افغانی نومیږی چه چاپ شوی هم دی .

❀ ❀ ❀

۹ — (په ۱۳۱ ، ۱۳۲ . وری مربوط) په دی مخو کښې لیکل شوی دی چه دامیر عبد الرحمن سوال وجواب دولتی او نصایح نامه ملاغلام جان په پښتو ترجمه کړی دی ، لا کن د نصایح نامی له نسخی څخه چه په کابل کښې چاپ شوی ده د مترجم نوم نه معلومېږی ، له دی کبله مونږ دښاغلی حبیبی په روایت دغه کتابونه د ملاغلام جان ترجمه بولو .

❀ ❀ ❀

۱۰ . (په ۱٤۰ مخ پوری مربوط) دامیر حبیب الله خان د زمانی له پښتو لیکوالو څخه یو عبدالهادیخان هم دی چه په سراج الاخبار کښې ئې پښتو مضامین نشر شوی دی ، دی اوس هم ژوندی او په کابل کښې دی

۱۱ . (په ۱۵۵ مخ پوری مربوط) دموجوده عصر له پښتو لیکوالو څخه یو عبدالعزیز خان هم دی چه پخوا ه دطلوع افغان مدیرو ، دغسی عبدالله خان افغانی نویس . غلام حسن خان صافی . فضل اکبر « پښتون » شمس الدین قلعه کی . محمد رحیم عاصمی . پاینده محمد بهاری هم د موجوده وخت پښتانه لیکونکی گڼل کېږی . دارنگه په صوبه سرحد کښې میا جعفر شاه . فضل محمود مخفی عبدالودود سرحدی هم پښتانه لیکوال دی .

داشخاصو نو مو نه

پەدي گتاب کښي کەڅه‌هم‌دېر خلك ذکرشوي اوراغلی‌دي. مگرمونږ پەدي نوم‌لیك کښي‌یوالحی دپښتنو شاعرانو، لیکوالو، عالمانو پاچاهانو او مستشرقینونومونه راوړو. اوداختصار پەغرض لەنورو نومونوڅخه تېرېږو. دانو مونه د الفباد تورو په اعتبار ترتیب شوي‌دي چەداپه حقیقت کښي د کتاب مفصل فهرست هم‌دی، ددی فهرست لەمخه هرڅوك خپل مطلوب شخص پیدا کولای اومطالعه کولای‌شي، دالته مونږ دهرنامه پەمقابل کښي څیني‌مهمي صفحي ښودلی دي.

(الف)

۱ امیر کروړ (شاعر، پاچا) ۹- ۲
۲-امیر نصر (شاعر، پاچا) ۱۰-۲٤
۳-ابومحمدهاشم (عالم، شاعر) ۱۰-٥٤
٤ امیر پولاد (امیر) ۲۳
٥- میر نا صر («) ۲۳
٦- امیر بنجی (») «
۷- امیرمحمد سوری (») ۲٤
۸- امیر بسطام (»)۲۳-۲٦
۹-امیر شماخ (») ۲۳
۱۰- اسمعیل سړبن (شاعر) ۱۲-۲٥
۱۱ پاکبر (شاعر)۱۸
۱۲- ابوالفتوح داؤد (امیر) ۲٤
۱۳- احمدبن سعیدلودی (مؤرخ) ۲۲-
۱٤- ابراهیم لودی (پاچا) ۲٦
۱٥- الله‌یار الکوزی شاعر) ۳٦
۱٦- ارزانی (لیکوال) ۳۷
۱۷- امیر (شاعر) ۳۹
۱۸- اخون‌درویزه‌عالم، (لیکوال) ٤۰-٥۸
۱۹- احمد (شاعر) ٤٤
۲۰-اخون قاسم (لیکوال) ٤٥
۲۱- اشرف‌خان هجری (شاعر) ٤۸
۲۲- امام‌الدین (مؤرخ) ٥٤
۲۳ ابراهیم پښتنو (شاعر) ٥٥
۲٤ - اخوندچالاك (عالم) ٥٥
۲٥ - احمدشاه مولانا (») ٥٦
۲٦ الله‌داد (شاعر) ٥٦
۲۷-اسلام‌شاه (پاچا) ٥٦
۲۸- احداد (امیر) ٥٦
۲۹-الله‌یار اپریدی (شاعر) ۷۰
۳۰- اودل (شاعر) ۷٦
۳۱ - ابراهیم (شاعر) ۷٦
۳۲- ابوالقاسم (شاعر) « -
۳۳- احمد شاه (شاعر، پاچا) ۷٦ - ۹۹
۳٤ ابراهیم خان (شاعر) ۸۰
۳٥- اکبر (شاعر) ۸۳ -
۳٦-افضل‌خان خټك (شاعر) ۸٤
۳۷ الله‌یارخان (لیکوال) ۸۸-۱۰۰
۳۸-امیرمحمدانصاری (لیکوال) ۸۸-۱۰۳
۳۹-الپوری حافظ (شاعر) ۸۹-
٤۰-امام‌الدین (شاعر) ۹۱
٤۱- انور (شاعر) ۹٦-
٤۲- امانت‌ملیار (شاعر) ۱۰۷
٤۳ - احمد (شاعر) ۱۰۷
٤٤ - ارسلا (شاعر) ۱۰۷-
٤٥- اکبر شاه (شاعر) ۱۰۷
٤٦ - اکرم جان (شاعر) ۱۰۹ -
٤۷ - احمد گل (شاعر) ۱۱۷ -
٤۸ - اسدالله (شاعر) ۱۱۸ -
٤۹ - اکبر (شاعر) ۱۱۸ -
۷٤ - بهرام (شاعر) ۱۰۷ -
۷٥ - برات (شاعر) ۱۰۷ -
۷٦ - بادر (شاعر) ۱۰۷ -
۷۷-یاراحمد (شاعر) ۱۰۷ -

٥٠ ـ اشـــرف (شاعر) ١١٨ ـ

٥١ ـ احمددين (شاعر) ١٢١ ـ

٥٢ ـ احمد آخندخیل (شاعر) ١٢٢ ـ

٥٣ ـ احمد دیجگی (شاعر) ١٢٢ ـ

٥٤ ـ امیر علیخان (شاعر) ١٢٤ ـ

٥٥ ـ آدم (شاعر) ١٢٥ ـ

٥٦ ـ احسن (شاعر) ١٢٥ ـ

٥٧ ـ ابراهیم شاه (شاعر) ١٢٦ ـ

٥٨ ـ امان گوجراتی (شاعر) ١٢٦ ـ

٥٩ ـ امیر (شاعر) ١٢٦ ـ

٦٠ ـ اسلم شاه (شاعر) ١٢٧ ـ

٦١ ـ اکرم خان (شاعر) ١٢٧ ـ

٦٢ ـ اعظم الدین (شاعر) ١٢٧ ـ

٦٣ ـ آزاد خان (شاعر) ١٢٧ ـ

٦٤ ـ اسلام پور پاچا صاحب ١٢٩ ـ

٦٥ ـ امان الله خان (پاچا) ١٤٠ ـ

(ب)

٦٦ ـ بهلول لودی (شاعر، پاچا) ١٨ ـ ٢٦

٦٧ ـ بابر خان (شاعر) ٢٠ ـ

٦٨ ـ بابو جان (شاعر) ٤٥ ـ

٦٩ ـ بهرام (شاعر) ١٥ ـ

٧٠ ـ بای خان (شاعر) ٦٤ ـ

٧١ ـ بابو جان بابی (شاعر) ٦٦ ـ ٩٩

٧٢ ـ برهان خان (شاعر) ٨١ ـ ١٠٢

٧٣ ـ باقر شاه (شاعر) ٩٢ ـ

(ج)

١٠٠ ـ جلال الدین خلجی (پاچا) ٢٦ ـ

١٠١ ـ جمال خان (شاعر) ٤٨ ـ

١٠٢ ـ جان محمد (شاعر) ٨١ ـ

١٠٣ ـ جلات خان (شاعر) ١٢٦ ـ

١٠٤ ـ جمعه خان (شاعر) ١٢٧ ـ

(ح)

١٠٥ ـ حلیمه (شاعره) ٥١ ـ

١٠٦ ـ حسین خان افغان (مؤرخ) ٥٥ ـ

٧٨ ـ باره خان (شاعر) ١١٠ ـ

٧٩ ـ بهره مند (شاعر) ١١٠ ـ

٨٠ ـ برخوردار (شاعر) ١١٥ ـ

٨١ ـ بوعلی شاه (شاعر) ١٢٦ ـ

٨٢ ـ بازمحمد ملا (شاعر) ١٢٦ ـ

٨٣ ـ بهرامی (شاعر) ١٢٧ ـ

٨٤ ـ بتخاک حضرت صاحب (عالم) ١٢٩ ـ

(پ)

٨٥ ـ پیر سباک (عالم) ٥٦ ـ

٨٦ ـ پیر محمد هوتک (عالم شاعر) ٦٧ ـ ٩٩

٨٧ ـ پیر محمد کاکړ (لیکوال) ٧٨ ـ ١٠٠

٨٨ ـ پیر معظم شاه (لیکوال) ٩٧ ـ

٩ ـ پردل خان (شاعر) ١٠٥ ـ ١٣٨ ـ

٩٠ ـ پاپاب (شاعر) ١٠٧ ـ

٩١ ـ پاچا گل (شاعر) ١٢٨

٩٢ ـ پیر محمد منشی (لیکوال) ١٣٥ ـ

(ت)

٩٣ ـ تامینی (شاعر) ١٤ ـ ٢٥ ـ

٩٤ ـ تیمور شاه (شاعر، پاچا) ٧ ـ ١٠٨٠

٩٥ ـ توکل (شاعر) ١١٢ ـ

٩٦ ـ تسلیم (شاعر) ١٢٧ ـ

٩٧ ـ تکاو ملا صاحب (عالم) ١٢٩

٩٨ ـ ترنگزو حاجی صاحب ١٢٩ ـ

٩٩ ـ تاج محمد مولوی (عالم) ١٣٣ ـ

١٢٦ ـ خالقداد (لیکوال) ٤٢ ـ

١٢٧ ـ خواجه محمد بنگښ (شاعر) ٥١ ـ

١٢٨ ـ خانگل خلیل (شاعر) ٧٨ ـ

١٢٩ ـ خوشحال خان شهید (شاعر) ٨٧ ـ

١٣٠ ـ خانمیر (شاعر) ١١٠ ـ

١٣١ ـ خدای دوست (شاعر) ١١٠ ـ

١٣٢ ـ خدایرحم (شاعر) ١١٥ ـ

١٣٣ ـ خادم (شاعر) ١٢٥ ـ

١٣٤ ـ خواجه محمد ملا (شاعر) ١٢٦ ـ

١٣٥ ـ خالد (شاعر) ١٢٦ ـ

١٠٧ - حمید گل (شاعر) ٦٥ -
١٠٨ - حسین (شاعر) ١٦ -
١٠٩ - حافظ (شاعر) ٨٣ -
١١٠ - حاجی میر ویس (پاچا) ٩٨ -
١١١ - حمید گل (شاعر) ١٠٧ -
١١٢ - حبیب الله خان کاکړ (شاعر عالم) ١٠٧ -
١١٣ - حضرت علی (شاعر) ١٠٩
١١٤ - حبیب گل میا (لیکوال شاعر) ١٢٥
١١٥ - حسن (شاعر) ١٢٦ -
١١٦ - حیدر خان (شاعر) ١٢٦ -
١١٧ - حاجی اختر (شاعر) ١٢٦ -
١١٨ - حمید الله (شاعر) ١٢٦ -
١١٩ - حلیم ابا (شاعر) ١٢٦ -
١٢٠ - حسین (لیکوال) ١٦٢ -

(خ)

١٢١ - خر ښبون (شاعر) ١٢ - ٢٥
١٢٢ - خوشحال خان ختک (شاعر) ٤٦-٥٨-٠٠
١٢٣ - خلیل نیازی (شاعر) ١٩ - ٢٦ -
١٢٤ - خان جهان لودی (مؤرخ) ١٣ -
١٢٥ - خواجه صدرا کوزی (عالم) ٣٧ -
١٥٣ - روزق الله (شاعر) ٩٠ -
١٥٤ - رحمت داوی (شاعر) ٩٢ - ١٠٠
١٥٥ - رسول داد (شاعر) ١٠٨ -
١٥٦ - رشید (شاعر) ١٢٥ -
١٥٧ - رحمت (شاعر) ١٢٦ -
١٥٧ - رمضان (شاعر) ١٢٦ -
١٥٩ - رستم (شاعر) ١٢٧ -

(ز)

١٦٠ - زرغون خان (شاعر) ١٩ -
١٦١ - زرغونه (شاعره) ٢٠ -
١٦٢ - زعفران ملا (عالم ، لیکوال) ٦٩-٩٩
١٦٣ - زینبه مهرمن (شاعره) ٧٥ - ٩٩
١٦٤ - زبر دست کاکړ (شاعر) ٩٣
١٦٥ - زرداد خان (لیکوال) ٩٧ -
١٣٦ - خدابخش (شاعر) ١٢٧ -

(د)

١٣٧ - دوست محمد کاکړ (شاعر) ٢٠ -
١٣٨ - دولت (شاعر) ٣٨ -
١٣٩ - دراز خان (شاعر) ٦٣ -
١٤ - داؤد خان (شاعر) ٦٦ - ٩٩ -
١٤٤ - د وستم (شاعر) ١٠٧ -
١٤٢ - دوست محمد ختک (») ١٠٨ - ١٣٩ -
١٤٣ - دور محمد (شاعر) ١١١ -
١٤٤ - دارا شاه (شاعر) ١٢٧ -
١٤٥ - دچکنور ملا صاحب ١٢٩ -
١٤٦ - دوست محمد خان (پاچا) ١٣٨ -

(ر)

١٤٧ - رابعه (شاعره) ٢١ -
١٤٨ - رحیمداد (شاعر) ٤٤ -
١٤٩ - رحمان بابا (ادیب) ٥٢-٥٩-٩٨
١٥٠ - رکن الدین ملا (عالم) ٥٦
١٥١ - ربدی خان مهند (شاعر) ٧٠-٩٩-١٠٢
١٥٢ - رحمت خان حافظ (لیکوال) ٨٧-١٠
١٨٠ - سیدال خان ناصر (شاعر) ٦٨ ٩٩
١٨١ - سعادت خان (شاعر) ٨٠ -
١٨٢ - سعادت یار (لیکونکی) ٨٨ -
١٨٣ - سپینه (شاعره) ٩٥ - ١٠٠ -
١٨٤ - سلیمان شهزاده (پاچا) ١٠٠ -
١٨٥ - سید گل بابا (شاعر) ١٠٦ -
١٨٦ - سلیم (شاعر) ١٠٦
١٨٧ - سید احمد (شاعر) ١٧٠ -
١٨٨ - سید کمال (شاعر) ١١٣ -
١٨٩ - سعادت خان (شاعر) ١١٨
١٩٠ - سید احمد مولوی (لیکوال) ١٢٣
١٩١ - سید محمد عمر (شاعر) ١٢٤
سید (شاعر) ١٢٥
١٩٢ - سید حسن (شاعر) ١٢٦

۱۶۶ ـ زمان شاه (پاچـا) ۱۰۰ ـ
۱۶۷ ـ زین الابدین (شاعر) ۱۲۷ ـ
۱۶۸ ـ زاهد خان (شاعر) ۱۲۷ ـ
۱۶۹ ـ زهین (شاعر) ۱۲۷ ـ

(س)

۱۷۰ ـ سرین (مشر) ۲ ـ
۱۷۱ ـ سلیمان ماکو (مؤرخ ،لیکوال ـ ۲۱ ـ
۷۷۲ ـ سکندر لودی (پاچا) ۲۳ ـ ۲۶
۱۷۳ ـ سلطان حمید (امیر) ۲۴ ـ
۱۷۴ ـ سلطان علاؤالدین حسین (پاچـا) ۲۵
۱۷۵ سیف الله قاضی (عالم) ۲۵ ـ
۱۷۶ ـ سیدعلی (پیربابا) ۴۰ ـ
۱۷۷ ـ سکندر خان (شاعر) ۵۰ ـ
۱۷۸ ـ سلطان محمود گدون (امیر ،مشر) ۵۵
۱۷۹ ـ سلطان ملخی توخی (امیر) ۵۶ ـ ۷۵
۱۹۳ ـ سفید شاه (شاعر) ۱۲۶
۱۹۴ ـ سید کرم شاه (شاعر) ۱۲۶
۱۹۵ ـ سید محمود (شاعر) ۱۲۶
۱۹۶ ـ سید میر (شاعر) ۱۲۷
۱۹۷ ـ سعدالدین (شاعر) ۱۲۷
۱۹۸ ـ سحر گل (شاعر) ۱۲۷ ـ
۱۹۹ ـ سید عباس (شاعر) ۱۲۷ ـ
۲۰۰ ـ سلطان (شاعر) ۱۲۱
۲۰۱ ـ سکندر شاه (شاعر) ۱۲۷
۲۰۲ ـ سرکانو میا صاحب ـ ۱۲۹
۲۰۳ ـ سید جمال الدین (عالم) ۱۳۱
۲۰۴ ـ سلطان محمد (لیکوال) ۱۳۴
۲۰۵ ـ سیدمحسن (لیکوال) ۱۳۵

(ش)

۲۰۶ شیخ بیتنی (شاعر) ۱۱ ـ ۲۵
۲۰۷ ـ شیخ رضی (شاعر) ۱۰ ـ ۲۴
۲۰۸ ـ شیخ اسعد (شاعر) ۱۲ ـ ۲۴
۲۰۹ ـ شیخ تیمن (شاعر) ۱۳ ـ ۲۵
۲۱۰ ـ شیخ متی (شاعر) ۱۶ ـ
۲۱۱ ـ شیخ عباس (عالم) ۱۶ ـ
۲۱۲ ـ شیخ ملکیار (شاعر) ۱۷ ـ
۲۱۳ شیخ کټه (مؤرخ) ۲۲ ـ
۲۱۴ ـ شیخ یوسف (عالم) ۲۲ ـ
۲۱۵ ـ شیخ ملی (مؤرخ، لیکوال) ۲۲ ـ ۲۳
۲۱۶ ـ شهاب الدین غوری (پاچا) ۲۰ ـ
۲۱۷ ـ شیخ بوستان (شاعر) ۳۵ ـ
۲۱۸ ـ شیخ عیسی (صوفی شاعر) ۳۴ ـ ۵۶
۲۱۹ ـ شیخ الله داد (عالم) ۳۵ ـ
۲۲۰ ـ شیخ قدم (عالم) ۳۵ ـ
۲۲۱ ـ شیر محمد (شاعر) ۴۳ ـ
۲۲۲ ـ شیخ قاسم (عالم ـ مؤرخ) ۵۴ ـ
۲۲۳ ـ شیخ عباس سروانی (مؤرخ) ۵۴ ـ ۶۰
۲۲۴ ـ شیخ کبیر (عالم) ۵۴ ـ
۲۳۶ ـ شاه عالم (شاعر) ۱۱۵ ـ
۲۳۷ ـ شیر محمد (شاعر) ۱۱۵ ـ
۲۳۸ ـ شیر احمد شیدا (شاعر) ـ ۱۱ ـ
۲۳۹ ـ شاه غریب (شاعر) ۱۲۵ ـ
۲۴۰ ـ شمشیر (شاعر) ۱۲۵ ـ
۲۴۱ ـ شمس الدین (شاعر) ۱۲۵ ـ
۲۴۲ ـ شاه افضل (شاعر) ۱۲۶ ـ
۲۴۳ ـ شیر علی خان (پاچـا) ۱۳۹ ـ

(ښ)

۲۴۴ ـ ښکارندوی (شاعر) ۱۴ ـ ۲۵

(ص)

۲۴۵ ـ صدر خان (شاعر) ۵۰ ـ
۲۴۶ ـ صدردوران بهادرخان (شاعر) ۷۳ ـ ۹۹
۲۴۷ ـ صدیق (شاعر) ۷۶ ـ
۲۴۸ ـ صالح محمد داوی (شاعر) ۹۲ ـ
۲۴۹ ـ صدیق آخندزاده (شاعر) ۱۰۶ ـ ۱۳۷
۲۵۰ ـ صفت خان (شاعر) ۱۱۰ ـ

۲۲۵ - شیرشاه سودی (پاچـا) ٥٦ -
۲۲٦ - شیر محمد هوتك (ملاشاعر) ۸۰ -
۲۲۷ - شیخ احمد (ملا شاعر) ۹۲ —

۲۲۸ - شمس الدین (شاعر) ۹۵ -
۱۲۹ - شاه محمود (پاچا) ۹۸ —
۲۳۰ - شاه اشرف (پاچاه) ۹۸ - ۹۹
۲۳۱ - شاه حسین (شاعر : پاچا) ۹۸ - ۹۹
۲۳۲ - شاه شجاع (پاچا) ۱۰۰ -
۲۳۳ - شا گـل (شاعر) ۱۰۷ -
۲۳٤ - شهنواز (شاعر) ۱۱۵ -
۲۳۵ شاه پسند (شاعر) ۱۱۵ -
۲٦۰ - علی محمد مخلص (شاعر) ۳۷ -
۲٦۱ - عبدالکریم کریمداد (لیکوال) ٤۲ -
۲٦۲ - عبد الحلیم (شاعر) ٤۲ -
۲٦۳ - عبد السلام (شاعر) ٤۳ -
۲٦٤ - عمر خان (شاعر) ٤۳ -
۲٦۵ - عبدالرحیم (شاعر) ٤٤ -
۲٦٦ - عبدالقادر ختك (ادیب) ٤۹ -
۲٦۸ - عبدالوهاب (عالم) ۵۵ -
۲٦۸ - عبدالله (شاعر) ٥٦ -
۲٦۹ - عبدالقادر (امیر) ٥٦ -
۲۷۰ - عبدالحمید مهمند (ادیب) ۵۹ -
۲۷۱ - عیسی آخندزاده (شاعر) ٦۳ -
۲۷۳ - عبداللطیف اڅکزی (شاعر) ۷۲
۲۷۳ - عثمان (شاعر) ٦۷
۲۷٤ - عصام (شاعر) ٦۷
۲۷۵ - علیم (شاعر) ۷٦
۲۷٦ - عبدالصمد (شاعر) ۷٦
۲۷۷ - عبدالرشید (ملا، شاعر) ۷۸ -
۲۷۸ - عبدالرحیم هوتك (شاعر) ۷۹ -
۲۷۹ - عبدالکریم میا (عالم، شاعر) ۸۳ -
۲۸۰ - علی خان ختك (شاعر) ۸۵ -

۲۵۱ - صالح محمد (شاعر) ۱۱۵ -
۲۵۲ - صاحبو میرمن (شاعره) ۱۲۳ -
۲۵۳ - صوفی عالم گـل صاحب ۱۲۹ -

(ط)

۲۵٤ - طالب گـل (شاعر) ۱۰۷ -
۲۵۵ - طلب شاه (شاعر) ۱۲۵ —
۲۵٦ - طالب قندهاری (شاعر) ۱۲٦ -

(ظ)

۲۵۷ - ظریف خان (شاعر) ۱۲۷ -

(ع)

۲۵۸ - عبدالله (عالم) ۳۳ -
۲۵۹ - علی سرور لودی (شاعر) ۳٦ -
۲۹۰ - عیسی گل (شاعر) ۱۰۷ -
۲۹۱ - عبدالغفار (شاعر) ۱۰۷ -
۲۹۲ - عجم (شاعر) ۱۰۷ -
۲۹۳ - عبدالله (شاعر) ۱۰۷ -
۲۹٤ - علیخان (شاعر) ۱۰۷ -
۲۹۵ - عبدالمجید کاکړ (شاعر) ۱۰۷ -
۲۹٦ - عبدالزاهد (شاعر) ۱۱۱ -
۲۹۷ - عبدالودود (شاعر) ۱۱۵ -
۲۹۸ - عنوان الدین (شاعر) ۱۱۵ -
۲۹۹ - عبدالباقی کاکړ (عالم، شاعر) ۱۱۷ -
۳۰۰ - عبدالله پوپلزی (شاعر) ۱۱۸ -
۳۰۱ - عبدالوهاب (شاعر) ۱۲۵ -
۳۰۲ - علی جنگ (شاعر) ۱۲۵ -
۳۰۳ - عبدالرحمن قاضی (شاعر) ۱۲٦ -
۳۰٤ - عجب خان (شاعر) ۱۲٦ -
۳۰۵ - عبدالکریم (شاعر) ۱۲٦ -
۳۰٦ - عبدالغفار نایب (شاعر) ۱۲٦ -
۳۰۷ - عبدالعزیز (شاعر) ۱۲٦
۳۰۸ - عبدالله (شاعر) ۱۲٦ -
۳۰۹ - عبدالعزیز معلم (شاعر) ۱۲٦
۳۱۰ - عبدالکریم (شاعر) ۲٦ -

٢٨١-عبدالکریم کاکړ (عالم شاعر) ٨٩-
٢٨٢-عبدالعظیم رانی زی (شاعر) ٩١-
٢٨٣-عبدالغنی (شاعر) ٩٣-
٢٨٤-عبدالرسول (شاعر) ٩٤-١٠٠-
٢٨٥-عزیز خان (شاعر) ٩٥-
٢٨٦-عظیم (شاعر) ٩٦-
٢٨٧-علی محمد خان نواب (شاعر) ٩٦-
٢٨٨-عبدالعزیز (باچا) ٧٦-
٢٨٩-علیخان (شاعر) ١٠٧
٣٢٠-عبدالوهاب (ایکوال) ١٣٣-١٤٠-
٣٢١-عبدالعلی مستغنی (شاعر) ١٣٤
٣٢٢-عبدالمجید مولوی (ایکوال) ١٣٤-
٣٢٣-عبداللطیف (قاضی ایکوال) ١٣٥-
٣٢٤-عبدالرحمن (باچا) ١٣٩-
٣٢٥-عبدالکبیر (شاعر) ١٦٢-
٣٢٦-عبدالله (") ١٦٣-

(غ)

٣٢٧-غرغشت (مشر) ٢-
٣٢٨-غیاث الدین (باچا) ٢٢-
٣٢٩-غلام محمد (شاعر) ٦٤-
٣٣٠-غفور (شاعر) ٧٦-
٣٣١-غازالدین (شاعر) ١٠٧-
٣٣٢-غلام محمد بوبلزی (ایکوال، شاعر) ١٦
٣٣٣-غلام جیلانی (ایکوال، کمی) ١٢٣
٣٣٤-غلام محمد خان ختک (شاعر) ١٢٤-
٣٣٥-غلام صدیق (شاعر) ١٢٦-
٣٣٦-غریبی (شاعر) ١٢٧-
٣٣٧-غلام محمد (شاعر) ١٢٨-
٣٣٨-غلام محی الدین (ایکوال) ١٣٢-١٤٠

(ف)

٣٣٩-فیاض (شاعر) ٦٥-
٣٤٠-فاضل (شاعر) ٧٦-
٣٤١-فضیل (شاعر) ٧٦-
٣٤٢-فتح علی (شاعر) ٧٦-

٣٣١-عبدالرحیم (شاعر) ١٢٦-
٣١٢-عبدالرحمن ملا (شاعر) ١٢٦-
٣١٣
٣١٤-عبدالسلام (شاعر) ١٢٦-
٣١٥-عبدالعلی ملا (شاعر) ٢٦-
٣١٥-عبدالغفور (عالم) ١٢٧-
٣١٧-عبدالقادر قاضی (ایکوال) ١٣٢، ١٣٩-
٣١٨-عبدالرؤف مولوی (عالم) ١٣٢-١٣٩
٣١٩-عبدالواسع مولوی (عالم) ١٣٣-١٤٠-
٣٤٦-فیض محمد (شاعر) ٩٦
٣٤٧-فقیر افضل (شاعر) ٩٦-
٣٤٨-فیض الله آخندزاده (شاعر) ١٠٧-
٣٤٩-فضل ربی (شاعر) ١٢٦-
٣٥٠-فیض الله (شاعر) ١٢٦-
٣٥١-فضل شاه (شاعر) ١٢٦
٣٥٢-فضل الرحمن (شاعر) ١٢٧-
٣٥٣-فیض محمد آخندزاده (عالم، شاعر) ١٢٨-١٣٩

(ق)

٣٥٤-قطب الدین بختیار (شاعر) ٦٤-
٣٥٥-قلندر (شاعر) ٦٤-
٣٥٦-قاسم علی ابریدی (شاعر) ٩٠-
٣٥٧-قنبر (شاعر) ٩٦
٣٥٨-قاسم (شاعر) ١٠٧-
٣٥٩-قطب شاه (شاعر) ١٢٦-
٣٦٠-قمرالدین (شاعر) ١٢٧-

(ک)

٣٦١-کجور خان رانی زی (مؤرخ، ایکوال) ٢٣-
٣٦٢-کامران خان (مؤرخ) ٥٥-
٣٦٣-کاظم (شاعر) ٧٦-
٣٦٤-کامګار (شاعر) ٧٦-
٣٦٥-کاظم خان شیدا (شاعر) ٨٦-
٣٦٦-کودېزی (شاعر) ٩٢-
٣٦٧-کامران شهزاده ٩٥-

۳۴۳ ـ فقیر الله میا (عالم) ۸۰ـ
۳۴۴ ـ فیض الله کاکړ (شاعر) ۸۳ـ
۳۴۵ ـ فرخ الدین ملا (شاعر، ملا) ۹۰ـ
۳۷۱ ـ کربوغی ملا صاحب (عالم) ۱۲۹ـ
۳۷۲ ـ کجوری ملا صاحب (عالم) ۱۳۰ـ

(گ)

۳۷۳ ـ گوهر خان (شاعر) ۵۰ـ
۳۷۴ ـ گل محمد نوروزی (شاعر) ۹۳ـ۱۰۰ـ
۳۷۵ ـ گل محمد کاکړ (شاعر) ۹۵ـ
۳۷۶ ـ گل محمد (شاعر) ۱۰۷ـ
۳۷۷ ـ گل محمد (شاعر) ۱۲۶ـ
۳۷۸ ـ گل احمد (شاعر) ۱۲۷ـ
۳۷۹ گل (شاعر) ۱۲۷ـ

(م)

۳۸۰ ـ ملك یار غرشین (شاعر) ۱۵ـ۲۵ـ
۳۸۱ ـ محمد بن علی (مؤرخ) ۲۲ـ۲۵ـ
۳۸۲ ـ ملك احمد (مشر) ۲۲ـ
۳۸۳ ـ ملك خالو (پښتون، مشر) ۳۰ـ
۳۸۴ ـ ملا الف (شاعر) ۳۶ـ
۳۸۵ میا روشان (لیکوال) ۳۳ـ۵۶ـ
ـ۵۸
۳۸۶ ـ ملا عمر (ملا) ۳۷ـ
۳۸۷ میرزا خان (شاعر متصوف) ۳۸ـ
۳۸۸ ـ ملا مست (عالم، شاعر) ۴۰ـ
۳۸۹ ـ ملا اصغر (ملا، شاعر) ۴۲ـ
۳۹۰ ـ میر ا خان (شاعر) ۴۳ـ
۳۹۱ محمد یوسف ملا (عالم استاد رحمان ـ
ـ۵۲ـ۵۶ـ
۳۹۲ ـ محمد عارف (مؤرخ) ۵۴ـ
۳۹۳ ـ میا داد (شاعر) ۵۶ـ
۳۹۴ ـ مسری خان (شاعر) ۵۶ـ
۳۹۵ ـ محمد یونس (شاعر) ۶۲ـ
۴۲۶ ـ مسکین (شاعر) ۹۷ـ
۴۲۷ محمد رسول هوتك (ایکوال) ۹۷ـ

۳۶۸ ـ کریم خان (شاعر) ۹۶ـ
۳۶۹ ـ کریم (شاعر) ۱۰۷ـ
۳۷۰ ـ کمال (شاعر) ۱۱۳ـ
۳۹۶ ـ مسعود (شاعر) ۶۳ـ
۳۹۷ ـ محمد یونس ملا (عالم لیکوال) ۶۹ـ۶۹ـ
۳۹۸ ـ محمد گل مسعود (شاعر) ۶۹
۳۹۹ ـ محمد صدیق ملا یوسفزی (شاعر) ۲۹ـ
۴۰۰ ـ محمد فاضل (لیکوال) ۷۰ـ
۴۰۱ ـ محمد عادل بریځ (شاعر) ۷۰ـ
۴۰۲ ـ محمد طاهر جمریانی (شاعر) ۷۱ـ
۴۰۳ ـ محمد عمر (شاعر) ۷۱ـ
۴۰۴ ـ محمد ایاز نازی (شاعر) ۷۱ـ
۴۰۵ ـ محمد حافظ (شاعر) ۷۲ـ
۴۰۶ ـ ملا باز توخی (شاعر) ۸۲ـ
۴۰۷ ـ محمد هوتك (لیکوال) ۷۴ـ۹۹
۴۰۸ ـ معز الله (شاعر) ۷۶ـ
۴۰۹ ـ میا عمر چمکنی (عالم، مشر) ۸۱ـ
۴۱۰ ـ محمدی صاحبزاده (شاعر) ۸۲ـ
۴۱۱ ـ مسعود گل (شاعر) ۸۲ـ۱۰۲ـ
۴۱۲ ـ محمد مظفر (لیکوال) ۸۴ـ
۴۱۳ ـ محبت خان (لیکوال ۸۷ـ۱۰۰ـ
۴۱۴ ـ مستجاب خان (ایکوال، مؤرخ) ۸۸
۴۱۵ ـ محمود رفیق (شاعر) ۸۹ـ
۴۱۶ ـ ملا حسن اسحق (شاعر) ۹۱ـ
۴۱۷ ـ مهربان صاحب (روحانی مشر) ۹۱ـ
۴۸۱ ـ ملا ولیداد (شاعر) ۹۲ـ
۴۱۹ ـ میا نعیم (شاعر) ۹۲ـ۱۰۰ـ
۴۲۰ ملاز برد ست کاکړ (شاعر) ۹۳ـ
۴۲۱ معین الدین (شاعر) ۹۳ـ
۴۲۲ ـ مطیع الله (شاعر) ۹۴ـ۱۰۰ـ
۴۲۳ ـ ملا جمعه بارکزی (شاعر) ۹۵ـ
۴۲۴ ـ مهر علی (شاعر) ۹۶ـ
۴۲۵ ـ مشرف (شاعر) ۹۶ـ
۴۵۶ ـ معطر (شاعر) ۱۲۵ـ
۴۵۷ مزین (شاعر) ۱۲۵ـ

٤٢٨ - محمود شاه (پاچا) ١٠٠- ٤٥٨- مسعود (شاعر) ١٢٥ —
٤٢٩ مهردل خان (شاعر) ١٠٥-١٣٨- ٤٥٩- میان گل (شاعر) ١٢٥ —
٤٣٠ میرزا خان (شاعر) ١٠٥-١٣٨- ٤٦٠- محمد حنفه (شاعر) ٢٦ —
٤٣١ - میر افضل (شاعر) ١٠٧- ٤٦١- محی الدین (شاعر) ١٢٦ —
٤٣٢ — مجید شاه (شاعر) ١٠٧- ٤٦٢- محب الدین (شاعر) ١٢٦ —
٤٣٣- میر عبدالله (شاعر) ١٠٧- ٤٦٣- ملا شریف (شاعر) ١٢٦ —
٤٣٤ — میار جب (شاعر) ١٠٧- ٤٦٤- محمد یار (شاعر) ١٢٦ —
٤٣٥- محمد خان (شاعر) ١٠٧- ٤٦٥- محمد کرم ملا (شاعر) ١٢٦ —
٤٣٦ - محمود (شاعر) ١٠٧- ٤٦٦- محمد کریم (شاعر) ١٢٦ —
٤٣٧- مراد علی صاحبزاده (عالم شاعر) ١٠٨ ٤٦٧ ملا حفیظ (شاعر) ١٢٦ —
٤٣٨ - محمد ولی (شاعر) ١٠٩- ٤٦٨- ملا نظر (شاعر) ١٢٦ —
٤٣٩ - محمد جی (شاعر) ١٠٩- ٤٦٩ محمد رفیق (شاعر) ١٢٧ —
٤٤٠ - میر هزار (شاعر) ١١٠- ٤٧٠ میرز امحمد (شاعر) ١٢٧ —
٤٤١ - ملا مقصود (شاعر) ١١١- ٤٧١ میا گل (شاعر) ١٢٧ —
٤٤٢ - میرا (شاعر) ١١٣- ٤٧٢ معروف شاه (شاعر) ١٢٧ —
٤٤٣- ملا مران (شاعر) ١١٣- ٤٧٣ میرباش (شاعر) ١٢٧ —
٤٤٤ - محمد دین (شاعر) ١١٤- ٤٧٤ محمد شریف (شاعر) ١٢٧ —
٤٤٥ - محمد ایوب (شاعر) ١١٥- ٤٧٥ محمد حسن (شاعر) ١٢٧ —
٤٤٦ - میر یحیی ملا (شاعر) ١١٥- ٤٧٦ میردل (شاعر) ١٢٧ —
٤٤٧ - محمد امان (شاعر) ١١٦- ٤٧٧ ملنگ (شاعر) ١٢٧ —
٤٤٨ - منشی احمد جان (لیکوال شاعر) ١١٩-١٤٢ ٤٧٨ میر حضرت (شاعر) ١٢٧ —
٤٤٩ - میر احمد شاه رضوانی (عالم، لیکوال) ٤٧٩ مطهر (شاعر) ١٢٧ —
١١٩ ١٤٣- ٤٨٠ مسکین (شاعر) ١٢٧ —
٤٥٠ - ملا نعمت الله (شاعر) ١٢١- ٤٨١ محمد میر (شاعر) ١٢٧ —
٤٥١ - ملا احمد جان (شاعر) ١٢٣- ٤٨٢ مانیکی ملا صاحب (عالم) ١٢٩ —
٤٥٢ - میا احمد (شاعر) ١٢٣- ٤٨٣ - ملا مشک عالم (عالم) ١٣٠ —
٤٥٣ - محمد رفیق شمس الفلک (شاعر) ١٢٤ ٤٨٤ محمد اکبر حاجی (شاعر) ١٣١ —
٤٥٤ مشیر الدین (لیکوال) ١٢٥- ٤٨٥ ملا غلام جان (لیکوال) ١٣١-١٣٩ —
٤٥٥ - محمد یوسف میا (لیکوال) ١٢٥- ٤٨٦ محمد زمان (لیکوال) ١٣٣-١٤٠ —
٤٨٧ - ملا محمد (لیکوال) ١٣٤ - ١٤٠
٤٨٨ - محمد یعقوب فراهی (شاعر) ١٣٥ .
٤٨٩ - محمد افضل خان (پاچا) ١٣٩ -
٤٨٩ - محمد اعظم خان (پاچا) ١٣٩ -
٤٩١ - محمد یعقوب خان (پاچا) ١٣٩ -
٤٩٢ - محمد جان غازی (ملی مشر) ١٤١ -

٤٩٣ ـ محمد نادر شاه (پاچا) ١٤٥ -
٤٩٤ ـ محمد ظاهر شاه (پاچا) ١٤٥ -
٤٩٥ ـ محمد (شاعر) ١٦٢ -

(ن)

٤٩٦ ـ نیکبخته (شاعره) ٣٥ -
٤٩٧ ـ نعمت الله هروی (مؤرخ) ٥٤ -
٤٩٨ ـ نور محمد مولانا (عالم) ٥٥ -
٤٩٩ ـ نجیب (شاعر) ٨٤ -
٥٠٠ ـ نور محمد غلجی (شاعر) ٦٨-٩٩-
٥٠١ ـ نیاز احمد (لیکوال) ٨٨ -
٥٠٢ ـ نور محمد میا (روحانی مشر) ٩٢-
٥٠٣ ـ نور شالی (شاعر) ١٠٧-
٥٠٤ ـ ناصر (شاعر) ١٠٧ -
٥٠٥ ـ نواب خان (شاعر) ١٠٧ -
٥٠٦ ـ نورالدین (شاعر) ١٠٨-
٥٠٧ ـ نیاز محمد (شاعر) ١٠٩ -
٥٠٨ ـ نوروز (شاعر) ١١٤ -
٥٠٩ ـ نورصاحب (شاعر) ١١٩-
٥١٠ ـ نظر محمد کاکړ (شاعر) ١١٦ -
٥١١ ـ نعمان الدین احمد (لیکوال) ١٢٤-
٥١٢ ـ نجیب (شاعر) ١٢٥-
٥١٣ ـ نادر (شاعر) ١٢٥-
٥١٤ ـ نور محمد (شاعر) ١٢٥-
٥١٥ ـ نجم الدین (شاعر) ١٢٦-
٥١٦ ـ نجم الدین آخندزاده (عالم) ١٢٩-

(و)

٥١٧ ـ واصل (شاعر) ٣٩-
٥١٨ ـ ولی محمد (شاعر) ١١٥-

(هـ)

٥١٩ ـ هوتک بابا (شاعر) ١٧ -
٥٢٠ ـ هیبت خان کاکړ (مؤرخ) ٥٤

(ی)

٥٢١ ـ یار محمد هوتک (شاعر، عالم) ٦٧-٩٩-
٥٢٢ ـ یار محمد خان (وزیر) ٩٥-
٥٢٣ ـ یار محمد (شاعر) ١٢٦-
٥٢٤ ـ یعقوب (شاعر) ١٢٧-

هغه مستشرقین چه د پښتو په
باب ئې لیکنې کړې دي

٥٢٥ ـ بیلیو - ٤ - ١٣٦
٥٢٦ ـ ترومپ - ٤ - ١٣٦-
٥٢٧ ـ گریرسن - ٤ - ١٣٧
٥٢٨ ـ لاسین - ٢ -
٥٢٩ ـ فان سپیگل - ٤ -
٥٣٠ ـ هارنل - ٤ -
٥٣١ ـ جیگر - ٤ -
٥٣٢ ـ راورټی - ٤ - ١٣٦-
٥٣٣ ـ کلبیرتهه - ٤ -
٥٣٤ ـ دورن روسی - ٤ - ١٣٦-
٥٣٥ ـ دارمستتر - ٤ - ١٣٧-
٥٣٦ ـ وگهان ١٣٦
٥٣٧ ـ میجر لیچ »
٥٣٨ ـ گولډن شتت - »
٥٣٩ ـ کلاپرات ١٣٦
٥٤٠ ـ گایگر الماني »
٥٤١ ـ توما نووچ »
٥٤٢ ـ واهن ١٣٧
٥٤٣ ـ ودغن »
٥٤٤ ـ کوکس »
٥٤٥ ـ لاریمر »
٥٤٦ ـ بیلوولف »
٥٤٧ ـ هوکس »
٥٤٨ ـ روس کیپل »

۵۴۹ گلبر تهه سن ۱۳۷

۵۵۰ مارگن سترن «

۵۵۱ مالیون «

۵۵۲ اوالد «

۵۵۳ برتلزرروسی ۱۳۸

۵۵۴ وی‌هاثری «

(اوسنی لیکوال)

۵۵۵ـ محمد گل خان مومند (لیکوال) ۱۴۷ـ۱۵۵

۵۵۶ ـ لعل محمد کاکړ (لیکوال) ۱۴۷ـ

۵۵۷ـ محمداعظم ایازی (لیکوال) ۱۴۷ـ۱۵۵ـ

۵۵۸ ـ محمدعثمان (لیکوال) ۱۴۸ـ۱۵۵ ـ

۵۵۹ـ مولوی صالح محمد (لیکوال) ۱۴۸ـ۱۵۵ـ

۵۶۰ـ صدیق الله رشتین (لیکوال) ۱۴۸ـ

۵۶۱ـ عبدالرؤف بینوا (لیکوال) ۱۴۹ـ۱۵۵ـ

۵۶۲ـ امین الله رمربالی (لیکوال) ۱۴۹ـ۱۵۵

۵۶۳ـ محمد قدیر تره کی (لیکوال) ۱۴۹

۵۶۴ـ کریاچا الفت (لیکوال) ۱۴۹ ۱۵۵

۵۶۵ـ قیام الدین خادم (لیکوال) ۱۵۰ـ۱۵۵

۵۶۶ـ محمد گل نوری (لیکوال) ۱۵۰ـ۱۵۵

۵۶۷ـ محمد ارسلان سلیمی (لیکوال) ۱۵۱ـ۱۵۵

۵۶۸ـ عزیزالرحمن سیفی (لیکوال) ۱۵۱ـ۱۵۵

۵۶۹ـ برهان الدین کشکی (لیکوال) ۱۵۱ـ۱۵۵

۵۷۰ـ محمد رفیق رفیع (لیکوال) ۱۵۱ـ

۵۷۱ـ پاینده محمد زهیر (لیکوال) ۱۵۱ـ۱۵۵ـ

۵۷۲ میرسید قاسم (لیکوال) ۱۵۵ ـ

۵۷۳ـ سید حسن مرحوم (شاعر) ۱۵۵

۵۷۴ـ حاجی ولی محمد مخلص (شاعر) ۱۵۵ـ

۵۷۵ـ عبدالرحمن پژواک (لیکوال) ۱۵۵

۵۷۶ محمدامین خوگیانی (لیکوال) ۱۵۵

۵۷۷ـ سراج الدین سعید (لیکوال) ۱۵۵ـ

۵۷۸ شمس الدین مجروح (لیکوال) ۱۵۵ـ

۵۷۹ محمد یوسف ایازی (لیکوال) ۱۵۵ـ

۵۸۰ عبدالخالق واسعی (لیکوال) ۱۵۵ـ

۵۸۱ غلام جیلانی جلالی (لیکوال) ۱۵۵ـ

۵۸۲ محمد رسول پښتون (لیکوال) ۱۵۵ـ

۵۸۳ـ عبدالخالق اخلاص (لیکوال) ۱۵۵ـ

۵۸۴ـ محمد شیر گل خان (لیکوال) ۱۵۵ـ

۵۸۵ـ عبدالقدوس پرهیز (لیکوال) ۱۵۵ـ

۵۸۶ـ محمدهاشم پردیس (لیکوال) ۱۵۵

۵۸۷ـ محمدنسیم نوری (شاعر) ۱۵۵

۵۸۸ـ محمدیونس مراد (لیکوال) ۱۵۵

۵۸۹ غلام رحمن جرار (شاعر) ۱۵۵

۵۹۰ـ میراجان سیال (لیکوال) ۱۵۵

۵۹۱ محمدعمر بېلل (لیکوال) ۱۵۵ـ

۵۹۲ـ محمدشریف جانان (شاعر) ۱۵۵ـ

۵۹۳ـ رحمت الله (شاعر) ۱۵۵ـ

۵۹۴ـ سیدحسین (شاعر) ۱۵۵

۵۹۵ـ رشاد (شاعر) ۱۵۵

۵۹۶ـ عبدالعزیز خان («) ۱۶۳

۵۹۷ـ عبدالله خان افغانی نویس («) ۱۶۳

۵۹۸ـ غلام حسن خان صافی («) ۱۶۳

۵۹۹ ـ شمس الدین قلمتکی ۱۶۳

۶۰۰ـ فضل اکبر بینوم ـ «

۶۰۱ـ محمد رحیم عاصی «

۶۰۲ـ پاینده محمد بهاری ـ «

۶۰۳ـ حاذقه (شاعره) ۱۵۵

۶۰۴ـ حمیرا (لیکوالګی) ۱۵۵

۶۰۵ـ روح افزا (لیکوالګی) ۱۵۵

(دپېښور لیکوال)

۶۰۶ـ سیدراحت زاخیلی (لیکوال) ۱۵۲ـ۱۵۵

۶۰۷ـ رحیم الله قاضی (لیکوال) ۱۵۲ـ۱۵۵

۶۰۸ـ میرزا سیدمحمد (لیکوال) ۱۵۳

۶۰۹ـ خاطر هلالی (لیکوال) ۱۵۳ـ۱۵۵

۶۱۰ـ سید عبدالغفور (لیکوال) ۱۵۳

۶۱۱ـ سید خان ملك (لیکوال) ۱۵۳

۶۱۲ـ عبدالله جان اسیر (لیکوال) ۱۵۳ـ۱۵۵

۶۱۳ـ فضل احمد افغان (لیکوال) ۱۵۳ـ۱۵۵

۶۱۴ـ فتح محمد ختك (لیکوال) ۱۱۸ـ۱۸۴

۶۱۵ـ امیر محمد ترخوی (لیکوال) ۱۵۴

۶۱۶ـ عبدالخالق خلیق (لیکوال) ۱۵۴ـ۱۵۵

۶۱۷ـ امیر نوازجلیا (لیکوال) ۱۵۴ـ۱۵۵

۶۱۸ـ محمد اسلم ختك (لیکوال) ۱۵۴ـ

۶۱۹ـ عبدالاکبر اکبر (لیکوال) ۱۵۴ـ۱۵۵

۶۲۰ـ عبدالغفار خان (لیکوال) ۱۵۳ـ۱۵۵

۶۲۱ـ سیدرسول رسا (لیکوال) ۱۵۳ـ۱۶۱

٦٢٢ـ محمد اکبر خادم (لیکوال) ١٥٥
٦٢٣ـ علی حیدر صاحبزاده (لیکوال) ١٥٥
٦٢٤ـ فضل الحق شیدا (لیکوال) ١٥٥
٦٢٥ ـ سمندر بدرشوی (لیکوال) ١٥٥
٦٢٦ ـ میا احمد شاه (لیکوال) ١٥٥
٦٢٧ـ تاج محمد زیب سر (لیکوال) ١٥٥
٦٢٨ عبدالرؤف عندلیب (شاعر) ١٥٥
٦٢٩ـ داود شاه برق (لیکوال) ١٥٥
٦٣٠ـ امیر حمزه شنواری (لیکوال) ١٥٥
٦٣١ـ عبدالقادر (لیکوال) ١٥٥
٦٣٢ـ عقیق زاخیلی (لیکوال) ١٥٥
٦٣٣ـ سید نصرالله (لیکوال) ١٥٥
٦٣٤ـ مفتی عبدالرحیم (لیکوال) ١٥٥
٦٣٥ـ حاجی محمد امین (شاعر) ١٥٥
٦٣٦ـ عبدالغفور خلیل (لیکوال) ١٥٥
٦٣٧ـ محمد اجمل ختک (لیکوال) ١٥٥
٦٣٨ـ عبدالکریم اتمانزی (لیکوال) ١٥٥
٦٣٩ـ سید انور الحق (لیکوال) ١٥٥
٦٤٠ـ فضل رحیم ساقی (لیکوال) ١٥٥
٦٤١ـ شرراپا دیری (لیکوال) ١٥٥
٦٤٢ـ سید عظیم شاه «لیکوال» ١٥٥
٦٤٣ـ قاضی عطاءالله (لیکوال) ٥٥
٦٤٤ـ شیر محمد مینوش (لیکوال) ١٥٥
٦٤٥ـ غلام سرور (لیکوال) ١٥٥
٦٤٦ـ عبدالمالک فدا (شاعر) ١٥٥
٦٤٧ـ محمد اشرف مفتون « ١٥٥
٦٤٨ـ طوفان سرحدی « ١٥٥
٦٤٩ـ میا جعفر شاه (لیکوال) ١٦٣
٦٥٠ـ فضل محمود مخفی « «
٦٥١ـ عبدالودود سرحدي («) «
٦٥٢ـ الف جان ختک (شاعر) ١٥٥
٦٥٣ـ اقبال پروین «لیکوونکی» ١٥٥

د کتابو نوموونه

پدې فهرست کښې هغه ټول کتابونه چه پدې کتاب کښې راغلی دي بیانیږي.

(الف)

١ـ اعلام اللوذعي في اخبار اللودي (تاریخي) ٢٢
٢ـ ارشاد الفقرا (دیني) ٥٩-٣٥
٣ـ ارشاد الطالبین ( ) ٤١
٤ـ افضل الطرایق «اخلاق» ٦٧-١٠٤-
٥ـ العرایض في رد الروافض (دیني) ٨-١٠٤
٦ـ اسرار العارفین (دیني) ٦٧-١٠٤
٧ـ آزاد نامه (فارسي) ٩٤-١٠٤
٨ـ آثار قدیمه ١٢٠
٩ـ الف لیلی (قصصي) ٢٢-١٤٢
١٠ـ انیس الواعظین (دیني) ١٢٢-١٤٢
١١ـ افسانهٔ دلیند یر (قصص) ١٢٦
١٢ـ اخلاق احمدی (دیني) ١٠٨-١٤٢

(ب)

١٣ـ بستان الاولیاء (تذکره) ٥٩-٣٥
١٤ـ بحر الایمان (دیني) ٥٩-٣٦
١٥ـ بحر العلوم ( ) ١٠٨-١٤٢
١٦ـ بهار نوروزی (عشقي) ١١٤-١٤٢
١٧ـ بهارستان افغاني (ادبي) ١٢٠-١٥٤
١٨ـ بیاض (ادبي) ١٢٥
١٩ـ بهار جانان (ادبي) ١٢٦

(پ)

٢٠ـ پښتو بوستان ـ ٣٢-٢٠
٢١ـ پښتو هدایه (دیني) ٥٩-٤٧
٢٢ـ پټه خزانه (تاریخي) ٤-٩٧-١٠٢
٢٣ـ پښتو سیرت نبوی (دیني) ١٠٧-١٤٢
٢٤ـ پښتو جزری (») ١٢٠-
٢٥ـ پښتو قصیده برده (دیني) ١٢٦-
٢٦ـ پښتو تفسیر (دیني) ١٣٣

نوټ: پدې فهرست کښې تقریباً د(٦٥٣) خلقو نومونه راغلی دي پدې کښې (٣٠) مستشرقین، (٤١) پښتانه پاچاهان، (٤٦) پښتانه امیران، (١٠١) اوسني لیکوال او(٤٣٦) پخواني شاعران او لیکوال دي.

۲۷- پښتو پښویه (گرامر) ۱۰۳-۱۴۰

۲۸- پښتو اخلاق جلالی ۶۳،

(ت)

۲۹- تذکرهٔ غرغښت (تاریخی) ۲۰

۳۰- تذکرة الاولیاء (") ۲۱ - ۳۳.

۳۱ تاریخ سوری (") ۲۲-۳۳

۳۲- تحفهٔ صالح (تاریخی تذکره) ۳۶-۵۹

۳۳- تذکرة الابرار والاسرار (فارسی) ۴۱

۳۴- تحفة الخانی (دینی) ۴۲

۳۵- تذکرة الاولیاء افغان (تاریخ، فارسی) ۵۴-۵۹.

۳۶- تاریخ شیرشاهی (تاریخ، فارسی) ۵۴-۵۹

۳۷- تاریخ افغانی (" ") ۵۴- ۵۹

۳۸- تواریخ افغان (تاریخ) ۵۵-۵۹

۳۹- تواریخ رحمت خانی (فارسی) ۸۷

۴۰- تواریخ حافظ رحمت خان (") ۹۷

۴۱- تحفهٔ حافظ (دینی) ۷۲- ۱۰۴

۴۲- تجوید افغانی (دینی) ۸۰-۱۰۴

۴۳- تاریخ مرصع (تاریخی) ۸۴-۹۷-۱۰۲.

۴۴- تزک افریدی (فارسی) ۹۰

۴۵- تعداد الکبایر (دینی) ۹۰-۱۰۴

۴۶- تذکرة الملوك (تاریخی) ۹۷-۱۰۲

۴۷- تفسیر یسیر (دینی) ۱۰۸ - ۱۴۳

۴۸- تفسیر بدر منیر (") ۱۰۸ - ۱۴۴

۴۹- تهذیب الواجبات (دینی) ۱۱۷-۱۴۲.

۵۰ - تاریخ کافرستان ۱۲۰.

۱۵- تاریخ افریدی ۱۲۰.

۵۲- تحقیق الالسنه ۱۳۰.

۵۳- تاریخ برامکه ۱۲۵.

۵۴- توبة النصوح (دینی) ۱۲۵ - ۱۴۴.

۵۵- ترانهٔ محفل (ادبی) ۱۲۷.

۵۶- تتمة البیان فی تاریخ الافغان (فارسی) ۱۳۱. ۱۴۴.

۵۷- تفسیر افغانی (دینی) ۲۲

۵۸- تاریخ سلطانی (فارسی) ۱۳۴-۱۴۴.

۵۹- تفسیر تیسیر (دینی) ۱۳۵.

۶۰- تاج التواریخ (فارسی) ۱۴۰-۱۴۴.

(ج)

۶۱- جمع الجمع (تصوف) ۱۵۰.

۶۲- جگنامه حسنین (جنگی) ۱۲۶.

۶۳- جمال افغانی (تاریخ) ۱۳۴.

۶۴- جامع الفرایض (دینی) ۶۹-۱۰۴.

۶۵- جنت الفردوس (") ۱۶۳.

(چ)

۶۶- چاررساله (فارسی) ۳۷.

(ح)

۶۷- حالنامه (فارسی) ۳۳.

۶۸- حدیقهٔ ختك (تصوف) ۴۹.

۶۹- حقیقت اسلام ( ) ۱۲۶.

۷۰- حکمت اسلامی (فارسی) ۱۳۳.

(خ)

۷۱- خیرالبیان (دینی) ۳۳- ۳۴ - ۵۹.

۷۲- خزینة الاصفیا (" ") ۵۵.

۷۳- خلاصة الفصاحة (فصاحت) ۷۴

۷۴- خلاصة الطب (طبی) ۷۴-۱۰۴

۷۵- خلاصة الانساب (فارسی تاریخ) ۸۷-۹۷.

۷۶- خوزه وروورولی ۱۲۴.

۷۷- خیراللغات (لغوی) ۱۳۴.

(د)

۷۸- دخدای مینه (مناجات) ۱۶-۳۲

۷۹- دا کبر دیوان ۱۸.

۸۰- دزرغون خان دیوان ۱۹.

۸۱- درابعی دیوان ۱۰۲

۸۳- دشیخ ملی دفتر (تاریخ) ۲۲-۲۳-
دکجوخان تاریخ (د) ۲۳-۳۳-
۸٤- دارزانی دیوان ۳۷-۵۹-
۸۵- دمیرزاخان دیوان ۳۸-۵۹-
۸٦- ددولت دیوان ۳۰-۵۹-
۸۷- دواصل اشعار ۳۹-
۸۸- دامیر تجوید (دینی) ۳۹-
۸۹- دبابو جان دیوان ٤۵-۵۹-
۹۰- دبابو جان پښتو کتاب دینی ٤۵-۵۹-
۹۱- دخوشحال دیوان ٤۷-۵۹-۱٤۹-
۹۲- دپښتو تاریخ دخوشحال خان (تاریخی)
٤۷-
۹۳- دخوشحال خان طبی کتاب ٤۷-
۹٤- دجمال خان دیوان ٤۸-
۹۵- داشرف خان هجری دیوان ٤۸-
۹٦- دعبدالقادر دیوان ٤۹-۱٤۹-
۹۷- دصدرخان دیوان ۵۰-
۹۸- دپښتو خسرو اوشرین (قصصی) ۵۰-۵۹-
۹۹- ددلی اوشهی قصه (د) ۵۰-
۱۰۰- دآدم خان اودرخانی قصه (قصصی)
۵۰-۵۹
دسکندرخان دیوان ۵۰-۵۹-
د دمهر اومشتری (قصه) ۵۰-۵۹-
دگوهرخان دیوان ۵۰-
دخواجه محمد دیوان ۵۱-۵۹-
درحمان بابا دیوان ۵۲-۵۹-
دحمید دیوان ٦۱-۱۰٤-
دشاه گدا قصه (قصصی) ٦۱-۱۰٤-
دپښتو نیرنگ عشق ٦۱-۱۰٤-
دیونس دیوان ٦۲-۱۰٤-
۱۱۰- دعیسی آخونزاده دیوان- ٦۳-۱۰٤-
دمسعود دآدم خان اودرخو (قصه) ٦۳-۱۰۲-
دقلندر دیوان- ٦٤-۱۰٤-
دغلام محمد جنگنامه (قصه) ٦٤-۱۰٤-
دوالضحی تفسیر (دینی) ٦٤-۱۰٤-

معراجنامه (د) ٦٤-۱۰٤-
دبای خان پښتو لیلی اومجنون (قصه) ٦٤-۱۰٤-
دبهرام اوگل اندامی قصه (قصه) ٦۵-۱۰٤-
دشاه حسین دیوان- (قصه) ٦٦-۱۰٤-
دشها اوگلان قصه (قصه) ٦۷-۱۰٤-
۱۲۰- دالله یار دیوان- ۷۰-۱۰٤-
دریدی خان دیوان- ۷۰-
دمحمد ایاز دیوان - ۷۱-۱۰٤-
دنصرالدین دیوان - ۷۲-۱۰٤-
دمحمد هوتك دیوان- ۷٤-۱۰٤-
دمیرمن نازو دیوان- ۷۵-۱۰٤-
دمعزالله دیوان- ۷٦ -
دابوالقاسم دیوان- ۷٦ -
دکامگار دیوان- ۷٦ -
داحمدشاه دیوان- ۷۷-۱۰٤-۱٤۹-
۱۳۰- دتیمورشاه فارسی اوپښتو دیوان ۷۷-
دپیرمحمد دیوان- ۷۹-۱۰٤-
دعبدالرحیم هوتك دیوان- ۸۰-۱۰٤-
داخون گدا دیوان- ۸۰ -
دافضل خان اوخواص خان جگړه (رزمی) ۸۱-
دبرهانخان دآدم اودرخانی قصه (قصصی) ۸۱-
دپښتو نسب نامه (تاریخی) ۸۲-۹۷-۱۰٤-
دمحمدی دیوان- ۸۲-۱۰٤-
دمسعود گل مثنوی (رزمی) ۸۲-
داکبر دیوان- ۸۳-۱۰٤-
۱٤۰- دنجیب دیوان- ۸٤-۱۰٤-
داعثم کوفی پښتو تاریخ (ترجمه) ۸٤-
دعلیخان دیوان- ۸۵-۱۰٤
دکاظم شیدا دیوان - ۸٦-۱۰٤
دحافظ رحمت خان دفارسی اوپښتو دیوان- ۸۷
دامیر محمد پښتو گلستان- ۸۸
دروهیل کند تاریخ (تاریخ) ۸۸-
دمحمود درفیق تجوید (دینی) ۸۹-۱۰٤-
دالپوری دحافظ دیوان - ۸۹-۱۰٤-
دقاسم علی دیوان- ۹۰-۱۰٤-
۱۵۰- دیوان افریدی (اردو) ۹۰-

درزق الله دیوان- ۹۰-
دعبدالعظیم دیوان- ۹۱-۱۰٤-
دججمي قصه (قصصي) ۹۱-۱۰٤-
دملاحسن دیوان- ۹۱-۱۰٤-
دصالح محمد دیوان- ۹۲-۱۰٤-
دجلات او محبوبا قصه (قصصي) ۹۲-
دشیخ احمد پښتو تفسیر (دیني) ۹۲-
درحمت لیلی او مجنون (قصصي) ۹۲-۱۰٤-
درحمت دیوان - ۹۲-
۱٦۰-دمیا نعیم دیوان- ۹۳-۱۰٤-
دعبدالنبي دیوان- ۹۳-۱۰٤-
دګل محمد دیوان- ۹۳-۱۰٤-
دعذرا او امق قصه (قصصي) ۹۳-
دمعین الدین دیوان- ۹٤-
دعبدالرسول دیوان- ۹٤-۱۰٤
دمطیع الله دیوان ۹٤-۱۰٤-
دشمس الدین دیوان - ۹٥-۱۰٤-
دملاجمعه دیوان - ۹٥-۱۰٤-
دعزیزخان جنګي منظومه- ۹٥-
۱۷۰-دسپیني جنګي منظومه- ۹٥-
دمحمدرسول هوتك بیاض - ۹۷-
دمهردل خان دیوان - ۱۰٥-۱٤۲-
دمیرزاحنان دیوان - ۱۰٥-۱٤۲
درالبیان (دیني) ۱۰۸-۱٤۲-
دعبدالزاهد دیوان - ۱۱۱-
دمیاعبدالغفور مناقب (تاریخي) ۱۱٥-۱٤۲
دشیرمحمد دیوان - ۱۱٥-۱٤۲-
دملامیریحیی دیوان - ۱۱٥-
دعبدالودود دیوان - ۱۱٥-
۱۸۰- دنظرمحمد دیوان ۱۱٦-۱٤۲-
داسلام مدوجزر ۱۱٦-۱٤۲-
دتربیت کتاب - ۱۱٦
دشیراحمد مدحیه کتاب - ۱۱٦-
دیوان احمدي - ۱۱۷-۱٤۲-
دکوتوال قصه - ۱۱۷-۱٤۲-

دپښتو خطبې (دیني) ۱۱۷-
دنیمبولا قصه (قصصي) ۱۱۷-۱٤۲-
دمولانای روم دمثنوي ترجمې (») ۱۱۱۷-
دعبدالله دیوان - ۱۱۸-۱٤۲-
۱۹۰ دافغانستان تاریخ (تاریخي) ۱۱۹-۱٤٤-
دسلطان محمود تاریخ (تاریخي) ۱۱۹-۱٤٤-
دقصه خواني ګپ (قصصي) ۱۱۹-۱٤٤
دیوان وقضایدر صواني (پښتو) ۱۲۰-۱٤۲
داحمدین دیوان ۱۲۱-٤٤۲
دلیلی او مجنون قصه (قصصي) ۱۲۱-۱٤۲
دفتح خان قصه (قصصي) ۱۲۱-٤۲-
دنمبولا او تیمبولا قصه (») ۱۲۱-٤-
دموسی او ګلمکۍ قصه (قصصي) ۱۲۱-۱۲-
دحضرت علي جنګنامه (جنګي) ۱۲۱-۱۲-
۲۰۰-دحاتم طائي قصه (قصصي) ۱۲۲-٤۲-
دممتاز قصه (») ۱۲۲-۱٤۱
دبهرام او ګل اندامي قصه (قصصي) ۱۲۲-۱٤۲
دامیرحمزه داستان (قصصي) ۱۲۲-۱۱٤۲
دشهزاده شیرویه قصه (») ۱۲۲-۱٤۲-
دججمي قصه (») ۱۲۲-۱٤۲-
دپښتو متلونه (ادبي) ۱۲۳-۱٤٤-
داحمد کلاچي دیوان (») ۱۲۳-۱۱٤۲
داخوان الصفا ترجمه ۲٤-
دابن بطوطه سفرنامه ۱٤-
۲۱۰-داصحاب کهف قصه (قصصي) ۱۲٥-
دشمس وقمر قصه (») ۱۲٥-
دفرعون قصه (») ۱۲٦-
درحمت جنګنامه (جنګي) ۱۲٦-
دمحبوبا او جلات قصه (قصصي) ۱۲٦-
دحسن او حسین قصه (») ۱۲٦-
دحاتم طایي قصه (») ۱۲٦-
دسلطان محمود قصه (») ۱۲٦-
دمخبوبه شام قصه (») ۱۲٦-
دمحي الدین قلمي اشعار ۱۲۲-
۲۲۰ دعبدالعزیز دیوان ۱٤٦-

دیارمحمد دیوان - ۱۲٦-
دفضل شاه دیوان - ۱۲٦-
دمعجزاتو کتاب - ۱۲٦-
دمیراث ضابطه - ۱۲٦-
دقایق الاخبار - ۱۲٦-
دعوات صاحب مناجات - ۱۲٦
دپیاده و قواعد (عسکری) ۱۳۰-
دپښتو مرکی لغات (لغوی) ۱۳۳-۱٤۰
دملا محمد دیوان - ۱۳٤-
۲۳۰- دسید محسن منظومه - ۱۳۵-
دپښتو لمړی کتاب (تعلیمی) ۱٤۰-
دپښتو دوهم ودریم کتاب (تعلیمی) ۱٤۱-
دحسین خلاصة الاسلام (دینی) - ۱٦۲-
دعبدالقادر خټك قصیدهٔ برده (د) -۱٦۲

(ر)

روضهٔ ربانی (دینی) ۷۰-
رشیدالبیان (») ۷۸-۱۰٤-
ریاض المحبت (لغوی) ۸۷-۱۰۰-
روضة النعیم (دینی) ۹۳-۱۰٤-
رموز خټك (ادبی) - ۱۲٤-
۲٤۰ - راحت القلوب (دینی) ۱۲٦-
روضة المجاهدین (د) ۱۱٦

ز

زخمیانو ته هدایتونه (طبی) ۱۳۵-
زین العلم (دینی ترجمه) ۸۹-۱۰٤-
زین الحلم (دینی) ۹۲-۱۰٤-
زړه خوړکی مسلمان -۱۲٤
زادالفرح -۱۲۵
زینت النساء -۱۲۵
زمارسول پاك -۱۲۷

س

سا او وزمه ۱۰ - ٤۲ - ۳۲-
۲۵۰- سلوك الغزات (دینی) ٤۰ - ۵۹

سفرنامه (فارسی) ۹٤-
سراج الموتی (دینی) ۹۵-
سفرنامهٔ رضوانی - ۱۲۰
سهارنی ستوری ۱۲٤-
سرحدی گل ۱۲٤-
سوال و جواب دولتی - ۱۳۲ - ۱٤٤
سراج الاخبار (اخبار) ۱۳۲-
سیرت نبوی (دینی) ۱٦۲-
سکندر نامه افغانی (قصصی) ۱٦۳-

(ش)

۲٦۰-شرایط و احکام ایمان (دینی) ٤۲-۵۹-
شاهنامهٔ احمد شاهی (تاریخی) ۸۳-۱۰٤-
شمس العابدین (دینی) ۹۵-
شکرستان افغانی (ادبی) ۲۰-۱٤٤-
شاهنامه (قصصی) ۱۲۲-۱٤۲-
شوکت افغانی ۱۲۷-
شمس النهار (اخبار) ۱۳۰ - ۱۳۹

ښ

ښې خبری- ۱۲٤

ص

صولت افغانی (تاریخی) ۹۷

ظ

ظفر النساء ۱۲٤ - ۱٤۳

ع

۲۷۰ عیار دانش (قصصی) ٤۷ ۵۹
علمخانهٔ دانش (قصصی ترجمه) ۸۵-۱۰۳
عجایب اللغات (لغت) ۸۸ ۱۰۰
عبرت نامه (فارسی) ۱۱۸
عجایب جهان ۱۲٦-
عجیب غریب قصه (قصصی) ۱۲۰-
عقایدالمؤمنین (دینی) ۱۲۹-

(غ)

غرغښت نامه (تاریخی) ۲۰-۳۲-

(ف)

فقه کریمداد (دینی) -٤٢
فوایدفقیرالله (« ٨٠-١٠٤
٢٨٠-فرهنګ افریدی (لغت) -٩٠

(ق)

قیایدافریدی (پښتو فارسی) -٩٠
قیامت نامه (قصصی) ١٢٢
قصص الانبیا (قصصی) -١٢٢
قصهٔ ترابان (قصصی) -١٢٦
قصهٔ-دری یارانو (« -١٦٣

(ک)

کنز الدقایق (دینی) -٥٥
کلید کامرانی (تاریخی) ٥٥-٥٩
کیمیای سعادت (دینی) ٨٠-١٠٤-
کچکول -١٢٤
کشکول - -١٣٢
٢٩٠- کیمیای سعادت -١٢٦

(ګ)

ګلدسته دعبدالقادر خټك ٤٩-٥٩-
ګلدستهٔ زعفرانی (طب) ٦٩-١٠٤-
ګلستان رحمت (تاریخی فارسی) ٨٨-٩٧-
ګل رحمت (فارسی تاریخ) ٨٨-٩٧-
ګلشن عشاق ١١٣ - ١٤٢-
ګنج پښتو (قصصی) -١١٩
ګلدستهٔ حکایات -١٢٥
ګلزار حیدری -١٢٦

(ل)

٢٠٠-لرغونی پښتانه (تاریخی) ٢٢-٣٣-

(م)

مرآة الافاغنه (فارسی) ٢٣-٤٣-
مقصود المؤمنین (عربی) -٣٣
مخزن الاسلام (دینی) ٤١-٥٩-
مکتوبات کریمداد (فارسی) -٤٢
مخزن افغانی-(تاریخی فارسی) ٥٤-٥٩-
مطلع مقطع (تاریخی فارسی) ٥٤-٥٩-
مسایل ارکان خمسه (دینی) ٦٧-١٠٤-
محاسن الصلوات (دینی) ٧٠-١٠٤-
محمودنامه (تاریخی) ٧٠-٩٧-١٠٤-
معرفت الافغانی (ګرامر) ٧٨-١٠٠-١٠٣
منهاج العابدین (دینی) ١٠٧-١٤٢-
محمدی قاعده- -١١٦
مجربات رضوانی -١٢٠-
مقامات امیر (لغوی) -١٢٤
مجموعهٔ دیوان شمس الفلك (ادبی) ١٢٤-١٤٢
مشیر الاخلاق (اخلاق) - -١٢٥
مناقب غوث الاعظم- -١٢٦
مناقب الاعظم -١٢٦

(ن)

نصیحت نامه دعبدالقادر -٤٩
٣٢٠ - نافع المسلمین (دینی) ٦٨-١٠٤
نافع المسلمین داخون ګدا (دینی) ٨٠-١٠٤
نورنامه (دینی) -٨١-
نصیحت نامه- -١٣٢

(و)

وافیه (ګرامر) -١٢٠

(ه)

هفه دغه (ادبی) ١١٩-١٤٤-
هزارمسایل (دینی) -١٢٦

(ی)

یوسف زلیخا دعبدالقادر خټک(قصه) ٤٩

٣٢٨ یوسف زلیخا (قصصی) ١٢-١٤٢-

دموجوده عصر چاپی کتابونه او اخبارونه

طلوع افغان اخبار- ١٤٠-١٤٦-

٣٣٠ افغان اخبار ١٤٠ ١٥٤-

اتحاد مشرقی (اخبار) ١٤٠-١٤٦-

پښتو مجله -١٤٦

کابل مجله -١٤٦

ورانگه (اخبار) -١٤٦

زیری (اخبار) -١٤٦

پښتو سیند (لغوی) -١٤٧

سپیڅلی پښتو (لغوی) -١٤٧

لس زره لغات (لغوی) -١٤٧

پښتو اصطلاحات او محاوري (لغوی) ١٤٧.

٣٤٠ معلم پښتو (گرامر) -١٤٧

پښتو ښوونکی (گرامر) -١٤٨

خود آموز پښتو (گرامر) ١٤٨

د پښتو ژبې لیاره (گرامر) -١٤٨

قواعد پښتو (گرامر) ١٤٨

پښتو کلی (گرامر) -١٤٨-

لمړی لارښوونکی (گرامر) -١٤٨

پښتو قواعد (گرامر) -١٤٨

د پښتو لوی گرامر - ١٤٨

پښتانه شعرا اول ټوک (تاریخی) -١٤٨

٣٥٠ - پښتانه شعرا دوهم ټوک (تاریخ) ١٤٨-

پښتنې میرمنې (تاریخ) ١٤٩

د پښتو د ادبیاتو تاریخ (تاریخی) ١٤٩-

د پټې خزانې تعلیقات (تاریخ) -١٤٩

پښتو ملتونه (ادبی) - -١٤٩

لوی احمد شاه بابا - -١٤٩

بله دنیا (ادبی) - -١٤٩

دخوشحال او عبدالقادر دیوانونه ١٤٩-

ملی سرلی (ادبی) -١٤٩-

سرلی نغمه (ادبی) -١٥٠-

١٦٠ - نوی ژوندن (ادبی) -١٥٠

ملی سندری (ادبی) -١٥٠

ملی هنداره (ادبی) -١٥٠

دمینې مینه (ادبی) -١٥٠

د غنمو وږی (ادبی) -١٥٠

پښتو سندری (ادبی) -١٥٠

فقه اللغة (لغوی) -١٥٠

(لغوی) خبرونه (لغوی) -١٥٠

د کوچنیانو اخلاقی پالنه (-) -١٥٠

نیك بختی (ترجمه) -١٥١

٣٧٠ - په ځان باور (د) - -١٥١

دژوندانه لاری (د) - -١٥١

په پټه د پښتو پلټنه (درامه) - -١٥١

دوه سره مین ورونه (درامه) -١٥١

پټه مینه (د) -١٥١

پښتو خبری (تعلیمی) -١٥١

پښتو ژبه (تعلیمی) -١٥١

لیك ښوونکی (تعلیمی) -١٥١

پښتو کلی کتابی لس توکه (تعلیمی) ١٥١-

پښتو فرانتونه لس توکه (تعلیمی) ١٥١-

٣٨٠ - دمعلم لارښوونکی (تعلیمی) ١٥٢-

دمعارف درسی کتابونه (تعلیمی) ١٥٢-

لغات افغانی (لغوی) - ١٢٥

گنجینه افغانی (گرامر) - -١٥٢

براور پیل د ډکشنری (لغت) - -١٥٣

مکتوبات افغانی (تعلیمی) - -١٥٣

لغات انگریزی به پښتو (لغت) - -١٥٣

اظهار حقیقت - -١٥٣

پښتو قاعده - -١٥

مادرن پښتو - -١٥٣

٣٩٠ - گلد سته - -١٥٣

ښکلی رسول - -١٥٣

دسوات دریاست تاریخ -١٥٣

مسئله خلافت	-۱۵۳
پسرلی گل (ادبی) -	-۱۵۳
گل کوهی («) -	-۱۵۳
ادبی مرغلری (د)	-۱۵۳
جنگنامهٔ انورابی(جنگی) -	-۱۵۳
دزړه درد	-۱۵۳
شلېد لې پڼه	-۱۵۳
۴۰۰- داغستان راحت (ادبی)	-۱۵۳
ناول ماهرخ	-۱۵۳
خزان دافغان	-۱۵۴
حالات محمد (تاریخ)	-۱۵۴
درس عبرت (ډرامه) -	-۱۵۴
شهیده سکینه (ډرامه)-	-۱۵۴
خوزژوندون(ډرامه -	-۱۵۴
درد (ډرامه) -	-۱۵۴
دویقنو جام(ډرامه)	-۱۵۴
نوی روشنی (ډرامه) -	-۱۵۴
۴۱۰- همت (ډرامه)-	-۱۵۴
جونکړه (ډرامه)-	-۱۵۴
داول،دویم،دریم،څلورم،جماعت قرائتونه	-۱۵۴
دپښتومجله -	-۱۵۴
دسرحد مجله-	-۱۵۴
زلمی پښتون -	-۱۵۴
دخیبر مجله -	-۱۵۴
دجمهوریت اخبار-	-۱۵۴
دانگار اخبار -	-۱۵۴
پیغام سرحد-	-۱۵۴
۴۲۰- دنن پرون مجله -	-۱۵۴
دژوند مجله-	-۱۵۴

دپښتو په باب دمستشرقینو کتابونه

دکولېن شتت لغات	۱۳۶
دکلاپ رات گرامر	»
دډورن لغت	»
کریستوماتی آف دی پښتو (ادبی)	۱۳۶
دراورتی لغات	۱۳۶
دراوتی گرامر	»
گلشن روه (ادبی)	»
محاورهٔ پښتو	۱۳۶
۴۳۰- دمیجر لیچ گرامر	»
داپیسپ حکیم قصی	»
د«و گهان« گرامر	»
دپښتو فیلا لوژی	»
دبیلیو لغات	»
دبیلیوگرامر	»
دټو مانووچ لغت	»
د « گرامر	»
دټرومپ گرامر	»
دواهن گرامر	»
۴۴۰ - دمسترودغن گرامر	۱۳۶
دکوکس گرامر	»
دلاریمر صرف ونحو	»
دپښتو نخوا هارو بهار	۱۳۷
د۱۷ قرن اشعار	»
دهوگس گرامر	»
دروس کیپل گرامر	»
دروس کیپل منول-	۱۳۷
دپښتو دمحاوری لغات	»
پښتوژبه	»
۴۵۰- کلید افغانی (ادبی)	»
دپښتو ایتمو لوژی	»
خوشحال خان اودهغه اشعار	»
د(اوالد) کتاب	»
دگریر سن دپښتو تحقیق	»
دپښتو مطا لعات	»
پښتو مجموعه	»

نوټ : په‌دی فهرست کښی ټول (٤٥٦) کتابونه دی . په‌دی کتابو کښی (٢٩) فارسی او « ٤٢٧ » پښتو دی له‌دی جملی څخه (٣٥) دمستشرقینو، «٩٣» د او سنی عصر «٢٩٩» دپخواز مانی آثار دی.

دوه نور یادداشتونه

١- (د١٥٢ مخ متعلق) داعلیحضرت محمدظاهرشاه دروښانه‌عصریو بل لوی کارپه‌پښتو اوفارسی دقرآن کریم ترجمه اوتفسیردی چه‌دحضرت شیخ الهند دتفسیر او ترجمی له‌مخه کیږی. دا ترجمه له‌ځه‌مودی څخه دیوعلمی او ادبی هیئت له‌خوا شروع شوی ده.

تراوسه ددغه پښتو او فارسی تفسیراول جلدچه‌لس سیپاری کیږی په‌ډیر ښه چاپ دکابل په‌مطبعه کښی چاپ‌شوی‌دی اونور جلدونه ئې هم‌چا پیږی.

٢- (د١٠٤ مخ متعلق) په‌دې وخت‌کښې دسوات مشهورادیب تاج‌محمد زیب سد پښتو یو تاریخی منظوم کتاب لیکلی‌او په (١٣٦٠ه) په‌پېښور کښې چاپ شوی‌دی دا کتاب دسوات دوالی په‌وینا دسید عبدالغفور له منثور تاریخ څخه په‌نظم شوی دی چه‌د یوسف زو اودسوات دریاست تاریخ بیانوی او نظم ئې خوز اوروان دی له‌دی څخه‌ څرگنده شوه چه‌د سوات په ریاست کښې هم‌پښتو ژبې ته‌توجه کیږی لکه‌چه عبدالودود سر حدی دظاهرالتفسیر په‌مقدمه کښې لیکی دسوات، دیراوامب په‌ریاستونو کښی هم اوس پښتو دفتری ژبه‌گرځیدلی ده‌له‌دېنه معلومیږی چه‌دپښتو دژوند داموجوده نهضت دپښتونخوا په لرې لرې ځایو کښې هم‌شته اوموجود دی .

مأخذو

ددې کتاب په‌لیکلو کښې که‌څه‌هم له‌ډېرو کتابو څخه استفاده شوی ده، مگر مونږ داختصار له‌امله ځینی مشهور مأخذونه شیوولی چه‌دنورو مأخذونو ذکر په‌اصل کتاب کښی راغلی دی

١- پښتانه شعرا الومړی اودووم ټوک
٢ - پټه خزانه - دمحمد هوتك
٣ - دکابل مجلی
٤ - دآریانا مجلی
٥ - دکابل سالنامې
٦ - دپښتو دنثر کتاب - درښتین
٧ - د ١٣٢٢ په‌سالنامه کښی دښاغلی حبیبی او بینوا مقالی
٨ - د ١٣١٨ په‌سالنامه کښی دکتابونو فهرست
٩ - دسراج الاخبار ځینی شماری
١٠ - دبرټش موزیم دقلمی نسخو فهرست چه‌پروفیسر (بلومهارت) ترتیب کړی او په (١٩٠٥) کښې چاپ شوی‌دی
١١ - دپېښور داسلامیه کالج دکتابخانی فهرست چه‌مولوی عبدالرحیم ترتیب کړی او په (١٣٣٦ه)کښی چاپ شوی دی
١٢-ځینی نورمتفرق یادداشتونه
١٣ - دپښتوځینی قلمی کتابونه

نوټ : په‌دی کتاب کښی ماد ښاغلی ع. ح له‌آثارو څخه زیاته استفاده کړی ده هرکله‌چه‌دی په دی لارکښی دزیاتی پلټنی اوتحقیق خاوند دلای نوداپادونه‌می‌ورو بلله.

دموجوده وخت یوځو نور کتابونه

۱ـ (دفرانسوی ژبې گرامر) داگرامرد (کـلوداوژه) اثردی اودښاغلی سید قاسم رښتیا له خوا ترجمه شوی دي له دې کتاب څخه دپښتو په گرامر کښې هم ښه استفاده کیدای شي. ددې کتـــاب پښتو ترجمه دکابل دمجلې په (۲۱) شمارو کښې نشرشوی ده او نور هم ورپسې نشریږی

۲ ـ (دډار مستتر. پښتوځیړنې) دډارمستتر دمشهور کتاب (دپښتو نخواه هارو بهار) او مـــړی برخه او دزند، اوستا اوسانسکریت سره دپښتو لغوی او صوتی مقایسه ده. دا کتـــاب ښاغلی سیدقاسم رشتیا له فرانسوی څخه په فارسی ترجمه کړی دی او ښاغلی حبیبی په پښتو اړولی دی چه اوس دکابل په مجله کښې خپرېږی .

۳ ـ (دپښتولوی قاموس) داقاموس دپښتوټولنې دلغاتو په څانگه کښې له پښتوڅخه په فارسی لیکلی شوی دی چه تقریباً (۳۰) زره لغات لری اوس ئې څه برخه دچاپ دپاره مطبعې ته لیږل شوی ده

٤ ـ (دپښتو لوی قاموس)دښاغلی عبدالله خان افغانی نویس اثردی ، په دې کـتاب کښې تقریباً د(٤٥) زره عربی اوفارسی لغاتو په مقابل کښې (٤٥) زره پښتو لغات راغلی دی دی کتاب په ۱۳۲٤ش کـال کښې دآریانـــا اوله درجه جـــایزه اخستی ده او امیدی چه چاپ به هم شی

٥ ـ(مرویس نیکه) دښاغلی بې نوا اثردی چه په ۱۳۲٤ کـښې ئې دآریانا دوهمه جایزه وړی ده او اوس ئې دکـابل په مجله کښې او ځـــانله دخپرو لـــو ارا ده شـــوی ده .

٦ ـ یوځو نورمهم کتابونه چه لاچاپ شوی نه دی لیږل شوی . یود ښاغلی الفت (ادبی بحثونه) دی چه په دغه کـال ئې دخوشحال خان جایزه وړی ده او بل دبینوا(ادبی فنون) او بل زما (دپښتو استقاقونه اوترکیبونه) دی دي دواړو کـتابونو په دغه کـال کښې داقتصاد او لـــه جایزه اخسته ده له دې کتـابو سره دپښتو دکتـابو نوشمیر (٤٤٠) ته رسیږی .